

A close-up, profile view of a woman, Svetlana Aleksievici, wearing a military-style olive green beret with a black star emblem. She has her eyes closed and a contemplative expression, resting her chin on her hand. She is wearing a small, sparkling earring and a matching olive green jacket with visible buttons. The background is a soft, out-of-focus grey.

SVETLANA ALEKSIEVICI

**Războiul nu are chip
de femeie**

PREMIUL NOBEL 2015

clasici
contemporani
LITERA

Svetlana Aleksievici

Războiul nu are chip de femeie

Ediție revizuită și note
Justina Bandol

Traducere din limba rusă
Ion Covaci

Editura LITERA
2016

clasi ci
contemporani
LITERA

U voinî ne jenskoe liţo
Svetlana Aleksievici
Copyright © 2013 Svetlana Aleksievici

Editura Litera
O.P. 53; C.P. 212, sector 4, Bucureşti, România
tel.: 021 319 63 93; 0752 101 777
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe
www.litera.ro

Războiul nu are chip de femeie
Svetlana Aleksievici

Copyright © 2016 Grup Media Litera
pentru versiunea în limba română
Toate drepturile rezervate

Editor: Vidraşcu şi fiii
Redactor: Justina Bandol
Copertă: Flori Zahiu
Tehnoredactare şi prepress: Bogdan Coscaru

Seria de ficţiune a Editurii Litera este coordonată
de Cristina Vidraşcu Sturza

ISBN ePUB: 978-606-33-0628-0
ISBN PDF: 978-606-33-0629-7
ISBN Print: 978-606-33-0456-9

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată de elefant.ro

Svetlana Aleksandrovna Aleksievici este o scriitoare și jurnalistă din Belarus. S-a născut la Stanislaviv, Ucraina, pe 31 mai 1948, dintr-un tată bielorus și o mamă ucraineană, și a crescut în Bielorussia (denumirea țării în perioada sovietică). După terminarea școlii, a lucrat ca reporter la mai multe ziare locale, înainte de a absolvi Universitatea de Stat din Belarus (1972) și de a deveni corespondent al revistei literare *Neman* din Minsk (1976).

De-a lungul carierei sale de jurnalist, Aleksievici s-a specializat în narațiuni literare întemeiate pe declarațiile martorilor oculari, istorii orale ale mai multor evenimente dramatice din istoria sovietică: al Doilea Război Mondial, războiul din Afghanistan, căderea URSS, dezastrul de la Cernobîl. În urma persecuțiilor politice din partea administrației Lukașenko, a părăsit Belarusul în 2000, trăind timp de un deceniu la Paris, Göteborg și Berlin. În 2011 s-a mutat înapoi la Minsk.

A publicat mai multe volume care s-au bucurat de apreciere, cărți publicate sau în curs de publicare în 43 de limbi și în 47 de țări: *Războiul nu are chip de femeie* (*U voînî ne jenskoe liço*, 1985), ce cuprinde mărturii ale femeilor care au luptat în al Doilea Război Mondial, titlu vândut în peste 2 milioane de exemplare; *Ultimii martori* (*Poslednie svideteli*, 1985), amintiri ale adulților care în vremea celui de-al Doilea Război Mondial erau copii; *Soldații de zinc* (*Ţinkovîe malciki*, 1989), despre experiențele soldaților sovietici în războiul din Afghanistan; *Zacearovannîe smertiu* (*Fermecați de moarte*, 1993), despre sinuciderile provocate de prăbușirea Uniunii Sovietice; *Dezastrul de la Cernobîl* (*Cernobîlskaia molitva*, 1997), mărturii ale supraviețuitorilor celei mai mari catastrofe nucleare din istorie; și *Vremea second hand* (*Sfârșitul omului roșu sau Vremea dezvrăjirii*, 2013), o încercare de portretizare a „omului sovietic” prin amintirile generațiilor nostalgice de după căderea imperiului comunist.

Svetlanei Aleksievici i s-au acordat numeroase premii pentru cărțile sale, iar în anul 2015 a fost distinsă cu Premiul Nobel pentru Literatură, „pentru scrierile ei polifonice, memorial al suferinței și curajului în epoca noastră”.

— *Când au apărut pentru prima dată în istorie femeile în armată?*

— Încă din secolul al IV-lea î.Hr., în Atena și în Sparta erau femei în oștile grecești. Ulterior, la campaniile lui Alexandru Macedon au participat și femei.

Istoricul rus Nikolai Karamzin scria despre strămoșii noștri: „Femeile slave mergeau uneori la luptă împreună cu tații și soții lor, fără să se teamă de moarte: astfel, la asediul Constantinopolului din anul 626, printre slavii uciși au fost găsite multe cadavre de femei. Mamele își creșteau copiii să devină oșteni“.

— *Și în vremurile mai noi?*

— Pentru prima oară în anii 1560–1650, în Anglia s-au înființat spitale în care lucrau femei-soldați.

— *Ce s-a întâmplat în secolul XX?*

— La începutul secolului... În Primul Război Mondial, în Anglia, femeile erau deja primite în Forțele Aeriene Regale. Au fost formate Corpul Auxiliar și Legiunea Femeilor Șoferi, care numărau o sută de mii de membre.

La fel, în Rusia, Germania și Franța, numeroase femei au început să lucreze în spitale militare și în trenuri sanitare.

Iar în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, lumea a fost martora unui fenomen fără precedent. În multe țări ale lumii, femeile s-au înrolat în toate tipurile de forțe armate: în armata engleză au fost 225 000 de femei, în cea americană – 450 000–500 000, la nemți – 500 000...

În armata sovietică au luptat aproximativ un milion de femei, în toate specializările militare, inclusiv cele mai „masculine“. A apărut chiar și o problemă lingvistică: cuvintele „tanchist“, „infanterist“, „mitralior“ nu aveau până atunci forme de genul feminin, pentru că femeile nu practicaseră niciodată înainte asemenea specializări. Cuvintele de gen feminin s-au născut atunci, în vremea războiului...

Dintr-o discuție cu un istoric

OMUL E MAI MARE DECÂT RĂZBOIUL (DIN JURNALUL CĂRȚII)

Milioane uciși fără scrupule
Bătucit-au cărare în noapte...
Osip Mandelștam

1978–1985

Scriu o carte despre război...

Eu, care nu m-am dat niciodată în vânt după cărțile de război, deși în copilăria și tinerețea mea acestea erau lecturile preferate ale tuturor celor de-o seamă cu mine. Și nu e de mirare – noi eram copiii Victoriei. Copiii învingătorilor. Ce țin minte mai întâi despre război? Suferința mea de copil printre cuvinte neînțelese mie și care-mi stârneau teamă. Războiul era pomenit tot timpul: la școală și acasă, la nunți și botezuri, la sărbători și la parastase. Chiar și în discuțiile dintre copii. Un băiat din vecini m-a întrebat o dată:

— Ce fac oamenii sub pământ? Cum trăiesc acolo?

Voiam și noi să descifrăm taina războiului.

Totul izvora pentru noi din lumea aceea grozavă și misterioasă. În familia noastră, bunicul ucrainean, tatăl mamei, murise pe front, era îngropat undeva în pământ maghiar, iar bunica bielorusă, mama tatălui meu, murise de tifos printre partizani, doi dintre fiii ei fuseseră înrolați și dispăruseră fără urmă în primele luni de război, din trei se întorsese unul singur – tatăl meu. Unsprezece rude mai îndepărtate ale noastre, împreună cu copiii lor, fuseseră arse de vii de nemți – care în bojdeucile lor, care în biserica din sat. Așa era în fiecare familie. La toată lumea.

Multă vreme după aceea, băieții din sat s-au luptat „de-a rușii și nemții“. Strigau cuvinte nemțești: *Hände hoch! Zurück! Hitler kaput!*¹

Nu cunoșteam lumea fără război, lumea războiului ne era singura cunoscută, iar oamenii războiului erau singurii oameni pe care-i știam. Nici acum eu nu știu altă lume și alți oameni. Dar oare au existat într-adevăr și alții, cândva?

Satul copilăriei mele de după război era un sat al femeilor. Al muierilor. Nu-mi amintesc de glasuri bărbătești. Și așa mi-a rămas în minte: despre război povestesc muierile. Și plâng. Cântă aproape de atâta plâns.

În biblioteca școlii, jumătate din volume sunt despre război. Și în cea sătească, și în cea de la centrul raional, unde tata mergea deseori după cărți. Acum am aflat de ce. Întâmplător oare? Noi tot timpul ne-am războit sau ne-am pregătit de război. Ne aminteam cum luptaserăm. Niciodată n-am trăit altfel, probabil, nici nu știm. Nu ne închipuim cum se poate trăi altfel. Va trebui cândva să petrecem multă vreme deprinzându-ne.

În școală ne-au învățat să iubim moartea. Scriam compuneri despre cum eram gata să murim în numele... Visam...

Dar vocile de pe stradă strigau despre altceva, ne ispiteau mai tare.

Multă vreme am fost un om al cărților, pe care realitatea îl speria și-l atrăgea deopotrivă. Pentru că nu cunoșteam viața, am devenit neînfricată. Acum mă gândesc: dacă aș fi fost un om mai ancorat în realitate, m-aș mai fi putut arunca oare cu capul înainte în această prăpastie? De unde au venit toate astea – din neștiință? Sau dintr-un instinct al drumului? Căci există un instinct al drumului...

Multă vreme am fost în căutare... Prin ce cuvinte aș putea să comunic ceea ce aud? Căutam un gen literar care să corespundă felului cum văd eu lumea, cum funcționează vederea mea, auzul...

La un moment dat mi-a căzut în mână cartea *Ia iz ognennoi derevni* de Ales Adamovici, Ia. Brîl și V. Kolesnik². O asemenea zguduire sufletească nu mai simțisem decât o dată în viață, când îl citisem pe Dostoievski. Dar aici forma era neobișnuită: romanul e o colecție de voci ale vieții înseși. Ceea ce auzisem în copilărie, ceea ce se aude azi pe stradă, acasă, în cafenele, în troleibuz. Iată deci! Cercul se închisese. Găsisem ceea ce căutam. Ceea ce presimțeam că există.

Ales Adamovici a devenit învățătorul meu...

Doi ani de zile, mai mult decât să mă întâlnesc și să scriu, m-am gândit. Am citit. Despre ce avea să fie cartea mea? Ei da, încă o carte despre război... La ce bun? Existaseră deja mii de războaie – mai mari sau mai mici, mai cunoscute sau mai necunoscute. Și despre ele se scriseseră încă mai multe cărți. Și totuși... Scriseseră bărbații despre bărbați – asta mi-a fost clar de îndată. Tot ce știm despre război ne-a fost spus de un „glas de bărbat“. Suntem toți prizonierii reprezentărilor „masculine“ și ai percepției „masculine“ a războiului. Ai cuvintelor „masculine“. În timp ce femeile tac. Căci nimeni în afară de mine nu i-a pus vreodată întrebări bunicii mele. Mamei mele. Tac chiar și femeile care au fost pe front. Dacă încep vreodată brusc să-și aducă aminte, povestesc nu războiul „femeilor“, ci pe cel „al bărbaților“. Își acordează vocea la canon. Și doar acasă sau în cercul prietenelor cu care au fost pe front încep să vorbească, lacrimând, despre războiul lor, necunoscut mie. Nu numai mie, nouă tuturor. În călătoriile mele jurnalistice am fost nu o dată martoră – unică ascultătoare – a unor

texte noi. Și atunci eram zguduită ca în copilărie. Întrezăream în povestirile acestea rânjetul hidos al unei realități tainice... În relatările femeilor nu se simte deloc sau aproape deloc ceea ce ne-am obișnuit să citim și să auzim: cum niște oameni i-au ucis în mod eroic pe alții și i-au învins. Sau au pierdut. Care era tehnica de luptă, care erau generalii. Povestirile femeilor sunt altfel și vorbesc despre altceva. Războiul „femeilor“ are culorile și mirosurile lui, petele lui de lumină și de întuneric și propriul său spațiu senzorial. Cuvintele sale. În el nu există eroi și izbânzi de necrezut, ci numai oameni pur și simplu, care se îndeletnicesc cu o treabă omenesc-neomenească. Și în el suferă nu doar ei (oamenii!), ci și pământul, și păsările, și copacii. Toți cei care trăiesc alături de noi pe pământ. Și suferă fără cuvinte, ceea ce e mai înfricoșător.

Dar de ce? m-am întrebat nu o dată. De ce oare, dacă-și apăraseră și-și ocupaseră locul într-o lume cândva exclusiv masculină, femeile nu și-au apărat și istoria? Cuvintele și sentimentele? Singure nu și-au dat crezare. Un întreg univers ne este ascuns. Războiul lor a rămas necunoscut...

Vreau să scriu istoria acestui război. Istoria femeilor.

După primele întâlniri...

Sunt uimită: în armată, aceste femei au fost instructor sanitar, lunetist, mitralior, comandant de tun antiaerian, genist, iar astăzi sunt contabile, laborante, ghizi turistici, învățătoare... Rolurile nu se suprapun – atunci și acum. E ca și cum nu și-ar aminti de sine, ci de alte fetișcane. Ele însele se miră în ziua de azi. Și istoria se „umanizează“ sub ochii mei, începe să se asemene cu viața cotidiană. Se naște o altă percepție.

Am întâlnit povestitoare formidabile, în viața cărora sunt episoade care pot concura cu cele mai izbutite pagini ale clasicilor. Omul se vede atât de limpede de sus – din cer – și de jos – de pe pământ! În fața lui e tot drumul în sus și cel în jos – de la înger la fiară. Amintirile nu sunt povestiri care reproduc, părtinitor și imparțial, o realitate dispărută, ci re-nașteri ale trecutului, când timpul merge înapoi. Sunt în primul rând creație. Istorisind, femeile creează, își „scriu“ viața. Se întâmplă să și-o și „termine de scris“, să și-o și „rescrie“. Trebuie să fiu de aceea atentă. În gardă. În același timp, durerea topește, distruge orice falsitate. Temperatura e prea înaltă! M-am convins că femeile simple se poartă mai sincer – asistentele, bucătăresele, spălătoresele... Ele – cum să spun mai limpede? – scot cuvintele din ele însele, nu din ziare și din cărțile citite – nu din gura altuia. Ci numai din propriile suferințe și din ceea ce au trăit și au simțit singure. Oricât ar părea de ciudat, sentimentele și limbajul femeilor instruite sunt deseori mai supuse schimbărilor pe care le aduce timpul. Codificării generale impuse de factorul temporal. Sunt infestate de o cunoaștere secundară. De mituri. Adeseori e nevoie să mergi mult, să parcurgi mai multe cercuri ca să ajungi la povestirile despre războiul „femeilor“, nu „al bărbaților“ – cum au atacat, cum s-au retras, în ce sector al frontului... Nu e suficientă o singură întâlnire, ci mai multe. Ca unui portretist încăpățânat.

Petrec multă vreme într-o casă sau un apartament necunoscut, uneori câte o zi

întreagă. Bem ceai, probăm bluze cumpărate nu demult, discutăm pieptănături și rețete culinare. Ne uităm împreună pe fotografiile nepoților. Și atunci abia... După un timp – nu poți să știi niciodată după cât și de ce –, vine deodată clipa aceea mult așteptată când femeia se îndepărtează de șablon – șablonul de ghips și de beton armat, asemenea monumentelor noastre – și se apropie de sine. Pătrunde în sine. Începe să-și amintească nu războiul, ci tinerețea. O bucată din viață... Acest moment nu trebuie scăpat. Nu trebuie pierdut! Numai că, deseori, după o zi lungă, plină de cuvinte, de întâmplări, de lacrimi, în memorie rămâne o singură frază (dar ce frază!): „Am plecat pe front atât de mică, încât în timpul războiului am și crescut“. Pe aceasta o și las în caiet, deși pe casetă am înregistrat zeci de metri de bandă. Patru–cinci casete...

Ce mă ajută? Mă ajută faptul că ne-am obișnuit să trăim împreună. Laolaltă. Suntem oameni care trăiesc în sobornicie. În comun. Totul e la comun – și fericirea, și lacrimile. Ne pricepem să suferim și să povestim despre suferință. Suferința ne justifică viața grea și neașezată. Pentru noi, suferința este o artă. Și trebuie să recunosc că femeile pornesc cu mult curaj pe calea aceasta...

Cum mă întâmpină?

Mă numesc „fetiță“, „fetișoară“, „copiliță“. Probabil că, dacă aș fi făcut parte din generația lor, s-ar fi purtat altfel cu mine. Fără bucuria și fără uimirea pe care le dăruiește întâlnirea dintre tinerețe și bătrânețe. Liniștit și de la egal la egal. Este un element foarte important faptul că atunci erau tinere, iar acum, când își amintesc, sunt bătrâne. Își amintesc după o viață – după patruzeci de ani. Îmi dezvăluie precaute lumea lor, mă menajează: „Imediat după război m-am măritat. Și m-am ascuns în spatele soțului. În spatele vieții de zi cu zi, a scutecelor. M-am ascuns intenționat. Și mama mă ruga: «Taci! Taci! Nu mărturisi!» Mi-am îndeplinit datoria față de Patrie, dar mi-e sufletul greu că am fost acolo. Că știu ce înseamnă... Iar tu ești o copiliță. De tine mi-e milă...“ Văd deseori cum stau și își ascultă vocea interioară. Vocea sufletului. O compară cu vorbele. Cu anii – ani mulți –, omul înțelege că asta i-a fost viața, iar acum trebuie să se împace și să se pregătească de plecare. Dar nu prea-i vine și i se pare nedrept să dispară pur și simplu. În grabă. Din mers. Și, când privește înapoi, simte în el dorința nu doar de a povesti despre ale sale, ci și de a ajunge la secretul vieții. De a-și răspunde sieși la întrebarea: de ce i s-au întâmplat toate câte i s-au întâmplat? Privește totul cu o privire puțin tristă, de rămas-bun... aproape de dincolo... Nu mai are rost să mintă și să se mintă. Înțelege că, fără gândul morții, omul nu poate fi deslușit. Taina ei plutește deasupra a toate.

Războiul este o experiență prea intimă. Și la fel de nemărginită ca și viața omului...

O singură dată o femeie (o aviatore) a refuzat să ne întâlnim. Mi-a explicat la telefon: „Nu pot... Nu vreau să-mi amintesc. Am fost trei ani la război... Și trei ani de zile nu m-am simțit femeie. Organismul meu a devenit asemenea unui cadavru. N-am avut menstruație și aproape nici un fel de dorințe femeiești. Și fusesem frumoasă... Când viitorul meu soț mi-a cerut mâna... Era în Berlin, lângă Reichstag... Mi-a spus:

— Războiul s-a încheiat. Am rămas în viață. Am avut noroc. Hai să ne căsătorim!

Mie mi-a venit să plâng. Să țip. Să-l lovesc! Cum să ne căsătorim? Acum? Printre toate astea? În funinginea asta, printre cărămizile înnegrite... Uită-te la mine! Uită-te cum sunt! Fă mai întâi din mine femeie: adu-mi flori, fă-mi curte, spune-mi vorbe frumoase! Mi-e atât de dor de toate astea! Abia aștept! Mai că nu l-am lovit... Mi-a venit să-l lovesc... El avea un obraz ars, roșu tot, și am văzut atunci că înțelesese – pe obrazul acesta îi curgeau lacrimi. Peste cicatricile încă proaspete... Și i-am spus fără să cred eu însămi ce spun:

— Bine, hai să ne căsătorim!

Iertați-mă!... Nu pot..."

Am înțeles-o. Dar aceasta este și ea o pagină – sau o jumătate de pagină – din viitoarea carte.

Texte, texte. Peste tot – texte. În apartamentele de la oraș și în căsuțele de la țară, pe stradă, în tren...

Ascult... Mă transform tot mai mult într-o ureche uriașă, întoarsă tot timpul către celălalt. „Citesc“ glasuri.

Omul este mai mare decât războiul...

Îmi rămân în minte exact momentele când este mai mare. Atunci îl stăpânește ceva mai puternic decât istoria. Trebuie să-mi propun un scop mai larg – să scriu adevărul despre viață și moarte în general, nu numai despre război. Să pun întrebarea lui Dostoievski: cât de mult e omul om³ și cum putem să apărăm omenescul din noi? E neîndoielnic că răul ispitește. E mai abil decât binele. Mai atrăgător. Mă cufund tot mai adânc în lumea războiului, tot restul a pălit puțin, a devenit mai obișnuit decât de obicei. E o lume grandioasă și prădătoare. Înțeleg acum singurătatea celui care s-a întors de acolo. Ca de pe o altă planetă sau de pe lumea cealaltă. El știe ceva ce alții nu știu, și cunoașterea aceasta nu se poate căpăta decât acolo, în apropierea morții. Când încearcă să redea ceva în cuvinte, are senzația unei catastrofe. Amuțește. Vrea să povestească, ceilalți ar vrea să-l înțeleagă, dar toți sunt neputincioși.

Femeile acestea se află întotdeauna într-un alt spațiu decât ascultătorii lor. Sunt înconjurate de o lume nevăzută. Sunt cel puțin trei participanți la discuție: cea care povestește acum, tot ea, dar așa cum era atunci, în momentul în care s-au petrecut evenimentele, și eu. Scopul meu este în primul rând să ajung la adevărul acelor ani, al acelor zile. Fără denaturările produse de sentimente. Imediat după război, fiecare ar povesti un anume război, după mai multe decenii, ceva se schimbă în ea, firește, pentru că acum își pune deja în amintiri toată viața. Se pune pe sine, pe de-a-ntregul. Cum a trăit în toți anii de atunci încoace, ce a citit, ce a văzut, pe cine a întâlnit. În fine, dacă e sau nu fericită. Uneori discutăm între patru ochi, alteori lângă povestitoare mai e cineva. Un membru al familiei. O prietenă – de ce fel? Prietenele de pe front sunt una, toate celelalte – alta. Mărturiile – documentele – acestea sunt vii, se schimbă și șovăie odată cu noi, din ele se poate scoate la nesfârșit câte ceva. Ceva nou care ne e necesar în

clipa asta. În momentul de față. Ce căutăm? Cel mai adesea nu isprăvi vitejești și eroism, ci lucruri mici și omenești, ceea ce ne e cel mai interesant și mai apropiat. De pildă, ce mi-ar plăcea mie să știu cel mai mult din viața Greciei antice... Din istoria Spartei... Aș vrea să citesc cum și despre ce vorbeau atunci oamenii acasă. Cum plecau la război. Ce cuvinte își spuneau în ultima zi și în ultima noapte dinaintea despărțirii de cel drag. Cum îi conduceau pe oșteni la luptă. Cum îi așteptau de la război... Nu pe eroi și pe conducătorii de oști, ci pe tinerii obișnuiți...

Istoria redată prin relatările martorelor și participantelor care au rămas neobservate. Da, asta mă interesează, asta aș vrea să transform în literatură. Dar povestitoarele mele nu sunt numai martori, sunt cel mai puțin martori, ci actori și creatori. E imposibil să te apropii de realitate până dai nas în nas. Între noi și ea se găsesc sentimentele noastre. Îmi dau seama că am de-a face cu versiuni, fiecare are propria versiune, și că abia din ele, din numărul și intersectările lor, se naște imaginea vremurilor și a oamenilor care le locuiesc. Dar n-aș vrea ca despre cartea mea să se spună: eroinele ei sunt reale și nimic mai mult. Este, vezi Doamne, istorie. Numai istorie.

Scriu nu despre război, ci despre omul aflat în război. Scriu nu istoria războiului, ci istoria sentimentelor. Sunt un istoric al sufletului. Pe de o parte, cercetez omul concret, trăitor al unor vremuri anume și participant la evenimente specifice, pe de alta, trebuie să deslușesc în el omul dintotdeauna. Tremurul veșniciei. Ceea ce există de-a pururi.

Mi se spune: ei, da, amintiri – adică nici istorie, nici literatură. Pur și simplu viață, plină de impurități și necurățată de mâna artistului. Materia primă brută a vorbirii, de care e plină fiecare zi. Cărămizi risipite peste tot. Dar cărămizile nu fac încă un altar! Pentru mine, însă, lucrurile stau altfel... Exact acolo, în glasul cald al omului, în reflecția vie a trecutului e ascunsă bucuria neîncepută și e dezgolit tragismul ineluctabil al vieții. Haosul și pasiunea ei. Natura ei singulară și de nepătruns. Acolo acestea nu au fost supuse încă nici unui fel de prelucrare. Sunt autentice.

Construiesc altare din sentimente... Din dorințele noastre, din dezamăgiri. Din visări. Din ceea ce a fost, dar poate oricând să ne scape printre degete.

Încă o dată despre același lucru... Mă interesează nu numai realitatea care ne înconjoară, ci și cea dinăuntrul nostru. Mi se pare interesant nu evenimentul în sine, ci cel din sfera sentimentelor. Sufletul evenimentului, să spunem. Pentru mine, sentimentele sunt o realitate.

Și istoria? Ea trăiește pe stradă. În mulțime. Cred că în fiecare dintre noi e o bucătică de istorie. Într-unul o jumătate de pagină, în altul – două-trei. Împreună scriem cartea vremurilor. Fiecare își strigă propriul adevăr. Coșmarul nuanțelor. Și totul trebuie ascultat și deslușit, trebuie să mă topesc în toate acestea, să devin una cu ele. Și în același timp să nu mă pierd pe mine însămi. Să unesc vorbirea străzii cu literatura. Dificultatea mai constă și în faptul că despre trecut vorbim în limbajul de azi. Cum să transmitem cu ajutorul lui emoțiile acelor timpuri?

De dimineată, un apel:

— Nu ne cunoaștem... Dar am venit din Crimeea, vă sun de la gară. Stați departe?

Vreau să vă povestesc propriul meu război...

Așa deci!

Iar eu și fetița mea avuseserăm de gând să mergem în parc. Să ne dăm în carusel.

Cum să-i explic unui omuleț de șase ani cu ce mă ocup? Nu demult, m-a întrebat:

— Mami, ce e aia război?

Cum să-i răspund...? Vreau s-o trimit în lume cu o inimă simțitoare și o învăț că nu putem rupe pur și simplu o floare. Că e păcat să strivești o vaca-Domnului, să rupi aripa unei libelule. Dar cum să-i explici unui copil războiul? Moartea? Să-i răspunzi la întrebarea: de ce acolo oamenii se omoară? Îi omoară chiar și pe cei mici, așa cum e ea. Noi, adulții, suntem ca niște conspiratori. Noi știm despre ce e vorba. Dar copiii? După război, mie părinții mi-au explicat cumva, dar copilului meu eu nu mai sunt în stare să-i explic. Să găesc cuvintele necesare. Războiul ne place tot mai puțin, ne e tot mai greu să-i găsim justificare. Pentru noi e pur și simplu din ce în ce mai mult o crimă. Cel puțin pentru mine.

Să scriu o carte despre război de la care să ți se facă greață, după care să respingi fie și numai gândul războiului. Să-ți pară nebunesc. Să li se facă până și generalilor silă...

Prietenii mei bărbați (spre deosebire de prietene) sunt uluiți de această logică „femeiască“. Și aud din nou argumentul „masculin“: „Tu n-ai fost la război“. Dar poate că asta e bine: nu mi-e cunoscută patima urii, am privirea nedeformată. Nemilitarizată, nemasculinizată.

În optică există noțiunea de „luminozitate“ – capacitatea obiectivului de a fixa mai mult sau mai puțin clar reprezentarea surprinsă. La fel, memoria feminină a războiului este cea mai „luminoasă“ după criteriul încordării emoționale, al durerii. Aș spune chiar că războiul „femeilor“ e mai înspăimântător decât „al bărbaților“. Bărbații se ascund în spatele istoriei, al faptelor, războiul îi fascinează ca acțiune și confruntare de idei, de interese diferite, în timp ce femeile sunt copleșite de emoții. Și încă un lucru – bărbații sunt pregătiți încă din copilărie pentru eventualitatea ca, într-o zi, să trebuiască să tragă. Pe femei nimeni nu le învață așa ceva... ele n-au avut niciodată de gând să facă asta... Și ele își amintesc altceva, și își amintesc altfel. Sunt capabile să vadă ceea ce bărbaților le rămâne inaccesibil. Repet: războiul lor are miros, are culoare, e plin de detaliile lumii și ale existenței: „ni s-au dat ranițe, și noi ne-am cusut din ele fuste“; „la comisariat, am intrat pe o ușă în rochie, pe alta am ieșit în pantaloni și cămașă, mi-au tăiat coada, mi-au lăsat doar un zuluț pe frunte...“; „nemții au împușcat tot satul și au plecat... Am ajuns noi acolo: nisip galben, călcat în picioare, și pe el – o ghetuță de copil...“ Nu o dată am fost prevenită (mai ales de către scriitorii-bărbați): „Au să-ți inventeze povești femeile tale. Au să-ți scornească“. Dar eu m-am convins: așa ceva nu se poate născoci. De la cine să copiezi? Dacă e cineva de la care poți copia, aceea e numai viața, numai ea are atâta fantezie.

Indiferent despre ce ar vorbi, femeile țin întotdeauna minte că războiul e în primul rând o crimă și apoi o corvoadă. Și apoi – pur și simplu viață obișnuită: cântau, se îndrăgosteau, își puneau bigudiuri...

În centrul atenției e întotdeauna faptul că războiul e insuportabil și că nu vor să moară. Și încă mai insuportabil și mai puțin dorit e să omoare, pentru că femeia dă viață. Dăruiește. O poartă multă vreme în trupul ei, o dezmiardă. Mi-am dat seama că femeilor le e mai greu să ucidă.

Bărbații... Greu le lasă pe femei să pătrundă în lumea lor, pe teritoriul lor.

La fabrica de tractoare din Minsk am căutat o femeie care fusese lunetist. Fusese faimoasă. Se scrisese nu o dată despre ea în gazetele de pe front. La Moscova mi se dăduse numărul de telefon de acasă al unei prietene a ei, dar un număr vechi. Numele de familie îl aveam de asemenea pe cel de fată. M-am dus la fabrica unde știam că lucrează, la secția de personal, și am auzit de la bărbați (directorul fabricii și șeful secției de personal):

— Dar ce, nu-s destui bărbați? La ce vă trebuie poveștile astea ale femeilor? Închipuiri de-ale lor...

Bărbații se temeau că femeile aveau să povestească un alt război, unul greșit.

Am fost într-o familie... Și soțul, și soția făcuseră războiul. Se întâlniseră pe front și acolo se și căsătoriseră:

— Nunta am sărbătorit-o în tranșee. Înainte de bătălie. Rochia albă mi-am cusut-o dintr-o parașută nemțească.

El fusese mitralior, ea – agent de transmisiuni. Bărbatul și-a trimis imediat soția la bucătărie:

— Pregătește ceva de pus pe masă!

Ceainicul dăduse deja în clocot, sendvișurile erau tăiate, ea abia se așezase alături de noi, când el a ridicat-o din nou:

— Dar căpșunele? Unde-i roada noastră de la țară? După rugăminți insistente din partea mea, i-a cedat locul – fără voie, spunând: Povestește cum te-am învățat! Fără lacrimi și fără fleacuri femeiești, de genul voiam să fiu frumoasă și am plâns când mi-au tăiat cosița.

Ulterior, ea mi-a mărturisit în șoaptă:

— Toată noaptea a studiat cu mine *Istoria Marelui Război de Apărare a Patriei*. Se temea de ce-am să spun. Și acum e îngrijorat că n-am să-mi amintesc cum trebuie. Așa cum se cuvine.

Am văzut asta nu o dată, nu într-o singură familie.

Da, femeile plâng mult. Țipă. După plecarea mea iau pastile de inimă, cheamă salvarea. Dar chiar și așa mă roagă: „Vino! Vino neapărat! Am tăcut atâta vreme. Patruzeci de ani...”

Îmi dau seama că strigătul și plânsetul nu pot fi prelucrate, altfel esențială are să fie nu plânsetul, nu strigătul, ci prelucrarea lor. În locul vieții are să rămână literatura. Așa

este materialul, asta e temperatura lui. Tot timpul dă pe dinafară. Omul se vede cel mai bine și se dezvăluie în război și, poate, în iubire. Până în adânc, în straturile subcutanate. În fața morții toate ideile pălesc și se deschide veșnicia insondabilă, pentru care nimeni nu e pregătit. Trăim încă în istorie, nu în cosmos.

De câteva ori mi-au fost înapoiate texte trimise spre lectură preliminară cu adăugirea: „Nu-i nevoie să te agăți de fleacuri... Scrie despre mare noastră Victorie...” Dar tocmai „fleacurile” sunt ceea ce contează pentru mine, căldura și limpezimea vieții: zuluful singuratic rămas în locul cozilor, cazanele fierbinți cu păsat și cu supă pe care nu mai are cine să le mănânce – căci, dintr-o sută de oameni, după bătălie s-au întors șapte; sau cum, după război, femeile nu puteau, la piață, să privească galantarele măcelarilor... Nici măcar stamba roșie... „Ah, drăguța mea, au trecut patruzeci de ani, dar la mine în casă n-ai să găsești nimic roșu. După război am urât culoarea roșie!”

Ascult, atentă, durerea... Durerea ca mărturie a vieții trecute. Nu există alte dovezi, eu nu cred în alte mărturii. Nu o dată cuvintele ne-au îndepărtat de adevăr.

Văd în suferință forma superioară a informației, care are legătură directă cu secretul, cu miezul tainic al vieții. Toată literatura rusă despre asta vorbește. Mai mult despre suferință decât despre iubire.

Și mie mi se vorbește mai mult despre asta...

Ce sunt – rusoaice sau sovietice? Nu, au fost sovietici – și rușii, și bielorușii, și ucrainenii, și tadjicii...

Omul sovietic a existat totuși. Eu cred că asemenea femeii n-au să mai fie niciodată, ele însele înțeleg asta. Chiar și noi, copiii lor, suntem altfel. Noi ne-am dorit să fim ca toți ceilalți. Să semănăm nu cu părinții noștri, ci cu lumea largă. Iar despre nepoți ce să mai vorbim...

Dar eu le iubesc. Le admir. I-au avut pe Stalin și Gulagul, dar au avut și Victoria. Și ele știu asta.

Nu demult am primit o scrisoare:

„Fiica mea mă iubește foarte mult, eu sunt pentru ea o eroină. Dacă citește cartea dumneavoastră, o să fie copleșită de un sentiment de dezamăgire. Mizerie, păduchi, sânge peste tot – toate sunt adevărate, nu neg. Dar oare amintirile acestea sunt în stare să trezească sentimente nobile? Să ne pregătească de fapte mari...?!“

M-am convins nu o dată:

... memoria noastră e un instrument nici pe departe ideal. Nu e doar aleatorie și capricioasă, ci și legată cu lanț la stăpân, ca un câine – iar stăpânul acesta sunt timpurile.

... privim trecutul dinspre prezent, nu putem privi de nicăieri.

... femeile acestea sunt îndrăgostite de ceea ce li s-a întâmplat, pentru că nu e vorba doar de război, ci și de tinerețea lor. Prima lor iubire.

Le ascult când vorbesc... Le ascult când tac... Și cuvintele, și tăcerile sunt pentru mine texte.

„Asta nu-i pentru publicat, doar pentru tine... Cei care erau mai în vârstă... stăteau în tren gânditori. Triști. Îmi amintesc cum un maior a intrat în vorbă cu mine noaptea, când toți dormeau, despre Stalin. Băuse zdravăn și căpătase curaj, mi-a mărturisit că tatăl lui era de zece ani în lagăr, fără drept de corespondență. Nu știa dacă mai trăiește sau nu. Și maiorul acesta a rostit niște vorbe înspăimântătoare:

— Vreau să-mi apăr Patria, dar nu vreau să-l apăr pe acest trădător al revoluției, pe Stalin.

Nu mai auzisem niciodată așa ceva... M-am speriat. Din fericire, dimineată maiorul dispăruse. Coborâse, probabil, din tren...”

„Îți spun în secret... Eram prietenă cu o fată Oksana, din Ucraina. De la ea am auzit pentru prima dată despre foametea îngrozitoare din Ucraina, despre *holodomor*⁴. Nu mai existau nici broaște, nici șoareci – oamenii mâncaseră totul. În satul Oksanei muriseră jumătate dintre locuitori. Toți frații ei mai mici muriseră, părinții, iar ea se salvase furând noaptea balebă de cal din grajdul colectivului și mâncând-o. Nimeni nu putea să mănânce așa ceva, dar ea putuse:

— Caldă nu merge, dar rece, da. E și mai bine dacă e înghețată, atunci miroase a fân.

Eu i-am spus atunci:

— Oksana, tovarășul Stalin se luptă. Îi distruge pe sabotori, dar sunt foarte mulți.

— Nu, mi-a răspuns ea, nu fi proastă! Tatăl meu a fost profesor de istorie și mi-a zis așa: «Într-o zi, tovarășul Stalin va răspunde pentru crimele lui...»

Stăteam întinsă noaptea și mă gândeam: și dacă Oksana e un dușman? O spioană? Ce să fac? Peste două zile, Oksana a murit în luptă. Nu-i mai rămăsese nici o rudă, n-au avut cui să trimită înștiințarea de deces...”

E o temă pe care femeile acestea o abordează rar și cu precauție. Până în ziua de azi sunt paralizate nu doar de hipnoza stalinistă și de teama pe care o insufla Stalin, ci și de vechea lor credință. Nu pot încă să dez-iubească ceea ce au iubit. Curajul în război și curajul gândurilor sunt două soiuri diferite. Și eu care credeam că e unul și același.

Manuscrisul zace de multă vreme pe masă...

De doi ani deja primesc refuzurile editurilor. Revistele tac și ele. Sentința e întotdeauna aceeași: războiul acesta e prea cumplit. Prea multe orori. Prea mult naturalism. Nu se vede rolul conducător și organizator al partidului comunist. Într-un cuvânt, nu e războiul care trebuie... Dar cum ar fi acela care trebuie? Cu generali și cu înțeleptul generalissim? Fără sânge și păduchi? Cu eroi și cu fapte de vitejie. Însă eu îmi amintesc din copilărie cum merg cu bunica de-a lungul unui câmp întins, și ea îmi povestește:

— După război, pe câmpul acesta lungă vreme n-a rodit nimic. Nemții se

retrăgeau... și a fost aici o luptă, două zile s-au bătut... Zăceau morții unul lângă altul, ca snopii. Ca traversele de cale ferată. Și nemții, și ai noștri. După ploaie, toți aveau fețele plânse. O lună de zile i-am îngropat, tot satul...

Cum să uit câmpul acesta?

Eu nu înregistrez pur și simplu. Adun, urmăresc spiritul omenesc până acolo unde suferința transformă un om de rând într-unul măreț. Până acolo unde omul crește, se înalță. Și atunci, pentru mine, el nu mai e proletariatul mut și fără urmă al istoriei. Sufletul lui se dezvăluie. În ce constă deci conflictul meu cu autoritățile? Mi-am dat seama că unei mari idei îi trebuie omul de rând, nu cel mare. Pentru ea, omul atins de măreție este inutil și o stingherește. E greu de prelucrat. Iar eu pe acesta îl caut. Caut mărețul om de rând. Pe cel care, umilit, călcat în picioare, jignit – trecut prin lagărele și trădările lui Stalin –, a învins până la urmă. A săvârșit o minune.

Istoriei războiului i-au substituit istoria victoriei.

Acum omul însuși va povesti despre asta...

După șaptesprezece ani 2002–2004

Îmi citesc vechiul jurnal...

Încerc să-mi amintesc ce fel de om eram pe vremea când scriam cartea. Omul acela nu mai există, nu mai există nici măcar țara în care trăiam atunci. Și doar pe ea au apărat-o, în numele ei au murit în '41–'45. Pe fereastră văd azi altceva: un nou mileniu, noi războaie, noi idei, arme noi și pe ruși (mai exact, pe cetățenii ruși sovietici) schimbați într-un mod cu totul neașteptat.

A început perestroika... Cartea mea a fost tipărită în viteză, cu un tiraj incredibil – două milioane de exemplare. Era o perioadă când s-au petrecut multe lucruri zguduitoare, ne năpusteam din nou, cu furie, către un țel. Din nou în viitor. Încă nu știam (sau uitaserăm) că revoluția e întotdeauna o iluzie, mai ales în istoria noastră. Dar asta avea să se vadă pe urmă, atunci toată lumea era îmbătată de aerul tare al libertății. Am început să primesc zilnic zeci de scrisori, dosarele mele s-au înfoiat. Oamenii voiau dintr-odată să vorbească... Să termine de vorbit... Au devenit și mai liberi, și mai sinceri. Nu mai încăpea îndoială că eram sortită să-mi termin la nesfârșit de scris cărțile. Nu să le rescui, ci să le termin de scris. Puneam punct, și el se transforma numaidecât în puncte-puncte...

Mă gândesc la faptul că, probabil, astăzi aș pune alte întrebări și aș primi alte răspunsuri. Și aș scrie o altă carte, nu cu totul alta, dar totuși alta. Mărturiile documentare (cu care am de-a face) sunt ca niște ființe vii, nu se usucă și se întăresc, precum lutul răcit. Nu amuțesc. Evoluează odată cu noi. Despre ce altceva aș mai pune întrebări astăzi? Ce-aș vrea să adaug? M-ar interesa foarte tare... caut cuvântul potrivit... ființa biologică a omului, nu numai omul timpurilor și al ideilor. Aș încerca să

privesc mai adânc în natura umană, în întuneric, în subconștient. În misterul războiului.

Aș scrie despre cum m-am dus la o fostă partizană... Era o femeie trupeșă, dar încă frumoasă, care mi-a povestit cum grupul lor (ea cea mai mare și doi adolescenți) plecase în recunoaștere și a făcut întâmplător prizonieri patru nemți. S-au învățat multă vreme cu ei prin pădure. La un moment dat, și-au dat seama că erau prinși în cursă. Fetei i-a fost limpede că n-aveau cum să străpungă încercuirea cu prizonierii după ei și să scape, așa că a luat hotărârea să le facă seama. Adolescenții n-ar fi fost în stare: umblau deja de câteva zile prin pădure împreună cu ei, și, după ce petreci atâta timp alături de un om, chiar și străin, te obișnuiești cu el, te apropii – îl știi deja cum mănâncă, cum doarme, ce ochi are, cum îi arată mâinile. Nu, adolescenții n-ar fi fost în stare, asta ea a înțeles imediat. Deci totul rămânea în seama ei. Și, în fața mea, femeia și-a amintit cum îi omorâse. Fusesse silită să-i mintă și pe unii, și pe alții. Cu un neamț s-a dus, pasămite, după apă, și l-a împușcat din spate. În ceafă. Pe altul l-a împins să meargă după vreascuri... M-a cutremurat cât de calm vorbea despre întâmplările de atunci.

Cei care au făcut războiul își amintesc că un civil se transformă în soldat în decurs de trei zile. Cum de sunt de ajuns numai trei zile? Sau și acesta este un mit? Cel mai probabil. Omul acela e mult mai necunoscut și mai de nepătruns.

În toate scrisorile citesc cuvinte ca acestea: „Atunci nu v-am povestit tot, pentru că erau alte vremuri. Ne obișnuiserăm să trecem multe lucruri sub tăcere...” „Nu v-am încredințat totul. Până nu demult nu se putea vorbi despre așa ceva. Sau ne era rușine”, „Cunosc prognosticul medicilor: mi-au pus un diagnostic teribil... Vreau să vă spun tot adevărul...”

De curând am primit următoarea scrisoare: „Viața noastră, a oamenilor bătrâni, e tare grea... Dar nu pensiile mici și umilitoare sunt cele care ne fac să suferim. Cel mai tare ne doare că suntem alungați dintr-un trecut măreț într-un prezent insuportabil de mic. Nimeni nu ne mai cheamă să ne spunem povestea în școli, în muzee, deja nu mai e nevoie de noi. Dacă citești ziarele, vezi că fasciștii devin tot mai nobili, iar soldații Armatei Roșii, tot mai groaznici”.

Vremurile sunt și ele o patrie... Dar eu le iubesc în continuare pe aceste femei. Nu-mi plac vremurile în care au trăit, dar pe ele le iubesc.

Totul poate să devină literatură...

În arhiva mea, cel mai interesant mi s-a părut un caiet în care însemnasem episoadele tăiate de cenzură și discuția mea cu cenzorul. Tot aici îmi notasem mai multe pagini pe care le eliminasem eu singură. Propria mea autocenzură, interdicția pe care mi-am impus-o singură. Și explicațiile – de ce am scos acele secvențe. Multe dintre textele care au fost astfel îndepărtate și-au regăsit deja locul în carte, dar aceste câteva pagini vreau să le menționez separat, pentru că sunt un adevărat document. O mărturie a drumului pe care l-am parcurs.

Din textele tăiate de cenzură

„Acum mă trezesc noaptea... Și parcă e cineva care... plânge lângă mine... Sunt la război...

Ne retragem... Undeva după Smolensk o femeie îmi aduce rochia ei, apuc să mă schimb. Merg singură... printre bărbați. Mai adineauri eram în pantaloni, iar acum sunt în rochie de vară. Și deodată încep să simt că mă ia treaba aceea... femeiască... Mă ia mai devreme, probabil, de emoție. De durere, de necaz. Unde să găesc ceva aici? Rușine mare! Ce rușine mi-era! Dormeam pe sub tufișuri, în șanțuri, pe buturugi. Eram atâția, că nu mai aveam loc în pădure. Mergeam pierduți, mințiți, nu mai credeam în nimeni... Unde e aviația noastră, tancurile? Tot ce zboară, merge pe pământ și bubuie – totul e nemțesc.

Așa eram când am căzut prizonieră. Cu o zi înainte mi-am rupt și amândouă picioarele... Zăceam și făceam pe mine... Nici nu știu cum m-am târât noaptea până în pădure. M-au găsit din întâmplare partizanii...

Mi-e milă de cei care vor citi cartea dumneavoastră, dar și de cei care n-o vor citi...”

„Eram de serviciu în schimbul de noapte... Am intrat în cortul celor răniți grav. Zăcea acolo un căpitan... Medicii mă preveniseră înainte că peste noapte are să moară, că nu mai rezistă până dimineată... Îl întreb:

— Ei, cum e? Cu ce pot să te ajut?

N-am să uit cât oi trăi... El mi-a zâmbit deodată, cu un zâmbet așa de luminos pe chipul acela chinuit:

— Desfă-ți halatul... și arată-mi sânii!... De când nu mi-am mai văzut nevasta...

Eu m-am pierdut cu firea, nici măcar nu mă sărutasem vreodată până atunci. I-am răspuns ceva, am fugit și m-am întors după un ceas.

Era mort. Cu zâmbetul acela pe față...”

„Eram pe lângă Kerçi⁵... Noapte. Mergeam cu un șlep, sub bombardamentul nemților. A luat foc partea din față a vasului, și focul s-a întins pe punte. Au explodat rezervele de armament... Ditamai explozia! A fost atât de puternică, încât șlepu s-a aplecat într-o rână, pe dreapta, și a început să se scufunde. Nu mai aveam mult până la mal, ne-am dat seama că eram aproape, și soldații s-au aruncat în apă. De pe țarm au început să păcăne mitralierele. Țipete, gemete, suduieli... Eu știam bine să înot, am vrut să-l salvez măcar pe unul dintre ei. Măcar un singur rănit... Eram în apă doar, nu pe pământ – aici orice rănit moare neîntârziat. Se duce la fund... Când aud... cineva alături ba iese la suprafață, ba se vâără iar sub apă... Iar iese, iar se scufundă. Am prins momentul, l-am apucat... Era rece, alunecos... Am crezut că era un rănit și că i se rupseseră hainele de la explozie. Eu însămi eram goală... Rămăsesem numai în lenjeria de corp... Beznă să-ți bagi degetele-n ochi... În jur numai «au!», «ah!» și «văleu!» Și înjurături... Am ajuns cu el cum-necum la mal... Chiar atunci pe cer a explodat o rachetă, și am văzut că târâsem pe mal un pește mare rănit. Un pește uriaș, cât un om. Un morun... pe moarte... Am căzut lângă el în genunchi și mi-a ieșit pe gură un potop

de înjurături. Am izbucnit în plâns de necaz... Și de ciudă că totul suferea pe lume...”

„Ne chinuiam să ieșim din încercuire... Oriîncotro dădeam, peste tot numai nemți. Și am hotărât ca dimineață să încercăm străpungerea atacând. Oricum am fi murit, măcar să murim cu demnitate. În bătlie. Aveam cu noi trei fete. Și ele s-au dus noaptea la toți cei care mai puteau... Căci nu toți mai puteau, bineînțeles... Nervii, vă dați seama. Era așa o situație... Toată lumea se pregătea să moară...

A doua zi am mai rămas în viață doar câțiva... Puțini... Vreo șapte, cam așa, și fuseserăm cincizeci, dacă nu mai mulți. Ne-au ciuruit nemții cu mitralierele... Îmi amintesc cu recunoștință de fetele alea. Pe nici una n-am mai găsit-o în viață dimineață. Nu le-am mai văzut niciodată...”

Din discuția cu cenzorul

— Cine s-ar mai duce să lupte după asemenea cărți? Dumneavoastră înjosiți femeia cu naturalismul acesta primitiv. Femeia-eroină. Îi smulgeți laurii. O transformați într-o femeie obișnuită, într-o femelă. Dar, pentru noi, ea e o sfântă.

— Eroismul nostru este steril, nu vrea să știe nici de fiziologie, nici de biologie. Nu e credibil. Pentru că în război a fost pus la încercare nu numai spiritul, ci și trupul. Învelișul material.

— De unde veniți cu asemenea idei? Nu sunt idei de-ale noastre, sovietice. Vă râdeți de cei care și-au lăsat oasele prin gropi comune. Ați citit prea mult Remarque... La noi stilul ăsta nu merge. Femeia sovietică nu e un animal...

„Cineva ne-a trădat... și nemții au aflat unde se ascundea detașamentul de partizani. Au înconjurat pădurea și au închis toate căile de acces. Noi ne-am ascuns în niște hățișuri de nepătruns, unde călăii hitleriști nu intrau. Era o mlaștină, înghițea și oamenii, și echipamentul. Ziua stăteam până la gât în apă – și așa a fost săptămâni la rând. Aveam cu noi o transmisionistă care tocmai născuse. Copilul era flămând... cerea să sugă... Numai că mama suferea ea însăși de foame, n-avea lapte, și pruncul plângea. Ucigașii la doi pași... cu câini... Dacă-l auzeau câinii, muream toți. Tot grupul – vreo treizeci de oameni... Înțelegeți?

Comandantul a luat hotărârea...

Nimeni nu îndrăznea să-i transmită ordinul mamei, dar a ghicit ea singură. A vârât copilul înfășat sub apă și l-a ținut acolo multă vreme... Pruncul a încetat să țipe... Nu s-a mai auzit nici un sunet... Iar noi nu eram în stare să ridicăm ochii. Nici la mamă, nici unul la altul...”

„Ai noștri au luat niște prizonieri, i-au dus la comandant... Dar nu i-au împușcat, era o moarte prea blândă, i-au împuns cu vergelele puștilor, ca pe porci, i-au tăiat bucăți. M-am dus să-i văd și eu... De când așteptam momentul când aveau să le crape ochii de durere... Pupilele...

Ce știți dumneavoastră despre asta? Pe mama și pe surioara mea le-au ars pe rug în

mijlocul satului...”

„În timpul războiului nu-mi amintesc nici de câini, nici de pisici, numai de șobolani. Erau mari... cu ochi galben-albăstrii... Câtă frunză și iarbă. Când m-am întremat după rană, din spital m-au trimis înapoi la unitate. Erau undeva pe lângă Stalingrad, în tranșee.

— Duceți-o în adăpostul de fete! a ordonat comandantul.

Am intrat în cămăruța de sub pământ și m-am mirat în primul rând că în ea nu era absolut nimic. Niște paturi din crengi de brad, fără nimic pe ele, și atât. Nu mi-a spus nimeni nimic... Mi-am lăsat ranița acolo și am ieșit, și, când m-am întors, peste jumătate de oră, n-am mai găsit-o. Nici urmă de lucruri, nici pieptenele, nici creionul măcar. S-a dovedit că șobolanii roseseră absolut totul cât ai clipi din ochi...

Dimineață am văzut mușcăturile de pe brațele celor grav răniți...

Nici în cel mai urât film de groază n-am văzut șobolanii părăsind vreun oraș înaintea unui bombardament de artilerie. Asta a fost nu la Stalingrad... ci undeva lângă Veazma⁶... Dimineață, pe străzile orașului trecea o armată de șobolani – fugeau pe câmp. Simțeau apropierea morții. Erau mii... Negri, suri... Oamenii priveau cu groază priveliștea aceasta rău-prevestitoare și se strângeau lângă case. Și, exact în clipele când șobolanii s-au făcut nevăzuți, a început bombardamentul. Au apărut avioanele. În locul caselor și al pivnițelor au rămas grămezi de moloz...”

„La Stalingrad erau atât de mulți morți, încât caii nu se mai temeau de ei. De obicei, caii se sperie și nu calcă niciodată pe trupul unui mort. Pe ai noștri i-am strâns, dar nemții zăceau peste tot... Înghețați... Bocnă... Eu eram șoferiță, transportam lăzi cu armament de artilerie, și auzeam cum trosnesc craniile sub roți... Oasele... Și mă bucuram...”

Din discuția cu cenzorul

— Da, am câștigat cu greu Victoria, dar dumneavoastră trebuie să căutați exemplele de eroism. Sunt sute. În timp ce dumneavoastră nu arătați decât mizeria războiului. Lenjeria lui intimă. În cartea aceasta, Victoria noastră pare înfricoșătoare... Ce urmăriți, de fapt?

— Adevărul.

— Dumneavoastră credeți că adevărul este ceea ce se vede în viață. Pe stradă. Sub picioarele noastre. Atât îl vedeți de mărunț. Un adevăr la nivelul solului. Dar nu, adevărul sunt năzuințele noastre. Ceea ce visăm, oamenii care vrem să devenim!

„Avansam... Și intrăm în primele sate nemțești... Noi eram tineri, puternici, de patru ani fără femei. În beciuri am găsit vin. Mâncare. Prindeam fetele prin sate și... Câte zece de-ai noștri siluiau una singură... Femei erau puține, locuitorii fugeau de armata sovietică, le luam pe cele tinerele. Fetițe... Doispe–treispe ani... Dacă plâneau, le băteam, le puneam ceva căluș. Pe ele le durea, dar noi ne distram. Acum nu mai

înțeleg cum de-am putut... Veneam dintr-o familie de intelectuali... Dar așa am fost...

Singurul lucru de care ne temeam era ca fetele noastre să nu afle. Infirmierele noastre. De ele ne era rușine...”

„Nimeriserăm în încercuire... Rătăceam prin păduri, prin mlaștini. Mâncam frunze, coajă de copac. Un fel de rădăcini. Eram cinci oameni, unul dintre noi un puștan, abia încorporat. Noaptea, vecinul îmi șoptește:

— Flăcăul abia mai suflă, oricum o să moară. Înțelegi ce vreau să spun...

— Ce tot vorbești acolo?

— Mi-a povestit mie un deținut... Când fugeau din lagăr, intenționat lua cu ei unul mai tânăr... Carnea de om e comestibilă... Așa rezistau...

N-am avut putere să-l lovim. A doua zi am dat peste partizani...”

„Partizanii au intrat ziua în sat, călare. I-au scos din casă pe staroste și pe fiu-său și i-au lovit cu vergele de fier peste cap până au căzut din picioare. Și căzuți i-au mai lovit. Eu stăteam la fereastră și am văzut tot... Printre partizani era și fratele meu mai mare... Când a intrat în casă și a vrut să mă îmbrățișeze:

— Surioară!, eu i-am strigat:

— Nu te apropia! Nu te apropia de mine! Ești un ucigaș!

Pe urmă am amuțit. Vreme de o lună n-am mai putut vorbi.

Frate-meu a murit... Dar ce-ar fi fost dac-ar fi rămas în viață? Și s-ar fi întors acasă?”

„Dimineață, bandiții de nemți ne-au ars satul... Am scăpat numai cei care-am fugit în pădure. Am fugit fără nimic, cu mâinile goale, nici măcar pâine n-am luat cu noi. Nici ouă, nici slănină. Noaptea, țăta Nastia, vecina noastră, își bătea fetița fiindcă plângea tot timpul. Țăta Nastia venise cu toți cei cinci copii ai ei. Iulecika, prietena mea, era cea mai slabă. Tot timpul boala... Și mai avea patru băieți, toți mici, care cereau și ei de mâncare. Și țăta Nastia și-a ieșit din minți: «Aaaaah!», «Ooooof!» Iar într-o noapte am auzit... cum o ruga Iulecika:

— Mămico, nu mă îneca! Nu mai fac... N-o să-ți mai cer mâncărică. Nu-ți mai cer...

Dimineață n-a mai văzut-o nimeni pe Iulecika...

Țăta Nastia... Când ne-am întors, n-am mai găsit decât tăciuni... Arsele satul. În scurt timp, țăta Nastia s-a spânzurat de un măr carbonizat din livada ei. Atârna jos de tot. Copiii stăteau lângă ea și-i cereau de mâncare...”

Din discuția cu cenzorul

— E o minciună! E o calomnie la adresa soldaților noștri, care au eliberat jumătate de Europă. La adresa partizanilor. La adresa eroicului nostru popor. N-avem nevoie de istoria dumneavoastră mărunță, nouă ne trebuie marea istorie. Istoria Victoriei. Dumneavoastră nu-i iubiți pe eroii noștri. Nu vă plac marile noastre idei. Ideile lui Marx și Lenin.

— Da, nu-mi plac marile idei. Îmi place omul mărunț, omul de rând...

Din textele pe care le-am eliminat eu însămi

„Anul '41... Suntem în încercuire. E cu noi și instructorul politic Lunin... Ne-a citit ordinul care spune că soldatul sovietic nu se predă inamicului. Cum zicea tovarășul Stalin, la noi nu există prizonieri, există trădători. Băieții și-au scos pistoalele... Instructorul ne-a cerut însă:

— Nu trebuie. Rămâneți în viață, flăcăi, sunteți tineri!

Dar el și-a pus capăt zilelor⁷...

Apoi, în '43... Armata sovietică înainta. Traversam Bielorusia. Îmi amintesc de un băiețaș. A ieșit în fața noastră de undeva de sub pământ, dintr-o pivniță, strigând:

— Omorâți-o pe mama!... Omorâți-o! S-a iubit cu un neamț!

Avea ochii ieșiți din orbite de groază. După el a venit în fugă o bătrânică în negru. Toată în negru. Fugea și-și făcea cruce:

— Nu-l ascultați pe copilaș! I-a luat Dumnezeu mințile...“

„M-au chemat la școală... Am stat de vorbă cu învățătoarea. Fusese evacuată și acum se întorsese:

— Vreau să-l mut pe fiul dumneavoastră în altă clasă. Eu am cei mai buni elevi.

— Dar băiatul meu are numai note bune!

— Nu contează. A trăit sub nemți.

— Da, ne-a fost greu.

— Nu la asta mă refer. Toți cei care au fost sub ocupație... sunt suspecti...

— Poftim? Nu înțeleg...

— Le povestește copiilor despre nemți. Și se bâlbâie.

— Da, de frică. L-a bătut un ofițer neamț care locuia la noi în apartament. Nu i-a plăcut cum îi curățase cizmele.

— Ei, vedeți!... Singură recunoașteți... Ați trăit alături de dușman...

— Dar cine l-a lăsat să vină până aproape de Moscova? Cine ne-a abandonat aici cu copiii noștri?

Mă apucaseră istericalele...

Două zile am stat cu frica în sân că profesoara are să mă denunțe. Dar l-a lăsat pe băiat în clasa ei...“

„Ziua ne temeam de nemți și de poliștii colaboratori⁸, noaptea, de partizani. Partizanii ne-au luat și ultima vacă, nu ne-a rămas decât motanul. Erau răi, flămânzi. Mi-au luat vaca, iar eu m-am dus după ei... Vreo zece kilometri am mers așa... I-am tot rugat, dați-mi-o! Am trei copii flămânzi acasă, i-am lăsat pe cuptor.

— Du-te de-aici, mătușă! m-au amenințat. Altfel te trezești cu un glonț în piept.

Încearcă numai să găsești în război oameni de treabă...!

Ai noștri între ei se mâncau. Copiii culacilor⁹ se întorseseră din surghiun. Părinții lor pieriseră, și acum ei intraseră în slujba nemților. Se răzbunau. Unul l-a împușcat în casă pe bătrânul învățător, vecinul nostru, care îl denunțase cândva pe tată-său că era culac. Fusese un comunist înrăit.

Nemții la început au desființat colhozurile, au dat pământurile înapoi. Au mai răsuflat oamenii după Stalin. Plăteam dijmă... Plăteam totul corect... Pe urmă au început să ne dea foc. Și nouă, și caselor. Animalele le lua, iar oamenilor le dădeau foc.

Ah, fetițo, mă tem de cuvinte! Cuvintele îți fac frică... Eu am scăpat făcând bine, n-am dorit nimănui răul. De toți mi-era milă...”

„Am ajuns cu armata până la Berlin...

M-am întors în satul meu cu două ordine Slava și cu medalii. Am stat trei zile, și într-a patra mă trezește mama dimineată devreme, când toți dormeau:

— Fetițo, ți-am făcut o bocceluță. Du-te... Pleacă! Ai două surori mai mici. Cine să le ia de nevastă? Toată lumea știe că ai fost patru ani pe front, cu bărbații...

Să nu vă atingeți de sufletul meu! Scrieți, ca alții, despre decorațiile mele...”

„La război ca la război. Nu era joacă, bineînțeles...

Ne-am pus în formație în poiană, ne-am așezat în cerc. În mijloc stăteau Mișa K. și Kolea M., băieți de-ai noștri. Mișa era un cercetaș curajos, cânta la muzicuță, Kolea zicea din gură mai bine ca toți...

Sentința citită a fost lungă: ceruseră în nu știu care sat două sticle de rachiu de casă, iar noaptea... siluiseră două fete ale gazdei... Iar în nu știu care alt sat, țăranului cutare îi luaseră cojocul și mașina de cusut, pe care o băuseră imediat la vecini...

Se condamnă la moarte prin împușcare... Sentința este definitivă și nu poate cădea sub incidența amnistiei.

Cine să-i împuște? Detașamentul tace... Tăcem toți... Comandantul a executat el însuși sentința...”

„Am fost mitralior. Atâția oameni am omorât...

După război, multă vreme m-am temut să nasc. Am născut când m-am liniștit. După șapte ani...

Dar până azi n-am iertat nimic. Și n-am să iert... Mă bucuram când vedeam prizonieri nemți. Mă bucuram că arătau atât de jalnic: în picioare aveau obiele în loc de cizme, pe cap tot obiele... Îi duceau prin sat, și ei cerșeau: «Măicuță, dă pâine! Pâine!» Pe mine mă uimea că sătenii ies din case și le dau – care o bucată de pâine, care un cartof... Copiii fugeau după convoi și aruncau cu pietre... Dar femeile plângeau...

Mi se pare că am trăit două vieți: una de bărbat, alta, de femeie...”

„Eram după război... Viața omului nu însemna nimic. O să vă dau un singur exemplu. Mergeam după serviciu cu autobuzul, și deodată aud țipete:

— Hoțul! Prindeți hoțul! Geanta mea!

Autobuzul s-a oprit... Brusc, toți au început să se împingă. Un ofițer tânăr scoate pe stradă un băiețuș, îi ia mâna și i-o pune pe genunchi și poc! îi rupe osul. Sare pe urmă la loc în autobuz... și pornim... Nimeni nu i-a luat apărarea băiatului, nimeni n-a chemat nici miliția, nici medicul. Ofițerul avea tot pieptul plin de decorații militare... Eu am dat să cobor la stația mea, el sare și-mi dă mâna:

— Poftiți, domnișoară!...

Foarte galant...

Acum mi-am amintit de asta... Dar pe atunci toți eram încă un fel de soldați, trăiam după regulile de pe vremea războiului. Oare astea sunt reguli omenești?“

„S-a întors Armata Roșie...

Ni s-a dat voie să săpăm în morminte, să căutăm unde fuseseră împușcați membrii familiei. După obiceiul din bătrâni, în apropierea morții trebuia să porți alb – basma albă, bluză albă... Am să țin minte până la sfârșitul vieții! Mergeau oamenii cu manșete albe cusute... Îmbrăcați numai în alb... De unde luaseră hainele astea?

Și săpau... Care cum găsea și recunoștea ceva, lua cu sine. Unul ducea o mână în roabă, altul un cap într-o telegă... Omul nu zace multă vreme întreg în pământ; se amestecaseră acolo unii cu alții. Cu lut, cu nisip.

Pe soră-mea n-am găsit-o, dar am avut impresia că un petic de rochie era al ei, mi-a părut cunoscut... Bunicul a zis și el să-l luăm, măcar să avem ce îngropa. Peticul acela l-am și pus în mormânt...

Despre tata am primit hârtie că era «dispărut fără urmă». Alții căpătau câte ceva în contul celor care le muriseră, dar pe mine și pe mama ne-au speriat la sovietul sătesc:

— Dumneavoastră nu vi se poate da nici un ajutor. Poate al vostru trăiește bine mersi cu vreo donșoară nemțoaică. Dușmanul poporului!

Am început să-l caut pe tata pe vremea lui Hrușciiov. Răspuns am primit după patruzeci de ani, în timpul lui Gorbaciov: «Nu este înregistrat în documente...» Mi-a scris însă un fost tovarăș al lui de regiment, și așa am aflat că tata căzuse eroic la datorie. Lângă Moghilev¹⁰ se aruncase cu o grenadă sub un tanc...

Păcat că mama n-a mai apucat vestea. A murit stigmatizată, ca soție de dușman al poporului. De trădător. Și ca ea au fost multe femei. N-au trăit să afle adevărul. M-am dus cu scrisoarea la mormântul ei și i-am citit-o...“

„Mulți dintre noi credeau...

Credeam că după război totul are să se schimbe... Că Stalin are să capete încredere în poporul său. Dar nici nu se terminase bine războiul, că trenurile au început să plece spre Magadan¹¹. Trenuri cu învingătorii... Erau arestați cei care fuseseră prizonieri, cei care supraviețuiseră în lagărele germane, cei pe care nemții îi luaseră la muncă silnică – toți cei care văzuseră Europa. Care puteau povesti cum trăiește poporul acolo. Fără comuniști. Cum arată acolo casele și drumurile. Cum nu-s pe nicăieri colhozuri...

După Victorie, toți au tăcut. Au tăcut și s-au temut, ca și înainte de război...“

„Sunt profesoară de istorie... De când predau eu, manualul de istorie a fost rescris de trei ori. I-am învățat pe copii după trei manuale diferite...

Puneți-ne întrebări cât mai suntem în viață! Nu transcrieți pe urmă, fără noi! Întrebați-ne!...

De-ați ști cât de greu e să omori un om! Eu am fost cu partizanii. După jumătate de an am primit sarcină să mă angajez servitoare în casa unui ofițer neamț... Eram tânără, frumoasă... M-au luat. Trebuia într-o zi să presar otravă în cazanul cu supă și imediat să

fug înapoi la partizani. Dar mă obișnuisem deja cu familia, erau ei dușmani, dar, când îi vezi în fiecare zi, când ei îți spun întruna *danke schön... danke schön...* E greu... E greu să omori... Să omori e mai înfricoșător decât să mori...

Toată viața am predat istorie... Și niciodată n-am știut cum să povestesc despre asta. Cu ce cuvinte...”

Mi-am purtat și eu propriul meu război... Am parcurs un drum lung împreună cu eroinele mele. Ca și ele, multă vreme n-am crezut că Victoria noastră are două fețe – una minunată, alta cumplită, numai cicatrici, insuportabil de privit. „În lupta corp la corp, când omori un om, îl privești în ochi. Nu e ca atunci când arunci bombe sau tragi din tranșee“, mi s-a spus.

Să asculți omul povestind despre cum omora și murea el însuși e același lucru – înseamnă să-l privești în ochi...

¹ Măinile sus! Înapoi! Hitler e terminat! (în limba germană în original)

² *Eu sunt din satul de foc*, culegere de povestiri ale supraviețuitorilor despre tragedia satelor belaruse arse (uneori cu tot cu locuitori) de ocupații germani în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

³ În însemnările de jurnal din 1880–1881, Dostoievski scria că „trebuie să găsești în om omul“ (vezi F.M. Dostoievski, *Scrisori despre literatură și artă*, traducere de Albert Kovács și Nicolae Iliescu, Editura Cartea Românească, București, 1989, p. 148).

⁴ Denumirea ucraineană a foametei din anii 1932–1933 din Ucraina (inclusiv din ulterioara RSS Moldovenească, aflată pe atunci în componența Ucrainei), țară afectată cel mai puternic de foametea din zonele producătoare de grâne ale URSS (regiunea Volgăi, nordul Caucazului, sudul Uralului, vestul Siberiei și Kazahstan) de la vremea respectivă. *Holodomor* a fost cauzat cel mai probabil de o combinație de factori naturali și, mai ales, economici, între care și politica de colectivizare forțată de la sfârșitul anilor '20 și începutul anilor '30, și a făcut milioane de victime. O serie de țări (inclusiv Ucraina) îl consideră un genocid, o încercare deliberată a lui Stalin și a aparatului său de a anihila mișcarea pentru independență din Ucraina. Foametea a fost negată de autoritățile sovietice până în perioada perestroikăi.

⁵ Oraș în sud-vestul Ucrainei, la strâmtoarea Kerci, cea care unește Marea Neagră și Marea Azov

⁶ Oraș în vestul Rusiei, la nord-vest de Moscova, în regiunea Smolensk. A jucat un rol important în cadrul Bătăliei pentru Moscova din cel de-al Doilea Război Mondial, când a făcut parte dintr-o „pungă“, o zonă încercuită complet de armatele germane. În octombrie 1941, în luptele de lângă Veazma au murit aproximativ 400 000 de sovietici, iar aproape 700 000 au căzut prizonieri. Orașul a fost ocupat de nemți până în martie 1943, timp în care populația i-a fost practic nimicită. Luptele de eliberare a Veazmei au distrus orașul aproape complet.

⁷ De la începutul războiului, comandanții militari germani primiseră ordin să împuște pe loc orice instructor (comisar) politic capturat, ca reprezentant al iudeo-bolșevismului. Odată înțeles de sovietici, „Ordinul comisarilor“ i-a mobilizat și i-a întărit pe aceștia să nu se predea. Același scop l-a servit vestitul Ordin nr. 270 emis de Stalin pe 16 august 1941, care interzicea sub pedeapsă aspră soldaților sovietici să se predea sau să se lase capturați. Până la ora aceea, războiul-fulger plănuit de Hitler reușise pe deplin în Uniunea Sovietică – armata germană avansase rapid, iar pierderile Armatei Roșii fuseseră uriașe: sute de mii de soldați muriseră sau căzuseră prizonieri.

⁸ Referire la unitățile de poliție formate de ocupații germani în mare parte din colaborațiști locali. Pe

teritoriul sovietic, astfel de unități au fost formate în țările baltice, Bielorusia și Ucraina.

⁹ Membri ai „burgheziei” satelor, în concepția comunistă – săteni care dețineau mijloace de producție și „exploatau” munca altora (echivalentul românesc au fost „chiaburii”). Culacii erau în mare parte țărani bogați, proprietari de pământ, dar puteau fi și crâșmari, cămătari, comercianți etc. La începutul anilor '30 au fost supuși unei prigoane sălbatice – deportați (cu tot cu familiile), alungați din sate sau uciși – menită să lichideze clasa culăcimii. Se apreciază că în jur de patru milioane de oameni au avut de suferit, din care 2,5 milioane au fost deportați și peste 600 000 au murit. În plus, mortalitatea în rândul deportaților era uriașă.

¹⁰ Oraș în Belarus

¹¹ Oraș în Extremul Orient rusesc, la Marea Ohotsk, în provincia Kolîma. A fost înființat ca sat în 1929 într-o zonă cu climat foarte aspru, practic nelocuită până atunci, și construit în cea mai mare parte de deținuți (este oraș din 1939). Între 1932 și 1953, în Kolîma au funcționat o serie de lagăre de muncă extrem de dure, care au căpătat curând o faimă sinistră în URSS.

„NU VREAU SĂ-MI AMINTESC...”

O casă învechită, cu patru etaje, la marginea Minskului, din cele ridicate în grabă și, cum părea pe atunci, provizoriu îndată după război, tandru împresurate, încă de mult, cu tufe de iasomie. De aici au început căutările mele, ce aveau să se prelungească șapte ani – șapte ani neașteptați și chinuitori în care am descoperit lumea războiului, lumea aceea al cărei înțeles nu ne e nici până azi lămurit întru totul. În care am simțit durere, ură, ispitire... Duiosie și nedumerire... În care am încercat să înțeleg cum se deosebește moartea de ucidere și unde se află granița dintre omenesc și neomenesc. Ce se întâmplă cu omul care rămâne singur cu gândul acesta nebunesc că poate să-și omoare semenii? Ba chiar că e obligat să-i omoare. Ani în care am descoperit că, în război, în afara morții, există o mulțime de alte lucruri – tot ceea ce există și în viața noastră obișnuită. Războiul este și el un mod de viață. Ani în care m-am lovit de numărul nesfârșit de adevăruri omenești. De enigme omenești. În care am meditat asupra unor probleme a căror existență nici măcar n-o bănuiam înainte. De pildă, de ce nu ne uimește răul – oare ne lipsește capacitatea de a fi surprinși de rău?

Drum și drumuri... Zeci de călătorii prin toată țara, sute de casete înregistrate, mii de metri de bandă. Cinci sute de întâlniri, după care am încetat să le mai număr, chipurile mi se ștergeau din memorie, rămâneau numai vocile. În memoria mea se aude un cor. Un cor uriaș, din care uneori nici nu se disting cuvinte, răsună numai un bocet. Recunosc: uneori n-am crezut că voi fi în stare să străbat drumul acesta până la capăt. Să-l răzbesc. Am avut momente de îndoială și de teamă, când mi-am dorit să mă opresc sau să mă dau deoparte, dar n-am mai putut. Devenisem prizoniera răului, privisem deja în hău ca să pot să înțeleg ceva. Acum, mi se pare, am ajuns să știu anumite lucruri, dar am încă mai multe întrebări, iar răspunsuri găsesc mai puține.

Dar atunci, chiar la începutul drumului, nu bănuiam nimic din toate astea...

Mă adusese în casa aceea o scurtă știre din ziarul local, care anunța că, de curând, la Uzina de Autovehicule Udarnik, avusese loc festivitatea ieșirii la pensie a contabilului principal Maria Ivanovna Morozova. În timpul războiului, se arăta în nota aceea, Maria Ivanovna fusese lunetistă, avea nu mai puțin de unsprezece decorații și șaptezeci și cinci de victime la activ. Mi se părea greu de conciliat profesiunea militară a acestei femei cu ocupația ei din anii de pace. Cu fotografia spălăcită din ziar. Cu toate aceste

semne ale unei existențe comune.

... O femeie mărunță, având în jurul capului o înduioșătoare coroniță, răsucită din cosița prelungă, ședea pe divanul încăpător, acoperindu-și chipul cu palmele:

— Nu-nu, nu vreau să-mi amintesc... Nu vreau să mă întorc acolo... Nu pot... Până în ziua de astăzi nu mai pot vedea filme de război... Eram o copilă pe atunci. Visam și creșteam, creșteam și visam. Și deodată – războiul. Mi-e chiar milă de tine... Știu eu ce spun... Vrei cu adevărat să afli? Te întreb ca și cum ai fi copilul meu... Sigur că a rămas uimită: Și de ce ai venit la mine? Cu soțul meu ar trebui să vorbești, lui îi place să-și amintească... N-a uitat nimic: cum îi chema pe ofițeri, pe generali, numerele unităților... Eu – nu. Îmi aduc aminte numai ce am trăit eu însămi... Numai războiul meu. În jur erau mulți oameni, dar eram mereu singură, pentru că omul e întotdeauna singur în fața morții. Îmi amintesc de o singurătate cumplită. M-a rugat să opresc magnetofonul: Am nevoie de ochii tăi ca să-ți pot povesti. Cutia aceea o să ne deranjeze.

Dar peste câteva minute a uitat de el...

*Maria Ivanovna Morozova (Ivanușkina),
fruntaș, lunetistă:*

„O să-ți spun o poveste simplă... Povestea unei fete obișnuite din Rusia, așa cum erau o mulțime pe atunci...

Pe locul unde se afla satul meu natal, Diakovskoe, e acum raionul moscovit Proletarski. Când a început războiul, n-aveam nici optsprezece ani. Aveam două cosițe lungi-lungi, până la genunchi... Nimeni nu credea că războiul are să țină mult, toți așteptau de la o zi la alta să se termine. Să alungăm dușmanul. Am muncit pe câmp, în colhoz, apoi am terminat niște cursuri de contabilitate. Războiul continua... Prietenele mele... Colegele de la curs ziceau: «Trebuie să mergem pe front». Parcă plutea deja în aer. Ne-am înscris toate la niște cursuri organizate pe lângă comisariatul militar. Unele poate că veniseră ca să nu rămână singure, nu știu. Acolo ne învățau să tragem cu carabina, să aruncăm grenade. La început... Eu, recunosc, mă temeam să iau pușca în mână, nu-mi plăcea. Nici nu-mi puteam închipui că am să mă duc să omor pe cineva, pur și simplu voiam pe front și gata! Eram patruzeci de tinere la cursurile acelea. Din satul nostru patru, din cel vecin cinci, într-un cuvânt, câteva fete din fiecare sat. Și numai fete. Băieții plecaseră deja pe front, care putuse. Uneori venea curierul militar în toiul nopții, le dădea două ore să-și strângă lucrurile și îi lua cu el. Se întâmpla să-i adune chiar și de pe câmp. (Tace.) Acum nu-mi mai aduc aminte – mai făceam petreceri sau nu, dar, dacă făceam, atunci fetele dansau între ele, fiindcă băieți nu mai rămăseseră. Deveniseră mai tăcute satele noastre.

Curând a apărut apelul CC al Comsomolului către tineret. Dușmanul ajunsese la porțile Moscovei... Eram chemați să ne apărăm Patria. Cum adică să cucerească Hitler Moscova? N-o să-l lăsăm! Nu numai eu, toate fetele cereau să plece pe front. Tatăl meu lupta deja. Am crezut că noi suntem singurele... Mai deosebite... Când am ajuns la comisariat, curtea era ticsită de fete. Am rămas cu gura căscată, și inima a început să-mi

bubuie de emoție. Selecția era foarte severă. Primul lucru: firește, trebuia să fii sănătoasă tun. Mă temeam că n-au să mă ia: în copilărie fusesem cam slăbuță și bolnăvicioasă – firavă, cum spunea mama. Din cauza asta alți copii mă necăjiseră când eram mică. Apoi, dacă în casă, în afară de fata care pleca pe front, nu mai rămâneau alți copii, iarăși te refuzau, pentru că nu-ți puteai lăsa mama singură. Ah, mamele noastre! Nu li se mai uscau lacrimile pe față... Ne ocărau, ne rugau... La mine rămâneau două surori și doi frați, e drept, toți mult mai mici decât mine, dar se ținea seama. Mai era însă o problemă – din colhoz plecaseră toți bărbații, n-avea cine lucra la câmp, și președintele nu voia să ne dea drumul. Într-un cuvânt, am fost respinse. Ne-am dus la comitetul raional al Comsomolului, ne-au refuzat și acolo. Am alcătuit o delegație pe raion și ne-am dus la comitetul regional. Alt refuz. Toate ardeam de dorința de a pleca, eram pline de avânt. Atunci am hotărât, dacă tot eram la Moscova, să mergem la Comitetul Central al Comsomolului, la vârf, la prim-secretar. Să facem tot ce putem... Cine avea să vorbească în numele nostru, cine era mai curajos? Am crezut că vom fi singurele – când colo, pe coridor n-aveai unde arunca un ac, necum să răzbați până la secretar. Era plin de tineri din toată Uniunea, mulți dintre ei fuseseră deja sub ocupație și ardeau de dorința de a-i răzbuna pe cei apropiați, uciși de fasciști.

Spre seară am ajuns totuși la unul dintre secretari. Ne întreabă:

— Cum o să mergeți pe front, dacă nu știți să trageți cu pușca?

Am spus toate în cor că învățaserăm...

— Unde?... Cum?... Dar să pansați o rană vă pricepeți?

În cercul acela de pe lângă comisariat, medicul raional ne învățase să pansăm. Atunci cei din birou au tăcut și s-au uitat la noi mai serios. Și mai aveam un atu – nu eram, adică, singurele, acasă așteptau încă patruzeci de fete și toate știau să tragă cu pușca și să acorde primul ajutor. Ni s-a spus:

— Întoarceți-vă în sat și așteptați! Problema dumneavoastră va fi soluționată pozitiv.

Ce fericite ne-am întors! N-am să uit... nu-nu...

Și, în câteva zile, aveam ordinele de mobilizare în mână...

Ajunse la comisariat, am intrat pe o ușă, pe alta ne-au scos... Eu îmi împletisem o coadă lungă și frumoasă, am ieșit fără ea... Fără cosiță... M-au tuns soldățește... Mi-au luat și rochia... N-am apucat să-i dau mamei nici rochia, nici cosița... Mă rugase tare să fac în așa fel, încât să-i rămână ceva de la mine, un lucrușor de-al meu... Ne-au îmbrăcat numaidecât în bluze militare, ne-au dat bonete, ranite și – în eșalonul de marfă, pe paie. Dar erau paie proaspete, miroseau încă a câmp.

Ne-am urcat în tren vesele, cu râsete și gălăgie. Glumind. Îmi amintesc că am râs mult.

Nu știam încă în ce unități suntem înrolate, nici unde mergem. La urma urmei, pentru noi nici nu era prea important ce anume aveam să fim. Să ne vedem pe front! Toți luptau – trebuia să luptăm și noi. Am ajuns la gara Șcelkovo. Am aflat că, în apropiere, funcționa o școală de trăgători de elită. Era limpede: acolo ne trimiseseră, să

ne facem lunetiste. Toate ne-am bucurat. Era o specializare adevărată. O să tragem cu pușca.

Am început cursurile. Studiam regulamentele – al serviciului de garnizoană și de gardă, cel disciplinar, mascarea în teren, protecția antichimică. Toate fetele erau foarte silitoare. Ne-am deprins să montăm și să demontăm cu ochii închiși pușca cu lunetă, să determinăm viteza vântului, mișcarea țintei și distanța până la ea, să ne săpăm locașe de tragere, să înaintăm târâș. În scurt timp, știam deja toate astea. Nu voiam decât să ajungem mai repede pe front. În focul luptei... Da-da... Când s-au terminat cursurile, am obținut, la probele de tragere, nota maximă. Cel mai greu, îmi aduc aminte ca aievea, era să te scoli la alarmă și să te echipezi în numai cinci minute. Ceruserăm cizme cu unul-două numere mai mari, ca să nu pierdem nici o clipă, să ne echipăm cât mai rapid. În cinci minute trebuia să fii îmbrăcată, încălțată și să te aliniezi în front. Au fost cazuri – nu puține – când ajungeam în front cu picioarele goale în cizme. Unei fete – cât pe-acți să-i degere picioarele. Plutonierul a băgat de seamă, i-a făcut observație, apoi ne-a învățat să folosim obielele. Parcă-l văd înălțându-se deasupra noastră, a tuturor, și strigând: «Cum să fac eu din voi, mototoalelor, soldați, și nu ținte pentru friți?» Mototoale, mototoale... Toți țineau la noi și în același timp ne plângeau de milă... Iar noi ne supăram că le era milă. Nu eram și noi soldați ca și ei?

În sfârșit, am ajuns pe front. Lângă Orșă¹²... În Divizia 62 Pușcași... Comandantul, iarăși parcă-l am dinaintea ochilor, colonelul Borodkin, cum ne-a văzut s-a și întunecat la față: de fete ducea el lipsă... Vezi Doamne, ce-i aicea, damenvals? Corp de balet? Aici e război, nu petrecere. Un război cumplit... Apoi însă s-a mai îmbunătățit, ba, chiar ne-a invitat la el la masă. Într-o vreme, auzim cum îl întreabă pe adjutant:

— N-avem și noi ceva dulce la ceai?

Noi ne-am înfuriat: drept cine ne lua? Veniserăm să luptăm, iar el ne trata ca pe niște domnișoare. E drept, după vârstă, i-am fi putut fi fiice.

— Ce mă fac eu acum cu voi, dragile mele? De unde v-au mai luat și pe voi?

Așa ne-a întâmpinat, așa se purta cu noi. Or, noi ne credeam soldați sadea... Daaaa! La război!

A doua zi ne-a pus să-i arătăm cum știm să tragem și să ne mascăm în teren. Am tras bine, mai bine chiar decât lunetiștii rechemăți din linia întâi pentru niște cursuri de două zile și care s-au mirat foarte că ne pricepem și noi la același lucru ca și ei. Vedeau probabil pentru prima oară în viață femeii-lunetist. A urmat mascarea în teren... Vine colonelul, umblă ce umblă prin luminișul acela, apoi se urcă pe o moviliță – nu descoperă pe nimeni. Când, deodată, movilița de sub el dă glas și zice, pe un ton plângăreț:

— Tovarășe colonel, nu mai pot – sunteți prea greu...

Râs ce-a fost acolo! Nu-i venea să creadă că știm să ne camuflăm atât de bine.

— Ei bine, zice, retrag tot ce-am spus despre voi.

Dar și după aceea – se vedea – era muncit de gânduri, multă vreme nu s-a putut obișnui cu noi.

Îeșim noi în prima zi «la vânătoare» (așa spun lunetiștii) – eu și perechea mea, Mașa Kozlova. Ne mascăm și așteptăm culcate: pe seama mea era observarea inamicului, Mașa – cu pușca. Deodată, ea îmi șoptește:

— Trage, fată, ce stai?! Uite un neamț...!

— Eu sunt cu observarea, zic, trage tu!

— Până ne lămurim noi, ia-l de unde nu-i! zice ea.

Eu o țin pe-a mea:

— Întâi trebuie întocmită harta de tragere. Să marcăm reperele: șura, mestecănul acela...

— Începi ca la școală, cu hârțogăraia? Eu una n-am venit să învârt hârțoage, ci să trag!

Văd că Mașa s-a înfuriat de-a binelea.

— Atunci trage, zic, ce te zbârlești la mine?!

Uite așa ne-am dăscălit una pe alta. Între timp, într-adevăr, un ofițer neamț le dădea soldaților indicații. S-a apropiat o căruță, și soldații, înșirați în lanț, au început s-o descarce. Ofițerul a stat ce a stat, a dat un ordin și s-a făcut nevăzut. Noi nu conteneam cu sfada. Văd că și-a făcut apariția în bătaia puștii de două ori și-mi dau seama că, dacă-l mai scăpăm o dată, scăpat rămâne. Și, când apare a treia oară – e vorba de o clipă: ținta ba apare, ba dispare –, mă hotărâsc să trag. Mă hotărâsc, și deodată mă fulgeră un gând: «Doamne, dar e un om, fie și dușman, dar om!» Au început să-mi tremure mâinile, îmi simțeam întreg trupul invadat de febră. Un fel de frică... După țintele de placaj, era greu să tragi într-un om viu. Îl vedeam prin cătare, îl vedeam bine. Parc-ar fi fost la doi pași... Și înăuntrul meu ceva se împotrivește... Ceva nu mă lasă, nu mă pot hotărî. Dar mi-am impus și-am apăsat pe trăgaci... El a dat o dată din mâini și-a căzut. Nu știu dacă era mort sau nu. Dar după asta am început să tremur și mai tare. O spaimă mi se strecurase în inimă: ucisesem oare un om?! Trebuia să mă obișnuiesc cu gândul că era posibil. Da... Într-un cuvânt, groaznic! Nu pot să uit...

Când ne-am întors și-am povestit în pluton ce se întâmplase cu mine, s-a convocat o ședință. Organizatorul nostru de comsomol era Klava Ivanova, care-mi tot spunea: «De ăștia nu trebuie să-ți fie milă, trebuie să-i urăști».

Fasciștii îi uciseseră tatăl. Câteodată începeam să cântăm, iar ea ne ruga: «Încetați, fetelor!» zicea. «Întâi să spulberăm năpârcile astea și-apoi ne punem pe cântat.»

Nu dintr-odată... Nu dintr-odată am reușit. Asta nu e treabă de femei – să urăști și să omori. Nu e pentru noi... Trebuia să te convingi singură. Să-ți impui...“

Peste câteva zile, Maria Ivanovna avea să mă sune ca să mă invite la prietena ei de pe front, Klavdia Grigorievna Krohina. Și aveam să mai aud o dată...

Klavdia Grigorievna Krohina, sergent-major, lunetistă:

„Prima dată mi-a fost tare frică... Mi-a fost groază...”

Ne-am instalat la pândă, urmăream ce se întâmplă în teren. Deodată văd capul unui neamț ițindu-se din tranșee. Trag, el cade, și, știți cum? numaidecât simt un fel de

zguduitură în tot trupul, aud cum îmi zăngăne oasele. Am început să plâng. Când trăgeam în ținte, puțin îmi păsa. Dar acum... Eu să ucid un om?... Un om necunoscut mie! Nu știam nimic despre el, dar îl omorâsem.

Apoi mi-a trecut. Și uite cum s-a întâmplat. Avansam deja, undeva prin dreptul unui sătuc din Ucraina, mi se pare. Și acolo, la marginea drumului, era – mai bine zis fusese – o baracă sau o casă, nu-ți puteai da seama, pentru că totul arsese, rămăseseră numai pietre înnegrite. Temelia... Multe fete n-au vrut să se apropie, dar pe mine m-a tras așa cumva... Și, printre tăciunii aceia, am găsit oase de oameni, iar pe alocuri stelute înnegrite de foc. Pieriseră în flăcările acelea răniți de-ai noștri sau prizonieri... După asta, oricât am ucis, nu mi-a mai părut rău. De când am văzut stelutele acelea negre...

... M-am întors de pe front căruntă. Aveam douăzeci și unu de ani, dar albisem cu totul. Fusesem rănită grav, suferisem și o contuzie și auzeam prost cu o ureche. Mama m-a întâmpinat spunându-mi:

— Știam că ai să te întorci. M-am rugat pentru tine zi și noapte.

Fratele meu pierise pe front, și ea se tânguia:

— În vremurile de astăzi, e totuna de naști fete sau băieți. Dar el era, oricum, bărbat, avea datoria să-și apere țara, pe când tu ești o biată fată. Un singur lucru ceream în rugăciunile mele: decât să te întorci schiloadă, mai bine să te omoare. Tot timpul mă duceam la gară, la trenuri. O dată am văzut acolo o fată în uniformă militară cu fața arsă... M-a trecut un fior pe șira spinării – tu! Pe urmă m-am rugat și pentru ea.

Prin părțile noastre – eu nu sunt bielorusă, soțul meu m-a adus aici, sunt născută în regiunea Celeabinsk –, prin părțile noastre, zic, au început într-o vreme niște lucrări miniere. De cum începeau exploziile – și asta se întâmplă totdeauna noaptea –, săream ca arsă din pat și primul lucru – înhățam mantaua, apoi – ia-o la fugă! Simțeam nevoia să fug undeva. Mama mă prindea în brațe și mă liniștea: «Trezește-te, trezește-te! Războiul s-a terminat. Ești acasă». Vorbele ei mă făceau să-mi vin în fire. «Sunt mama ta, mama...» Vorbea încet, încetișor... Cuvintele rostite cu voce tare mă speriau..."

În încăpere e cald, dar Maria Ivanovna se învelește într-un pled greu, de lână – îi e frig. Și continuă:

„Repede am mai devenit soldați... Știți, nu prea aveai vreme să te gândești. Să fii atent la ceea ce simți..."

Cercetașii noștri au capturat un ofițer neamț, și ofițerul acela era foarte uimit că, în dispozitivul lui, fuseseră doborâți o mulțime de soldați, toți răniți numai la cap. Aproape în același loc. Un trăgător oarecare, zice, nu poate nimeri de atâtea ori exact în cap.

— Arătați-mi-l și mie, zice, pe cel ce mi-a ucis atâția soldați! Am primit întăriri serioase, dar în fiecare zi pierdeam până la zece oameni.

— Din nefericire, nu vi-l pot arăta, zice comandantul regimentului. Era o fată, trăgătoare de elită, dar a căzut la datorie.

Sașa Șleahova. A pierit duelându-se cu un lunetist neamț. Și ceea ce a pierdut-o a fost o eșarfă roșie. Ținea foarte mult la eșarfa aceea. Numai că o eșarfă roșie pe zăpadă e foarte vizibilă, te decamuflează. Și, când ofițerul neamț a auzit că o fată făcuse prăpădul

acela printre oamenii lui, a fost zguduit: nu mai știa ce să spună. A tăcut multă vreme. La ultimul interogatoriu înainte să fie trimis la Moscova (s-a dovedit că era un grangur!) ne-a mărturisit:

— Nu mi s-a întâmplat niciodată până acum să mă bat cu femeile. Sunteți toate frumoase... Și propaganda noastră, care susține că în Armata Roșie luptă nu femei, ci hermafrodiți...

Nu pricepuse nimic. Da... N-am să uit...

Ieșeam la vânătoare perechi, de una singură nu-i chip să stai la pândă din zori și până-n noapte, ochii îți lăcrimează, mâinile îți amorțesc, de fapt tot corpul îți amorțește de încordare. Primăvara e din cale afară de greu. Zăpada se topește sub tine, stai în apă toată ziua. Plutești, ba se întâmpla și ca, lipite de pământ, să prindem pojghiță de gheață. Plecam în linia întâi de cum se crăpa de ziuă și ne reîntorceam la căderea nopții. Stăteam câte douăsprezece ore, uneori și mai mult, culcate în zăpadă, cățarate într-un vârf de copac, pe acoperișul câte unei șure sau al unei case năruite și ne mascam acolo, pentru ca nimeni să nu observe de unde ținem totul sub observație. Și ne căutam poziții cât mai apropiate de inamic: șapte-opt, uneori doar cinci sute de metri ne despărteau de tranșeele unde erau nemții. Dimineața devreme le auzeam chiar glasurile. Râsul.

Nu știu de unde aveam atâta curaj... Acum nu mai înțeleg...

Eram în ofensivă, înaintam foarte repede. Și la un moment dat ne-am pierdut suflul, toate resursele rămăseseră în urmă: ni se terminaseră munițiile, alimentele, până și bucătăria fusese făcută praf de un obuz. De trei zile trăiam cu pesmeți, limbile ni se scorojiseră, de nici nu le puteam mișca în gură.

Perechea mea fusese ucisă, am ieșit în linia întâi cu altă fată. Deodată vedem, între linii, un mânz. Nemaipomenit de frumos, cu o coadă stufoasă... Se preumbla liniștit de parcă în jur nu s-ar fi întâmplat nimic, n-ar fi fost nici un fel de război. Și nemții începeau să se foiască, îi auzeam; îl văzuseră și ei. Din apropiere răzbăteau și glasurile alor noștri:

— Acuș se face nevăzut. Și ce mai supă ar ieși, măiculiță-mamă!

— Cu automatul nu faci nimic de la asemenea distanță.

Ne-au zărit.

— Uite că vin două lunetiste! Îl curăță ele cât ai bate din palme. Haideți, fetelor!

Ce era de făcut? Nici n-am apucat să mă gândesc. Am ochit și am tras. Mânzului i s-au îndoit picioarele, a căzut încet pe o parte. Și mi s-a părut – poate a fost o halucinație, dar mi s-a părut că a nechezat ușor de tot.

Abia peste câteva clipe mi-am luat seama. De ce făcusem așa ceva? Un animal atât de frumos și eu îl ucisesem. Pentru supă! Aud dindărăt un fel de scâncet. Mă uit – noua mea pereche.

— Ce-i cu tine? o întreb.

— Mi-e milă de mânz...

Avea ochii plini de lacrimi.

— Ca să vezi, ce fire sensibilă! Numai că noi facem foamea de trei zile încheiate! Ți-e milă, pentru că încă n-ai îngropat pe nimeni, pentru că nu știi ce înseamnă să bați cu pasul treizeci de kilometri pe zi, complet echipată și flămândă! Întâi trebuie să-i alungăm pe friți, abia pe urmă putem să ne facem griji, să ne fie milă... Pe urmă, înțelegeți?... Pe urmă...

Mă întorc spre soldați, doar nu trecuseră nici două minute de când mă ațâțau, mă îmboldeau, țipau. Mă rugau. Abia dacă trecuseră... Nimeni nu se mai uita la mine, să juri că nici n-aș fi existat, toți stăteau cu ochii în pământ și se făceau că-și văd de ale lor. Fumau, săpau... Câte unul ascutea ceva... Iar eu n-aveam decât să fac ce voiam. N-aveam decât să mă pun pe jos și să plâng. Să mă smiorcăi! De parcă aș fi fost un măcelar, o bestie care ucide fără să clipească. Or, eu, de mic copil, iubesc tot ce-i viu. Mi-aduc aminte – eram în primele clase de școală –, ni s-a îmbolnăvit vaca, și ai mei au fost siliți s-o taie. Am bocit două zile încheiate. Nu mă puteam opri. Și-acum – poftim! –, doborâsem un mânz nevinovat. Și puteam să spun că... În doi ani era primul mânz pe care-l vedeam...

Spre seară, ni se aduce cina. Bucătarii:

— Bravo, elită!... Astăzi avem și noi carne în cazan...

Ne-au pus dinainte gamelele și-au plecat. Iar fetele mele ședeau și tăceau mâlc, nu se atingeau de mâncare. Mi-am dat seama despre ce era vorba și-am ieșit, cu ochii în lacrimi, din adăpost... Fetele – după mine. Toate, într-un singur glas – să mă consoleze. În cele din urmă, și-au înșfăcat gamelele și s-au pus pe înfulecat...

Da, așa a fost... Da... N-am să uit...

Noaptea, firește, stăteam de vorbă. Despre ce? Despre acasă, fiecare povestea despre mama ei, despre părinții și frații de pe front. Și despre ce aveam să facem după război. Cum o să ne mărităm și dacă bărbații aveau să ne iubească. Căpitanul nostru râdea:

— Eh, fetelor! La toate sunteți bune, însă, după război, bărbaților o să le fie frică să se însoare cu voi. Prea aveți mână sigură: o farfurie în frunte și – adio mamă!

Eu pe bărbatul meu l-am cunoscut în război, am fost în același regiment. A fost rănit de două ori, plus o contuzie. A făcut războiul de la început până la sfârșit și pe urmă toată viața a fost militar. Lui nu-i nevoie să-i explic ce-i aia război. De unde m-am întors și cum eram. Dacă ridic tonul, se face că nu bagă de seamă ori tace. Iar eu îl iert. M-am învățat și eu. Am crescut doi copii, băiat și fată, amândoi au acum școli înalte.

Ce vreau să vă mai povestesc... M-au demobilizat, am sosit la Moscova. Dar de la Moscova până la noi mai aveam de mers cu trenul și încă vreo câțiva kilometri pe jos. Acum trece metroul pe-acolo, dar atunci, cât vedeai cu ochii, erau grădini bătrâne de vișini și râpe adânci. Una era și foarte largă, trebuia s-o trec. Numai că deja se întunecase până să ajung eu acolo și, bineînțeles, mă temeam. Stăteam și nu știam ce să fac: să mă întorc și să aștept dimineața ori să-mi iau inima-n dinți și să merg mai departe. Acum, când mă gândesc, îmi vine să râd: făcusem tot frontul, câte nu văzusem – moarte și alte câte toate –, și acum mi-era frică să trec printr-o râpă. Țin minte până azi mirosul de leș amestecat cu mirosul de mahorcă... Dar tot o fetișoară rămăsesem. În

vagon, când ne întorceam din Germania, din rucsacul cuiva a sărit deodată un șoarece: parcă dăduse strechea-n fete – țopăiau toate, cele din cușetele de sus s-au azvârlit pe podeaua vagonului și țipau... Cu noi călătorea un căpitan, s-a minunat.

— Bravo, fetelor, zice, fiecare cu câte-un ordin pe piept și vă temeți de șoareci...!

Spre norocul meu, a apărut un camion. «Fie ce-o fi», mă gândesc, «îi fac cu mâna, poate mă ia».

Într-adevăr, mașina a oprit.

— Vreau s-ajung la Deadovskoe, strig.

— Și eu vreau, râde la mine flăcăul din cabină.

Urc, el îmi pune geamantanul în benă și pornim. Îmi vede uniforma, decorațiile de pe piept. Mă întreabă:

— Câți nemți ai curățat?

— Șaptezeci și cinci, îi spun.

El, cu o urmă de zeflemea:

— Minți, poate că nici n-ai văzut cu ochii tăi vreunul!

Și deodată l-am recunoscut:

— Kolka Cijov? Tu ești?! Nu-ți aduci aminte că eu ți-am legat cravata de pionier la gât?

O vreme, înainte de război, lucrasem la școală ca instructoare de pionieri.

— Maruska, tu ești?

— Eu...

— Chiar? și a apăsât pe frână.

— Du-mă acasă, ce te-ai oprit în mijlocul drumului?

Aveam lacrimi în ochi. Am văzut că și lui i se umeziseră pleoapele. Ce întâlnire!

Ne apropiem de casă, el aleargă cu geamantanul la maică-mea, țopăie prin curte:

— Repede, strigă, v-am adus fata!

N-am să uit... Ehe! Cum să uiți așa ceva?

M-am întors și-a trebuit să iau totul de la capăt. Am învățat din nou să port pantofi – pe front umblasem trei ani numai în cizme. Ne deprinseserăm să fim strânse în curele, aveam ținută ostășească, acum ni se părea că hainele atârnă pe noi ca niște saci, ne simțeam stingherite. Mă uitam cu groază la fustă... la rochie... Pe front fuseserăm tot timpul în pantaloni, seara îi speli, îi așezi sub tine. Ai dormit o noapte peste ei – sunt gata călcați. Ce-i drept, nu și complet zvântați. De se întâmpla să ieși pe ger, se acopereau cu o pojghiță de gheață. Cum să te înveți să mergi în fustă? Parcă ți se împleticesc picioarele. Mergi în rochie civilă, în pantofi, te întâlnești cu un ofițer, îți vine automat să ridici mâna, să saluți. Ne obișnuiserăm cu porția – trăiserăm numai din bunurile statului. Intri în brutărie, iei pâine câtă-ți trebuie și uiți să plătești. Vânzătoarea te cunoaște, își dă seama despre ce-i vorba și se jenează să-ți amintească, iar tu nu plătești, îți iei sacoșa și pleci. Apoi ți se face rușine, a doua zi te duci să-ți ceri scuze, mai cumperi ceva și achiziți totul o dată. Trebuia să ne deprindem la loc cu toate lucrurile de zi cu zi. Să ne amintim cum era viața obișnuită. Normală! Și cui să-i spui? te duci la o

vecină... la mama...

... Știți la ce mă mai gândesc? Ascultați! Din perioada cât a durat războiul – și a durat foarte mult, patru ani – nu-mi amintesc nici de păsări, nici de flori. Firește că au fost, dar eu nu mi le aduc aminte. Ca să vezi... Ciudat, nu-i așa?... Oare filmele de război pot să fie color? Acolo totul era negru. Numai sângele are altă culoare, doar el e roșu...

Numai de curând, cu vreo opt ani în urmă, am regăsit-o pe Mașenka Alhimova. Comandantul unui divizion de artilerie fusese rănit. Ea a pornit, târâș, să-l salveze. Și chiar în fața ei a explodat un obuz. Comandantul a murit, nu apucase să ajungă la el, iar ei explozia i-a terciuit ambele picioare, dar în așa hal, că abia am reușit s-o legăm. Ne-a ieșit sufletul. Am încercat în toate felurile. Am dus-o la batalionul medico-sanitar pe targă, și, pe drum, ea ne ruga: «Fetelor, împușcați-mă!... Cui mai trebuiesc eu așa cum sunt?...» Ce ne mai ruga...! Ce ne mai ruga...! Am trimis-o la spital, iar noi am pornit mai departe: eram în ofensivă. Când am dat s-o căutăm... I se pierduse urma. Nu mai știam unde e, ce se întâmplă cu ea... Mulți ani... Oriunde scriam, nimeni nu ne putea răspunde. Ne-au ajutat pionierii «căutători de urme» de la Școala 73 din Moscova. Niște băieți și fete de toată lauda! Au găsit-o după treizeci de ani de la război, la o Casă a invalizilor undeva prin munții Altai. Foarte departe. Rătăcise toți anii ăștia prin azile de invalizi, prin spitale, făcuse zeci de operații. Maică-sii nici nu-i spusese că e vie... Se ascundea de toți... Am adus-o la întâlnirea noastră. A fost baie de lacrimi. Apoi i-au făcut legătura cu maică-sa... După treizeci de ani s-au reîntâlnit... Maică-sa mai că nu și-a ieșit din minți de bucurie:

— Doamne, ce bine că nu mi-a crăpat inima de durere până acum! Ce bine!

Iar Mașa tot repeta: «Acum nu-mi mai e teamă să vă văd. Sunt deja bătrână». Da... Într-un cuvânt... Țasta e războiul...

Îmi amintesc, stăteam noaptea în adăpost. Nu dormeam. Undeva bubuia artileria, trăgeau ai noștri... Și așa de tare vrei să trăiești!... Jurasem – jurământ de ostaș – că, dacă e nevoie, îmi dau viața, dar așa de tare voiam să trăiesc! De acolo, chiar dacă te întorci viu, sufletul oricum te doare. Acum mă gândesc: poate că era mai bine să fiu rănită la o mână sau la un picior, să mă doară trupul. Dar sufletul... Cumplită durere... Am plecat la război atât de tinere... Niște puștoaice... Eu chiar am mai crescut în timpul războiului... M-a măsurat mama acasă... Am mai luat zece centimetri..."

La despărțire, întinde neîndemânatică spre mine brațele fierbinți și mă îmbrățișează:

— Iartă-mă...!

¹² Oraș în vestul Belarusului

„MAI CREȘTEȚI, FETELOR, SUNTEȚI PREA CRUDE...”

Voci... Zeci de voci... Au năvălit asupra mea, dezvăluindu-mi un adevăr puțin obișnuit, și el, adevărul acesta, nu mai încapă în scurta formulă cunoscută din copilărie – am învins. S-a produs o reacție chimică instantanee: patosul s-a topit și a impregnat țesătura vie a destinelor omenești, s-a dovedit cea mai puțin viabilă substanță. Destinul este atunci când în spatele cuvintelor se mai găsește ceva.

Ce-aș vrea să aud după zeci de ani? Cum a fost lângă Moscova sau lângă Stalingrad, descrierea operațiunilor militare, denumirile uitate ale tuturor înălțimilor și movițelor cucerite? Am nevoie de povestiri despre mișcările unităților și ale fronturilor, despre retrageri și atacuri, despre numărul eșaloanelor aruncate în aer și al raidurilor făcute de partizani – despre toate aceste lucruri despre care s-au scris deja mii de volume? Nu, caut altceva. Adun ceea ce aș numi cunoașterea sufletului. Merg pe urmele vieții sufletești, îi înregistrez oscilațiile. Drumul parcurs de suflet e mai important pentru mine decât evenimentul în sine. Nu contează atât de mult – nu e pe primul loc – „cum a fost”. Altceva mă tulbură și mă sperie: ce s-a petrecut acolo cu omul? Ce a văzut și a înțeles acolo? Despre viață și despre moarte în general? Despre sine însuși, până la urmă? Scriu istoria sentimentelor... Istoria sufletului... Nu istoria războiului sau a statului, și nu apologia eroilor, ci istoria omului de rând, aruncat din viață pur și simplu în hăul epopeic al unui eveniment uriaș. În marea Istorie.

Fetele anului '41... Prima întrebare pe care aș vrea s-o pun: de unde au apărut așa cum erau? De ce au fost atât de multe? Cum s-au hotărât să ia arma în mână la egalitate cu bărbații? Să împuște, să mineze, să arunce în aer, să bombardeze – să omoare?

Aceeași întrebare și-o punea încă în secolul al XIX-lea Pușkin, publicând în revista *Sovremennik* un fragment din însemnările fecioarei-cavaleriste Nadejda Durova, care participase la războiul cu Napoleon: „Ce pricini vor fi determinat această tânără fată, de bună familie nobiliară, să-și abandoneze casa părintească, să se dezică de sexul ei, să-și asume poveri și îndatoriri care-i înspăimântă chiar pe bărbați și să se înființeze pe câmpurile de bătălie – și încă pe ce câmpuri de bătălie? Ale războiului cu Napoleon! Ce o va fi îndemnat la un asemenea pas? Secrete dezamăgiri de familie? O imaginație înfierbântată? O patimă înnăscută și de neînfrânat? Iubirea?...”

Așadar, până la urmă – ce? Peste mai bine de o sută de ani, aceeași întrebare...

Despre jurăminte și rugăciuni

„Vreau să vorbesc... Să vorbesc! Să spun totul! În sfârșit, vrea cineva să ne asculte și pe noi! Am tăcut atâția ani, chiar și acasă. Zeci de ani. În primul an când m-am întors din război am vorbit întruna. Nimeni nu mă asculta. Și până la urmă am amuțit... Bine c-ai venit, fetițo! Am așteptat tot timpul pe cineva, știam că o să apară până la urmă. Că trebuie să vină. Pe atunci eram tinerică. O fetișcană. Păcat. Știi de ce? N-am știut nici măcar să țin minte...

Cu câteva zile înainte de izbucnirea războiului vorbeam cu o prietenă și amândouă eram convinse că n-are să fie nici un război. Ne-am dus la cinema, și înainte de film dădeau buletinul de știri: Ribbentrop și Molotov își strângeau mâinile. Mi s-au întipărit în minte vorbele crainicului, că Germania e prietenul credincios al Uniunii Sovietice.

N-a trecut nici o lună, și trupele nemțești erau deja lângă Moscova...

Noi am fost opt copii cu totul, primele patru – fete, eu eram cea mai mare. Într-o bună zi, tata, abia întors de la slujbă, se pune pe plâns.

— A fost o vreme când m-am bucurat că primii mei copii sunt fete... O să fiu mândru să le mărit. Dar acum, din fiecare casă pleacă cineva pe front, iar de la noi n-are cine... Eu sunt prea bătrân, nu mă primesc, voi – fete, băieții – mici...

Ai noștri sufereau mult din această pricină.

S-au organizat niște cursuri de surori medicale, și tata ne-a dus, pe mine și pe sora mea, la școala aceea. Eu aveam cincisprezece ani, iar sora mea – paisprezece. «Asta-i tot ce pot da pentru victorie», spunea tata, «pe fetele mele».

Peste un an am ajuns pe front..."

Natalia Ivanovna Sergheeva, soldat, sanitară

„În primele zile... În oraș era o debandadă. Haos. O spaimă ca de gheață. Tot prindeau spioni. Oamenii se convingeau unul pe altul: «Nu trebuie să răspundem la provocări». Nimănui nici nu i-ar fi trecut prin cap că armata noastră suferise un dezastru, că fusese spulberată în numai câteva săptămâni. Fuseserăm învățați că vom lupta pe teren străin. «Nu dăm nici măcar o palmă de pământ...» Și noi de fapt ne retrăgeam...

Înainte de război umblase vorba că Hitler se pregătește să atace Uniunea Sovietică, dar discuțiile pe tema asta erau retezate fără milă. Retezate de organele necesare... Știți care erau? NKVD... Cekiștii... Dacă mai șopteau, oamenii o făceau acasă, la bucătărie, iar în apartamentele comune, numai la ei în cameră, cu ușa închisă, ori la baie, după ce dăduseră drumul la robinet. Dar, când a vorbit Stalin despre asta... Ni s-a adresat tuturor: «Frați și surori!»¹³ Toată lumea și-a uitat orice ranchiună. Noi aveam un unchi trimis în lagăr, fratele mamei, fusese muncitor la căile ferate, comunist cu state vechi. Îl arestaseră la muncă... Înțelegeți cine? NKVD-ul... Pe unchiul nostru cel mai iubit, de care știam că n-avea nici o vină. Eram siguri. Avea decorații încă din războiul civil... Dar după discursul lui Stalin mama a zis:

— Întâi apărăm Patria și pe urmă ne socotim.

Toți ne iubeam Patria.

Eu am fugit din prima la comisariat. Boleam încă de angină, nu-mi trecuse de tot temperatura. Dar nu mai puteam să aștept...”

Elena Antonovna Kudina, soldat, șofer

„Mama n-a avut băieți, a crescut cinci fete. Au anunțat într-o zi: «Război!» Eu aveam foarte bună ureche muzicală, visam să intru la conservator. Am hotărât că auzul meu o să prindă bine pe front, mă fac transmisionistă.

Ne-am evacuat la Stalingrad. Când a început asediul orașului, am plecat voluntare pe front... Toate... Familia în păr: mama și cinci fete. Tata era de mult sub arme...”

*Antonina Maksimovna Kneazeva,
sergent, transmisionistă*

„Aveam, toate, o singură dorință: să ajungem pe front! Ne era frică? Sigur că ne era... Dar oricum... Ne-am dus la comisariat.

— Mai creșteți, fetelor, ne-au spus. Sunteți încă prea crude...

Aveam câte șaisprezece–șaptesprezece ani...

Dar eu am reușit: m-au admis împreună cu o prietenă de-a mea, voiam să mergem la o școală de trăgători de elită, dar ni s-a spus:

— O să fiți îndrumătoare de circulație. N-avem timp să vă instruiem.

Mama a stat câteva zile în gară, așteptând să apară coloana noastră. Ne-a văzut trecând spre eșalon, mi-a dat o plăcintă, zece ouă fierte și a căzut leșinată...”

*Tatiana Efimovna Semionova,
sergent, îndrumătoare de circulație*

„Lumea s-a schimbat dintr-odată... Îmi amintesc de primele zile... Mama stătea în picioare seara lângă fereastră și se ruga. Eu nu știam că mama crede în Dumnezeu. Se tot uita în sus spre cer...

Eu am fost mobilizată, pentru că eram medic. M-am dus dintr-un sentiment al datoriei. Și tata era fericit că are o fată care apără țara. S-a dus la comisariat să-mi ia atestarea. S-a dus dis-de-dimineată, pentru ca tot satul să vadă că fiica lui e pe front.”

Efrosinia Grigorievna Breus, căpitan, medic

„Era vară... Ultima zi de pace... Seara ne-am dus să dansăm. Aveam șaisprezece ani. Umblam încă ciopor, ne conduceam împreună întâi pe una, apoi pe alta. La noi încă nu se pomenea ca vreo pereche să rămână în urmă. Umblam, să zicem, șase băieți și șase fete.

Și iată că peste două săptămâni pe băieții noștri, elevi la o școală de tanchiști, cei care ne conduceau acasă de la dans, i-au adus schilozi, înfășați în bandaje. A fost groaznic, înspăimântător. Dacă aș fi auzit atunci pe cineva râzând, nu l-aș fi putut ierta toată viața. Cum să mai poți râde, cum să te mai poți bucura de ceva, când în jur

bântuie un asemenea război?

Curând, tatăl meu a fost mobilizat. Am rămas acasă doar eu și frații mei mai mici, care erau născuți unul în '34, celălalt în '38. Și i-am spus mamei că plec pe front. Ea a plâns, am plâns și eu noaptea, dar tot am fugit de acasă... I-am scris mamei abia de la unitate. De acolo deja nu mai avea cum să mă întorcă...”

*Lilia Mihailovna Butko,
soră medicală în domeniul chirurgiei*

„Ordin: în formație!... Ne-am aliniat după înălțime, eu eram cea mai scundă. Vine comandantul, ne măsoară din priviri. Se apropie de mine:

— Ce-i cu tine, măi, Degețico? Ce-o să faci tu aici? Poate te întorci la mămica, să mai crești preț de-o șchioapă?

Dar eu deja nu mai aveam mamă... Mama murise în bombardament...

Cea mai puternică impresie... Pe viață mi-a rămas... Era în primul an, când ne retrăgeam... Am văzut – ne ascunseserăm după niște tufișuri – cum un soldat de-al nostru s-a aruncat cu pușca asupra unui tanc german și bătea cu patul puștii în armură. A bătut, a țipat și a plâns până a căzut. L-au împușcat mitralierele nemțești. În primul an așa am luptat, cu puștile împotriva tancurilor și a «Messer»-elor¹⁴...”

Polina Semionovna Nozdraceva, instructor sanitar

„O rugam pe mama, o imploram: numai să nu te văd plângând! Nu era noapte, dar era întuneric, și de pretutindeni răsună un vaiet necurmat. Petrecându-ne, mamele noastre nu plângeau, ci urlau de-a dreptul. A mea nu bocea, stătea ca împietrită. Se stăpânea, se temea să nu mă pun eu pe bocit. Căci eram «fetița mamei», acasă toată lumea mă alinta. Și, deodată, m-am trezit tunsă băiețește, îmi lăsaseră doar un zuluș pe frunte. Mama și tata nu voiau să mă lase, dar eu trăiam cu un singur gând: pe front, pe front, pe front! Afișele astea, care atârnă acum pe pereții muzeelor, «Patria-mamă te cheamă!», «Ce ai făcut pentru front?», mă răscoleau pur și simplu. Le aveam tot timpul sub ochi. Și cântecele... «Ridică-te, întinsă țară!... Ridică-te la lupta pe viață și pe moarte!...»¹⁵

La plecare, în gară, am rămas ca trăsnete văzând morții chiar pe peron. Eram deja în mijlocul războiului... Dar tinerețea a fost mai puternică, și ne-am apucat să cântăm. Cântam chiar ceva vesel. Niște strigături.

Spre sfârșitul războiului, toată familia mea era în uniformă militară. Tata, mama, sora mea deveniseră feroviari. Urmau îndeaproape frontul și reconstruiau liniile ferate. Toți avem medalia Pentru Victorie: tata, mama, sora mea și eu...”

*Evghenia Sergheevna Sapronova,
sergent de gardă, mecanic de aviație*

„Înainte de război, lucram în armată ca telefonistă. Unitatea mea se afla la Borisovo, unde războiula ajuns încă în primele săptămâni. Șeful transmisiunilor ne-a aliniat pe

toate în front. Nu eram cadre militare, ci angajați civili.

— Fetelor, zice, a început un război cumplit. Vouă, mai cu seamă, o să vă vină foarte greu. Și, cât încă nu e prea târziu, dacă vreuna dintre voi vrea, se poate întoarce acasă. Cele hotărâte să rămână pe front – un pas înainte...

Și toate fetele, ca una singură, au făcut un pas înainte. Eram vreo douăzeci. Toate, gata să-și apere Patria. Deși până atunci eu nici nu gustasem cărțile despre război, îmi plăceau cele de dragoste. Și acum, ce să vezi?!

Munceam zi și noapte, nu ne ridicam cu zilele. Soldații ne aduceau gamelele lângă aparate, gustam ceva, moțaiam tot acolo și din nou la lucru. N-aveam când să ne spălăm pe cap, așa că le-am rugat pe colege:

— Fetelor, tăiați-mi cosițele...!“

Galina Dmitrievna Zapolskaia, telefonistă

„Am fost de nu știu câte ori la comisariat...

Și, când am venit pe capul lui din nou, nu mai țin minte a câta oară, comisarul militar mai că nu ne-a dat pe ușă afară:

— De-ați avea măcar o specialitate, ceva... Să fiți, bunăoară, surori medicale, șoferi... Așa, ce știți să faceți? La ce să vă folosim pe câmpul de luptă?...

Dar noi nu înțelegeam. Nu ne bătuserăm capul cu o problemă ca asta: ce-o să facem. Voiam să luptăm și gata! Nu realizam că a lupta înseamnă a ști să faci ceva concret și util. Comisarul ne-a buimăcit cu întrebarea lui.

Eu și încă vreo câteva fete ne-am prezentat la cursurile de surori medicale. Acolo ni s-a spus că va trebui să învățăm șase luni. Ne-am sfătuit și am căzut de acord că nu merge, e prea mult. Mai erau și niște cursuri de trei luni. E drept, ni se părea tot mult. Numai că tocmai erau pe terminate. Am cerut să fim admise la examene. Timp de o lună am participat și noi la lecții. Noaptea făceam practică la spital, ziua învățam. Ne-am instruit, vasăzică, o lună și ceva...

Am fost trimise însă nu pe front, ci la un spital. Era la sfârșitul lui august '41... Școlile, spitalele, cluburile erau ticsite de răniți. Dar în februarie eu am părăsit spitalul, de fapt, a fost un fel de dezertare – nu găsesc alt cuvânt potrivit. Fără acte, fără nimic, am fugit cu un tren sanitar. Am lăsat o notiță: «Nu vin la lucru. Plec pe front». Și gata...”

Elena Pavlovna Iakovleva, plutonier, sanitară

„Aveam întâlnire în ziua aceea. Am zburat la ea, ca pe aripi... Mă așteptam la o declarație de dragoste. Dar prietenul meu mi-a spus, cu glas trist:

— Vera, e război! De la cursuri ne trimit direct pe front.

Era elev la o școală militară. În ce mă privește, m-am imaginat pe loc în rolul Ioanei d’Arc. Numai să ajung pe front și să am o pușcă în mână. Trebuia să fim împreună. Numai împreună! Am alergat la comisariat, dar acolo mi s-a spus că deocamdată au nevoie numai de surori medicale și că trebuia să urmez niște cursuri de șase luni. Șase luni mi se părea enorm – să înnebunești, nu alta! Eu eram îndrăgostită până peste cap...

M-au convins totuși că trebuie să învăț. Bine, am să învăț, dar nu ca să devin soră medicală... Vreau să trag cu pușca! Să trag ca și el. Nu știu cum, dar eram deja pregătită. În școala noastră veneau deseori să ne povestească eroi din războiul civil sau din cei care luptaseră în Spania. Fetele se simțeau egale cu băieții, nu se făcea diferență între noi. Din contră, încă din copilărie, la școală auzeam: «Fetelor – la volanul tractorului!», «La panoul de comandă al avionului!» Și acum mai eram și îndrăgostită! Îmi închipuiam chiar cum o să murim împreună. În aceeași bătălie...

Eu eram studentă la teatru, visam să mă fac actriță. Idealul meu era Larisa Reisner, femeia-comisar în geacă de piele¹⁶... Îmi plăcea că era frumoasă..."

Vera Danilovțeva, sergent, lunetist

„Pe prietenii și pe prietenele mele – toți erau mai mari ca mine – îi luaseră pe front. Am plâns mult că rămăsesem singură, că pe mine nu mă voiau. «Trebuie să înveți, fetițe», mi se spusese.

Dar n-am apucat să fiu studentă prea mult timp. Curând, decanul nostru ne-a convocat la o ședință și ne-a spus:

— O să terminați institutul, fetelor, când s-o isprăvi războiul. Acum trebuie să ne apărăm Patria...

Ne-au petrecut la gară muncitorii de la uzina ce ne patrona. Era vară. Îmi aduc aminte că toate vagoanele erau numai verdeată și flori... Ni s-au adus și daruri. Eu am primit niște pateuri de casă, care se topeau în gură de gustoase ce erau, și un jersey foarte frumos. Cu câtă înflăcărare am dansat pe peron gopacul ucrainean...

Am mers zile în șir... La un moment dat, într-o gară, am ieșit cu fetele cu căldarea, să luăm apă. Când ne-am uitat înapoi, am rămas cu gura căscată: treceau vagoane unul după altul, și în toate erau numai fete. Cântau. Ne-au făcut semn – care cu basmalele, care cu chipiele. Am priceput atunci că nu mai ajungeau bărbații, le rămăseseră oasele pe câmpuri... Sau căzuseră prizonieri. Le luam noi locul.

Mama îmi scrisese o rugăciune, pe care o pusesem într-un medalion. Poate mi-o fi prins bine – oricum, m-am întors acasă. Înainte de luptă sărutam medalionul..."

Anna Nikolaevna Hrolovici, soră medicală

„Am fost pilot...

Când eram în clasa a șaptea, în orașelul nostru a aterizat un avion. Era prin 1936. Evenimentul a produs senzație. Tot atunci a apărut și apelul: «Tineri și tinere, înscrieți-vă la cursurile de aviație!» Eu, firește, pentru că eram comsomolistă, am fost printre primele care s-au înființat la aeroclub. E drept, tatăl meu era categoric împotriva. Până atunci, în familia noastră toți fuseseră metalurgiști, câteva generații de oțelari. Și tata considera că a fi oțelar e treabă de femeie, a fi aviator – nu. Responsabilul aeroclubului a aflat despre ce era vorba și mi-a dat voie să-l plimb pe tata cu aeroplanul. Așa am și făcut. Am urcat, împreună cu el, în văzduh, și de atunci nu s-a mai împotrivit. Îi plăcuse. Am terminat cursurile de la aeroclub cu brio, săream foarte bine și cu

parașuta. Înainte de război am apucat și să mă mărit și să nasc o fetiță.

În primele zile ale războiului, la aeroclubul nostru s-au produs o mulțime de schimbări: bărbații plecau pe front, și trebuia să-i înlocuim noi, femeile. Predam lecții. Era de lucru până peste cap, din zori și până-n noapte. Bărbatul meu a plecat printre primii. Nu-mi rămăsese decât o fotografie: amândoi stând lângă un avion, cu căști de aviator... Rămăsesem cu fetița, trăiam tot timpul în tabere de antrenament. Dis-dimineată o acopeream, îi dădeam un blid de terci și plecam: de la patru dimineța începeam zborurile. Mă întorceam seara – mânca sau nu mânca nu știu, dar era mângălită toată cu terciul acela. Nici măcar nu mai plângea, se uita doar la mine. Avea ochii mari, ca ai soțului...

La sfârșitul lui '41, am primit o înștiințare: soțul meu căzuse lângă Moscova. Fusesse pilot, comandant de celulă. Îmi iubeam fata, dar am dus-o la ai lui. Și am început să insist să fiu trimisă pe front...

În ultima noapte... Toată noaptea am stat lângă pătuț, în genunchi..."

*Antonina Grigorievna Bondareva,
locotenent de gardă, pilot*

„Abia împlinisem optsprezece ani... Eram foarte fericită, mă simțeam în sărbătoare. Iar în jur toată lumea striga: «Război!» Îmi amintesc cum plângeau oamenii. Pe câți îi vedeam pe stradă toți plângeau. Câțiva chiar se rugau. Era o priveliște neobișnuită... Oameni care se roagă și-și fac cruce pe stradă... În școală, pe noi ne învățase că Dumnezeu nu există. Dar unde erau tancurile și frumosele noastre avioane? Întotdeauna le vedeam la parade. Ne mândream cu ele! Unde erau conducătorii noștri de oști? Budionnî¹⁷... A fost, firește, un moment de zăpăceală. Dar apoi oamenii au început să gândească altfel.

Eram elevă în anul al doilea la școala de felceri și moașe din Sverdlovsk. M-am gândit numaidecât: «Dacă tot e război, înseamnă că trebuie să merg pe front». Tatăl meu era un vechi comunist, fost deținut politic. Din copilărie ne spusese că Patria e totul și că trebuie apărată. Și n-am stat pe gânduri: dacă nu mă duc eu, atunci cine să meargă? Trebuia să plec..."

*Serafima Ivanovna Panasenکو, sublocotenent,
felcer într-un batalion de pușcași moto*

„Mama a venit în fugă la tren... Era o femeie severă. Niciodată nu ne săruta, nu ne lăuda. Dacă făceam ceva bine, se uita numai duios la noi, și atât. Dar acum o văd că vine în fugă, îmi prinde capul între palme și mă sărută de mai multe ori. Și așa se uită în ochii mei... Se uită lung... Am înțeles atunci că n-am s-o mai văd niciodată. Am simțit... Mi-a venit să las baltă totul, să arunc ranița cât acolo și să mă întorc acasă. Mi s-a făcut așa o jale de toți... De bunica... de frățiori...

Și odată pornește muzica... Ordin: „Urcăți în vagoane!»...

I-am făcut multă vreme cu mâna..."

Tamara Ulianovna Ladînina, soldat, infanteristă

„Am fost repartizată la un regiment de transmisiuni... Niciodată nu m-aş fi dus la transmisiuni şi n-aş fi fost de acord, pentru că nu pricepeam ce înseamnă a lupta. A venit comandantul diviziei, ne-am aliniat în front. Aveam o colegă, Maşenka Sungurova. Numai ce o văd că iese în faţa frontului.

— Tovarăşe general, permiteţi-mi să raportez!

El:

— Raportează, raportează, ostaş Sungurova!

— Ostaşul Sungurova roagă să fie eliberată din serviciul de transmisiuni şi trimisă acolo unde se trage!

Toate gândeam la fel. Aveam impresia că ocupaţia noastră, de transmisioniste, era prea puţin, că ne umilea chiar: noi trebuia să fim numai în linia întâi.

Zâmbetul de pe buzele generalului s-a topit cât ai clipi.

— Măi, fetele mele! (Să fi văzut cum arătam – nemâncate, nedormite –, într-un cuvânt, ne vorbea nu în chip de comandant, ci de părinte.) Voi, pesemne, nu vă daţi seama ce rol aveţi pe front: sunteţi ochii şi urechile noastre, armata fără transmisiuni e ca un organism uman fără sânge...

Maşenka Sungurova n-a rezistat:

— Tovarăşe general! Ostaşul Sungurova e spada dumneavoastră! Sunt gata să îndeplinesc orice misiune!

Aşa i-a şi rămas numele, până la sfârşitul războiului: «Spadă».

... În iunie 1943, în arcul de la Kursk¹⁸, ni s-a înmănat drapelul regimentului, Regimentul 129 Transmisiuni din Armata LXV, care, la ora aceea, era alcătuit, în proporţie de optzeci la sută, din femei. Şi iată ce vreau să vă povestesc, ca să vă faceţi o idee... Să înţelegeţi... Nu vă puteţi imagina ce era în sufletele noastre – oameni cum am fost noi atunci n-o să mai existe probabil niciodată. Niciodată! Atât de naivi şi de sinceri! Cu aşa o credinţă în ei! Când a primit drapelul, comandantul nostru a ordonat:

— Regiment, sub drapel – în genunchi!

Toate eram nespuse de mândre că ni se acordase încredere, că vom fi, de acum înainte, un regiment ca toate celelalte – ca unul de tancuri sau de artilerie... Stăteam în poziţie de drepti şi plângeam, toate aveau lacrimi în ochi. Poate că n-o să mă credeţi – eram atât de încordată, întregul meu organism a traversat în acea clipă o asemenea concentrare, încât boala mea – mă îmbolnăvisem de orbul găinilor, asta din pricina foamei şi a suprasarcinei nervoase – ei bine, boala mi-a trecut pe loc. Vă daţi seama, a doua zi eram om ca toţi oamenii, mă însănătoşisem brusc, trecând prin acea zguduire sufletească...”

*Maria Semionovna Kaliberda,
sergent-major, transmisionistă*

„Abia devenisem majoră... La 9 iunie 1941 împlinisem optsprezece ani, eram deja

majoră. La mai puțin de două săptămâni a început acest război blestemat. Am fost trimise să lucrăm la construcția căii ferate Gagra–Suhumi¹⁹. Aduseseră acolo numai tineret. Îmi aduc aminte ce fel de pâine primeam. Făină nu se găsea aproape deloc pe acolo, nu erau mai de nici unele, dar mai ales lipsea apa. Stătea pâinea aceea pe masă, și lângă ea se făcea o bălțiță pe care o lingeam cu limba.

În '42 am plecat voluntară în armată. Am lucrat la Spitalul de Evacuare 3201. Era un spital imens, subordonat fronturilor Transcaucazian și Nordcaucazian și Armatei Separate de Coastă. Se dădeau lupte înverșunate; zi de zi, potop de răniți. Am fost repartizată la împărțirea hranei. Munceam zi și noapte: era deja dimineață, trebuia să le dăm oamenilor micul dejun, iar noi încă împărțeam cina. După câteva luni am fost rănită la piciorul stâng. Săream în cel rămas teafăr, dar lucram. Locuiam la serviciu...

La 30 mai 1943, la ora unu fix, ziua, Krasnodarul a fost supus unui bombardament masiv de aviație. Am ieșit în fugă din clădirea spitalului, să văd cum decurgea evacuarea răniților din gară. Două bombe au străpuns acoperișul unei șure în care se depozitaseră muniții. Sub ochii mei, lăzile zburau în aer până la înălțimea unui bloc cu cinci etaje și explodau. Pe mine, suflul ca de uragan al exploziilor m-a ținut de zid. Mi-am pierdut cunoștința...

Când mi-am venit în fire, era deja seară. Am ridicat capul, am încercat să strâng degetele, păreau să se miște. Mi-am frecat, cu multă greutate, ochii, m-am ridicat și m-am întors, plină de sânge, în secție. Pe coridor m-a întâlnit sora-șefă. Nu m-a recunoscut.

— Cine ești dumneata? mă întreabă. De unde vii? S-a apropiat mai mult, m-a recunoscut în cele din urmă și mi-a spus: Unde umbli de atâta amar de vreme, Ksenia? Bolnavii sunt flămânzi, și tu rătăcești pe aiurea...

Mi-au bandajat repede capul și mâna stângă până mai sus de cot și m-au trimis să iau în primire cina. Ochii mi se împăienjeniseră, eram lac de sudoare. Am început să împart mâncarea, dar am căzut iar în leșin. M-au readus în simțiri, dar n-auzeam decât: «Mai repede! Mai iute!»... Și iar: «Mai repede! Mai iute!»

După câteva zile mi-au luat și sânge pentru cei grav răniți. Oamenii mureau...

... În anii de război m-am schimbat atât de mult, încât, când m-am reîntors acasă, mama nu m-a recunoscut. Mi s-a arătat unde locuiește, m-am apropiat de ușă, am bătut.

Mi s-a răspuns:

— Da-da...

Am intrat, am dat bună ziua și am spus:

— Fiți bună, lăsați-mă să înnoptez la dumneavoastră!

Mama făcea focul în godin, iar cei doi frați ai mei, încă mici, ședeau pe podea, pe un morman de paie, goi: n-aveau ce pune pe ei. Nerecunoscându-mă, mama mi-a spus:

— Nu vedeți, domnișoară, cum trăim? Încă nu s-a întunecat, încercați în altă parte!

M-am dus mai aproape de ea, și ea din nou:

— Domnișoară, până nu se întunecă definitiv, încercați altundeva!

Mă aplec, o îmbrățișez și zic:

— Mamă, măicuță!

Atunci să vezi ce s-au năpustit toți pe mine... Ce-au început să urle...

Acum locuiesc în Crimeea... La noi totul e încărcat de flori, în fiecare zi mă uit pe fereastră și văd marea, dar eu mă chircesc de durere, n-am nici astăzi chip de femeie. Deseori plâng, gem toată ziua. În amintirile mele..."

Ksenia Sergheevna Osadceva, soldat, soră-intendent

Despre mirosul fricii și un geamantan cu bomboane

„Când am plecat pe front, era o zi frumoasă. Aerul străveziu și o ploaie mărunță-mărunță. Era atât de frumos! Am ieșit din casă dimineața. Mă gândeam: «Oare e cu putință să nu mă mai întorc niciodată aici? Să nu mai văd livada?... Casa noastră?» Mama plângea, mă cuprinsese în brațe și nu-mi mai dădea drumul... Eu plecam deja, ea fugea după mine, mă strângea la piept și nu-mi dădea drumul..."

Olga Mitrofanovna Rujnițkaia, soră medicală

„Moartea... Nu mă temeam de moarte. Eram, pesemne, prea tânără. Era moarte peste tot în jur, întotdeauna, aproape, dar eu nu mă gândeam la ea. Nu vorbeam despre asta. Se învârtea pe undeva pe lângă noi, dar tot rata ținta. Într-o noapte, în sectorul regimentului nostru, o întreagă companie executa o acțiune de cercetare prin luptă. Către zori, au început să se retragă. Deodată, din zona neutră am auzit un geamăt prelung. «Nu te duce, au să te ucidă», îmi spuneau soldații, «vezi că deja se luminează de ziuă».

Nu i-am ascultat, am pornit târâș într-acolo. Am descoperit rănitul și l-am tras după mine timp de opt ceasuri, legându-mi-l cu o curea de braț. L-am adus viu. Comandantul a aflat și, înfierbântat cum era, mi-a dat pe loc cinci zile de arest pentru «inițiativă fără ordin». Dar comandantul adjunct al regimentului a reacționat altfel:

— Trebuie decorată.

I-am înțeles pe amândoi...

La nouăsprezece ani aveam medalia Pentru Vitejie. La nouăsprezece ani am încărunțit. La nouăsprezece ani, în ultima mea luptă, două gloanțe mi-au străpuns ambii plămâni, al doilea trecând printre două vertebre. Mi-au paralizat picioarele, toți mă credeau moartă...

La nouăsprezece ani... Nepoata mea are acum nouăsprezece. Mă uit la ea și nu-mi vine să cred. E un copil!

Când am ajuns acasă, sora mea mi-a arătat înștiințarea de deces... Mă îngropaseră deja..."

*Nadejda Vasilievna Anisimova, instructor
sanitar într-o companie de mitraliori*

„Nu-mi mai amintesc chipul mamei, mi-a rămas în memorie o imagine difuză. Niște

trăsături... ori ale feței, ori ale siluetei, când se apleca deasupra mea. Era aproape. Așa mi s-a părut după aceea. Când a murit mama, eu aveam trei ani. Tatăl meu făcea serviciul în Orientul Îndepărtat, era militar de carieră. M-a învățat să călăresc. E cea mai strălucitoare amintire din copilăria mea. Tata nu voia să ajung o domnișoară fandosită. La Leningrad, unde am trăit de la vârsta de cinci ani, locuiam la o mătușă care, în războiul ruso-japonez, fusese soră de caritate.

Cum eram în copilărie? Când se întâmpla vreo hârjoană în curtea școlii, aterizam de la etajul întâi: cum să lipsească martie din post... Îmi plăcea fotbalul, eram mereu portar în echipele băieților. Când a început războiul finlandez, am fugit de câteva ori de acasă, cu gând să ajung pe front. În '41 tocmai terminasem clasa a șaptea și apucasem să-mi depun actele la o școală profesională. Mătușă-mea plângea: «A început războiul!» Dar eu mă bucuram că am să merg pe front și am să le arăt eu nemților. De unde să fi știut ce e acela sânge?

Când s-a alcătuit prima divizie de gardă de miliție populară, câteva dintre noi au fost admise în batalionul medico-sanitar.

I-am telefonat mătușii:

— Plec pe front.

De la celălalt capăt al firului mi s-a răspuns:

— Marș acasă! Se răcește mâncarea.

Am agățat receptorul în furcă. Pe urmă mi-a fost milă de ea, îngrozitor de milă. A început blocada, cumplitul asediu al Leningradului, în care a murit jumătate din populația orașului, și ea a rămas acolo, singură și bătrână.

Îmi aduc aminte că mi s-a dat voie să ies în oraș. În drum spre mătușa mea, am intrat într-un magazin. Înainte de război, îmi plăceau foarte mult bomboanele. Zic:

— Dați-mi niște bomboane!

Vânzătoarea s-a uitat la mine ca la o smintită. Nu știam ce înseamnă cartelele, ce înseamnă blocada. Toți oamenii de la coadă au întors capetele. Aveam o pușcă mai mare decât mine. Când o promisem, îmi trecuse prin minte: «Oare am să ajung eu cât pușca asta?»

Și deodată toți au început s-o roage pe vânzătoare, toată coada:

— Dați-i fetei bomboane! Tăiați taloanele de la noi!

Mi s-au dat bomboane.

Pe străzi se colectau ajutoare pentru front. Chiar în mijlocul pieței tronau pe mese niște tave enorme. Oamenii treceau pe lângă ele, își scoteau care inelul de aur, care cerceii de argint și le lăsau acolo... Se aduceau și ceasuri, și bani... Nimeni nu înregistra nimic, nimeni nu semna nimic... Femeile își scoteau din deget inelele de nuntă. N-am putut uita până azi ce am văzut acolo și nici punga aceea cu bomboane.

S-a primit Ordinul 227 – «Nici un pas înapoi!»²⁰. Dacă dai înapoi te așteaptă glonțul. Ești împușcat pe loc. Sau trimis la tribunal și pe urmă în batalioane disciplinare speciale. Celor care nimereau acolo li se zicea «osândiți». Iar cei care scăpaseră din încercuire sau evadaseră din prizonierat erau trimiși în lagăre de filtrare. În spatele nostru veneau

detașamentele de baraj... Trăgeau în ai noștri...

N-am uitat până astăzi...

O pajiște obișnuită... E udătură și noroi după ploaie. Un soldat tânăr stă în genunchi. Are ochelari, care-i cad întruna, cine știe de ce. El și-i împinge la loc. După ploaie... Un băiat tânăr din Leningrad, intelectual. I-au luat deja tresele. Ne-au pus pe toți în formație. Peste tot sunt băltoace... Noi... îl auzim cum roagă... se jură... Imploră să nu-l împuște, i-a rămas mama singură acasă. Începe să plângă. Și imediat – un glonț în frunte. Cu pistolul. A fost executat drept pildă, pentru oricine ar îndrăzni să șovăie. Chiar și o clipă, una singură...

Ordinul acesta a făcut dintr-odată din mine un om matur. Despre asta nu se putea... Multă vreme n-am vrut să ne amintim... Da, am învins, dar cu ce preț! Cu ce preț înspăimântător?!

Nu dormeam zile și nopți de-a rândul, atât de mulți răniți veneau. Odată n-a dormit nimeni timp de trei zile încheiate. Eu fusesem trimisă cu o mașină de răniți la spital. I-am predat, mașina s-a înapoiat goală, și eu am dormit pe săturate. M-am întors proaspătă ca o floare, în vreme ce ai noștri cădeau din picioare de istovire.

L-am întâlnit pe comisar²¹:

— Tovarășe comisar, mi-e rușine.

— De ce?

— Am dormit.

— Unde?

I-am povestit cum am dus răniții, cum m-am întors cu mașina goală și am dormit.

— Ei, și? Bravo ție c-ai dormit! S-avem măcar un om în stare normală: vezi că toți dorm pe picioare.

Dar mie mi-era rușine. Cu conștiința asta am trăit tot războiul.

În batalionul medico-sanitar toți se purtau frumos cu mine, dar eu voiam să mă fac cercetaș. Am spus că, dacă nu-mi dau voie, fug în linia întâi. A fost gata-gata să mă excludă din Comsomol pentru asta, că nu mă supun disciplinei militare. Dar eu tot am șters-o...

Prima medalie Pentru Vitejie.

Începuse lupta. Trăgeau nemții foc continuu. Soldații se aruncaseră la pământ. Comanda: «Înainte! Pentru Patrie!», dar ei – culcat. Din nou comanda, din nou nu mișcă nimeni. Mi-am scos căciula, să se vadă că sunt fată, și m-am ridicat în picioare... S-au ridicat cu toții și am pornit la luptă.

Mi-au înmănat medalia și, chiar în ziua aceea, am plecat în misiune. Și prima dată în viață mi s-a întâmplat... Treaba noastră... femeiască... Când am văzut că-mi curge sânge, dacă n-am urlat ca din gură de șarpe:

— M-au rănit...

Aveam cu noi în cercetare un felcer, bărbat mai în vârstă. Și vine la mine:

— Unde ești rănită?

— Nu știu unde, dar îmi curge sânge...

Și el mi-a povestit totul, ca un tată...

Am mai «plecat» în misiuni de cercetare, după război, timp de vreo cincisprezece ani. În fiecare noapte... Visele, unul și unul: ba nu-mi funcționa automatul, ba eram încercuiți... Te trezești cu dinții clănțănind în gură.

Când s-a terminat războiul, trei dorințe aveam: prima – să nu mă mai târăsc pe burtă, ci să merg cu troleibuzul, a doua – să mănânc singură o franzeluță întreagă și a treia – să dorm pe săturate într-un pat alb, cu cearșafuri scrobite, care să foșnească.“

*Albina Aleksandrovna Gantimurova,
sergent-major cercetaș*

„... Băiețașul meu avea doi ani, și eu eram iarăși însărcinată, așteptam al doilea copil. A început războiul. Soțul – pe front. Am plecat la părinți și am făcut... Înțelegeți? Avort... Deși nu era voie... Cum să nasc? În jur toată lumea plângea... Sigur, era război! Cum să naști când ești înconjurată de moarte?

Am terminat școala de ofițeri cu cifrul, m-au trimis pe front. Am vrut să mă răzbun pentru copilul pe care nu-l putusem naște. Fetița mea... Ar fi trebuit să nasc o fetiță...

Am cerut să fiu trimisă în prima linie. M-au oprit la statul-major...”

*Liubov Arkadievna Cearnaia,
sublocotenent, ofițer cu cifrul*

„Toată lumea pleca din oraș... La amiază, pe data de 28 iunie '41, noi, studenții institutului pedagogic, ne-am adunat la rândul nostru în curtea tipografiei. Adunarea a fost scurtă. Am ieșit din oraș pe vechiul drum al Smolenskului, în direcția orașului Krasnoe. Din precauție, înaintam în grupuri mici. Spre sfârșitul zilei, arșița s-a potolit, era mai ușor de mers. Am iuțit pasul, nici nu ne uitam în urmă. Ne temeam... Am ajuns la locul stabilit pentru popas și abia atunci ne-am întors privirile spre răsărit. Jumătate din cer era năpădită de o zare purpurie care, de la patruzeci de kilometri, părea că acoperă tot orașul. Era limpede că ard nu zece și nu o sută de case. Ardea întregul Smolensk...

Aveam o rochie nouă, vaporosă, cu volane. Îi plăcea foarte mult Verei, prietena mea. O și încercase de câteva ori. Îi făgăduisem să i-o ofer cadou de nuntă. Curând urma să se mărite. Și băiatul era de ispravă.

Și deodată – războiul. Plecăm la săpat tranșee. Lucrurile le lăsăm la cămin, în grija administratorului. Dar cum rămâne cu rochia?

— Ia-o, Vera! i-am spus înainte de a pleca din oraș.

N-a luat-o. Pasămite, mi-o dai la nuntă, cum ne-am înțeles. A ars rochia mea în pârlolul acela...

Acum mergeam întorcând mereu capetele. Aveam impresia că un suflu fierbinte ne ajunge din urmă. Nu ne-am mai oprit toată noaptea, iar dimineața ne-am dus direct la lucru. Ni s-a cerut să săpăm șanțuri antitanc. Un perete abrupt de șapte metri deasupra pământului, plus trei metri și jumătate în adâncime. Sap, și coada hârlețului îmi arde

palmele, țărâna pare roșie. Îmi dăinuie dinaintea ochilor casa noastră, împresurată cu tufe de liliac...

Dormeam în colibe, pe o luncă inundabilă, între două râuri. Arșiță și umezeală. Nori de țânțari. Înainte de a ne culca, îi alungam din colibe cu fum, dar până dimineața oricum se strecurau îndărăt. Nu era chip să dormi liniștit.

M-au mutat de acolo la punctul sanitar. Dormeam claie peste grămadă. Mulți dintre noi s-au îmbolnăvit. Febră mare, friguri. Zăceam pe podea și plângeam. Se deschide ușa salonului, doctorița, din prag (mai departe nu putea trece, pardoseala era acoperită de saltele), zice:

— Ivanovna, ai plasmodii în sânge.

Adică eu.

Nu știa că nimic pe lume nu-mi stârnea mai mult spaimă decât acest plasmodiu, încă de pe când citisem despre el în manual, prin clasa a șasea. Și deodată difuzorul începe să cânte: «Ridică-te, întinsă țară...» Atunci am auzit pentru întâia oară cântecul ăsta. «Am să mă fac bine», m-am gândit, «și mă duc direct pe front».

M-au dus cu un camion la Kozlovka, nu departe de Roslavl, m-au așezat pe o laviță, stau acolo ținându-mă din toate puterile să nu cad, și aud ca prin somn:

— Asta e?

— Da, zice felcerul.

— Duceți-o în cantină! Dați-i mai întâi să mănânce!

Și iată-mă pe un pat. Puteți înțelege ce înseamnă asta, să stai lungită nu pe pământ, lângă un foc, nu într-un cort sub un arbore, ci în spital, la căldură, pe un pat? Șapte zile nu m-am trezit. Mi s-a povestit că surorile m-au deșteptat din când în când și m-au hrănit, dar eu nu-mi aduc aminte. Iar când, peste șapte zile, m-am deșteptat singură, a apărut medicul, m-a examinat și a spus:

— Are un organism rezistent. O să se facă bine.

Am adormit la loc.

... Pe front, am nimerit îndată, cu unitatea mea, în încercuire. Rația de hrană: doi biscuiți uscați pe zi. N-aveam timp să-i înmormântăm pe răniți, îi acopeream pur și simplu cu țărână. Le puneam chipiul pe față...

— Dacă scăpăm, mi-a zis comandantul, te trimit în spatele frontului. Înainte credeam că o femeie n-ar rezista aici nici două zile. Când mă gândesc la nevastă-mea...

Am vărsat șiroaie de lacrimi de necaz. Pentru mine, a ajunge în asemenea vremuri în spatele frontului era mai rău ca moartea. Minte și sufletul mi-au rezistat, nu mi-a rezistat organismul. Presiunea fizică era prea mare... Îmi amintesc cum căram obuzele în spate, cum târam tunurile prin noroi, mai ales în Ucraina, după ploaie sau primăvara pământul e așa de greu, e ca aluatul. Chiar și să săpăm o groapă comună și să ne îngropăm camarazii, după ce nu dormiserăm trei zile și trei nopți... chiar și asta ne era peste puteri. Nici nu mai plângeam, și ca să plângi îți trebuie ceva forțe... Voiam numai să dormim. Să dormim întruna.

În post umblam tot timpul înainte și-napoi și recitam versuri cu glas tare. Alte fete

cântau, ca să nu cadă de-a-n picioarele, să adoarmă...”

Valentina Pavlovna Maksimciuk, tunar la antiaeriană

„Scoteam niște răniți din Minsk. Îmi aduc aminte că purtam pantofi cu tocuri înalte – sufeream că eram mică de statură. Tocmai mi se rupsesse unul din tocuri, când aud pe cineva strigând: «Desant!» Am rupt-o la fugă desculță, cu pantofii aceia în mână: îmi părea rău să-i arunc, erau foarte frumoși...

Când ne-au împresurat și ne-am dat seama că n-avem cum scăpa, eu și sanitara Dașa ne-am ridicat din șanț și am rămas în picioare. Mai bine să ne reteze capetele vreo schijă, decât să fim luate prizoniere și batjocorite. Răniții la fel: cei care au putut s-au ridicat în picioare...

Când am văzut primul soldat german, n-am putut scoate o vorbă. Îmi pierise graiul. Treceau – tineri, veseli și zâmbind. Și, oriunde s-ar fi oprit, de cum vedeau o cișmea sau o fântână, începeau să se spele. Umblau tot timpul cu mânecile suflecate... Se spălau de nu mai terminau... Împrejur sânge, țipete – ei se spălau întruna... Simțeai urcând în tine atâta ură, încât abia te puteai stăpâni. În seara aceea, ajunsă acasă, am schimbat două cămăși. Transpiram ca de febră: totul înlăuntrul meu se răzvrătea împotriva ocupanților. N-am putut dormi nopți de-a rândul... Cuuum?! Și vecina noastră, tanti Klava, a paralizat când a văzut că nemții umblă în voie pe pământul nostru. În casa ei... A murit repede, n-a putut să rabde așa ceva...”

*Maria Vasilievna Jloba,
participantă la mișcarea clandestină*

„Nemții au năvălit în sat pe niște motociclete mari, negre... Îi priveam cu ochi mari: erau tineri, veseli și râdeau tot timpul. În hohote. Ți se oprea inima în loc când îi vedeai: erau aici, pe pământul tău, și mai și râdeau.

Visam să mă răzbun, să pier în luptă și să se scrie despre mine o carte. Să-mi rămână numele. Așa visam...

În '43 am născut o fetiță... Pe atunci eu și soțul fugiserăm deja în pădure, la partizani.

Am născut într-o mlaștină, pe un morman de fân. Scutecel le zvântam pe mine: le prindeam pe burtă, le încălzeam și înfășam fata. Împrejur totul ardea, pârlăveau satele cu oameni cu tot... Îi mânau în școli, în biserici... Turnau gaz lampant... Nepoțica mea de cinci ani – ea asculta ce vorbeam noi – m-a întrebat:

— Tanti Mania, când am să ard, ce-o să rămână din mine? Numai ghetuțele...

Așa întrebări ne puneau copilașii pe vremea aia...

Eu însămi adunam resturi carbonizate: căutam familia unei prietene... Oseminte, câte un petec de haină, o zdreanță cât de mică... După ele deduceam cine le purtase. Fiecare și-i căuta pe ai lui. Ridic de jos o frântură tricotată. Prietena mea zice: «Jerseul mamei...» Și se prăbușește la pământ. În cearșafuri, în fețe de pernă, fiecare în ce avea mai curat le pune, ce adunase. Eu și prietena mea le strângeam într-o geantă – n-am

umplut-o nici pe jumătate. Și le-am coborât în groapa comună. Totul era negru, numai oasele, albe... Și cenușa de oase... O recunoșteam deja, era albă-albă...

După asta, oriunde m-ar fi trimis, nu mă mai temeam. Fetița mea avea trei luni, plecam în misiune cu ea în brațe. Comisarul mă trimitea, dar plângea singur... Aduceam din oraș medicamente, bandaje, ser... Le puneam între mânuțele și piciorușele fetiței, o înfășam și așa ajungeam cu ele. În pădure oamenii mureau... Trebuia să merg. Trebuia! Nimeni nu putea trece, pretutindeni erau posturi de control nemțești și de poliție, numai eu răzbeam. Cu copilul în scutece...

Acum mi-e groază să povestesc... Eh, greu a fost! Pentru ca fetița să aibă temperatură și să plângă, o frecam cu sare. Se făcea roșie ca racul, avea spuzeală pe tot trupșorul și țipa de ți se rupea inima. Mă apropiam de post: «Tifos, pane, tifos!...» Urlau la mine să trec mai repede: «*Weg! Weg!*²²» O frecam cu sare și cu usturoi... Și ea era mică-mică, îi dădeam încă piept.

Cum treceam de posturile de control, ajungeam în pădure și mă puneam pe bocit. Mugeam ca o vită, atât îmi era de milă de copil. Dar peste două-trei zile plecam din nou...”

*Maria Timofeevna Savițkaia-Radiukevici,
partizană transmisionistă*

„Am aflat ce înseamnă ura... Pentru prima dată am simțit așa ceva... Cum puteau să vină pe pământul nostru?! Cine erau ei? Simțeam că fierb când îi vedeam. Ce caută aici?

Când trecea câte-o coloană de prizonieri, rămâneau sute de leșuri pe drum... Sute... Pe cei care cădeau fără vlagă îi împușcau pe loc. Și-i mânau ca pe vite. Nici nu-i mai boceam pe morți. Nu mai pridideam să-i îngropăm, atâția erau. Zăceau multă vreme pe jos... Viii trăiau la un loc cu morții...

M-am întâlnit cu sora mea vitregă. Satul lor fusese ars...

Avea trei băieți, nici unul nu mai e în viață. I-au ars și casa, și copiii. Ea, biata, se așeza pe pământ și așa se clătina dintr-o parte într-alta, își legăna necazul. Se ridică și nu știe încotro s-o ia. La cine să se ducă?

Am plecat toți în păduri: eu, tata și frații mei. Nu ne-a făcut nimeni agitație, nu ne-a obligat – ne-am dus singuri. A rămas mama numai cu vaca...”

Elena Fiodorovna Kovalevskia, partizană

„Nici măcar n-am pregetat... Aveam o specialitate utilă frontului. N-am stat pe gânduri, n-am ezitat nici o clipă. De fapt, pe atunci n-am întâlnit prea mulți oameni care să vrea să se țină deoparte. Să aștepte până trece năpasta. Pe una mi-o amintesc... O femeie tânără, vecina noastră... Mi-a mărturisit sincer:

— Îmi place viața. Eu vreau să mă pudrez și să mă fardez, nu să mor.

Alții ca ea n-am mai văzut. Poate că tăceau, se ascundeau. Nu știu ce să vă spun...

Țin minte că am luat ghiveciul cu flori din odaie și i-am rugat pe vecini:

— Fiți buni și udați-le!

M-am întors peste patru ani.

Fetele rămase acasă ne invidiau, femeile plângeau. Mi-a rămas în memorie o fată care a călătorit cu mine. Stătea și se uita. Toți plângeau, ea stătea și se uita. Într-o vreme o văd că-și umezește ochii.

— Mă simt prost, zice, toată lumea plânge, și eu nu.

Știam noi ce e războiul? Eram prea tinere... Abia acum mă trezesc noaptea de groază când visez că sunt la război... Zboară un avion, avionul meu, ia înălțime și... cade... Îmi dau seama că mă prăbușesc. Ultimele minute de viață... Și mă năpădește groaza până mă trezesc, până când visul se risipește. Bătrânul se teme de moarte, iar cel tânăr râde de ea. El e nemuritor! Nu credeam pe atunci că am să mor..."

Anna Semionovna Dubrovina-Cekunova,
locotenent-major de gardă, pilot

„Terminasem Institutul de Medicină... M-am întors acasă – tatăl meu era bolnav. Și deodată – războiul. Îmi aduc aminte că era într-o dimineață... Am aflat vestea cea cumplită dimineața... Roua de pe frunzele arborilor nu se uscaser încă, și oamenii strigau «Război!» Și roua aceea pe care am văzut-o deodată atât de limpede pe firele de iarbă și pe coroanele arborilor mi-a rămas în minte tot războiul. Natura se deosebea cu totul de ceea ce se petrecea cu oamenii. Soarele strălucea pe cer... Înflorise mușetelul, florile mele preferate, năpădiser toate pajiștile...

Îmi aduc aminte, ne ascundeam într-un lan de grâu... Era o zi însorită. Automatele nemțești – ta-ta-ta-ta – și apoi – liniște. Se auzea numai cum freamătă spicele de grâu. Din nou automatele nemțești: ta-ta-ta-ta... Mă gândeam: ai să mai auzi oare vreodată grâul fremătând?... Foșnetul acesta..."

Maria Afanasievna Garaciuk, felcer militar

„... Ne-am evacuat în spatele frontului, la Saratov. În trei luni am învățat să lucrez la strung. Stăteam lângă mașini câte douăsprezece ore. Făceam foamea. Dar în cap aveam un singur gând: să ajungem pe front. Acolo cică mâncarea era mai bună. Dădeau biscuiți uscați, ceai dulce. Dădeau unt. De unde auzisem așa ceva nu țin minte. Poate de la răniții din gară? Voiam să scăpăm de foamete, plus că, bineînțeles, eram comsomoliste. M-am dus, cu o prietenă, la comisariatul militar, dar n-am spus că lucrăm la uzină. Nu ne-ar fi luat. Așa, ne-au înrolat.

Ne-au trimis la o școală de infanterie din Reazan. Am ieșit de acolo comandanți de grupă de mitraliere. Mitralierele erau grele, trebuia să le cărăm după noi... Ca niște cai de povară. Noaptea, stai la post și ciulești urechea la orice zgomot. Ca un râs. Încerci să prinzi orice foșnet... La război, după cum se spune, ești pe jumătate om, pe jumătate animal sălbatic. Așa și e... Altfel n-ai cum să supraviețuiești. Dacă ai să fii doar om, nu. Până la Varșovia am ajuns... Și tot pe jos..."

Liubov Ivanovna Liubcik,
comandant al unui pluton de mitraliori

„Tatăl meu fusese ucis – știam. Frate-meu murise. Așa că pentru mine nu mai avea importanță dacă am să pier sau nu. Mi-era milă numai de mama. Dintr-o femeie frumoasă se prefăcuse deodată într-o bătrânică supărată pe soartă. Nu putea trăi fără tata.

— De ce te duci la război? m-a întrebat.

— Să-l răzbun pe tata.

— Taică-tău n-ar fi îndurât să te vadă cu pușca pe umăr.

În copilărie, tata îmi împlotea codițe. Îmi răsucea panglici în ele. Îi plăceau hainele frumoase mai mult decât mamei.

La unitate am fost telefonistă. Îmi amintesc cel mai bine cum urla comandantul în receptor: «Întăriri! Vă rog să-mi trimiteți întăriri! Cer insistent să-mi trimiteți întăriri!» Și tot așa în fiecare zi...”

Uliana Osipovna Nemzer, sergent, telefonistă

„Eu nu sunt eroină... Am fost o fetiță frumoasă, m-au răsfățat în copilărie...

A venit războiul... N-aveam chef să mor. Mi-era groază de puști, niciodată nu m-aș fi gândit că am să trag cu pușca. De unde! Mie mi-era frică de întuneric, de desigurile pădurii. Firește, mă temeam de animale sălbatice... Ah! Nici nu-mi puteam închipui să dau vreodată ochi cu un lup sau cu un mistreț. Chiar și de câini mă temeam din copilărie, când eram mică m-a mușcat un câine-lup și de atunci mă temeam de dulăi. Daaa, așa eram... Iar când am fost la partizani m-am deprins cu toate... M-am învățat să trag – cu pușca, cu pistolul, cu mitraliera. Pot să vă arăt și acum, dacă vreți. N-am uitat. Ne-au învățat chiar ce să facem dacă n-avem altă armă decât cuțitul sau lopata. Am încetat să mă mai tem de întuneric. Și de jivine... Doar șerpii îi ocolesc, de șerpi n-am putut să mă lecuiesc. Noaptea în pădure urlau deseori lupoaicele... Numai că noi stăteam în adăposturi și n-aveam nimic. Lupii erau răi, flămânziseră. Noi aveam niște adăposturi înghesuite, ca niște vizuini. Casa noastră era pădurea. Casă de partizan. Ei, ce credeți! După război am început să mă tem de pădure... Acum nu mă mai duc niciodată...

Dar tot războiul m-am gândit că aș fi putut să rămân acasă, lângă mama. Lângă mama mea cea frumoasă. Fusese o femeie foarte frumoasă. A, de unde! Singură nu m-aș fi hotărât... Nu singură. Nu m-aș fi hotărât. Dar... Ni s-a spus... Orașul a fost ocupat de nemți, și eu am aflat că sunt evreică. Până la război, trăiserăm toți laolaltă: ruși, tătari, nemți, evrei... Toți eram la fel. Da’ de unde! Eu nici n-auzisem până atunci de cuvântul acesta «jidă», pentru că trăiam cu mama, cu tata și cu cărțile mele. Acum deveniserăm niște leproși, ne goneau de peste tot. Se temeau de noi. Chiar și unii dintre cunoscuții noștri nu ne mai salutau. Copiii lor. Iar vecinii ne spuneau: «Lăsați-vă lucrurile, oricum n-aveți nevoie de ele!» Înainte de război fuseserăm prieteni. Nenea Volodea, tanti Ania... Ce credeți?

Pe mama au împușcat-o... Asta s-a întâmplat cu câteva zile înainte de termenul când ar fi trebuit să ne mutăm în ghetou. Peste tot pe stradă erau atârâte ordine: evreii

nu au voie – să meargă pe trotuare, să se tundă la frizerie, să cumpere din magazine... N-aveam voie să râdem, să cântăm... Eh, ce credeți? Mama încă nu se obișnuise cu asta, întotdeauna fusese împrăștiată. Probabil nu putea să creadă... S-o fi dus poate la magazin? I s-a spus o grosolănie, și ea a izbucnit în râs. Ca o femeie frumoasă... Înainte de război cântase la filarmonică, toată lumea o iubea. Eh, dar ce credeți? Îmi închipui... Dacă n-ar fi fost atât de frumoasă... mama noastră... Dacă ar fi fost cu mine sau cu tata... Tot timpul mă gândesc la asta... Niște străini ne-au adus-o seara, moartă. Deja nu mai avea nici palton, nici ghete. A fost un coșmar. Ce noapte cumplită! Cumplită! Cineva îi luase paltonul și ghetetele. Îi luase verigheta de aur, cadou de la tata...

În ghetou n-am avut casa noastră, stăteam în holul de la intrare al casei altora. Tata luase vioara, lucrul nostru cel mai de preț din perioada interbelică, voia s-o vândă. Eu făcusem o angină urâtă. Zăceam în pat... Aveam febră mare și nu puteam vorbi. Tata voia să cumpere ceva alimente, se temea să nu mor. Să nu mor fără mamă. Fără cuvintele mamei, fără mâinile ei. Eu, care fusesem atât de răsfățată... De iubită... L-am așteptat trei zile, până când niște cunoscuți mi-au transmis că fusese omorât... Au spus că din cauza viorii... Nu știu dacă era scumpă, tata, la plecare, îmi spusese:

— Ar fi bine dacă mi-ar da un borcan de miere și o bucată de unt...

Eh, ce credeți! Fără mamă rămăsesem... fără tată...

M-am dus să-l caut pe tata... Voiam să-l găsesc măcar mort, să fiu împreună cu el. Eu eram blondă, nu brunetă, aveam părul blond, sprâncenel, și nimeni nu s-a atins de mine prin oraș. Am ajuns la piață... Și acolo m-am întâlnit cu un prieten al tatei, care locuia la țară, la părinții lui. Tot muzicant, ca și tata. Nenea Volodea... I-am povestit totul. El m-a pus în căruță și m-a acoperit cu un cojoc. În telegă avea niște purceluși care grohăiau, găini care cotcodăceau... Am mers multă vreme. Eh, ce credeți! Am mers până seara. Eu ba dormeam, ba mă trezeam...

Așa am ajuns la partizani..."

Anna Iosifovna Strumilina, partizană

„Era paradă... Detașamentul nostru de partizani făcuse joncțiunea cu unitățile Armatei Roșii și, după paradă, ni s-a spus să predăm armele și să mergem să lucrăm. Dar nouă așa ceva nu ne intra în cap: cum adică, încă mai e război, numai Bielorusia fusese eliberată, și noi trebuia să predăm armele!? Fiecare dintre noi voia să lupte mai departe. Și ne-am dus la comisariat, toate fetele din detașament... Eu am spus că sunt soră medicală și cer să fiu trimisă pe front. Mi s-a promis:

— Bine, vă luăm în evidență și, dacă o să fie nevoie, vă chemăm. Până una alta, găsiți-vă un loc de muncă!

Aștept... Tot nu mă chemau... Mă duc din nou la comisariat... Am fost de nenumărate ori. Și, în sfârșit, mi-au spus cu sinceritate că nu mai e nevoie de surori medicale, existau suficiente. Era mai util să degajez cărămizi din ruinele Minskului...

Ce fel de fete erau, mă întrebați? Aveam, bunăoară, o prietenă, Cernova. Era însărcinată. Căra mina pe o rână, într-o parte a corpului, unde, alături, bătea inima

copilului. Din asta puteți să vă dați seama ce fel de oameni eram. Noi n-avem nevoie să ne dăm seama, noi așa am fost. Fuseserăm învățați că suntem una cu Patria. O altă prietenă umbla prin oraș cu fetița la sân, învelită în manifeste. Fetița ridica mânuțele și plângea: «Mamă, mi-e cald... Mamă, mi-e cald...» Pe străzi, pretutindeni nemți și polițai. Pe neamț mai poți să-l păcălești, dar pe polițai cu greu. E de-al tău, știe cum trăiești, te cunoaște pe dinăuntru. Știe ce gândești.

Sau chiar și copiii... îi luam în detașament, dar, oricum, erau copii... Cum să-i salvezi? Am hotărât să-i trimitem în spatele frontului, dar fugeau de la punctele de primire și se întorceau. Îi prindeau pe drum, fugeau iarăși...

Sute de ani de-acum încolo o să se muncească istoria: ce-a fost asta? Ce fel de oameni au fost atunci? De unde au apărut? Închipuiți-vă: o femeie însărcinată care umblă cu o mină... Ei da, aștepta un copil... Era îndrăgostită, voia să trăiască... Și bineînțeles că-i era frică. Dar se ducea... Nu de dragul lui Stalin, ci al copiilor ei. Al vieții lor viitoare. Nu voia să trăiască în genunchi. Să se supună dușmanului... Poate că eram orbi și chiar – n-am să tăgăduiesc – erau multe pe care nu le știam și nu le înțelegeam, dar eram în același timp orbi și curați. Eram făcuți din două părți, din două vieți. Trebuie să înțelegeți asta...”

*Vera Sergheevna Romanovskaia,
soră medicală în mișcarea de partizani*

„Începutul verii... Terminasem o școală tehnică sanitară și primisem diploma. Apoi războiul! Am fost chemată numaidecât la comisariat și mi s-a spus:

— Aveți două ceasuri ca să vă pregătiți. Plecați pe front.

Mi-am strâns lucrurile într-un mic geamantan și m-am întors.

— Ce-ați luat cu dumneavoastră?

— Bomboane.

— Cum?

— Un geamantan de bomboane.

În satul unde fusesem repartizată după școală, primisem indemnizația de instalare și cumpărasem acum de toți banii bomboane de ciocolată. Știam că în război n-aveau să-mi trebuiască bani. Deasupra am pus fotografia clasei, cu toate fetele noastre.

Comisarul m-a întrebat:

— Unde să vă trimitem?

— Dar colega mea, zic, unde merge?

Veniserăm împreună în regiunea Leningrad, fata lucra într-un sat vecin, la vreo cincisprezece kilometri.

— Bravo! râde comisarul. Ea m-a întrebat exact același lucru.

Mi-a luat geamantanul să-l ducă la camionul care ne ducea la gară.

— Ce-aveți aici atât de greu?

— Bomboane. Toată valiza.

El a tăcut și zâmbetul i s-a șters de pe buze. Am văzut că nu se simte bine, că-i e

chiar puțin rușine. Era un om trecut de prima tinerețe... Știa la ce mă trimite...”

Maria Vasilievna Tihomirova, felcer

„Soarta mi s-a hotărât dintr-odată...

La comisariat atârna un anunț: «E nevoie de șoferi». Iar eu terminasem niște cursuri de conducere auto. Șase luni. Nu conta că eram învățătoare (înainte de război terminasem o școală pedagogică). Cine avea nevoie, la război, de învățătoare? Era nevoie de soldați. Eram multe fete, un întreg batalion auto.

Într-o zi, la instrucție... Nu-mi pot aminti de asta fără să-mi dea lacrimile. Era primăvară. Terminaserăm exercițiile de tragere și ne reîntorceam. Am cules niște viorele. Un buchețel. Le-am cules și le-am legat la baionetă. Și am mers așa mai departe.

Am ajuns în tabără. Comandantul ne-a aliniat pe toate și m-a scos în fața frontului. Am ieșit... Uitasem de viorele... Și numai ce începe să mă ia la rost:

— Soldatul trebuie să fie soldat, nu să cutreiere pajiștile după floricele...

Nu înțelegea cum, într-o situație ca aceea, cineva se mai putea gândi la flori. Bărbat fiind, nu putea înțelege... Dar eu n-am aruncat viorelele. Le-am desprins de baionetă și le-am strecurat în buzunar. Am încasat pentru ele trei corvoade peste rând...

Altă dată eram în post. La ora două au venit să mă schimbe, dar eu n-am vrut. I-am spus schimbului:

— Las' că faci tu ziua, acum rămân eu.

Am stat până în zori, numai ca să ascult păsările. Numai noaptea mai găseam ceva care să-mi amintească de viața dinainte. Din timp de pace.

Când am plecat pe front, am trecut pe stradă ca printre două ziduri vii, alcătuite din femei, bătrâni și copii. Toți plângeau: «Ni se duc fetele pe front...» Plecam un batalion întreg de fete.

Eram la volan... Culegeam morții de pe câmpul de bătălie, erau împrăștiați peste tot. Tineri. Băieți. Și, deodată, o fată – moartă. Omorâtă și ea... Toți au tăcut brusc...”

Tamara Illarionovna Davidovici, sergent-major, șofer

„Cum am ajuns eu pe front... Nici n-o să vă vină să credeți... Credeam că n-are cum să dureze mult. O să-l învingem pe vrăjmaș! Luasem cu mine o fustă, fusta mea preferată, două perechi de ciorapi și una de pantofi. Din Voronej ne-am retras, dar îmi aduc aminte cum, înainte de asta, am dat o fugă la un magazin și eu mi-am mai cumpărat o pereche de pantofi cu tocuri înalte. Îmi amintesc că ne retrăgeam, totul în jur era negru și plin de fum (dar magazinul era, printr-o minune, deschis!) și mie, cine știe de ce, mi-a venit să-mi cumpăr o pereche de pantofi. Mi-i aduc aminte și acum – erau foarte eleganți... Mi-am cumpărat și parfum...

Era greu să renunți dintr-odată la viața cu care te obișnuiseși. Nu doar sufletul, tot organismul se împotrivea. Îmi amintesc că am ieșit fericită din mașină cu pantofii cei noi... Parcă pluteam. În toate părțile fum... Zdrăngănit... Începuse războiul, dar eu încă nu voiam să mă gândesc la el. Nu-mi venea să cred.

Și în jur era o huruială continuă...”

Vera Iosifovna Horeva, chirurg

Despre viața de zi cu zi și despre existență

„Visam... Voiam să luptăm...

Ne-au încartiruit într-un vagon și a început instrucția. Totul era altfel decât ne închipuiserăm acasă. Să te scoli în fiecare zi dis-de-dimineată și apoi toată ziua să alergi dintr-o parte într-alta... Or, în multe dintre noi mai trăia viața de odinioară. Eram oripilate când comandantul de grupă, caporalul Guleaev, om cu patru clase primare, învățându-ne regulamentul, pronunța incorect unele cuvinte. «Ce te poate învăța unul ca ăsta?» ne întrebam în sinea noastră. Dar el ne învăța cum să nu pierim...

După carantină, în preziua depunerii jurământului, plutonierul ne-a adus efectele: mantale, pelerine, bluze, fuste, în loc de combinezoane – două cămăși bărbățești cu mâneci lungi, din bumbac, ciorapi și bocanci americani grei, cu potcoave și blacheuri. În companie eu eram cea mai mică de statură – 1,53 metri, încălțăminte 35. Industria militară nu producea, firește, asemenea măsuri mizere, iar America nici atât să ne livreze... M-am pricopsit cu niște bocanci numărul 42, pe care-i încălțam și-i descălțam fără să desfac șireturile... Că umblam în ei e un fel de a spune, de fapt îi târam după mine... Pasul meu de defilare pe caldarâm scotea scânteii, mersul îmi aducea a orice, numai a pas de defilare nu. Îmi amintesc cu groază cât de chinuitor a fost primul marș... Eram gata de orice faptă de vitejie, dar nu să port măsura 42 în loc de 35. Era atât de greu și de urât! Atât de urât!

Comandantul mă vede cum umblu și mă cheamă:

— Smirnova, cum execuți tu pas de defilare? Nu te-a învățat nimeni, de ce nu ridici picioarele? Trei servicii peste rând...

— Am înțeles, tovarășe locotenent-major, zic, trei servicii peste rând!

M-am întors să plec și am căzut. Am căzut din bocanci... Gleznele îmi erau roase până la sânge...

Atunci s-a lămurit că deja nu mai puteam merge. Și cizmarul companiei, Parșin, a primit ordin să-mi facă, dintr-o foaie de cort veche, cizme numărul 35...”

Nonna Aleksandrovna Smirnova, tunar la antiaeriană

„Câte nu erau și de râs...

Disciplina, regulamentele, gradele – toată filosofia asta militară ne-a intrat în cap destul de anevoie. O dată păzeam niște avioane. Regulamentul spune că, dacă se apropie careva, trebuie să-l oprești și să-l somezi: «Stai! Cine-i?» Colega mea îl vede pe comandantul regimentului și strigă:

— Stai! Cine-i? Vă rog să mă scuzați, zice, dar să știți că trag!...

Închipuiți-vă! Strigă fata:

— Vă rog să mă scuzați, dar să știți că trag!

«Vă rog să mă scuzați!» Ha-ha-ha!...”

*Antonina Grigorievna Bondareva,
locotenent de gardă, pilot principal*

„Fetele au venit la școală cu cozi lungi... Coafate în fel și chip... Aveam și eu cosițe prinse în coroniță. Cum să le speli? Unde să le usuci? Numai ce le-ai spălat – alarmă și trebuie s-o iei la picior. Comandantul nostru, Marina Raskova, ne-a ordonat să ne tăiem cosițele. Fetele și le tăiau plângând. Dar Lilia Litveak, devenită ulterior pilot de mare faimă, nu voia cu nici un chip să se despartă de frumoasa ei coadă.

Mă duc la Raskova:

— Tovarășe comandant, zic, ordinul dumneavoastră a fost executat, numai Litveak a refuzat să se tundă.

În pofida blândeții ei feminine, Marina Raskova putea fi un comandant foarte sever. M-a pus la punct cât ai clipi:

— Ce fel de organizator de partid ești tu, dacă nu poți impune executarea unui ordin?! Stânga-mprejur, marș!

Rochii, pantofi cu tocuri... Ne părea rău de ele, le doseam prin ranițe. Ziua – în cizme, dar seara măcar pentru câteva clipe să-ți pui pantofii cu toc și să te admiri în fața oglinzii. Raskova a prins de veste și, peste câteva zile, ordin: toată îmbrăcămintea feminină în pachete și – acasă cu ea! Iac-așa! În schimb, pilotarea noului tip de avion am învățat-o în șase luni în loc de doi ani cât durau cursurile pe timp de pace.

În primele zile de exerciții s-au prăbușit două echipaje. Am primit patru sicrie. Trei regimente de fete, plângeam toate în hohote.

Ne-a vorbit Raskova:

— Dragi prietene, ștergeți-vă lacrimile! Sunt primele noastre pierderi. Vom avea multe. Îmbărbățați-vă inima!...

Mai apoi, în război, ne înmormântam camarazii fără lacrimi. Nu mai plângeam...

Pilotam avioane de vânătoare. Însăși înălțimea la care zburam era o suprasarcină înspăimântătoare pentru organismul feminin, uneori stomacul ți se lipea pur și simplu de șira spinării. Dar fetele noastre zburau și doborau ași – încă ce ași! Uite-așa! Știți cum, când treceam, bărbații ne priveau cu uimire: trec aviatoarele! Ne admirau...”

Klavdia Ivanovna Terehova, căpitan de aviație

„Toamna m-au convocat la comisariat. Comisarul mă întreabă:

— Știi să sari cu parașuta?

Am recunoscut că mi-era frică. M-a prelucrat îndelung ca să optez pentru trupele de desant. Uniformă frumoasă, ciocolată în fiecare zi. Dar eu, încă din copilărie, mă temeam de înălțime.

— Vrei la artileria antiaeriană?

Tare știam eu ce e aceea «antiaeriană»...

— Bine, zice, atunci te trimitem într-un detașament de partizani...

— Și cum îi scriu eu de acolo mamei, la Moscova? zic.

El pune mâna pe stilou și trece în foaia mea de trimitere: «Frontul de stepă...»

În tren, s-a îndrăgostit de mine un tânăr căpitan. A stat toată noaptea în picioare pe coridorul vagonului nostru. Era trecut deja prin război, fusese rănit de câteva ori. Se uită la mine, mă privește cu atenție și deodată zice:

— Verocika, numai să ai grijă să nu te asprești, să nu devii cazonă și zgrunțuroasă! Acum ești atât de gingașă... Eu am văzut câte toate...

Și tot așa mai departe, că, adică, nu poți ieși curat din război... Din iad.

Am făcut, împreună cu o prietenă, o lună de drum până la Armata IV de Gardă de pe Frontul 2 Ucrainean. Când am ajuns în sfârșit, chirurgul-șef iese pentru câteva minute, ne măsoară din priviri și ne conduce în sala de operații.

— Asta-i masa dumentale...

Mașinile sanitare veneau una după alta, mașini mari, Studebackere, răniții zăceau pretutindeni în jur, pe tărgi așezate direct pe pământ.

— Pe care-i luăm primii?

— Pe cei care tac...

După un ceas, stăteam la masa mea și operam. Și s-a pornit caruselul: operezi douăzeci și patru de ore, apoi ațipești puțin, te trezești, îți ștergi ochii, te speli pe față și din nou la masă, cu bisturiul în mână. Fiecare al treilea rănit murea. Nu pridideam să-i ajutăm pe toți... Al treilea era mort...

În gara Jmerinka ne-a prins un bombardament înfiorător. Eșalonul a oprit, am coborât din vagoane și am luat-o la fugă. Instructorul nostru politic adjunct fusese operat cu o zi în urmă de apendicită și acum alerga. Toată noaptea am rămas ascunși în pădure; eșalonul a fost făcut praf și pulbere. Spre dimineață, avioanele nemțești, în zbor razant, au început să mitralieze pădurea. Unde să te adăpostești? Că nu eram cârțițe, să ne strecurăm în pământ... Am luat în brațe un mestecăn și am stat acolo: «Mamă, măicuță, oare au să mă omoare?! Dacă scap cu viață, am să fiu cel mai fericit om din lume...» Toți cei cărora le-am povestit pe urmă cum mă țineam de mestecănelul acela au râs... Nimic mai ușor decât să mă nimerească în plin: eu în picioare, mestecănelul alb... Să mori de râs!

Ziua Victoriei m-a prins la Viena. Ne-am dus la grădina zoologică, de mult voiam să mergem. Mi s-a propus să vizitez lagărele de concentrare. Îi duceau pe toți, le arătau. Am refuzat... Acum mă întreb cu mirare de ce. Voiam ceva plăcut. Ceva vesel. Voiam să văd ceva din altă viață..."

Vera Vladimirovna Șevaldîșeva,
locotenent-major, chirurg

„... Noi am fost trei: eu, mama și tata. Primul a plecat pe front tata. Mama a vrut să plece împreună cu el, era soră medicală, dar l-au trimis pe el într-o parte, pe ea, în alta. Eu aveam doar șaisprezece ani, n-au vrut să mă ia. Am tot bătut la ușa comisariatului și, peste vreun an, m-au încorporat.

Am mers mult cu trenul. Împreună cu noi se întorceau pe front soldați din spitale,

mulți dintre ei tineri. Ne povesteau despre front, și noi îi ascultam cu gurile căscate. Ne-au spus că trenul va fi cu siguranță mitraliat, și noi așteptam încremenite: când avea să înceapă? Adică, o să ajungem și-o să spunem că deja s-a tras asupra noastră.

Am sosit. Doar că nouă nu ni s-au dat arme în mână, am fost puse lângă cazane și albi de spălat rufe. Fetele erau toate de vârsta mea, până atunci părinții ne iubiseră, ne alintaseră. Eu eram singurul copil în casă. Aici – cară lemne, fă focul... Apoi strângeam cenușa aceea și-o turnam în cazane în loc de săpun. Iar rufele erau murdare, pline de păduchi. Însângerate... Iarna erau grele de sânge...”

*Svetlana Vasilievna Katîhina, ostaș într-un detașament
de spălătorie și bucătărie de campanie*

„Îmi aduc aminte până astăzi de primul meu rănit. Îi revăd chipul... Avea o fractură deschisă în partea mediană a coapsei. Vă dați seama, osul ieșise în afară – o rană de schijă, totul fusese dislocat. Osul acesta... Știam, teoretic, ce să fac, dar, când m-am apropiat târâș de el și l-am văzut cum era, mi s-a făcut rău, am simțit că mi se întoarce stomacul pe dos. Și deodată aud:

— Surioară, bea puțină apă!...

El, rănitul, îmi vorbea. Îi era milă de mine. Îmi amintesc imaginea aceea ca aievea. Și, de cum am auzit cuvintele acelea, mi-am venit în fire: «Ah, mă gândesc, fir-ai tu să fii de domnișoară coborâtă din Turgheniev!... Omul moare, și ei, făptură delicată, i se face rău...!» Am desfăcut un pachet individual, am acoperit rana și, numaidecât, m-am simțit mult mai bine, i-am acordat primul ajutor cum scrie la carte.

Văd astăzi câte un film de război: sora medicală din linia întâi, curățică, ordonată, în fustă, nu în pantaloni vătuiți, cu zuluții ieșindu-i de sub bonetă. Cât neadevăr!... Cine ar fi putut târî după sine răniți într-o asemenea ținută?... Și-apoi, nu prea-ți arde să te târăști în fustă când împrejur sunt numai bărbați. La drept vorbind, fuste ni s-au dat abia spre sfârșitul războiului, de paradă. Atunci am primit și desuuri tricotate în loc de lenjerie bărbătească. Să ne pierdem mințile de bucurie, nu alta! Ne descheiam bluzele, ca să se vadă...”

*Sofia Konstantinovna Dubneakova,
locotenent-major, instructor sanitar*

„Bombardament... Trag și trag nemții din avioane, trag întruna, fără oprire. Toți s-au năpustit încotro au văzut cu ochii... Alerg și eu. Și deodată aud geamătul cuiva: «Ajutoor!... Ajutor!» Dar alerg înainte. Peste câteva minute parcă mă trezesc dintr-un vis, îmi simt pe umăr geanta de sanitar. Și mai simt cum mi se înroșesc obraji de rușine. Unde dispăruse frica? Mă întorc îndărăt: gemea un soldat rănit. Mă reped spre el și-l pansez. Apoi altul, și altul, și altul...

Bătălia s-a terminat noaptea. Iar dimineață a nins. Sub zăpadă zac morții... Mulți au mâinile ridicate spre cer... Dacă mă întrebați ce-i aceea fericire, am să vă răspund: să găsești deodată printre morți un om viu...”

„Am văzut primul meu mort... M-am oprit deasupra lui și plângeam... Îl boceam... Când mă strigă un rănit: «Leagă-mi piciorul!» Piciorul i se legăna în cracul pantalonului, era rupt. I-am tăiat cracul. «Pune-mi piciorul! Pune-l alături!» L-am pus. Dacă erau conștienți, nu te lăsau să le abandonezi acolo nici mâna, nici piciorul. Le iau cu ei. Iar dacă mor, te roagă să fie îngropați împreună cu ele.

În război îmi spuneam: n-am să uit nimic, niciodată. Dar se uită...

Un flăcău tânăr, chipeș. Și zăcea mort. Îmi imaginasem că toți cei uciși vor fi înmormântați cu onoruri, când colo văd că-l târăsc într-un crâng de aluni. Îi sapă o groapă... Fără coșciug, fără nimic, îl îngroapă în țărână. Era soare și o mare lumină cădea pe băiatul acela... O zi caldă de vară... N-aveau nici măcar o manta din foaie de cort, nimic, îl așezaseră în groapă așa cum era, în bluză militară și pantaloni bufanți – toate noi, pesemne abia venise pe front. L-au pus acolo și l-au acoperit cu pământ. Groapa era foarte puțin adâncă, atât cât să încapă culcat într-însa. Nici rana nu era mare, dar mortală, în tâmplă – sânge puțin, și omul stătea lungit acolo, să fi jurat că-i viu, doar foarte palid.

După artilerie ne-a luat la rând aviația. Au umplut locul de obuze. Nu știu ce-o mai fi rămas acolo...

Dar în încercuire cum ne îngropam camarazii? Chiar acolo, lângă tranșeea în care stăteam, le săpam un locșor în glie – și gata. Rămânea de pe urma fiecăruia doar câte-o moviliță. Care, firește, dacă din urmă veneau nemții, ori vreo coloană de mașini, era bătută numaidecât. Rămânea pământul neted, nici o urmă. Adesea îi îngropam în pădure, la rădăcina arborilor... Sub stejari, sub mesteceni...

Până astăzi nu-mi vine să intru în pădure. Mai cu seamă dacă văd stejari ori mesteceni bătrâni... N-aș putea ședea sub ei...”

*Olga Vasilievna Korj, instructor sanitar
într-un escadron de cavalerie*

„Pe front mi-a pierit glasul... Aveam glas frumos...

Mi-a revenit când m-am întors acasă. Seara s-au strâns ai mei, am băut ceva:

— Hai, Verka, zi-ne un cântec!

Și le-am cântat...

Când am plecat pe front, eram o materialistă. Atee. Fusesem o bună elevă sovietică, învățasem tot ce era de învățat. Dar acolo... Acolo am început să mă rog... Întotdeauna mă rugam înainte de bătălie, îmi spuneam propriile mele rugăciuni. Cuvinte simple... făcute de mine... Și sensul era unul singur, să mă întorc la mama și la tata. Nu știam rugăciuni adevărate și nu citisem Biblia. Nimeni nu mă vedea când mă rugam. Era în secret. Pe furiș. Cu grijă. Pentru că... Eram alții pe atunci, trăiau alt fel de oameni pe atunci. Înțelegeți?... Altfel gândeam, înțelegeam... Pentru că... Am să vă povestesc o întâmplare... O dată, printre nou-veniții în unitatea noastră s-a nimerit să fie și un băiat

credincios, și soldații râdeau când îl vedeau că se roagă: «Cum e, te-a ajutat Dumnezeuul tău? Dacă există cu adevărat, cum de rabdă toate astea?» Nu credeau, ca omul acela care striga la picioarele lui Hristos răstignit, pasămite, dacă te iubește, de ce nu te salvează? După război am citit Biblia... Acum o citesc de o viață întreagă... Și soldatul acesta, nu mai era la prima tinerețe, nu voia să tragă. Refuza: «Nu pot! Nu vreau să omor!» Toți se învoiau să omoare, numai el nu. Dar timpurile? Ce timpuri erau!... Cumplite!... Pentru că... A fost trimis la tribunalul militar și peste două zile l-au împușcat... Pac! Pac!

Erau alte timpuri... Alți oameni... Cum să vă explic? Cum...

Din fericire, eu... Nu i-am văzut pe oamenii pe care-i omoram... Dar... oricum... Acum înțeleg că omoram. Mă gândesc la asta... Pentru că... Pentru că am îmbătrânit. Mă rog pentru sufletul meu. I-am spus fetei mele ca, după moarte, să-mi ducă toate ordinele și medaliile nu la muzeu, ci la biserică. Să le dea părintelui... Vin la mine în vis... morții... Morții mei... Deși nu i-am văzut, vin și se uită la mine. Și eu caut, caut cu privirea, poate e careva doar rănit, fie și grav rănit, dar care să mai poată fi salvat. Nu știu cum să-ți spun... Dar toți sunt morți...”

*Vera Borisovna Sapghir, sergent,
tunar în artileria antiaeriană*

„Cele mai insuportabile erau, pentru mine, amputările... Adesea executam amputări atât de sus, încât i se tăia omului piciorul și eu abia îl căram ca să-l așez în lighean. Îmi aduc aminte că erau nespus de grele. Îl luai ușurel, în așa fel încât rănitul să nu audă, și-l purtai pe brațe, ca pe un copil. Mai cu seamă dacă era o amputare gravă, mult peste genunchi. Nu mă puteam deprinde nicicum... Răniții anesteziați gemeau sau trăgeau câte-o înjurătură... de ți se zbârlea părul... Eram tot timpul plină de sânge... Vișiniu era... Negru...

Mamei nu i-am scris nimic despre asta. O asiguram că totul e bine, că am îmbrăcăminte și încălțăminte călduroasă. Trei din familia noastră erau pe front – trebuie să-i fi fost tare greu...”

Maria Selivestrovna Bojok, soră medicală

„M-am născut și am crescut în Crimeea... Lângă Odessa. În '41 am terminat clasa a zecea la școala Slobodskaia din raionul Kordîmsk. Când a început războiul, în primele zile am ascultat radioul. Am înțeles că ne retrăgeam... M-am repezit la comisariatul militar – m-au trimis acasă. De două ori m-am prezentat, de două ori m-au refuzat. La 28 iulie, prin Slobodka noastră au trecut unitățile în retragere și m-am alăturat lor fără nici un ordin de încorporare.

Când am văzut pentru întâia oară un rănit, am leșinat. Apoi m-am obișnuit. Când m-am târât pentru întâia oară, sub gloanțe, ca să salvez un ostaș, am țipat de mi se părea că acopăr tot vuietul luptei. Apoi m-am obișnuit... Peste zece zile am fost rănită, mi-am extras singură schija, m-am pansat singură.

La 25 decembrie '42, divizia noastră, Divizia 33 din Armata LVI, a ocupat o înălțime pe căile de acces spre Stalingrad. Nemții au hotărât s-o recucerească – cu orice preț. S-a încins bătălia. S-au îndreptat spre noi tancurile nemțești, dar le-a oprit artileria. Nemții s-au retras. Pe pământul nimănui rămăsese, rănit, un locotenent, artileristul Kosteia Hudov. Sanitarii care încercaseră să-l scoată de acolo fuseseră uciși. S-au apropiat de el doi ogari-sanitari (acolo i-am văzut pentru întâia oară), dar au fost uciși și bieții câini. Atunci, scoțându-mi cușma îmblănită, m-am ridicat în picioare cât eram de lungă și, mai întâi încet, apoi tot mai tare, am început să cânt cântecul acela atât de drag nouă înainte de război: *Te petreceam spre destinul-ți eroic*. S-a așternut tăcerea de ambele părți – și la noi, și la nemți. M-am apropiat de Kosteia, m-am aplecat, l-am așezat pe o sanie și am început să-l trag spre ai noștri. Mergeam și mă gândeam: «Numai să nu mă nimerească în spinare, mai bine în cap». Acuș... acuș vine... Ultimele minute din viața mea... Acum! Eram curioasă: o să simt durere sau nu? Doamne, cât mi-e de frică! Dar n-a răsunat nici o împușcătură...

Pentru noi, sanitari, niciodată nu existau uniforme suficiente: primeam una nouă și în două zile era îmbibată de sânge. Primul meu rănit a fost locotenentul-major Belov, ultimul – Serghei Petrovici Trofimov, sergent într-o grupă de aruncătoare. În 1970 mi-a făcut o vizită și le-am arătat fetelor mele rana lui de la cap, a cărei cicatrice lungă se mai vede și astăzi. În total, am scos de pe câmpul de luptă patru sute optzeci și unu de răniți. Unul dintre ziariști a calculat: un întreg batalion de pușcași... Căram în spinare bărbați de două-trei ori mai grei decât noi. Iar răniți erau și mai grei. Îl târăști pe el și armele lui, și mai are și manta, și bocanci. Îți trântești în spinare optzeci de kilograme și le cari. Apoi îți lepezi povara... Te duci după al doilea, și iarăși șaptezeci-optzeci de kilograme... Și tot așa, de cinci-șase ori pe durata unui atac. Iar tu, biata de tine, cântărești patruzeci și opt de kilograme – greutate de balerină. Azi nici nu-mi vine să cred... Pur și simplu nu-mi imaginez cum ne-am învrednicit de așa ceva ...“

*Maria Petrovna Smirnova (Kuharskaia),
instructor sanitar*

„În '42... Eram în misiune. Trecusem linia frontului și ne opriserăm într-un cimitir. Nemții, știam asta, se aflau la vreo cinci kilometri de noi. Era noapte, și ei lansau neconținut rachete luminoase, inclusiv rachete cu parașută. Astea ard timp îndelungat și luminează până departe. Șeful grupului m-a dus la marginea cimitirului, mi-a arătat de unde se lansează rachetele, unde era tufărișul din care își puteau face apariția nemții. Nu mi-e frică de morți, nu mă temeam, încă din copilărie, nici de cimitire, dar aveam douăzeci și doi de ani, stăteam pentru prima oară în post... Și în acele două ceasuri am încărunit... Primele fire de păr alb, o adevărată meșă, mi le-am descoperit în dimineața următoare. Stăteam și mă uitam la tufărișul acela, care foșnea, fremăta, și tot timpul mi se părea că dintr-acolo vin nemții... Și încă cineva... Niște arătări... Iar eu sunt singură...

Într-adevăr, e de nasul unei femei să stea noaptea de santinelă într-un cimitir?

Bărbații priveau totul cu mai multă simplitate, erau, într-un fel, pregătiți pentru ideea că trebuie să stea în post și, la nevoie, să tragă... Dar pentru noi toate acestea erau lucruri atât de neașteptate!... Sau să faci un marș de treizeci de kilometri. Cu tot echipamentul după tine. Pe arșiță. Caii cădeau din picioare...”

Vera Safronovna Davîdova, soldat infanterist

„Mă întrebi ce e cel mai groaznic în război? Te aștepti... Știu ce te aștepti să-ți spun... Te gândești că am să răspund că moartea. Să mori.

Așa-i? Vă cunosc eu pe voi, jurnaliștii... Cu șmecheriile voastre... Ha-haaaa... De ce nu râzi? A?

Dar eu am să-ți spun altceva: pentru mine, cel mai groaznic lucru la război a fost să port chiloți bărbătești. Ei, asta a fost cumplit! Cum să-ți spun... Nici nu pot să-ți explic... În primul rând, era foarte urât... Ești la război, gata să mori pentru Patrie, și tu porți chiloți bărbătești! Arăți pur și simplu caraghios. Stupid. Pe atunci se purtau niște chiloți lungi, cu crac. Largi, din satin. Eram zece fete în adăpostul nostru, și toate purtam chiloți bărbătești. Ah, Dumnezeu! Și iarna, și vara. Patru ani de zile.

Am trecut granița... Ne duceam, cum zicea comisarul nostru la orele de educație politică, să prindem fiara în bârlogul ei. Lângă primul sat polonez ne-au schimbat hainele, ne-au dat uniforme noi și... Și! Și! Și! Ne-au adus pentru prima dată chiloți de damă și sutiene. Pentru prima dată de la începutul războiului. Haaaa... Ei, îți dai seama... Am văzut și noi lenjerie normală de damă...

De ce nu râzi? Plângi?... Ei, de ce?”

Lola Ahmetova, soldat, pușcaș

„Nu m-au luat pe front: eram prea mică, aveam doar șaisprezece ani, până la șaptesprezece era încă mult. În schimb, au încorporat o felceriță de la noi, i-au adus ordinul. Plângea, biata femeie, de se prăpădea, avea copil mic. M-am dus la comisariat:

— Luați-mă pe mine în locul ei!...

Mama nu voia să mă lase:

— Nina, gândește-te, câți ani ai tu? Și apoi, poate că războiul se termină curând.

Mama e mamă...

Ostașii păstrau pentru mine care un biscuit, care o bucățică de zahăr. Le era milă. Nu știam că există Katiușe. Câteva erau camuflate undeva îndărătul poziției noastre. Au început să tragă. Un vuiet înspăimântător, totul ardea împrejur... Am fost atât de uluită, m-au speriat atât de mult vuietul acela și vâlvățiile, încât am căzut într-o baltă și mi-am pierdut boneta. Soldații hohoteau: «Ce-i cu tine, Ninocek?... Ce-i cu tine, fetiță dragă?...”

Atacurile la baionetă... Ce țin minte? Țin minte scrâșnetul... Începea atacul la baionetă, și numaidecât scrâșnetul acela: cartilajele se frângeau, oasele omenești scrâșneau. Când se pornea atacul, mergeam alături de soldați, e drept, puțin mai în urmă, dar tot aia era... Totul se petrecea sub ochii mei... Bărbații se împung unul pe altul, se lovesc, se taie până se omoară. Înfig baioneta în ochi, în gură... În inimă, în

pântec... Și asta... Cum să vă spun? Nu mă pricep... Nu mă pricep să descriu... Într-un cuvânt, femeile nu-i cunosc pe bărbați astfel, nu-i văd niciodată așa acasă. Nici femeile, nici copiii. Ți se ridică părul pe tine...

După război m-am întors acasă, la Tula. Nu era noapte să nu mă trezesc țipând. Mama și sora mea stăteau la căpătâiul meu... Mă trezeam de propriile mele țipete..."

*Nina Vladimirovna Kovelanova, sergent-major,
instructor sanitar într-o companie de infanterie*

„Am ajuns la Stalingrad. Se dădeau lupte pe viață și pe moarte. Era locul cel mai primejdios... Și pământul, și apa erau roșii... Trebuia să traversăm Volga. De unde! Nimeni nu ne băga în seamă: «Ce? Fete? Cine naiba are nevoie de voi aici? Ne trebuie pușcași și mitraliori, nu transmisioniști». Or, noi eram multe, vreo optzeci. Spre seară, pe cele care erau mai mari le-au luat, dar pe mine și pe încă o fată nu, pentru că eram prea plăpânde. Nu crescuserăm. Au vrut să ne lase în rezervă, dar eu m-am pus pe bocit ca la mort.

În prima luptă, ofițerii m-au tras jos de pe parapetul tranșeei: mă cocoșasem să văd spectacolul... Un soi de curiozitate ne încerca, o curiozitate copilărească... Eram naive! Comandantul strigă la mine:

— Ostaș Semionova! Ostaș Semionova, ți-ai ieșit din minți! Mama ta... Te omoară!

Asta nu puteam înțelege: cum să mă omoare, dacă eu abia venisem pe front? Încă nu știam cât de obișnuită și de neselectivă e moartea. N-ai cum s-o dai la o parte, s-o convingi să te ocolească.

În camioane ponosite aduceau oameni din milițiile populare: bătrâni și adolescenți. Le dădeau câte două grenade și-i trimiteau în bătălie fără pușcă, pușca trebuiau să și-o câștige în luptă. După bătălie nu mai aveam pe cine bandaja... Toți erau morți..."

Nina Alekseevna Semionova, ostaș, transmisionistă

„Am făcut războiul de la un capăt la altul...

Căram în spinare întâiul meu rănit. De greu ce era, simțeam că mi se înmoaie picioarele. Îl căram și șopteam: «Numai să nu mori...! Numai să nu mori...!» Îl pansez și plâng, vorbindu-i ceva, nu mai știu ce, îmi era milă de el. Pe alături trece un ofițer. Și numai ce se stropșește la mine, mi-a spus chiar niște grosolănii...

— De ce a țipat la dumneata?

— N-aveam voie să plâng așa. Îmi secau puterile, iar răniții erau atât de mulți...

Treceam cu mașinile – pretutindeni împrejur zăceau morți, cu capetele tunse și verzi, cum se fac, lăsați în soare, cartofii. Împrăștiați ca niște cartofi... Cum fugiseră, așa și zăceau pe câmpul răscolit... Ca niște cartofi..."

*Ekaterina Mihailovna Rabceaeva,
ostaș, instructor sanitar*

„Nu-mi amintesc unde a fost asta... în ce loc... Într-un rând, m-am trezit singură în

șură cu vreo două sute de răniți în jurul meu. Răniții ne erau aduși direct de pe câmpul de luptă. S-a întâmplat undeva într-un sat... Nu țin minte, au trecut atâția ani... Îmi amintesc că patru zile și patru nopți la rând nici n-am dormit, nici n-am avut vreme să mă așez undeva, să mă odihnesc... Fiecare rănit striga: «Soră!... Surioară!... Ajută-mă, draguțo!...» Alergam de la unul la altul. La un moment dat m-am împiedicat, am căzut și-am adormit pe loc. M-am trezit la un țipăt. Un ofițer, un tânăr locotenent, rănit și el, se ridicase sprijinindu-se pe brațul sănătos și striga: «Tăcere! Vă ordon!» Își dădea seama că mă lăsaseră puterile și vedea că toți mă chemau, îi chinuiau durerile: «Soră!... Surioară!...» Am sărit ca arsă și-am alergat – nu mai știu unde și după ce. De când venisem pe front, atunci am plâns pentru întâia oară...

Și uite... Nu-ți cunoști niciodată inima. Iarna a trecut pe lângă unitatea noastră o coloană de soldați nemți luați prizonieri. Mergeau înghețați, cu niște pături rupte pe cap, cu mantalele arse, găurite. Și era un ger de crăpau pietrele. Înghețau păsările în zbor. În coloana asta era un soldat... Un băietan... Îi înghețaseră lacrimile pe față... Iar eu duceam în geantă pâine pentru cantină. El nu-și putea lua ochii de la geanta aia, nici nu mă vede, vede doar geanta. Pâine... pâine... Am luat și am rupt un colț de pâine și i-am dat. L-a luat... L-a luat și nu-i venea să creadă. Nu-i venea... Nu-i venea să creadă!

Am fost bucuroasă... Am fost fericită că nu pot să urăsc. M-am mirat atunci singură de mine...”

Natalia Ivanovna Sergheeva, soldat, sanitar

¹³ În ziua de 3 iulie 1941, la 11 zile după declanșarea Operațiunii Barbarossa (invazia germană în Rusia sovietică), timp în care Stalin nu reușise să-și revină din șoc, dictatorul s-a adresat prin radio poporului pentru prima dată după începerea ostilităților, folosind cuvinte pe care nu le mai rostise înainte. „Tovarășii! Cetățeni!” a început el în mod obișnuit, după care a continuat: „Frați și surori! Soldați ai armatei și ai flotei! Mă adresez vouă, dragi prieteni!” Înainte de acest discurs, propaganda de război insuflase populației falsa impresie ca armata sovietică respinge dușmanul (că războiul se va purta pe pământ străin și cu puțină vărsare de sânge). Cuvintele lui Stalin au impus o nouă direcție, apelul la patriotism și viziunea unei lupte pe viață și pe moarte pentru salvarea patriei invadate. (Stalin fusese inițial atât de uluit de atacul Wehrmachtului, încât rămăsese aproape paralizat, incapabil de acțiune. Anunțul public al declanșării războiului a fost făcut nu de el, ci de ministrul de Externe Molotov, și, în prima zi a războiului, parcă nevenindu-i să creadă că Hitler încalcă pactul de neagresiune semnat cu doi ani înainte, liderul a dat ordin ca trupele sovietice să nu atace și să nu răspundă la foc. Faptul acesta, cumulat cu lipsa de cadre competente și cu insuficienta pregătire a Armatei Roșii, luată prin surprindere, a făcut ca pierderile de oameni și de teren să fie catastrofale în primele luni, încât nemții au ajuns extrem de rapid sub zidurile Leningradului și aproape la periferia Moscovei.)

¹⁴ Denumire prescurtată a avioanelor de vânătoare Messerschmidt, cele mai eficiente din flota germană de război

¹⁵ Primele versuri din cântecul *Sveaścennaia voina (Războiul sfânt)*, scris imediat după 21 iunie 1941 de compozitorul A.V. Aleksandrov (fondatorul Corului și Ansamblului Armatei Roșii care azi îi poartă numele) pe versuri de V.I. Lebedev-Kumaci. A devenit „imnul” Războiului de Apărare a Patriei.

¹⁶ Revoluționară, jurnalistă și scriitoare rusă de etnie germană (1895–1926), participantă la Războiul Civil din Rusia

¹⁷ Semion Budionnî (1883–1973), mare comandant de cavalerie cazac, s-a remarcat în Primul Război Mondial și apoi în timpul Războiului Civil rus. A fost unul dintre primii mareșali ai Uniunii Sovietice.

¹⁸ „Ieșind“ pe care îl forma linia frontului rusesc în apropierea orașului Kursk și pe care nemții au crezut că îl pot ataca și străpunge. Rușii, care primiseră însă informații despre planurile naziste, au comasat acolo numeroase forțe și echipamente militare. Bătălia rezultată (iulie–august 1943) este cunoscută drept cea mai mare bătălie de tancuri din istorie și a reprezentat una dintre victoriile-cheie ale sovieticilor împotriva Wehrmachtului.

¹⁹ Cale ferată construită între două orașe din Abhazia (pe atunci parte din RSS Georgiană), pe litoralul Mării Negre. Suhumi este capitala Abhaziei.

²⁰ Ordin emis de Stalin pe 28 iulie 1942, care înăsprea disciplina în Armata Roșie: interzicea retragerea trupelor sovietice fără încuviințarea ofițerilor superiori, prevedea formarea batalioanelor disciplinare și a unor noi detașamente de baraj (care acționau în spatele frontului pentru a-i prinde pe dezertori, lași, spioni și cei care răspândeau panică).

²¹ Comisarul sau instructorul politic al fiecărei unități

²² Dă-i drumul! Șterge-o! (în limba germană în original)

„NUMAI EU M-AM ÎNTORS LA MAMA...”

Merg la Moscova... Ceea ce știu despre Nina Iakovlevna Vișnevskaja ocupă, deocamdată, mai puțin de o pagină în carnetul meu de însemnări: la șaptesprezece ani a plecat pe front, a fost instructor sanitar în Batalionul 1 din Brigada de Tancuri 32 a Armatei V, în cadrul căreia a participat la faimoasa bătălie de tancuri de la Prohorovka, în care, de ambele părți, cea sovietică și cea nazistă, s-au înfruntat o mie două sute de tancuri și de vehicule pe șenile. Una dintre cele mai mari bătălii de tancuri din istoria lumii.

M-au ajutat s-o găsesc pionierii „căutători de urme” din Borisovo, care au adunat mult material despre Brigada de Tancuri 32, eliberatoarea orașului lor natal. În unitățile de tancuri, instructorii sanitari erau de obicei bărbați. Și deodată – o fată! M-am așternut îndată la drum...

Numaidecât a apărut și o problemă: cum să aleg între zecile de adrese? La început, îmi imprimam toate interlocutoarele. Mă trimiteau de la una la alta, se sunau. Mă invitau la întâlnirile lor, sau pur și simplu acasă, la un ceai cu prăjiturele. Am început să primesc scrisori din toată țara, adresa mea se transmitea tot prin poșta fostelor camarade de front. Îmi scriau: „Ești deja de-a noastră, tot fată de pe front”. Curând, mi-am dat seama că era imposibil să le înregistrez pe toate, trebuia un alt principiu de selecție a materialului. Dar care? Sortând adresele de care dispuneam, l-am formulat, pentru mine însămi, astfel: să mă străduiesc să păstrez mărturii aparținând unor femei de specialități militare diferite. Doar fiecare dintre noi vede viața prin prisma meseriei sale, a locului său în viață sau în evenimentele la care ia parte. Puteam să presupun că sora medicală văzuse un anumit război, brutărita – altul, ostașul din trupa de desant – un al treilea, aviațoarea – un al patrulea, comandantul unei grupe de pistolari – un al cincilea... Fiecare dintre ele a avut în război raza ei de percepție: una – masa de operație: „Am văzut atâtea mâini și picioare retezate... Nici nu-mi venea să cred că mai există bărbați întregi. Mi se părea că sunt, toți, ori răniți, ori morți...” (*A. Demcenko, sergent-major, soră medicală*); alta – cazanul bucătăriei de campanie: „Se întâmpla ca, după luptă, să nu rămână nimeni în viață... Fierbi un cazan de supă și unul de terci și n-ai cui le împărți...” (*I. Zinina, ostaș, bucătăreasă*); o a treia – cabina pilotului: „Baza noastră era într-o pădure. M-am întors dintr-o misiune și m-am gândit să trag o raită

prin pădurea aceea – apăruseră deja fragii. Merg pe potecă și deodată văd un neamț ucis... deja înnegrit... Nu vă închipuiți ce spaimă am tras! Până atunci, deși luptam deja de un an de zile, nu văzusem de aproape nici un mort. De acolo, de sus, e altceva... Când zbori, un singur gând te stăpânește: să descoperi obiectivul, să-l bombardezi și să te întorci. Noi n-avuseserăm ocazia să vedem morți. Nu trăisem spaima aceea..." (A. Bondareva, *locotenent de gardă, pilot principal*). Iar în mintea unei partizane, războiul se asociază până astăzi cu mirosul focului aprins: „Totul se baza pe foc: cu ajutorul lui coceam pâine și găteam mâncare, iar deasupra cărbunilor rămași ne puneam la uscat cojoacele și pâslarii, care ce avea..." (E. Vișoțkaia).

Dar nu apuc să rămân prea mult timp singură cu gândurile mele. Însoțitoarea de vagon ne aduce ceai. Oamenii din compartiment fac îndată cunoștință, veseli și gălăgioși. Pe masă își fac apariția o sticlă tradițională de Moskovskaia, niște gustări de casă, și, cum se obișnuiește la noi, oamenii își deschid sufletele. Vorbesc despre secretele de familie, despre politică, despre dragoste și ură, despre conducătorii țării și despre vecini.

Am înțeles de mult că suntem oameni ai drumurilor și ai conversației...

Le povestesc și eu la cine merg și pentru ce. Doi dintre tovarășii mei de drum au fost pe front – unul a ajuns până la Berlin, era comandant al unui batalion de geniști, al doilea a bătut trei ani pădurile din Bielorusia ca partizan. Au adus imediat vorba de război.

Mi-am notat apoi discuția noastră așa cum mi se întipărise în minte:

— Noi suntem un neam pe cale de dispariție. Niște dinozauri! Facem parte dintr-o generație care a crezut cu tărie că în viață există ceva mai important decât viața omului. Că există Patria și există o mare idee. Ei da, și Stalin. De ce să mințim? Vorba ceea, adevărul n-ai unde-l ascunde.

— Asta sigur... La noi în detașament era o fată tare vitează... Se ducea pe calea ferată să pună mine. Înainte de război toată familia ei fusese epurată: mama, tatăl și doi frați mai mari. Ea locuia cu o mătușă, sora mamei. Din primele zile ale războiului se dusesse la partizani. La noi în detașament toți își dădeau seama că o caută cu lumânarea... Voia să demonstreze... Toți au fost decorați, dar ea niciodată. Nu-i dădeau medalie pentru că părinții ei erau dușmanii poporului. Chiar înainte să vină armata noastră a rămas fără un picior după o explozie. I-am făcut o vizită la spital... Plângea... „Dar acum“, spunea, „o să mă creadă toți“. Era o fată frumoasă...

— Când mi-au trimis două fete, comandanți de grupă de geniști – un tâmpit de la secția de cadre mi le repartizase –, le-am expediat numaidecât îndărăt, cu toate că ele au fost nespuse de nemulțumite. Voiau să se ducă în linia întâi și să taie coridoare prin câmpurile de mine.

— De ce le-ați gonit? întreb.

— Dintr-o serie întreagă de motive. În primul rând, aveam destui sergenți capabili să facă ceea ce, după mintea cadriștilor, trebuiau să facă ele, în al doilea rând, eu consideram că o femeie n-are ce căuta în linia întâi. Unde era focul mai mare. Eram

destui bărbați acolo. Și mai știam că, dacă le las să se ducă, am să le pricinuiesc unor oameni foarte ocupați o groază de greutate: ar fi trebuit, bunăoară, să le facă un adăpost separat. În general, ar fi însemnat să împovărez activitatea de comandă cu tot felul de treburi femeiești.

— Așadar, după dumneavoastră, locul femeii nu e la război?

— Dacă rememorăm istoria, vedem că întotdeauna femeia rusă nu numai că și-a petrecut bărbatul, fratele, fiul la luptă, plângându-i și așteptându-i, dar, la vreme grea, li s-a alăturat ea însăși. Încă Iaroslavna, cneaghina, s-a cățarat pe zidul cetății, turnând de acolo smoală încinsă în capul vrăjmașilor²³. Dar noi, bărbații, trăiam un simțământ de vinovăție din pricină că fetele erau nevoite să lupte, și mie simțământul acesta mi-a rămas... Să vă povestesc un caz. Ne retrăgeam. Era toamna, ploua din zori și până-n noapte. La marginea drumului zăcea în noroi o fată ucisă... Avea o cosită lungă și era murdară toată...

— Asta sigur... Când am auzit că surorile noastre medicale, căzând în încercuire, au pus mâna pe arme, apărându-și răniții, pentru că răniții sunt neputincioși ca niște copii, am înțeles și eu. Iar acum închipuiți-vă următoarea scenă: două femei se târăsc între linii ca să ucidă un om după ce-l studiază prin lunetă. Ehe!... Nu pot să nu am impresia că asta e deja „vânătoare“... Deși eu însumi am tras. Numai că eu sunt bărbat...

— Bine, dar ele își apărau pământul natal, își salvau patria...

— Asta e sigur... Într-o misiune de cercetare m-aș duce cu o asemenea femeie, dar de nevastă n-aș lua-o... Vedeți dumneavoastră, ne-am deprins să vedem în femeie mama și mireasa. În sfârșit, preafrumoasa doamnă²⁴. Fratele meu mai mic mi-a povestit cum prin orașul nostru trecea, sub escortă, o coloană de prizonieri nemți și cum ei, puștani, se întreceau să-i nimerească cu praștia. Maică-sa l-a văzut și i-a cârpit una după ceafă. Prizonierii erau și ei niște puști, din ultimul contingent încorporat de Hitler. Fratele meu avea șapte ani, dar a ținut minte cum mama îi privea pe nemții aceia și plângea: „De le-ar orbi Dumnezeu pe mamele alea ale voastre: cum v-au putut lăsa la război cu cașul la gură?“ Războiul e treabă de bărbat. Sau nu găsiți destui bărbați despre care să scrieți?

— Nnnnu... Eu am fost martor. Nu! Să ne amintim catastrofa din primele luni de război: aviația noastră a fost distrusă toată la sol, tancurile noastre ardeau ca niște cutii de chibrituri. Puștile erau vechi. Milioane de soldați și de ofițeri au căzut prizonieri. Câteva milioane! După o lună și jumătate Hitler era deja la porțile Moscovei... Profesori universitari cereau să fie încorporați în milițiile populare. Oameni în vârstă! Fetele au plecat pe front voluntare; un laș nu s-ar duce pe front din proprie inițiativă. Erau fete curajoase, neobișnuite. Există o statistică: pierderile în rândul cadrelor medicale din linia întâi ocupau locul doi după pierderile din detașamentele de pușcași. În infanterie. Știți, bunăoară, ce înseamnă să scoți un rănit de pe câmpul de luptă? Stați să vă povestesc...

Ne ridicaserăm la atac, și nemții ne secerau cu mitralierele. Și batalionul a căzut... La propriu... Nu erau cu toții morți, mulți erau răniți. Nemții continuau să tragă. Și,

deodată, din tranșee sare întâi o fată, apoi alta, apoi alta... Au început să panseze și să care răniții pe poziția de plecare. Pentru o vreme, chiar și nemții au amuțit, de uluiți ce erau. Către ora zece seara, toate fetele erau grav rănite. Fiecare salvase maximum doi-trei oameni. Le-au decorat cu zgârcenie, la începutul războiului nu se făcea risipă de decorații. Iar răniții trebuiau trași de pe câmpul de luptă cu armă cu tot. Prima întrebare care se punea la batalionul sanitar era: unde e arma? La începutul războiului era mare criză de arme. Carabina, pistolul-mitralieră, pușca-mitralieră – și ele trebuiau cărate. În '41 s-a emis Ordinul 281 privind decorările pentru salvarea vieții soldaților: pentru cincisprezece grav răniți scoși de pe câmpul de luptă cu arme cu tot – medalia Pentru Merite în Luptă, pentru salvarea a douăzeci și cinci de oameni – ordinul Steaua Roșie, pentru patruzeci – ordinul Flamura Roșie, pentru optzeci – ordinul Lenin. Și v-am spus ce însemna să scoți de pe câmpul de luptă fie și un singur soldat... Sub tirul mitralierelor...

— Asta e sigur... Îmi amintesc și eu... Ei, da... Cercetașii noștri au fost trimiși într-un sat unde era o garnizoană nemțească. Au plecat doi... și după ei încă unul. Nimeni nu s-a mai întors. Comandantul o cheamă pe una din fetele noastre: „Liusia, te duci tu“. Au îmbrăcat-o în ciobăniță, au scos-o pe drum... Și ce altceva să faci? Cum să te descurci? Bărbații sunt omorâți, dar femeia poate trece. Așa-i... Dar să vezi pușca în mâinile unei femei...

— Și fata s-a întors?

— I-am uitat numele de familie... Îmi amintesc numai de Liusia. A murit... ne-au povestit pe urmă țăranii...

Toată lumea tace o vreme. Apoi ridică paharul în memoria celor uciși. Discuția ia o altă direcție – se vorbește despre Stalin, despre cum i-a lichidat înainte de război pe cei mai buni ofițeri, elita militară a țării. Despre nemiloasa colectivizare și anul 1937. Despre lagăre și deportări. Despre cum fără 1937 n-ar fi existat poate nici 1941²⁵. Nu ne-am fi retras poate până la Moscova. Dar după război asta s-a uitat. Totul a fost umbrit de marea Victorie.

— Dar în război a existat iubire? întreb eu.

— Printre fetele de pe front erau multe frumoase, dar noi nu vedeam în ele femei, cu toate că, după mine, erau fete minunate. Erau prietenele noastre, care ne scoteau, când eram răniți, de pe câmpul de luptă. Ne salvau, aveau grijă de noi. Pe mine, de exemplu, m-au salvat de două ori. Cum aș fi putut să mă port necuviincios cu ele? Dumneavoastră ați putea să vă căsătoriți cu un frate? Noi le ziceam „surioare“.

— Și după război?

— Când s-a terminat războiul, s-au trezit lipsite de apărare... Uite, soția mea. E o femeie inteligentă, dar pe femeile combatante le privește cu suspiciune. Ideea ei e că s-au dus pe front la vânătoare de logodnici și că toate au avut, acolo, pe câte cineva. Cu toate că, în realitate – acum vorbim deschis –, erau fete cât se poate de cinstite. Curate. Dar, după război... După mocirlă, după păduchi, după nenumăratele întâlniri cu moartea, voiam ceva... ceva frumos. Ceva viu colorat. Femei frumoase... Am avut un

prieten, pe front s-a îndrăgostit de el o fată – admirabilă, după cum mi se pare astăzi. Soră medicală. Dar nu s-a însurat cu ea, după ce a fost demobilizat și-a găsit una mai „delicată“. Și e foarte nefericit cu „delicata“ asta. Acum și-o amintește pe aceea, iubita lui din armată, care i-ar fi fost un bun prieten. Dar, după front, a părăsit-o, pentru că timp de patru ani o văzuse doar în cizme butucănoase și pantaloni vătuiți... Ne străduiam să uităm războiul. Le-am uitat și pe fetele noastre...

— Asta e sigur... Toți eram tineri. Voiam să trăim...

Nimeni n-a adormit în noaptea aceea. Am stat de vorbă până dimineată.

... Foarte aproape de stația de metrou, o curticică moscovită tipică. Un spațiu de joacă pentru copii, cu nisip și leagăne. Merg și-mi amintesc glasul mirat auzit la telefon:

— Ați sosit? Și veniți direct la mine? Nu treceți pe la sovietul veteranilor să vă lămuriți? Acolo au toate datele despre mine, sunt verificate.

Mă pierdusem. Înainte credeam că suferințele îndurate îl fac pe om liber, că nu-și mai aparține decât sieși. Că îl apără propria memorie. Dar acum descopăr că nu, nu întotdeauna. Adesea această cunoaștere sau chiar supracunoaștere (inexistentă în viața obișnuită) există separat, ca un fel de resursă neatinsă, ca fărâmele de aur dintr-un zăcământ complex. Trebuie să dezghioci multă vreme mineralul steril, să râcâim împreună depunerile lăsate acolo de valurile vieții, până când, în sfârșit, să dai de o sclipire. Un grăunte!

Deci cum suntem de fapt noi, oamenii? Din ce suntem făcuți? Din ce material? Cât e de rezistent, asta vreau să înțeleg. De asta am și venit încoace...

Îmi deschide o femeie mică de statură, durdulie. Îmi întinde, bărbătește, o mână în chip de salut, de cealaltă atârnă un nepoțel. După cât e de netulburat și de curios, îmi dau seama că oamenii din această casă sunt deprinși cu vizitele frecvente ale străinilor. Îi așteaptă.

În camera de zi e mobilă puțină, spațiul pare aproape gol. Pe o etajeră meșterită în casă sunt cărți, în cea mai mare parte memorii de război, multe fotografii mărite, cu scene de pe front, pe un corn de cerb atârnă o cască de tanchist, pe o măsuță lustruită – o coloană de tancuri în miniatură, cu plăcuțe omagiale: „De la ostașii unității N“, „Din partea elevilor școlii de tancuri“... Pe divan, lângă mine, „șed“ trei păpuși în uniformă militară. Chiar și draperiile și tapetul sunt în culori de camuflaj.

Îmi dau seama că aici războiul nu s-a terminat și nu se va termina niciodată.

*Nina Iakovlevna Vișnevskaja, caporal,
instructor sanitar într-un batalion de tancuri:*

„Cu ce să încep? Ți-am pregătit chiar și un text aici... Bine, o să vorbesc așa, din inimă. Uite cum a fost... Am să-ți spun ca unei prietene...

În trupele de tancuri, comandanții primeau fete numai călcându-și pe inimă. Se poate spune chiar că nu primeau defel. Cum am nimerit eu în batalion? Locuiam în orașul Konakovo din regiunea Kalinin. Abia dădusem examenele de la sfârșitul clasei a opta și trecusem în clasa a noua. Nimeni din generația mea nu înțelegea pe atunci ce e

acela război, pentru noi era un fel de joc, ceva din cărți. Fuseserăm educați în spiritul romantic al revoluției, al idelurilor. Credeam în ce spuneau ziarele, că războiul are să se încheie curând cu victoria noastră. Din clipă-n clipă...

Aveam ceea ce se numește un apartament comun, în care locuiam multe familii, și în fiecare zi câte cineva pleca la război: nenea Petea, nenea Vasea... Îi petreceam, și pe noi, copiii, ne încerca în primul rând o mare curiozitate. Mergeam după ei până la tren, și acolo, când începea să cânte muzica, iar femeile plângeau, toate astea nu ne speriau defel, dimpotrivă, era o distracție. Fanfara întotdeauna interpreta marșul *Proșceanie slaveanki*²⁶. Îți venea să te urci în tren și să pleci. Războiul – ni se părea nouă – era undeva departe. Mie, bunăoară, îmi plăceau nasturii sclipitori de pe uniforme. Frecventasem deja niște cursuri sanitare, dar asta fusese un fel de joacă...

Apoi școala a fost închisă, iar pe noi ne-au mobilizat la lucrările de fortificații. Ne-au cazat în niște șuri, în câmp deschis. Și eram foarte mândre că facem o treabă legată, într-un fel sau altul, de război. Ne-au repartizat într-un batalion alcătuit din oameni cu capacitate redusă de muncă. Lucram de la opt dimineața până la opt seara, câte douăsprezece ore pe zi. Săpam șanțuri antitanc. Întreg batalionul era format din băieți și fete de cincisprezece–șaisprezece ani... Într-o bună zi, în timp ce lucram, am auzit deodată niște țipete: unii strigau «Atac aerian!», alții – «Nemții!». Adulții au rupt-o la fugă să se ascundă, dar noi eram curioși să vedem avioanele nemțești, să vedem nemți adevărați. Au trecut în zbor pe deasupra noastră, dar n-am văzut mare lucru. Chiar ne-am supărat... După un timp s-au reîntors, zburând mult mai jos. Am văzut crucile negre. Nu simțeam nici un fel de teamă, doar curiozitate. Și deodată au deschis foc de mitralieră. Sub ochii noștri au început să cadă băieții și fetele cu care învățaserăm și munciserăm împreună. Un fel de împietrire ne-a cuprins, nu puteam pricepe ce se întâmplă. Stăteam și ne uitam.... ca înlemniți... Bărbați și femei alergau spre noi, trântindu-ne la pământ, și totuși nu simțeam nici un fel de spaimă...

Curând nemții s-au apropiat foarte mult de oraș, erau la vreo zece kilometri, se auzea canonada. Am alergat, toate fetele, la comisariat: trebuia să mergem și noi să apărăm, să rămânem împreună. N-am șovăit. Nu ne-au luat pe toate, le-au luat pe cele mai zdrăvene, mai rezistente, în primul rând pe cele care împliniseră optsprezece ani. Pe comsomolistele de ispravă. Un căpitan selecționa fete pentru unitatea lui de tancuri. Pe mine, firește, nu m-a băgat în seamă, pentru că aveam șaptesprezece ani și n-aveam decât un metru șaizeci.

— Când un infanterist e rănit, îmi explica el, cade la pământ. Te poți târî spre el, ca să-l pansezi pe loc ori să-l cari în adăpost. Tanchistul e altceva. Dacă e rănit în tanc, trebuie să-l scoți de acolo prin oblon. Cum ai să tragi tu afară un flăcău din asta? Știi cât de solizi sunt tanchiștii? Și-apoi, când urci pe tanc, asupra lui se trage – schije și gloanțe din toate direcțiile. Darămite când tancul arde?

— Și ce, eu sunt altfel decât celelalte comsomoliste? zic eu izbucnind în plâns.

— Oi fi fiind ca toate celelalte, zice, numai că ești prea mică...

Dar pe prietenele mele, cu care învățasem împreună la cursurile sanitare și la

școală, le-au luat – erau fete bine făcute, în putere. Mă simțeam jignită de faptul că ele plecau, iar eu rămâneam acasă.

Părinților, firește, nu le-am spus nimic. M-am dus să-mi petrec prietenele, și fetelor le-a fost milă de mine: m-au ascuns în bena camionului, sub o foaie de cort. Era un camion fără prelată, și noi – în băsmăluțe multicolore: albastre, galbene, roșii... Eu în loc de băsmăluță aveam o bluză a mamei. Parcă nu m-aș fi dus la război, ci la un concert de amatori. Arătam de... Ca-n filme!... Azi nu pot să nu zâmbesc când îmi aduc aminte... Șura Kiseliova își luase chiar și chitara. Mergem noi ce mergem, curând încep să se zărească tranșeele, soldații ne văd și încep să strige: «Artiștii! Au venit artiștii!»

Am ajuns la statul-major, căpitanul ne-a ordonat să ne aliniem. Au coborât toate, eu am rămas ultima. Toate fetele cu geamantane, numai eu fără. Cum plecasem ca luată de vânt, n-aveam nici un fel de lucruri cu mine. Șura mi-a dat chitara ei:

— Na, să ai și tu ceva în mână!...

Iese comandantul statului-major, iar căpitanul îi raportează:

— Tovarășe locotenent-colonel! Douăsprezece fete s-au prezentat la dispoziția dumneavoastră pentru efectuarea serviciului militar.

Comandantul se uită și zice:

— Nu sunt douăsprezece, ci chiar treisprezece.

Căpitanul o ține pe-a lui:

— Sunt douăsprezece, tovarășe locotenent-colonel – într-atât era de convins că adusese douăsprezece. Când s-a întors să ne numere, s-a repezit drept la mine: Dar tu de unde ai mai apărut?

— Am venit să lupt, tovarășe căpitan, îi răspund.

— Ia vino încoace!

— Am venit cu prietena mea...

— Cu prietena n-ai decât să te duci la bal! Aici e război... Apropie-te!

Așa cum eram, cu bluza mamei pe cap, am ieșit din front. Îi arăt adevărul că frecventasem cursurile sanitare și zic:

— Să nu-ți fie frică, nene, sunt zdravănă, am lucrat ca soră medicală, am donat sânge... Te rog...!

Mi-au verificat documentele, și locotenent-colonelul zice:

— O trimiteți acasă. Cu prima mașină care merge într-acolo!

În așteptarea mașinii, m-au repartizat într-o grupă sanitară. Făceam tampoane de tifon. De cum vedeam că se apropie de statul-major vreo mașină – țuști în pădure! Stăteam ascunsă un ceas, două, când vedeam că mașina a plecat, mă întorceam... Și tot așa trei zile, până când batalionul nostru s-a angajat în luptă. Batalionul 1 din Brigada 32 Tancuri... Toți plecaseră la luptă, eu pregăteam adăposturile pentru răniți. N-a trecut nici o jumătate de ceas, că au și început să aducă răniții... Și morții... În lupta aceea a căzut și una din fetele noastre. Ei, până la urmă au uitat că trebuiau să mă trimită acasă, s-au obișnuit cu gândul că eram acolo. Șefii nu-și mai aminteau de sanitara clandestină...

Bun, și acum? Acum îmi trebuia o uniformă militară. Ni s-au dat tuturor ranițe, ca să ne punem în ele lucrurile. Erau noi. Eu am tăiat curelele, am descusut și fundul rucsacului și l-am îmbrăcat. Și uite-așa m-am ales cu o fustă militară... Am găsit pe undeva și o bluză, nu chiar ferfeniță, m-am încins cu o centură și m-am dus să le arăt fetelor cât de țănoșă eram. Tocmai mă răsuceam în fața lor, când intră în adăpost caporalul, iar la scurt timp după el comandantul unității.

Caporalul:

— Dre-epti!

Intră locotenent-colonelul, caporalul zice:

— Tovarășe locotenent-colonel, permiteți să raportez! Fetele au luat-o razna. Eu le-am dat ranițe ca să aibă unde-și pune lucrurile – ele și-au făcut dintr-însele fuste!

Comandantul unității m-a recunoscut:

— A, tu ești «clandestina»!... N-avem ce face, caporale, trebuie să le echipăm.

Ne-au dat echipament. Tanchiștilor – pantaloni din foaie de cort, cu întărituri la genunchi, iar nouă niște salopete subțiri, ca de stambă. Or, țărâna era pe jumătate amestecată cu metal, toate pietrele erau dislocate – curând am început iarăși să umblăm în zdrențe, pentru că nu stăteam în mașină, ci ne târam pe pământul ăsta... Tancurile luau foc foarte des. Tanchistul, dacă rămâne viu, e plin de arsuri. La fel și noi, doar îi scoteam prin obloane arzând... Adevărat! E nespus de greu să scoți un om prin oblon, mai cu seamă pe trăgătorul din turelă. Iar omul mort e mai greu decât cel viu. Cu mult mai greu. Am aflat asta curând...

... Veniserăm neinstruite, nici nu cunoșteam gradele, și caporalul ne dădăcea tot timpul, ne spunea că acum suntem soldați adevărați și că trebuie să-l salutăm pe oricare e mai mare în grad, să avem o anumită ținută în mers, să strângem curelele...

Soldații, văzându-ne atât de tinere, glumeau cu plăcere pe seama noastră. Pe mine m-au trimis la un moment dat, de la punctul medico-sanitar al grupei, după ceai. Mă duc la bucătar, și el se uită la mine:

— Ce vrei, fetiço?

— Am venit după ceai, zic.

— Ceaiul încă nu e gata.

— De ce?

— Până una alta, cazanele-s ocupate. Se spală bucătarii în ele. De cum termină cu îmbăiatul, o să facem și ceai...

L-am luat cât se poate de în serios și m-am întors cu vedrele scârțâind. Îl întâlnesc pe medicul-șef.

— Ce-i cu tine, zice, de ce te întorci cu vedrele goale? Unde-i ceaiul?

— Păi, zic, bucătarii fac baie în cazane. Ceaiul nu-i gata.

Bietul om s-a apucat cu mâinile de cap.

— Care bucătari fac baie în cazane?

M-a luat de o aripă, m-a dus înapoi și i-a tras un perdaf bucătarului aceluia, care mi-a dat două vedre de ceai. Căram ceaiul, când îi văd venind în întâmpinarea mea pe șeful

secției politice și pe comandantul brigăzii. Mi-am amintit numaidecât ce învățasem, adică să-i salutăm pe fiecare în parte, pentru că noi eram simpli soldați. Or, ei veneau împreună. Cum aveam să-i salut pe amândoi? Mergeam și mă gândeam. Când am ajuns în dreptul lor, am lăsat gălețile jos și, cu ambele mâini la cozoroc, m-am înclinat întâi spre unul, apoi spre celălalt. Până atunci nu mă băgaseră în seamă, dar deodată au încremenit:

— Cine te-a învățat să saluți în felul ăsta?

— Caporalul m-a învățat. A zis că trebuie să-l salutăm pe fiecare superior în parte. Or, dumneavoastră mergeți împreună...

Totul în armată era, pentru noi, fetele, complicat. Cu multă greutate am învățat semnele distinctive ale gradelor. Când am ajuns noi în armată, se mai purtau rombulețe, cubulețe, vipuști – dumirește-te, dacă poți, care ce grad are. Ți se spune să duci un pachet căpitanului. Dar cum să-l descoperi? Până ajungi la statul-major, chiar și cuvântul «căpitan» îți zboară din minte. Sosec:

— Nene, zic, auzi, nene, un nene m-a trimis să vă dau pachetul ăsta...

— Ce fel de nene? zice.

— Un nene care umblă mereu în bluză. Fără tunică.

Nu țineam minte că unul e locotenent, iar altul căpitan, ci că unul e frumos, iar celălalt nu, că unul e roșcat, iar altul înalt... «A, ăla înalt!» îți aminteai.

Bineînțeles, când am văzut salopete arse, mâini arse, fețe arse... eu... E incredibil... Mi-am pierdut lacrimile... Darul lacrimilor, dar femeiesc... Tanchiștii sar din mașini în flăcări, totul arde pe ei. Fumegă. În plus, adeseori aveau fracturi la picioare și la mâini. Erau răniți foarte grav. Zac și te roagă: am să mor, scrie-i mamei, scrie-i soției mele... Iar eu nu mă pricepeam. Nu știam cum să-i povestesc cuiva despre moarte...

Când tanchiștii m-au cules pe mine însămi de pe câmp, cu picioarele schilodite, și m-au adus într-un sat ucrainean, stăpâna casei în care era amplasat punctul sanitar a început să plângă:

— Ce flăcăuaș tânăr!

Tanchiștii au izbucnit în râs:

— Ăsta nu-i flăcău, măicuță, e fată în toată legea!

Băbuța s-a așezat lângă mine:

— Fată ziceți, fată? Aș fi putut jura că-i flăcău...

Eram tunsă scurt, în salopetă, cu casca de tanchist pe cap – într-adevăr ca un băietan... Mi-a cedat locul ei de pe laviță, ba chiar a tăiat un purcel ca să mă întremez mai repede. Și tot timpul mă jelea: «Nu-s în Rusia destui bărbați, de au ajuns să ia la război copii ca tine? Fetișoare...»

De la vorbele, de la lacrimile ei... O vreme m-a părăsit orice curaj, mi s-a făcut atât de milă de mine, de mama. Ce căutam eu acolo printre bărbați? Doar eram fată. Și dacă mă întorc fără picioare? Tot felul de gânduri îmi treceau prin minte... Da, tot felul... Nu vreau să mă ascund...

La optsprezece ani, în arcul de la Kursk, am fost decorată cu medalia Pentru Merite

în Luptă și cu ordinul Steaua Roșie, la nouăsprezece ani, cu ordinul Războiul pentru Apărarea Patriei clasa a doua. Când ne veneau completările, băieții, tineri și ei, se mirau. Erau ca și noi, tot de optsprezece–nouăsprezece ani, și uneori mă întrebau în zeflema: «Pentru ce ai primit medaliile alea? Nu cumva ai participat la vreo luptă?!» Sau: «Ia zi, glonțul străpunge blindajul tancului?»

Pe unul dintr-ăștia l-am pansat apoi pe câmpul de luptă, sub gloanțe. I-am reținut și numele de familie – Șcegolevatîh²⁷. Avea piciorul rupt. Îi pun o atelă, iar el îmi cere iertare:

— Iartă-mă, zice, surioară, că te-am jignit atunci... Mi-ai plăcut, să fiu sincer.

Dar despre dragoste ce știam noi pe vremea aceea? Iubiri copilărești din liceu... Îmi amintesc, la un moment dat am nimerit în încercuire... Cu mâinile săpam gropi în pământ, n-aveam nimic altceva. Nici lopeți... nimic... Nemții strângeau cercul în jurul nostru. Am hotărât: la noapte, ori străpungem încercuirea, ori murim. Eram convinși că, după toate probabilitățile, o să ne lăsăm oasele pe acolo... Nu știu – să vă povestesc ori ba...?

Ne-am ascuns. Stăteam și așteptam noaptea, pentru tentativa aceea de străpungere. Cum comandantul batalionului era rănit, locotenentul Mișa T. îi ținea locul. Avea vreo douăzeci de ani. Și începe să-și amintească el cât îi plăcea să danseze și să cânte la chitară. Pe urmă întreabă:

— Ascultă, zice, măcar tu ai încercat?

— Ce să încerc?

Mie îmi era groaznic de foame.

— Nu ce, cu cine... Cu o muiere!

Înainte de război erau niște prăjituri care se numeau așa²⁸.

— N-nu.

— Nici eu, zice. Să mori și să nu știi ce-i aia dragoste... Au să ne ucidă la noapte...

— Ce naiba îți trece prin cap, zăpăcitule?! zic.

Abia atunci am înțeles despre ce era vorba.

Muream pentru viață fără să știm ce-i aceea viața, fără să fi gustat din ea. Despre toate citiserăm numai în cărți. Mie-mi plăceau filmele de dragoste...

Instructorii sanitari din unitățile de tancuri mureau repede. Pentru noi nu era prevăzut loc în tanc, ne agățam de blindaj și un singur gând ne urmărea: să nu ne apuce șenilele vreun picior. Și apoi trebuia să fii cu ochii în patru, să vezi numaidecât când se aprinde vreun tanc. Alergai sau te târai într-acolo... Am fost cinci prietene pe front: Liuba Iasninskaia, Șura Kiseliova, Tonia Bobkova, Zina Latîș și eu. „Fetele din Konakovo²⁹” ne ziceau tanchiștii. Toate celelalte patru au pierit...

Înainte de luptă în care a fost ucisă Liuba Iasninskaia, am stat, seara, împreună, îmbrățișate, povestind. Era în '43... Divizia noastră se apropiase de Nipru.

— Știi, mi-a spus, în lupta asta s-a terminat cu mine. Am eu, așa, o presimțire... Am fost la plutonier să-i cer un rând nou de lenjerie, și n-a vrut să-mi dea: «Ai primit foarte de curând», zice. Să mergem la el dimineată, să-l rugăm amândouă!

Am încercat s-o liniștesc:

— Luptăm de doi ani împreună, zic, gloanțele se tem deja de noi.

Însă dimineța tot m-a convins să merg cu ea la plutonier, căruia i-am smuls două rânduri de lenjerie. Îmi amintesc de cămașa aceea a ei, albă ca zăpada, cu niște panglici aici... Era toată îmbibată de sânge. Nu pot uita combinația aceea de alb și purpuriu... Așa își și imaginase că va muri...

Am dus-o în patru pe o foaie de cort, se făcuse atât de grea!... În lupta aceea au pierit mulți de-ai noștri. Am săpat o groapă comună și i-am pus pe toți, fără sicrie, ca întotdeauna, iar pe Liuba deasupra. Nu-mi putea intra în cap ideea că e moartă. M-am gândit: hai să-i iau ceva, ca amintire. Avea un inel pe mână – nu știu dacă de aur sau nu. Și l-am luat. Deși băieții mi-au spus: să nu cumva să-l iei, e semn rău. Și, când ne-am luat rămas-bun, aruncând fiecare câte un pumn de țărână peste trupurile camarazilor, inelul mi-a zburat de pe deget în mormânt. La Liuba... Atunci mi-am adus aminte că ținea tare mult la inelul acela... La ei în familie, taică-său a făcut tot războiul și s-a întors viu și nevătămat. Și frate-său la fel. Bărbații s-au întors. Dar Liuba – niciodată...

Șura Kiseliova – era cea mai frumoasă dintre noi, ca o actriță – a ars. Își adăpostea răniții în niște stoguri de paie, și, când a început schimbul de focuri, paiele acelea au luat foc. Șura s-ar fi putut salva, dar asta ar fi însemnat să-și părăsească răniții – nici unul dintre ei nu se putea mișca... Răniții au ars, și Șura împreună cu ei...

Numai de curând am aflat amănunte despre moartea Toniei Bobkova. L-a salvat de o schijă, acoperindu-l cu trupul ei, pe cel pe care-l iubea. Schijezele zboară în fracțiuni de secundă. Cum o fi reușit? L-a salvat pe locotenentul Petea Boicevski: îl iubea. Și el a rămas în viață.

După treizeci de ani, Petea Boicevski a venit din Krasnodar, m-a găsit și mi-a povestit totul. Am plecat împreună cu el la Borisov și am găsit poiana unde căzuse Tonia. A luat un pumn de pământ de pe mormântul ei... Mergea și-l săruta...

Am plecat pe front, din școala noastră din Konakovo, cinci fete, și numai eu m-am întors la mama..."

Pe neașteptate, trece la versuri:

*Viteaza fată a sărit pe tun,
Să-și apere Patria iubită.
N-o sperie nici glonț, nici schijă
Căci are-o inimă fierbinte.
Tu nu uita, prietene, c-a fost frumoasă,
Când au s-o-aducă pe targă înapoi...*

Recunoaște că le-a compus pe front. Știu deja că multe dintre ele au scris acolo versuri. Le copiază și astăzi, cu tenacitate, le păstrează în arhivele de familie – poezii nepricepute și mișcătoare. Din cauza lor, albumele de front – din care văd în fiecare casă – îmi amintesc deseori de oracolele fetelor. Numai că acolo subiectul principal este iubirea, iar aici – moartea.

„Am o familie unită. Plăcută. Copii, nepoți... Dar eu trăiesc în război, sunt tot timpul

acolo... Acum zece ani l-am găsit pe prietenul meu Vanea Pozdneakov. Toți credeam că pierise, dar se vede că a supraviețuit. Tancul lui – era comandant – a distrus la Prohorovka două tancuri nemțești. În cele din urmă a fost incendiat și al lui. Echipajul a fost nimicit în întregime, numai el a rămas viu – fără ochi, cu arsuri pe tot corpul. L-am trimis la spital, dar nimeni nu credea că o să rămână în viață. Era tot ars. Nici o bucă de piele nu-i mai rămăsese, nici una... I se lua în fâșii... Ca o peliculă... I-am găsit adresa după treizeci de ani.... Jumătate de viață... Mi-aduc aminte, urcam pe scară și-mi tremurau picioarele: o fi el, n-o fi el? Mi-a deschis el însuși și, de cum m-a atins cu mâinile, m-a recunoscut:

— Ninka, tu ești? Ninka, tu ești?

Vă dați seama, după atâția ani!...

Mama lui era foarte bătrână, locuia împreună cu ea. Stătea cu noi la masă și plângea.

— De ce plângeți? zic. Ar trebui să vă bucurați: s-au întâlnit doi camarazi de pe front.

Mi-a răspuns:

— Am avut trei băieți, toți au plecat pe front. Doi au pierit, numai Vanka s-a întors viu.

Iar Vanka nu mai avea ochi. Toată viața maică-sa îl dusesese de mână.

L-am întrebat:

— Vanka, ultimul lucru pe care l-ai văzut a fost câmpul de la Prohorovka, bătălia de tancuri... Ce-ți amintești din ziua aceea?

Știți ce mi-a răspuns?

— De un singur lucru îmi pare rău: că am comandat prea devreme echipajului să părăsească mașina incendiată. Băieții oricum au pierit... Am mai fi putut distruge încă un tanc...

E singurul lui regret, până astăzi...

Noi doi am fost fericiți în război... Nu ne spuseserăm încă nimic. Nimic. Dar țin minte...

De ce eu am rămas în viață? Pentru ce? Mă gândesc... Și înțeleg așa: ca să pot povesti despre asta..."

Întâlnirea mea cu Nina Iakovlevna a avut o urmare – scrisă de data asta. După ce am copiat de pe bandă relatarea ei și am ales ceea ce mă uimise și mă tulburase cel mai tare, i-am trimis, așa cum îi făgăduisem, un exemplar. La câteva săptămâni, primesc de la Moscova un pachet destul de voluminos. Îl deschid: tăieturi din ziare, articole, adeverințe oficiale despre activitatea militar-patriotică desfășurată în școlile din Moscova de veteranul de război Nina Iakovlevna Vișnevskaja. Mi-a fost returnat și materialul scris de mine, n-a mai rămas nimic din el – e tăiat în cruciș și-n curmeziș: au dispărut veselul episod cu bucătarii care se îmbăiază în cazane și chiar nevinovatele rânduri: „«Nene», zic, «auzi, nene, un nene m-a trimis să-ți dau pachetul ăsta...»“ Iar pe marginea textului, acolo unde se povestește despre locotenentul Mișa T. – trei revoltate

semne de întrebare și însemnări pe margini: „Pentru băiatul meu eu sunt o eroină. Dumnezeu mare! Ce-o să creadă despre mine după așa ceva?”

Ulterior m-am mai întâlnit adesea cu aceste două adevăruri care trăiesc în sufletul unui singur om: adevărul personal, alungat în subterană, și adevărul general, îmbibat de spiritul vremii. De mirosul ziarelor. Cel dintâi arareori a rezistat în fața apăsării uriașe a celui de-al doilea. Dacă în casă, de pildă, în afară de povestitoare, se mai afla vreo rudă ori vreun cunoscut, vreun vecin (mai ales bărbat), relatarea era întotdeauna mult mai puțin sinceră și mai puțin confidențială decât dacă am fi rămas singure. Era deja o discuție cu public. Pentru spectatori. Accesul la impresiile personale ale povestitoarei devenea imposibil, descopeream imediat o rezistență interioară înverșunată. O stăpânire de sine. Acționa o cenzură permanentă. Ba am descoperit chiar și un fel de legitate: cu cât asistau mai mulți ascultători, cu atât mai aridă și mai neinteresantă era povestirea. Tot timpul trăgea cu ochiul la cum ar fi trebuit să arate. Ceea ce era înspăimântător părea măreț, iar ceea ce era de neînțeles și întunecat în om devenea explicabil într-o secundă. Mă trezeam în pustiul trecutului, acolo unde se aflau numai monumente. Fapte eroice, mândre și de nepătruns. Exact ca în cazul Ninei Iakovlevna: un război mi-a povestit mie, „ca unei fiice, ca să înțelegi ce am trăit noi, pe atunci niște fetișcane cu capul în nori“, și un cu totul altul era destinat marelui auditoriu, „așa cum povestesc și celelalte și cum se scrie în ziare – despre eroi și fapte de vitejie, ca să educăm tineretul prin exemple mărețe“. De fiecare dată mă uimea această neîncredere în ceea ce era simplu și omenesc, această dorință de a substitui vieții idealul. Căldurii obișnuite – o strălucire rece.

Dar eu nu puteam uita cum beam împreună ceai, în bucătărie, ca acasă, și plângeam.

²³ Figură legendară a istoriei ruse, unul dintre personajele principale din *Cântec despre oastea lui Igor*, marea epopee a Rusiei kievene. Efrosinia Iaroslavna (acesta din urmă este patronimul) a fost soția lui Igor și este, în cultura rusă, simbolul soției devotate și neînfricate.

²⁴ Referire la eroina ciclului poetic *Versuri despre preafrumoasa doamnă* de Aleksandr Blok (1880–1921), unul dintre cei mai importanți poeți moderniști ruși

²⁵ Anii 1937–1938 au rămas în istorie drept perioada de vârf a epurărilor staliniste, *ejovșcina*, când șeful NKVD-ului, Nikolai Ejov, a stabilit cote de îndeplinit în privința arestărilor și execuțiilor „dușmanilor poporului“. În iunie 1937 a avut loc unul dintre procesele-cheie ale acestei perioade, în care opt dintre cei mai buni generali ai Armatei Roșii (inclusiv M. Tuhacevski, principalul ei strateg) au fost acuzați de conspirație troțkistă și spionaj în favoarea Germaniei (cel mai probabil în urma unor mașinațiuni organizate de Stalin însuși) și executați. A fost startul unei campanii înverșunate de epurare a eșaloanelor militare superioare, în urma căreia trei din cei cinci mareșali sovietici, nouăzeci la sută dintre generali, optzeci la sută dintre colonei și alți peste treizeci de mii de ofițeri de rang mai mic au fost excluși din armată și în cea mai mare parte executați. Lovitura dată elitei ofițerești a Armatei Roșii a avut consecințe catastrofale în 1941.

²⁶ *Femeia slavă luându-și rămas-bun*, celebru marș rusesc compus în 1912, devenit imnul soldaților care pleacă la război

²⁷ De la *şcegol*, „fante, filfizon“

²⁸ Joc de cuvinte în limba rusă: *baba* înseamnă şi „muiere“, şi un tip de prăjitură.

²⁹ Oraş de mărime mijlocie din regiunea Tver

„LA NOI ÎN CASĂ TRĂIESC DOUĂ RĂZBOAIE...”

Un bloc cenușiu din prefabricate pe strada Kahovskaia din Minsk. Jumătate din oraș este la noi făcut din aceste blocuri fără chip, care se înnegurează cu fiecare an. Și totuși clădirea aceasta e deosebită. „La noi în casă trăiesc două războaie“, mi se va spune la scurt timp după ce aveam să intru pe ușă. Plutonierul *Olga Vasilievna Podvîșenskaia* a luptat într-o unitate navală din Baltica. Soțul ei, Saul Ghenrihovici, a făcut războiul ca sergent, la infanterie.

Lucrurile se repetă... Mă uit din nou, îndelung, la albumele de familie, aranjate cu migală și cu dragoste și ținute întotdeauna la loc de cinste pentru musafiri. Și pentru ai casei. Fiecare dintre ele are denumirea sa: „Familia noastră“, „Războiul“, „Nunta“, „Copiii“, „Nepoții“. Îmi place acest respect față de propria viață, dragostea aceasta păstrată în documente față de ceea ce a trecut și a fost trăit. Față de persoanele dragi. Întâlnesc destul de rar un asemenea sentiment al căminului, care dă oamenilor posibilitatea să-și cunoască neamul, filiația, deși am fost deja în sute de apartamente, la diverse familii – și de intelectuali, și de oameni simpli. Și de la oraș, și de la sat. Probabil că războaiele și revoluțiile dese ne-au dezobișnuit să ținem legătura cu trecutul, să țesem cu grijă pânza de păianjen a legăturilor de familie. Să privim mult în urmă. Să ne mândrim. Ne-am grăbit să uităm, să ștergem urmele, pentru că dovezile păstrate puteau să devină indicii, deseori puteau să ne coste viața. Mai departe de bunici nu știe nimeni nimic și nu-și caută rădăcinile. Oamenii făceau istoria, dar trăiau de la o zi la alta. Memoria le era scurtă.

Aici însă e altfel...

— Nici nu-mi vine să cred că sunt eu în pozele astea, îmi spune Olga Vasilievna și se așază lângă mine pe canapea, luând în mâini o fotografie în care apare în costum de marinar, cu decorațiile militare pe piept. De câte ori mă uit la ele, mă minunez. Saul i le-a arătat într-o zi nepoței noastre de șase ani. „Bunicuțo“, mă întreabă, „tu la început ai fost băiat?“

— Olga Vasilievna, ați plecat pe front din primele zile?

— Nu, întâi ne-am evacuat... Mi-am lăsat în urmă casa, tinerețea. De-a lungul întregii călătorii, trenul a fost bombardat și mitraliat: avioanele zburau la înălțime necrezut de mică. Îmi amintesc cum, la un moment dat, a sărit din vagon un grup de

băieți de la liceul industrial – toți în uniforme negre. O țință ideală, i-au secerat pe toți. Umbrele avioanelor parcă măturau pământul... Aveai sentimentul că ucid oamenii și îi numără... Vă imaginați?

Am lucrat la o uzină – ne dădeau de mâncare și nu era chiar rău. Dar alt foc aveam noi în inimă... Scriam scrisori la comandamentul militar. Una, două, trei... În iunie '42, am primit ordinul de încorporare. Ne-au trecut peste lacul Ladoga în Leningradul asediat pe niște șlepuri, sub tirul inamic. Primul lucru care mi s-a întipărit în minte la Leningrad: nopțile albe și un detașament de marinari trecând în uniforme negre. Se simțea o mare încordare în aer, nici un om pe stradă, numai proiectoarele aprinse și marinarii trecând, ca în războiul civil, încinși cu cartușiere. O scenă de film. Vă imaginați?...

Orașul era complet împresurat. Nemții stăteau foarte aproape. Cu tramvaiul 3 puteai ajunge la uzinele Kirov, unde începea deja frontul. Cum se însenina – tir nesfârșit de artilerie, cu ochire directă. Trăgeau întruna, fără răgaz... Navele mari erau ancorate la chei, camuflate, firește, dar, oricum, erau întotdeauna expuse. Am devenit „fumizoare”. S-a organizat Detașamentul special de camuflare prin fum, condus de Aleksandr Nikolaevici Bogdanov, fost comandant al unui divizion de torpiloare. Fetele, cele mai multe, absolviseră școli tehnice ori fuseseră studente în primii ani de facultate. Misiunea noastră era să protejăm navele, mascându-le sub perdele de fum. De cum începea tirul, marinarii spuneau: „De-ar începe fetele alea mai repede să fumege! Abia când le vezi la lucru îți mai vine inima la loc”. Ieșeam în mașinile încărcate cu amestec fumigen, în timp ce toți ceilalți alergau spre adăposturi. Cum se spune, atrăgeam focul asupra noastră. Căci nemții vizau tocmai perdeaua de fum...

Hrana era, vă dați seama, de blocadă, dar o scoteam cumva la capăt... În primul rând, eram tinere și apoi ne uimea rezistența leningrădenilor înșiși. Noi, oricum, mai aveam câte ceva asigurat, un minimum, acolo, dar în oraș oamenii cădeau mergând pe stradă. Mureau în mers, pur și simplu. Veneau pe la noi niște puști, împărțeam cu ei rațiile noastre mizere. Nici nu erau copii, ci niște bătrânei de-o șchioapă. Niște mumii. Ne povesteau despre meniul de blocadă, dacă pot să spun așa: supă din centuri de piele sau din ghetete noi de piele, gelatină din clei de tâmplărie, clătite de muștar... În oraș fuseseră mâncați toți câinii și toate pisicile. Dispăruseră vrăbiile, ciorile. Până și șoarecii și șobolanii erau la mare căutare, să poată fi mâncați... Îi prăjeau cine știe cum... Pe urmă copiii n-au mai venit, deși noi i-am așteptat multă vreme. Probabil au murit. Așa cred... Iarna, când Leningradul a rămas fără combustibil, ne-au trimis să demolăm case într-un cartier unde mai rămăseseră în picioare câteva vile din lemn. Momentul cel mai greu survenea când te apropiai de casă... Vile frumoase, întregi, stăpânii lor muriseră sau pleaseră – cel mai probabil muriseră. Se simțea după vasele rămase pe masă, după lucruri. Preț de jumătate de ceas, nimeni nu cuteza să ridice toporul. Vă dați seama? Toți stăteam și așteptam ceva. Ne încumetam să începem numai după ce apărea comandantul și aplica prima lovitură...

Am lucrat la exploatarea forestieră, am cărat lăzi cu muniții. Îmi aduc aminte cum m-

am prăbușit la un moment dat sub o ladă din acelea... Astea-s una, dar dac-ați ști câte am îndurat ca femei! Bunăoară: am ajuns mai târziu comandant de grupă. Grupa era alcătuită, în totalitate, din băieți tineri. Ziua întreagă pe vedetă. Vedeta nu e navă mare, nu există pe ea nici un fel de toaletă. Băieții, când au nevoie – peste bord și gata. Eu ce să fac? De câteva ori n-am mai putut suporta, m-am aruncat pur și simplu în mare. Marinarii strigau: „Om la apă!“ M-au scos de fiecare dată, firește. Poftim: un amănunt așa, elementar... Dar amănunt? Pe urmă a trebuit să mă tratez... Vă dați seama? Apoi, însăși greutatea armei. Pentru o femeie, credeți-mă, înseamnă ceva. La început ne-au dat puști: erau mai mari ca noi. Mărșăluiam și baionetele – cu jumătate de metru deasupra capetelor.

Bărbatul se adapta mai ușor la toate. La viața aceasta ascetică... La relațiile care domneau... Dar noi tânjeam, tânjeam îngrozitor după casă, după mamă, după confort. Era cu noi o moscovită, Natașa Jilina, a fost decorată cu medalia Pentru Vitejie și, ca recompensă suplimentară, i-au dat o permisie de câteva zile. Când s-a întors, n-o să credeți – am adulmecat-o ca niște câini. Pur și simplu am stat la coadă și am adulmecat-o, spuneam că miroase a „acasă“. Atât de dor ne era... Ne apuca așa o fericire numai când vedeam un plic cu vreo scrisoare... Cu scrisul tatei... În rarele clipe de repaus, coseam câte ceva, basmale, mai știu eu ce. Ni se dădeau obiele, dar noi făceam din ele șaluri, ne înfășuram. Tânjeam după o ocupație de femeie. De fapt, asta ne lipsea cel mai mult. Căutam orice pretext ca să punem mâna pe ac, să coasem ceva și, măcar pentru o vreme, să ne recăpătăm firea adevărată. Râdeam, firește, și ne bucuram uneori, dar nu așa ca înainte de război. Era o stare aparte...

Casetofonul imprimă cuvintele, păstrează intonația, pauzele, plânsul și zăpăceala. Îmi dau seama că, atunci când omul vorbește, se întâmplă ceva care e mai mult decât ce rămâne pe urmă pe hârtie. Tot timpul îmi pare rău că nu pot să „înregistrez“ ochii, mâinile. Viața lor în timpul discuției, viața lor proprie. Aparte. „Textele“ lor.

— La noi sunt două războaie... fără îndoială, intră în vorbă Saul Ghenrihovici. Începem să depănăm amintiri și simt că ea își amintește de războiul ei, eu – de al meu. Pesemne mi se va fi întâmplat și mie ceva de genul celor ce povestește ea despre vilele de lemn sau despre coada pe care o făceau ca să-și miroasă o colegă întoarsă de acasă. Dar eu nu-mi amintesc lucruri de felul ăsta... Au trecut pe lângă mine... Pe atunci astea ni se păreau mărunțișuri. Fleacuri. Și încă nu v-a povestit despre berete. Olea, cum de ai uitat?

— N-am uitat, numai că mi-e greu să vorbesc despre asta... Întotdeauna mă tem să scot din memorie întâmplarea asta. De fiecare dată... Uitați cum a fost: în zori, vedetele noastre au ieșit pe mare. Erau câteva zeci... Curând am auzit cum începe bătălia. Am așteptat... Ascultam cu atenție... Lupta a durat multă vreme, și a fost o clipă când s-a apropiat foarte tare de oraș. Dar undeva, la mică distanță, s-a stins. În amurg am ieșit pe mal: pe canalul Morskoi pluteau nenumărate berete... Una după alta. Berete și pete mari roșii pe valuri... Și un fel de așchii... Undeva, ai noștri fuseseră azvârliți în Neva. Cât am stat acolo, am văzut berete plutind... La început mă apucasem să le număr, pe

urmă m-am oprit. Nu puteam nici să mă uit, nici să plec. Canalul Morskoï devenise o groapă comună...

Saul, unde mi-e batista? O aveam în mână acum o clipă... Unde Dumnezeu e?

— Eu am reținut multe dintre povestirile ei, le-am „arestat“, cum se spune acum, pentru nepoți. Adesea le vorbesc nu despre războiul meu, ci despre al ei... Și vreau să vă spun că li se pare mai interesant, continuă Saul Ghenrihovici. Eu am mai multe cunoștințe militare concrete, dar povestirile ei au mai mult suflet. Or, simțămintele sunt întotdeauna mai frapante, mai puternice decât faptele. Și la noi, la infanterie, erau fete. Ajungea ca măcar una să apară printre noi – toți ne schimbam, de parcă ar fi apărut vreun comandant. Nu vă imaginați... Nici nu vă puteți imagina! Și adaugă numaidecât: Cuvințelele astea tot de la ea le-am împrumutat. Dar nu vă puteți da seama ce înseamnă, la război, un râset, un glas de femeie...

Iubire a existat în război? A existat! Și femeile pe care le-am cunoscut pe front sunt soții minunate. Sunt prietene credincioase. Cei care s-au căsătorit în război sunt oamenii cei mai fericiți, perechile cele mai norocoase. Și noi doi ne-am cunoscut pe front. În mijlocul focului și al morții. Și legătura dintre noi e foarte strânsă. Nu vă ascund că s-au petrecut și altfel de lucruri, războiul a fost lung și eram mulți pe front. Dar eu îmi amintesc mai cu seamă lucruri curate, luminoase...

La război am devenit un om mai bun... Fără îndoială! Ca om, am devenit mai bun acolo, pentru că era multă suferință. Am văzut multe suferințe, și eu însumi am suferit mult. Și ceea ce era neimportant în viață e măturat instantaneu, e în plus. Acolo îți dai seama de asta... Dar războiul s-a răzbunat pe noi. Dar... Nouă înșine ne e teamă să recunoaștem... Ne-a ajuns din urmă... Puține dintre fetele noastre au avut noroc în viață. Foarte multe sunt nefericite în căsnicie. Și iată de ce: mamele lor, combatante, le-au educat așa cum au fost ele însele educate pe front. Și tații la fel. În morala aceea. Or, pe front, v-am mai spus, vedeai de îndată ce stofă are omul. Acolo nu te poți ascunde. Așa se face că fetele nici măcar nu-și imaginau că în viață lucrurile pot sta cu totul altfel decât acasă la mama. N-au fost avertizate că în lume există și multă ticăloșie. Și, măritându-se, au căzut lesne pe mâna unor pungași, care le-au amăgit, pentru că erau foarte ușor de amăgit. Așa s-a întâmplat cu mulți dintre copiii camarazilor noștri. Din păcate, și cu fata noastră...

— Copiilor, cine știe de ce, nici nu le-am povestit prea multe despre război. Probabil că ne temeam și ne era milă de ei. Nu știu dacă am făcut bine, spune, îngândurată, Olga Vasilievna. Eu nu purtam nici măcar însemnele decorațiilor. Mi s-a întâmplat o dată să le smulg de pe piept și îndărăt nu le-am mai pus. După război am fost directoare la o fabrică de pâine. Am fost la o consfătuire și șeful trustului din care făceam parte, tot femeie, mi-a văzut însemnele și mi-a spus de față cu toți: „Ce ți le-ai prins în piept ca un bărbat?“ Ea însăși purta pe piept un ordin civil, dar decorațiile mele de front o deranjau. Când am rămas singure, i-am spus tot ce se cuvenea, marinărește, s-a simțit prost, dar de atunci mi-a pierit pofta să mai port decorațiile. Nici acum nu le port. Cu toate că sunt mândră că am fost pe front...

Abia după zeci de ani, cunoscuta jurnalistă Vera Tkacenko a scris în ziarul *Pravda* despre noi, despre faptul că și noi am fost la război. Și despre cum sunt femeile care au făcut frontul și au rămas ulterior singure, n-au reușit în viață și nu au nici până astăzi o locuință proprie, spunând că față de ele toți suntem datori. Abia de atunci înapoi s-a mai acordat puțină atenție soartei acestor femei. S-a constatat că, având câte patruzeci-cincizeci de ani, încă mai locuiesc în cămine de nefamiliști. În sfârșit, au început să le repartizeze locuințe separate. O prietenă de-a mea... nu vă dau numele ei, de teamă ca nu cumva să se supere... Felcer militar... A fost rănită de trei ori. După ce s-a terminat războiul, a dat la medicină. Nu mai avea nici o rudă, toți pieriseră, era extrem de săracă, spăla podele ca să aibă din ce trăi. Dar n-a vrut să spună nimănui că e invalidă, că avea niște facilități, rupsese toate actele doveditoare. O întreb:

— De ce le-ai rupt?

— Cine m-ar fi luat de nevastă cu ele în brațe? mi-a răspuns plângând.

— Da, zic, în sensul ăsta, ai dreptate.

— Acum mi-ar fi de mare folos, plânge ea mai tare. Sunt foarte bolnavă.

Vă imaginați? Plângea.

Cu prilejul aniversării a treizeci de ani de la Victorie, la Sevastopol, oraș-erou, au fost invitați o sută de marinari – veterani ai Marelui Război din toate flotele –, inclusiv trei femei. Două dintre ele am fost eu și prietena mea. Amiralul s-a înclinat în fața fiecăreia dintre noi, ne-a mulțumit în auzul tuturor și ne-a sărutat mâinile. Cum aş putea să uit?

— Dar ați vrea să uitați?

— Să uităm? Să uităm... repetă Olga Vasilievna.

— Nu suntem în stare să-l uităm. Nu stă în puterea noastră, rupe tăcerea Saul Ghenrihovici. De Ziua Victoriei – îți amintești, Olea? – am întâlnit o femeie foarte bătrână, de gâtul căreia atârna o placardă la fel de bătrână ca ea: „Îl caut pe Kulnev Tomas Vladimirovici, dispărut fără urmă în 1942, în Leningradul sub blocaj“. I se vedea pe chip că e de mult trecut de șaptezeci de ani. De câți ani l-o fi căutând? Și are să-l caute până în ultima clipă. Așa și noi.

— Eu aş vrea să uit. Aş vrea... spune rar, încet, parcă pentru sine, Olga Vasilievna. Aş vrea să trăiesc măcar o singură zi fără război. Fără amintirile noastre despre el... O singură zi...

Mi-i aduc aminte împreună, alături, ca în fotografiile de pe front, din care am primit și eu una. În ele sunt tineri, mult mai tineri ca mine. Totul capătă deodată un alt sens. Se apropie. Mă uit la imaginile acestea cu oameni tineri, și aud deja altfel ceea ce am auzit și am înregistrat în casa lor. Timpul dintre noi dispare.

„RECEPTORUL TELEFONULUI NU TRAGE...”

Mă întâmpină și povestește fiecare în felul ei...

Unele încep să-mi povestească imediat, chiar la telefon: „Țin minte... Îmi amintesc absolut tot, de parcă ar fi fost ieri...”. Altele amână multă vreme întâlnirea și discuțiile: „Trebuie să mă pregătesc... Nu vreau să mă întorc în iadul acela...” Valentina Pavlovna Ciudaeva e dintre cele care se tem îndelung, care nu te lasă ușor să pătrunzi în lumea ei neliniștită. Am tot sunat-o timp de câteva luni, dar o dată am vorbit la telefon două ore și, în sfârșit, am hotărât să ne întâlnim. Cât mai degrabă – a doua zi.

Și iată că ajung...

— O să mâncăm plăcintă. De azi-dimineață mă învârt pe lângă plită... mă îmbrățișează în prag stăpâna casei. O să avem timp și de povestit... Iar o să mă podidească plânsul... De mult trăiesc cu tristețea mea... Mai întâi, hai să gustăm plăcintele! Cu măline... Cum se fac la noi, în Siberia. Hai, intră!

Nu te superi că te tutuiesc? E un obicei de pe front: „Haideți, fetelor! Dați-i drumul, fetelor!” Toate suntem așa, știi deja... Ai auzit... După cum vezi, cu cristale nu ne-am pricopsit... Tot ce am adunat cu bărbatul meu încapă într-o cutie de bomboane: câteva ordine și medalii. Sunt în servanță, am să ți le arăt. Mă conduce în camera de zi. Și mobila e veche. Nu ne dă inima ghes s-o schimbăm: ne-am obișnuit cu ea. Când trăiesc multă vreme într-o casă, lucrurile capătă suflet. Eu așa cred.

Îmi face cunoștință cu prietena ei Aleksandra Fiodorovna Zencenko, activistă de Comsomol în Leningradul sub blocaj.

Mă așez la masa întinsă: foarte bine, n-au decât să fie și plăcinte, cu atât mai mult cu cât sunt siberiene, cu măline, de care n-am gustat niciodată.

Trei femei. Plăcinte calde. Și începem imediat să vorbim despre război.

— Numai să n-o întrerupeți! mă avertizează Aleksandra Fiodorovna. De cum se oprește, începe să plângă. Și după ce se potolește, tace... Să n-o întrerupeți!...

*Valentina Pavlovna Ciudaeva,
sergent, comandant de tun antiaerian:*

„Eu sunt din Siberia... Ce m-a împins pe mine, o fată din îndepărtata Siberie, să plec pe front? De la capătul lumii, cum s-ar spune. Cât despre capătul lumii, la o întâlnire, un

ziarist francez mi-a pus întrebarea. Nu știu cum se uitase scrutător la mine la muzeu, începusem chiar să mă fâstâcesc. Ce tot vrea? De ce mă privește așa? La sfârșit s-a apropiat de mine și m-a rugat, cu ajutorul traducătorului, să-i dau un interviu. M-am gândit: ei, ce-o mai fi vrând? Doar mă ascultase la muzeu, nu? Dar era evident că pe el nu asta îl interesa. Primul lucru pe care mi l-a spus a fost un compliment:

— Arătați atât de tânără... Cum se poate să fi făcut războiul?

Eu i-am răspuns:

— Vă dați seama că e o dovadă a faptului că am plecat pe front foarte tinere.

Dar pe el altceva îl interesa: cum de ajunsese eu pe front din Siberia – doar e la capătul lumii!

— Nu, am ghicit eu, dumneavoastră vreți mai degrabă să știți dacă la noi n-a fost mobilizare totală, altfel cum aș fi putut eu, o liceană, să ajung pe front?

Și el a dat din cap că, pasămite, da, așa e.

— Bine, am spus eu, am să vă răspund la întrebare.

Și i-am povestit toată viața mea, așa cum am să-ți povestesc acum și ție. Și el a plâns... Francezul... Iar la sfârșit a recunoscut:

— Nu vă supărați pe mine, doamnă Ciudaeva! Pentru noi, francezii, Primul Război Mondial a fost o zguduire mai mare decât al Doilea. Și pe acela îl ținem minte – avem peste tot morminte și monumente. Dar despre voi știm puține. Mulți cred astăzi că numai America l-a învins pe Hitler, mai ales cei tineri. Despre prețul pe care poporul sovietic a trebuit să-l plătească pentru victorie – douăzeci de milioane de vieți omenești în decurs de patru ani – abia dacă se știe. Și despre suferințele voastre. Inimaginabile. Vă mulțumesc – mi-ați răscolit sufletul.

... Pe mama n-o țin minte. A murit de tânără. Tata era reprezentant al comitetului județean de partid din Novosibirsk, în '25 a fost trimis în satul lui natal după cereale. Țara avea mare nevoie, și culacii ascundeau grâul, îl lăsau să putrezească. Aveam pe atunci nouă luni. Mama a vrut și ea să meargă cu el, și el a luat-o. Ea ne-a luat și pe mine și pe sora mea, n-avea cu cine să ne lase. Tata fusese cândva argat acolo, la culacul pe care l-a amenințat la ședința de seară: știm unde ții grâul, dacă nu-l dai singur, îl găsim și ți-l luăm cu de-a sila. Ți-l luăm în numele cauzei revoluționare.

S-a terminat adunarea, s-au strâns toate rudele – tata avea cinci frați, nici unul nu s-a mai întors pe urmă din război, ca și tata. Deci, s-au așezat la masă, să mănânce colțunași tradiționali siberieni. Erau lavițe de-a lungul ferestrelor... Și mama a nimerit între două geamuri, cu un umăr spre fereastră, cu altul, spre tata, iar tata stătea chiar acolo unde nu era geam. Era aprilie... În Siberia, la vremea asta încă mai e geruleț. Mamei i s-a făcut probabil frig. Am înțeles asta pe urmă, când am crescut. S-a ridicat, și-a pus cojocul tatei și m-a luat să-mi dea piept. Și în clipa aia s-a auzit o împușcătură de carabină. Trăsese în tata, după cojoc... Mama n-a apucat să spună decât: «Ta...» și m-a scăpat peste colțunașii fierbinți... Avea douăzeci și patru de ani...

În satul acela bunicul a fost pe urmă președintele sovietului sătesc. A fost otrăvit cu stricnină, i-au turnat în apă. Am și acum o fotografie de la înmormântare. Deasupra

mormântului e pus un șervet, și scrie: «Mort de mâna dușmanului de clasă».

Tata a fost erou al războiului civil, comandant de tren blindat, a luptat cu rebelii din corpul de armată cehoslovac. În '31 a fost decorat cu ordinul Steagul Roșu. Pe vremea aceea pe ceidecorați îi numărai pe degete, mai ales la noi, în Siberia. Era o mare cinste, o mare onoare. Tata avea nouăsprezece răni pe corp, nu-i rămăsese loc neatins. Mama povestea – nu mie, firește, ci rudelor – că cehii îl condamnaseră pe tata la douăzeci de ani de ocnă. Ea ceruse să-l vadă și era pe vremea aia însărcinată în ultima lună cu Tasia, sora mea mai mare. Acolo, la închisoare, era un coridor așa lung, și nu i-au dat voie să meargă la tata, i-au spus: «Otreapă bolșevică! Pe burtă să te târăști!...» Și ea, cu câteva zile înainte să nască, s-a târât pe podeaua de ciment a holului aceuia atât de lung. Așa i-au acordat întrevvedere. Pe tata nu-l recunoscuse, capul îi încărunțise tot. Un bătrân cu părul alb. Și n-avea decât treizeci de ani.

Așa că așa fi putut oare să stau eu deoparte când vrăjmașul a venit din nou pe pământul nostru, după ce crescusem într-o asemenea familie, cu un asemenea tată? Doar eram sânge din sângele lui... Multe a trebuit să îndure în viață tata... În '37 l-a denunțat cineva, voiau să-l ponegrească. Să-l transforme în dușman al poporului. Ei, au fost epurările acelea îngrozitoare pe vremea lui Stalin... A lui Ejov... Cum spunea tovarășul Stalin, când tai pădurea, nu se poate să nu zboare și surcele. A fost declarată o nouă luptă de clasă, pentru ca țara să nu înceteze să trăiască în frică. Supusă. Dar tata a reușit să fie primit în audiență la Kalinin și a fost reabilitat. Îl știa toată lumea.

Dar despre asta mi-au povestit pe urmă rudele...

Și acum, imaginați-vă: anul '41... Ultimul clopoțel la școală. Toate aveam planuri, visuri, mă rog, ca fetele. După serata de absolvire ne-am dus pe Obi, pe o insulă. Când am plecat, cu autobuzul, orașul era liniștit, în pacea lui. Ce vesele eram, ce fericite! Nici sărutate măcar, cum se spune, nu aveam încă băieții noștri. Ne întoarcem în zori de pe insulă – orașul fierbea, oamenii plângeau pe stradă: «Război! Război!» Pretutindeni, aparate de radio deschise. Noi nu pricepeam nimic: ce război?! Noi eram atât de fericite, aveam planuri grandioase: cine pe unde va merge la facultate, ce se va face. Și deodată, războiul! Cei mari se văitau, dar noi nu ne-am speriat, ne convingeam una pe alta că nu va trece nici o lună de zile «și-o să le dăm nemților peste scăfârlie». Cântam cântece de dinainte de război. Firește, aveam să luptăm pe teritoriul inamic... N-aveam nici umbră de îndoială... Nici un strop...

Am început să pricepem ce se întâmplă abia când au început să sosească înștiințările în chenar negru. Eu m-am îmbolnăvit pur și simplu: «Cum adică, totul a fost o minciună?» Nemții se pregăteau deja de paradă în Piața Roșie...

Pe tata nu l-au luat pe front. Dar el nu-i slăbea defel pe cei de la comisariat. În cele din urmă, a plecat: la vârsta lui, cu sănătatea lui, cu plămânii lui: avea o tuberculoză cronică... Abia puțin tratată. Și la ce vârstă? Dar a plecat. A plecat în divizia de oțel, divizia lui Stalin, cum i se spunea³⁰, în care erau mulți siberieni. Nouă ni se părea la fel – că fără noi războiul nu-i război, că trebuie să luptăm. Să ni se dea arme! Am alergat toată clasa la comisariat. Și, pe 10 februarie, am plecat pe front. Mama mea vitregă

plângea:

— Valea, nu pleca...! Îți dai seama ce faci? Ești atât de mică, atât de firavă – ce fel de războinic o să iasă din tine?

Fusesem rahitică multă vreme. Asta după ce mama fusese ucisă. Începusem să umblu abia la cinci ani... Și acum deodată eram plină de vlagă!

Două luni am călătorit în marfar. Două mii de fete, un întreg eșalon. Un eșalon siberian. Ce am văzut în timp ce ne apropiam de front? Îmi amintesc o întâmplare... N-am să uit niciodată... O gară dărâmată, și pe peron sar în mâini niște marinari. N-au nici picioare, nici cârje... Un peron întreg... Și mai și fumează... Ne văd și încep să râdă. Fac glume. Inima mi bătea să-mi spargă pieptul... Unde ne ducem noi? Încotro? Cântam să ne facem curaj, cântam mult.

Ofițerii erau deja cu noi, ne instruiău în materie de transmisiuni. Ne ridicău moralul. Am ajuns în Ucraina, acolo am fost bombardăți pentru întâia oară. Tocmai eram în vagonul sanitar, făceam baie. Era un moșuleț acolo, avea grijă de cazan. Noi ne jenam – ce vreți, eram fete tinere... Dar, când a început bombardamentul, am alergat toate la el, numai să ne scape... Ne-am îmbrăcat cât de cât – eu mi-am înfășurat capul cu un prosop roșu – și am sărit din vagon. Un locotenent-major, un băiețandru și el, strigă după mine:

— Hei, fetițo, în adăpost! Aruncă prosopul ăla! Strici camuflajul...

Dar eu de colo:

— Nu stric nimic! Mama nu-mi dă voie să umblu cu părul ud!

După bombardament m-a găsit:

— De ce nu execuți ce ți se spune? Sunt comandantul tău!

Nu l-am crezut:

— Asta ar mai lipsi, zic, să-mi fii comandant!

Ne-am certat de ți-e mai mare dragul. Eram cam de aceeași vârstă.

Ni se dăduseră niște mantale mari, groase, arătam ca niște snopi în ele, nu umblam, ne târam. La început n-aveam nici cizme. Erau, dar toate măsurile pentru bărbați. În cele din urmă ni le-au schimbat, ne-au dat altele – cu vârfuri roșii și carâmbi negri. Ce ne mai făleam cu ele! Toate eram slăbuțe, mărunte, bluzele bărbătești atârnav pe noi. Cele care știau să coasă și le mai potriveau pe ici pe colo. Dar noi mai aveam nevoie și de altele. Doar eram fete! Și plutonierul a început să ne ia măsurile. Râsul de pe lume! Vine comandantul:

— Ei, cum e? Plutonierul v-a dat tot ce vă trebuie?

— Până una alta, le-am măsurat, zice plutonierul. O să le dau eu!...

Am ajuns transmisionistă într-o unitate antiaeriană. Lucram la punctul de comandă. Și poate că așa aș fi rămas până la sfârșitul războiului, dacă n-aș fi primit înștiințarea că tata căzuse pe front. Nu mai era părintele meu iubit. Omul cel mai drag pe lume. Singurul. Am început să fac gălăgie: «Vreau să mă răzbun, să le plătesc fasciștilor pentru moartea tatei». Voiam să ucid, să trag... Deși toți încercau să-mi demonstreze că transmisioniștii la artilerie erau foarte importanți. Dar receptorul

telefonului nu trage... Am înaintat un raport scris comandantului de regiment. M-a refuzat. Atunci, fără să stau prea mult pe gânduri, m-am adresat comandantului diviziei. Vine la noi colonelul Krasnîh și zice:

— Unde-i fata care vrea să fie comandant de tun?

Mă înfățișez și iau poziția de drepti. Mică, sfrijită, cu un pistol-mitralieră greu – șaptezeci de cartușe – atârând de gâtul subțire... Și, probabil, aveam o înfățișare atât de jalnică, încât colonelul a zâmbit. Și pe urmă mă întreabă iar:

— Ce vrei? zice.

— Vreau să trag! zic.

Nu știu ce a fost în capul lui. A tăcut multă vreme, fără un cuvânt. Apoi s-a întors brusc și dus a fost. «E limpede», mă gândesc, «alt refuz...» După o vreme, mă trezesc cu comandantul:

— Colonelul e de acord! zice...

Înțelegi? Oare se poate înțelege așa ceva în ziua de azi? Aș vrea să înțelegi ce simțeam... Fără ură n-ai cum să tragi... Era război, nu vânătoare. Îmi amintesc cum la orele de educație politică ni se citea articolul lui Ilya Ehrenburg «Omoară-l!» De câte ori dai de un neamț, de atâtea ori trebuie să-l omori. Un articol faimos, toată lumea îl citea pe atunci, îl învăța pe de rost. Asupra mea a avut o influență foarte puternică, tot războiul am ținut în raniță articolul acesta și înștiințarea de deces a tatei... Să trag! Să trag! Trebuia să mă răzbun...

Am terminat niște cursuri scurte, foarte scurte, de trei luni. Și iată-mă comandant de tun. Am fost repartizată în Regimentul Antiaerian 1357. În primele zile, îmi curgea sânge din nas și din urechi, stomacul mi se întorcea pe dos... Gâtul mi se usca de-mi venea să vărs... Noaptea încă nu-mi era atât de frică, dar ziua muream de spaimă. Aveai impresia că avionul zboară direct asupra ta, asupra tunului tău. Că vine spre tine și că acuș-acuș te face bucăți-bucățele. Într-o clipă... te spulberă. Gata! Toate astea nu sunt pentru fete... La început am avut «optzecișicinciuri», care ajunseseră la mare preț după bătălia Moscovei. Pe urmă au înzestrat cu ele unitățile antitanc, iar nouă ni s-au dat tunuri de treizeci și șapte. Asta pe direcția Rjev. Au fost acolo niște lupte!... Primăvara, începuseră să curgă sloiurile pe Volga... Și ce credeți că ne-a fost dat să vedem? Pe un sloi mare, roșu-negricios, doi-trei nemți și un soldat rus... Așa muriseră, agățându-se unul de altul, înghețaseră în sloiul acela, și sloiul era plin de sânge. Vă imaginați? Toată Volga era însângerată..."

Și, brusc, se oprește:

„Trebuie să-mi trag sufletul... Altfel o să mă bufnească plânsul, o să stric întâlnirea..."

S-a întors spre fereastră să-și vină în fire. După un minut deja zâmbea:

„Drept să spun, nu-mi place să plâng. Din copilărie m-am învățat să nu plâng..."

„Eu, ascultând-o pe Valea, mi-am amintit de Leningradul sub blocaj“, intervine Aleksandra Fiodorovna, care până acum a rămas tăcută. „Mai cu seamă o întâmplare care ne-a zguduit pe toți. Ni s-a povestit că o băbuță deschide în fiecare zi geamul și,

dintr-o oală, aruncă apă în stradă – de fiecare dată tot mai departe. La început toți au crezut că-și pierduse mințile – câte nu s-au întâmplat în blocadă! – și s-au dus la ea să se lămurească. Ce credeți că le-a spus?

— Dacă nemții ajung la Leningrad și intră pe strada mea, îi opăresc. Sunt bătrână, de altceva nu-s în stare, dar cu apa fiartă – lăsați pe mine!...

Se antrena... În fiecare zi... Blocada abia începuse, aveam încă apă caldă... Era o intelectuală. Îmi amintesc chipul ei până astăzi.

Și-a ales «stilul» de luptă pentru care-i ajungeau puterile. Trebuie să vă imaginați situația... Nemții erau la doi pași, lângă Porțile Narvskie se dădeau lupte, atelierele uzinelor Kirov erau în bătaia gloanțelor... Fiecare se gândea ce poate face pentru apărarea orașului. Ce faptă. Mii de oameni gândeau așa...“

„Aș vrea să găsesc cuvântul potrivit... Cum să mă exprim, să spun totul?“ se întreabă Valentina Pavlovna. „M-am întors din război schiloadă. O schijă m-a rănit în spinare. Rana nu era adâncă, dar suflul m-a azvârlit departe, într-un troian. Câteva zile la rând nu apucasem să-mi zvânt pâslarii – ori nu fuseseră lemne de ajuns, ori nu-mi venise rândul la uscat, căci godinul era mic, iar noi multe... Fapt e că, până m-au găsit, mi-au degerat picioarele. Mă acoperise zăpada, dar căldura răsuflării mele a topit-o împrejurul gurii, atâta cât să pot respira. M-au găsit câinii. Scurmând în troianul acela, mi-au descoperit căciula și au dus-o sanitarilor. Aveam în căciula aceea «legitimația de mort» – toți aveau așa ceva –, o bucățică de carton pe care se indica unde trebuie anunțat în caz că piereai. M-au dezgropat, m-au așezat pe o pelerină, scurta de blană îmi era îmbibată cu sânge. Nimănui nu i-a dat prin minte să vadă ce e cu picioarele mele...“

Șase luni am zăcut în spital. Au vrut să-mi amputeze piciorul, și încă mai sus de genunchi, pentru că se declanșase cangrena. Atunci, recunosc, m-am cam pierdut cu firea: nu voiam să trăiesc mutilată. Pentru ce să trăiesc? Cine avea nevoie de mine? Orfană de ambii părinți, ba și oloagă! Am hotărât să mă sufoc... I-am cerut sanitarilor să-mi dea un prosop mai mare. În spital toți mă tachinau: «Ce mai face bătrânica noastră? Cum o mai duci, băbuțo?» Asta pentru că, atunci când medicul-șef mă examinase pentru întâia oară, mă întrebase:

— Câți ani ai? zice.

— Nouăsprezece, zic. Curând împlinesc nouăsprezece!...

— Oho, râde el, păi ești o bătrânică în lege: nouăsprezece ani e o vârstă, nu glumă...!

Și sanitara, tușa Mașa, mă tachina la fel.

— Ascultă, zice, îți dau prosopul ăla: știu că te pregătesc pentru operație. Dar ține minte că am să fiu tot timpul cu ochii pe tine; nu știu de ce, nu-mi prea plac ochii mătăluță. Nu cumva ți-a intrat vreo trăsnaie în cap?

Am tăcut. Numai că, într-adevăr, mă pregăteau pentru operație. Cu toate că nu știam ce e aceea o operație – încă nu mă atinsese bisturiul niciodată, acum am o întreagă hartă geografică pe corp –, am ghicit despre ce era vorba. Am ascuns prosopul acela mare sub pernă și-am așteptat să adoarmă toți. Paturile erau de fier: m-am gândit să leg prosopul de rama patului și să mă înăbuș. Dar tușa Mașa nu s-a clintit de lângă

mine toată noaptea. M-a păzit pe mine, tânără cum eram. N-a adormit... M-a păzit să nu fac vreo prostie...

Între timp, medicul meu de salon, un tânăr locotenent, se ținea scai de directorul spitalului:

— Lăsați-mă să încerc! Vă rog, lăsați-mă să încerc!...

— Ce să încerci, măi băiete?! Un deget e de pe acum negru. Fata are nouăsprezece ani și, din pricina noastră, poate muri cu zile.

Medicul meu de salon era împotriva operației, propunea un alt procedeu, nou pentru vremea aceea. Se introduce, cu un ac special, oxigen sub piele. Oxigenul hrănește țesuturile. Nu știu să vă spun exact despre ce-i vorba, nu-s medic...

Și în cele din urmă, a izbutit să-l convingă pe directorul spitalului. Nu mi-au mai tăiat piciorul. M-au tratat prin metoda aceea. Și, peste două luni, începusem deja să umblu. În cârje, firește, picioarele îmi erau ca niște cârpe, n-aveam nici un sprijin în ele. Nu le simțeam, le vedeam numai. Apoi am învățat să umblu și fără cârje. Toți spuneau că m-am născut a doua oară. După spitalizare, trebuia să plec în convalescență. Unde? La cine? M-am reîntors în unitatea mea, la tunul meu. Acolo am intrat în partid. La nouăsprezece ani...

Ziua Victoriei m-a prins în Prusia Orientală. De câteva zile era acalmie, nimeni nu mai trăgea, și deodată, în toiul nopții, cineva strigă: «Alarmă!» Am sărit toți în picioare, buimaci de somn. Și atunci răsună o voce: «Victorie! Au capitulat!» Că nemții capitulasera, naiba să-i ia! Dar victoria ne-a electrizat. «Războiul s-a sfârșit! Războiul s-a sfârșit!» Toți au început să tragă, care din ce avea: pistol-mitralieră, carabină, pistol... Trăgeau și tunurile... Unul își ștergea lacrimile, altul dănuia: «Sunt viu! Sunt viu!» Al treilea se prăbușise la pământ și îmbrățișa țărâna, pietrele... de bucurie... Pe urmă, comandantul ne-a spus:

— Ei bine, aflați că nimeni nu se demobilizează până nu plătiți muniția. Ce naiba ați făcut? Câte proiectile ați irosit ca zevzecii?

Nouă ni se părea că pe pământ va fi de-acum întotdeauna pace, că nimeni n-o să mai vrea niciodată război, că toate proiectilele trebuiau distruse. La ce mai foloseau? Ne săturaserăm să tot urâm. Ne săturaserăm de tras.

Și cât de mult voiam acasă! Cu toate că nu mai aveam acolo pe nimeni, nici mamă, nici tată. Casa e ceva mai mare decât oamenii care trăiesc în ea, mai mare decât însăși casa, construcția. E ceva... Omul trebuie să aibă casa lui... Mă închin până la pământ dinaintea mamei mele vitrege. M-a întâmpinat ca o adevărată mamă. De fapt, așa i-am și spus după aceea: «mamă». Mă așteptase, din toată inima. Asta, cu toate că directorul spitalului apucase să-i scrie că-mi amputaseră piciorul și că au să mă aducă acasă invalidă. Ca să fie pregătită. Îi făgăduiseră că, după ce am să rămân o vreme la ea, o să mă ia statul în grijă... Dar ea voia să mă întorc acasă...

Și m-a așteptat... Semănam foarte mult cu tata...

Am plecat pe front având între optsprezece și douăzeci de ani, ne-am întors femei între douăzeci și douăzeci și patru. La început, mare bucurie mare, dar apoi ne-a

cuprins spaima: ce aveam să facem în viața civilă? Colegele noastre apucaseră să termine facultăți, dar noi? Fără rost, fără profesie... Tot ce știam era să luptăm... Voiam să ne despărțim cât mai repede de război. Din manta mi-am croit numaidecât un palton, i-am mutat nasturii. Am vândut la talcioc cizmele din foaie de cort și mi-am cumpărat pantofi. Când mi-am pus, prima oară după atâta timp, o rochie, m-au podidit lacrimile. Eu însămi nu mă recunoșteam în oglindă: de, purtasem patru ani numai pantaloni. Cui puteam să-i mărturisesc că am fost rănită, că suferisem o contuzie? Ia încearcă să spui: cine te mai angajează, cine te mai ia de nevastă? Tăceam mîlc. Nu spuneam nimănui că luptaserăm pe front. Atâta doar că țineam legătura între noi, ne scriam scrisori. Abia mult mai târziu au început să ne trateze cu oarecare respect, după vreo treizeci de ani... Să ne invite la întâlniri... La început am tăcut, nu purtam nici măcar decorațiile. Bărbații le purtau, femeile, nu. Ei erau învingătorii, eroii, logodnicii, războiul fusese al lor: pe noi, lumea ne privea cu alți ochi. Cu alți ochi... Vă spun sincer, nouă ne-a fost furată victoria.. Ne-au înlocuit-o pe furiș cu fericirea obișnuită a femeilor. N-au împărțit victoria cu noi. Și mi-a fost ciudă... Nu înțelegeam... Pentru că, pe front, bărbații s-au purtat extraordinar de frumos cu noi, ne ocroteau întotdeauna, pot spune că nici n-am văzut în viața civilă asemenea atitudine față de femei. Când ne retrăgeam și apucam un ceas de odihnă, îmi amintesc, ei se culcau în bluze pe pământul gol, ne dădeau mantalele nouă: «Fetele... Acoperiți fetele!...» Dacă găseau pe undeva vreo bucățică de vată ori de bandaj, ni le dădeau: «Ține, o să ai nevoie...». Împărțeau cu noi și ultimul pesmet. N-am văzut, pe front, din partea bărbaților, nimic altceva decât bunătate și căldură. Iar după război? Am tăcut... am tăcut... Ce mă împiedica să-mi amintesc? Amintirile erau insuportabile.....

Eu și cu soțul meu, când ne-am demobilizat și am ajuns la Minsk, n-aveam nimic, nici măcar un cearșaf, o lingură, o furculiță... Două mantale și două bluze. Am găsit o hartă, o hartă pe suport de bumbac, și am descoperit că era foarte bună de cearșaf... O hartă mare... Da, primul nostru cearșaf... Mai târziu, când s-a născut fiică-mea, am tăiat-o și-am făcut din ea scutece. Harta asta... Îmi amintesc până astăzi: era harta politică a lumii... Iar fata dormea într-un geamantan... Un geamantan de carton, cu care soțul meu se întorsese de pe front, servea drept pătuț. N-aveam nimic în casă afară de iubire. Așa vă spun... Într-o zi vine bărbatu-meu:

— Hai, măicuță, zice, am văzut undeva un divan vechi, aruncat...

Ne-am dus noaptea după el, să nu ne vadă nimeni. Și cât ne-am mai bucurat de divanul acela!

Am fost, totuși, fericiți. Eu aveam atâtea prietene! Vremurile erau grele, dar nu ne dădeam bătăute. Fierbeam câțiva cartofi și fuga la telefon: «Am primit zahărul. Vă așteptăm la ceai»... N-aveam nimic pe noi, n-aveam nimic în casă, nu tu cristale, nu tu covoare... nimic... dar eram fericiți. În primul rând, pentru că eram vii. Vorbeam, râdeam, mergeam pe străzi... Eu mă uitam tot timpul în jur, admiram priveliștea, deși nu aveam ce să admir – peste tot numai ziduri zdrobite, chiar și copacii erau scâlțiați. Dragostea și compasiunea pentru oameni ne încălzeau. Oamenii erau, pe atunci, foarte

necesari unul altuia. Pe urmă abia am început să ne despărțim, fiecare cu ale lui, cu casa lui, cu familia lui, dar pe atunci eram încă împreună. Umăr la umăr, ca în tranșee, pe front...

Acum, sunt deseori invitată la întâlniri la muzeul militar... Mă roagă să fac pe ghidul. Acum da. După patruzeci de ani. Patruzeci. De curând, am vorbit în fața unui grup de tineri italieni. Și să vedeți ce m-au întrebat: La ce doctor m-am tratat? Nu știu de ce, voiau să afle dacă am apelat la vreun psihiatru. Și ce visez? Mai visez războiul? Vezi Doamne, femeia rusă care a luptat cu arma în mână este pentru ei o enigmă. Ce fel de femeie e asta care nu numai a salvat, a legat răni, ci a tras ea însăși, a aruncat grenade... A ucis bărbați... Și ce i-a mai interesat: dacă m-am măritat după război. Dintr-un motiv sau altul, erau încredințați că nu. Că sunt singură. Le-am răspuns râzând:

— Toți și-au adus din război felurite trofee... Eu l-am adus pe bărbatu-meu... Am o fată. Și uite că-mi cresc și nepoții...

Nu ți-am vorbit de iubire... Deja nu mai pot, nu mă mai ține inima. Altă dată... Dar iubire a fost! A fost! Poate oare omul să trăiască fără iubire? Poate să supraviețuiască? Pe front s-a îndrăgostit de mine comandantul de batalion... M-a păzit tot războiul, n-a lăsat pe nimeni să se atingă de mine, când s-a demobilizat m-a căutat la spital. Atunci mi-a mărturisit... Ei, dar despre dragoste altă dată... Mai vino, vino neapărat! Ai să-mi fii ca a doua fiică. Firește, aș fi vrut mai mulți copii, îmi plac mult copiii. Dar n-am făcut decât o fată... Fetița mea... N-am avut nici sănătate, nici puteri. N-am putut nici să învăț – am fost deseori bolnavă. Picioarele, tot timpul picioarele... Tot timpul îmi dau de furcă... Am lucrat, până la pensie, ca laborantă la Institutul Politehnic, dar toată lumea mă iubea. Și profesorii, și studenții. Pentru că am avut în mine multă dragoste, multă bucurie. Așa înțelegeam eu viața, numai așa voiam să trăiesc după război. Dumnezeu nu l-a făcut pe om ca să tragă, l-a făcut ca să iubească. Tu ce crezi?

Acum doi ani ne-a vizitat șeful nostru de stat-major, Ivan Mihailovici Grinko. E de mult la pensie. Chiar la masa asta am stat și tot plăcinte i-am servit... Au depănat, cu soțul meu, amintiri, inclusiv despre fetele noastre: le țineau minte pe nume. Și deodată m-am pus pe bocit:

— Cinste, ziceți? Onoruri? Numai că fetele noastre au rămas, cele mai multe, singure, puține au, chiar și acum, locuința lor proprie: toată viața în apartamente comune!... Cui i-a fost milă de ele? Cine le-a apărat? Unde v-ați ascuns toți după război? Trădătorilor!...

Șeful statului-major ședea chiar unde stai dumneata.

— Să mi-l arăți, zice el bătând cu pumnul în masă, pe ăla care te-a jignit cu ceva! Să mi-l arăți numai! Și-a cerut iertare: Valea, nu pot să-ți ofer nimic, afară de lacrimi.

Dar nu e nevoie să-i fie cuiva milă de noi. Suntem mândre. N-au decât să scrie și să rescrie istoria de zece ori. Cu sau fără Stalin. Întotdeauna faptul că am învins va rămâne! Și suferințele noastre vor rămâne. Tot ce am suferit. Nu sunt numai vechituri și cenușă. Asta e viața noastră.

Gata, nu mai vorbesc..."

Înainte de plecare, oricât am refuzat, m-au silit să iau un pachet cu colțunași:

„Sunt siberieni. Nu-s din cei obișnuiți. N-ai să găsești așa ceva prin magazine... Și mi-au mai dat o lungă listă cu adrese și numere de telefon: Toate o să se bucure să te vadă. Te așteaptă. Cum să-ți spun: e cumplit să-ți amintești, dar e și mai groaznic să nu-ți amintești.“

Acum înțeleg de ce femeile acestea vorbesc până la urmă...

³⁰ Stalin și-a derivat numele de familie (numele său original, georgian, era Djugașvili) de la cuvântul rusesc *stal*, cu sensul de „oțel“.

„NOI AM PRIMIT MEDALII MICI...”

Îmi deschid dimineăta cutia poștală...

Poșta mea personală aduce cu aceea a unui comisariat militar sau muzeu: „Primiți salutul aviatoarelor din regimentul Marinei Raskova...”, „Vă scriu îndeplinind însărcinarea partizanelor din brigada Jelezneak...”, „Vă felicită combatantele mișcării clandestine din Minsk... Vă dorim mult succes în munca pe care o faceți...”, „Vă scriu în numele ostașilor din detașamentul de spălătorie de campanie...” De-a lungul căutărilor mele m-am izbit doar de câteva refuzuri categorice: „Nu, e ca un vis urât... Nu pot!” Sau: „Nu vreau să-mi amintesc! Nu vreau! Multă vreme m-am chinuit să uit...”

Mi-a rămas în minte încă o scrisoare, ce nu avea adresa expeditorului:

„Soțul meu, care a primit mai multe ordine Slava, a zăcut zece ani în lagăre după război... Așa și-a întâmpinat patria eroii. Pe învingătorii ei! I-a scris într-o scrisoare unui coleg de facultate că îi e greu să fie mândru de victoria noastră, fiindcă și pământul nostru, și al altora e plin de trupurile rușilor morți. Am umplut totul de sânge. A fost arestat imediat... I-au smuls galoanele...

S-a întors din Kazahstan după moartea lui Stalin... Bolnav. N-avem copii. N-am nevoie să-mi amintesc de război, toată viața mea a fost o luptă...”

Puține se încumetă să-și aștearnă pe hârtie amintirile, și nu toate reușesc să încredințeze hârtiei simțămintele și gândurile lor. „Mă împiedică lacrimile...” (A. *Burakova, sergent, transmisionist radio*). Și corespondența îmi aduce, în pofida așteptărilor, doar noi adrese și nume.

„Am suficient metal în corp... O schijă de pe urma unei răni primite la Vitebsk mi s-a aciuat într-un plămân la trei centimetri de inimă. O alta – în plămânul drept. Două – în regiunea stomacului...

Iată adresa mea... Veniți! Nu pot să scriu mai departe, nu mai văd de lacrimi...”

V. Gromova, instructor sanitar

„N-am decorații mari. Numai câteva medalii. Nu știu dacă o să vă intereseze viața mea, dar aș vrea s-o povestesc cuiva...”

V. Voronova, telefonistă

„... Locuiam, cu soțul meu, în Orientul Îndepărtat, la Magadan. El lucra ca șofer, eu eram controloare. De cum a început războiul, am cerut amândoi să plecăm pe front. Ni s-a răspuns să stăm în banca noastră, că suntem foarte necesari acolo. Atunci am trimis o telegramă pe numele lui Stalin, în care spuneam că donăm cincizeci de mii de ruble pentru construirea unui tanc și că vrem amândoi să plecăm pe front. Am primit un mesaj de mulțumire din partea guvernului. În '43, ne-au trimis la școala tehnică de tancuri din Celeabinsk, pe care am terminat-o ca externi.

Acolo am primit și un tanc. Eram amândoi mecanici și șoferi categoria întâi, or, în tanc e nevoie doar de un mecanic-conducător. Comandamentul a hotărât să mă

numească pe mine comandantul unui tanc IS-122, iar pe soțul meu – mecanic-conducător. Așa am ajuns până în Germania. Ambii am fost răniți și decorați.

Erau multe fete pe tancuri ușoare, dar pe un tanc greu n-a fost nimeni, afară de mine. Uneori mă gândesc: ar trebui să-i povestesc viața mea vreunui scriitor. Eu singură nu știu să scriu cum ar trebui...”

A. Boiko, sublocotenent, tanchistă

„... În '42 am fost numit comandant de divizion. Comisarul de regiment m-a prevenit:

— Ai în vedere, căpitane, că nu preiei un divizion obișnuit. Mai bine de jumătate din efectiv sunt fete, or, asta implică o atitudine specială și griji deosebite.

Știam, desigur, că în armată fac serviciul și fete, dar nu-mi imaginam prea bine ce însemna asta. Noi, ofițerii de carieră, priveam cu oarecare îndoială capacitatea «sexului slab» de a-și însuși arta militară, care a fost dintotdeauna fieful bărbaților. Mă rog, surori medicale, asta era ceva obișnuit. Ele se afirmaseră încă în Primul Război Mondial, apoi în războiul civil. Dar ce să facă fetele în artileria antiaeriană, unde trebuie cărate proiectile de peste cincisprezece kilograme? Cum să le amplasezi în baterie, unde există un singur adăpost, iar în echipă sunt și bărbați? Trebuie să stea ceasuri întregi lângă aparate, pe sprijinitoare de metal: scaunele tunurilor sunt tot din fier – or, ele sunt fete, n-au voie! În fine, unde să-și spele și să-și usuce părul? O situație cu totul neobișnuită, ridicând un întreg șir de probleme...

Am început prin a inspecta bateriile, să văd ce și cum. Mărturisesc: nu prea mă simțeam în apele mele. O fată cu carabina pe umăr în post, o fată cu binoclu în turnul de observație, or, eu venisem din linia întâi, de pe front. Și apoi, erau atât de diferite una de alta – timide, temătoare, fandosite, voluntare, agresive... Nu oricine se poate supune disciplinei militare, firea feminină respinge ordinea specifică în armată. Ba a uitat ce i-ai ordonat să facă, ba a primit o scrisoare de acasă și a bocit toată dimineața. O pedepsești, altă dată îți anulezi propria sancțiune, că, de, ți-e milă. «Am încurcat-o cu nația asta!» îmi spuneam. Dar curând a trebuit să-mi lepăd toate îndoielile. Fetele au devenit soldați excelenți. Am parcurs cu ele un drum teribil. Treceți pe la mine! Avem ce vorbi...”

*A. Levitki, fost comandant al Divizionului 5
din Regimentul de Artilerie Antiaeriană 784*

Adresele sunt din cele mai diverse: Moscova, Kiev, orașul Apșeronk din ținutul Krasnodar, Vitebsk, Volgograd, Ialutorovsk, Suzdal, Galici, Smolensk... Cum să cuprinzi totul? Țara e uriașă. Mi-a venit în ajutor întâmplarea. O sugestie neașteptată. Într-o zi, poșta mi-a adus o invitație din partea veteranilor Armatei LXV, a generalului P.I. Batov: „Ne adunăm de obicei pe 16–17 mai la Moscova, în Piața Roșie. Și asta de mulți ani: e o tradiție și un ritual. Vin toți cei pe care-i mai ajută puterile. Vin din Murmansk și din Karaganda, de pretutindeni. Din toată Patria noastră necuprinsă... Într-un cuvânt, vă

așteptăm...”

... Hotelul Moskva, luna mai, luna Victoriei. Peste tot oamenii se îmbrățișează, plâng, se fotografiază. Nu se mai înțelege unde sunt flori strânse la piept și unde sunt ordine și medalii. Mă las purtată de acest curent, care mă ridică și mă poartă, mă trage nestăpânit după el, și curând mă trezesc într-o lume aproape necunoscută. Pe o insulă necunoscută. Printre oameni pe care îi cunosc și nu-i cunosc, dar despre care știu un lucru: îi iubesc. De obicei, se pierd printre noi, neobservați, pentru că dispar deja, sunt din ce în ce mai puțini, noi suntem tot mai mulți, dar o dată pe an se adună la un loc, ca să se întoarcă măcar pentru o clipă în timpul lor. Iar timpul lor sunt amintirile.

La etajul al șaselea, în camera 52, s-a adunat Spitalul 5257. În capul mesei, Aleksandra Ivanovna Zaițeva, medic militar, căpitan. Se bucură să mă vadă și îmi face cunoștință cu toate, ca și cum ne-am ști de mult. Iar eu i-am bătut la ușă cu totul întâmplător. La nimereală.

Îmi notez: *chirurgul Galina Ivanovna Sazonova, medicul Elizaveta Mihailovna Aizenștein, surorile medicale Valentina Vasilievna Lukina, Anna Ignatievna Gorelik, Nadejda Fiodorovna Potujnaia, Klavdia Prohorovna Borodulina, Elena Pavlovna Iakovleva, Anghelina Nikolaevna Timofeeva, Sofia Kamaldinovna Motrenko, Tamara Dmitrievna Morozova, Sofia Filimonovna Semeniuk, Larisa Tihonovna Deikun.*

Despre păpuși și puști

„Ah, fetelor, cât e de parșiv războiul acesta!... Dacă-l privești cu ochii noștri, ai muierilor... Atunci e mai rău ca orice pe lume. De asta pe noi nu ne întreabă nimeni...”

„Vă aduceți aminte, fetelor, cum râdeau soldații de noi în marfar? Vă mai amintiți cum țineam carabinele în brațe, nu așa cum trebuie, ci... Nici n-aș mai ști să vă arăt cum... Ca pe niște păpuși?...“

„Oamenii plângeau, strigau «război!» Iar eu mă gândeam: «Ce fel de război, dacă noi, la institut, avem mâine examen? Examenul e foarte important. Ce război poate să vină?»

Iar peste o săptămână au început bombardamentele: deja salvam oameni. Trei ani de medicină înseamnă ceva în asemenea vremuri. Dar în primele zile am văzut atâta sânge, încât a început să mi se facă frică de el. Halal «semimedic»! Halal «foarte bine» la practică!

Fetelor, v-am povestit... Când s-a terminat bombardamentul, am văzut cum pământul se mișcă înaintea mea. Mă reped acolo și încep să sap. Am pipăit cu mâinile o față, păr... Era o femeie... Am scos-o de sub moloz și m-a bufnit plânsul deasupra ei. Dar ea, când a deschis ochii, n-a întrebat ce pățise, ci s-a îngrijorat:

— Unde mi-e geanta?

— La ce vă trebuie acum geanta? O găsim noi.

— Am acolo toate actele.

Nu se gândea cum se simte, dacă mai era întreagă, ci unde-i sunt carnetul de partid

și livretul militar. M-am apucat imediat să-i caut geanta și am găsit-o. Ea și-a pus-o pe piept și a închis ochii. Curând a venit o ambulanță și am urcat-o înăuntru. Am mai verificat o dată să aibă geanta.

Iar seara, când am ajuns acasă, i-am povestit mamei întâmplarea și i-am spus că m-am hotărât să plec pe front...”

„Ai noștri se retrăgeau... Toate am ieșit în drum... Trece pe lângă noi un soldat mai în vârstă, se oprește lângă casa noastră și i se închină mamei până la pământ:

— Iartă-mă, măicuță!... Păzește fata! Ah, păzește fata!

Aveam pe atunci șaisprezece ani și o coadă lungă și groasă... Și niște gene negre, uite-așa!...”

„Îmi amintesc cum am plecat noi pe front... Un camion de fete, un camion mare, cu prelată. Era noapte, întuneric, și crengile arborilor răpăiau în prelata aceea. Ne-a cuprins o spaimă!... Aveai impresia că sunt gloanțe, că ne mitraliază... Odată cu războiul s-au schimbat și cuvintele, și sunetele... Războiul... Eh, dar noi le purtăm acum pe toate cu noi! Spui «mama» și e un cu totul alt cuvânt, spui «casă» și e, la fel, cu totul altfel. Li s-a adăugat ceva. Mai multă iubire, mai multă teamă. Și încă ceva...

Dar din prima zi am fost convinsă că n-au cum să ne învingă. Avem o țară atât de mare! Nesfârșită...”

„Eu am fost «fetița mamei» – încă nu părăsisem niciodată orașul natal, nu rămăsesem peste noapte în casa altcuiva – și am nimerit, ca medic secund, într-o baterie de aruncătoare. Ce-am putut să pățesc!... Începeau aruncătoarele să tragă – deodată mă simțeam surdă. Aveam senzația că, dintr-o clipă în alta, am să fiu arsă de vie. Mă așezam pe jos și începeam să șoptesc: «Mamă, măicuță... Măculiță...!» Eram într-o pădure. Dimineața, când ieșeam afară, liniște și pace, rouă pe frunzele arborilor. Mă gândeam: «Oare într-adevăr e război? Când totul împrejur e atât de frumos?...»

Ni s-a spus să ne îmbrăcăm în uniformă. Eu aveam un metru cincizeci. Am intrat în pantalonii pe care mi i-au dat cu totul, fetele chiar m-au legat deasupra, ca pe un sac. Așa că am continuat să umblu în rochia mea, ascunzându-mă de șefi. În cele din urmă am făcut carceră pentru încălcarea disciplinei militare...”

„N-aș fi crezut niciodată că am să pot dormi mergând. Mărșăluiești în front și dormi, te izbești de cel din față, te trezești pentru o clipă și adormi la loc. Somnul soldatului e întotdeauna dulce. Odată, pe întuneric, am luat-o nu înainte, ci în lături, mergeam pe un câmp, mergeam și dormeam. Până am căzut într-un șanț. Atunci m-am trezit și-am luat-o la goană după ai noștri.

Soldații făceau popas, se așezau pe jos... Aveau o singură țigară răsucită la trei oameni. Până fuma primul, ceilalți doi dormeau. Ba apucau chiar și să sforăie...”

„N-am să uit niciodată: mi s-a adus un rănit, l-au coborât de pe targă. Cineva l-a luat de mână:

— Cu ăsta n-aveți treabă, e mort.

Ceilalți au plecat. Și odată rănitul scoate un suspin!

M-am așezat în genunchi lângă el: respira încă. Încep să plâng și urlu:

— Doctorul! Chemați doctorul!

Au alergat după doctor. Omul dormea. Îl ridică, îl zgâlțâie, dar el cade îndărăt pe pat, ca un snop, atât de adânc dormea. Nu l-au putut trezi nici cu amoniac. Înainte de asta, nu dormise trei zile și trei nopți la rând.

Dar iarna, când veneau răniții grav... Bluzele le stăteau scândură pe ei – de sânge și de apa înghețată, cizmele impermeabile erau pline de sânge cu gheață, nici nu le puteam tăia. Și toți erau reci ca niște leșuri.

Ne uitam pe fereastră – iarna era de o frumusețe de nedescris. Brazilii albi, parcă fermecați. Uitam pentru o secundă de toate... Și pe urmă iarăși...”

„Îmi amintesc de un batalion de schiori, alcătuit în totalitate din proaspeți absolvenți de liceu. Îi cosiseră cu mitralierele... Îl aduc pe unul rănit, plângea. Eram de aceeași vârstă cu ei, dar, nu știu de ce, ne consideram deja mai mature. Îl îmbrățișez.

— Copilul meu drag!...

El:

— Ia să fi fost acolo cu noi: nu mi-ai mai fi zis «copil»!

Era pe moarte și toată noaptea a strigat: «Mamă!... Mamă!...» Erau și doi băieți din Kursk, le ziceam «privighetorile». Vii să-l scoli, el doarme, cu baloane de salivă pe buze. Într-adevăr «cu caș la gură»...”

„Stăteam zile și nopți de-a rândul lângă masa de operație... Stai în picioare, și mâinile îți cad fără voie de-a lungul corpului. Se întâmpla să te izbești cu fruntea de rănitul pe care-l operai. Să dormim! Să dormim! Să dormim! Ni se umflau picioarele, nu mai încăpeau în cizme, iar ochii oboseau într-atât, încât nu-i mai puteai închide...

Războiul meu are trei mirosuri: de sânge, de cloroform și de iod...”

„Oooh! Dar rănilile... Larg căscate, adânci, sfișiate... Să-ți ieși din minți, nu alta... Schije de gloanțe, de grenade, de obuze în cap, în intestine – în tot corpul. Odată cu metalul scoatem din carne nasturi soldățești, bucăți de manta, de bluză, de centură. Unuia, îmi amintesc, întreg pieptul îi era întors pe dos, i se vedea inima... Îi bătea încă, dar el era pe moarte... Îi fac ultimul pansament și abia mă rețin să nu izbucnesc în hohote de plâns. «Să termin cât mai repede», mă gândeam, «să mă retrag într-un colțișor și să urlu pe săturate».

— Mulțumesc, surioară, zice el și-mi întinde un fel de insignă metalică.

Mă uit – două săbii încrucișate și o carabină.

— De ce mi-o dai? Îl întreb.

— Mama mi-a spus că talismanul ăsta mă va salva. Nu mai am nevoie de el. Poate tu ești mai norocoasă...

Atât a mai zis și s-a întors cu fața la perete.

Seara aveam sânge în păr, îmi pătrundea prin halat până la piele, era peste tot pe bonete, pe măști. Negru, lipicios, amestecat cu tot ce este în corpul omului. Cu urină, cu fecale...

Altă dată mă cheamă câte unul:

— Surioară, mă doare piciorul...

Numai că nu mai avea piciorul acela... Cel mai cumplit era să cari morți. O pală de vânt îi ridică cearșaful de pe chip și el se uită la tine. Nu puteam să-i duc, dacă aveau ochii deschiși, îi închideam..."

„Mi-au adus un rănit complet învelit în bandaje, era rănit la cap, nu se vedea mai nimic din el. Dar, pesemne, i-am amintit de cineva. Îl aud că mă cheamă:

— Larisa... Larisa... Larocika...!

Probabil fata pe care o iubea. Știam că nu-l întâlnisem niciodată, dar mă chema. M-am apropiat, nu înțelegeam ce se petrece. Toți se uitau la mine.

— Ai venit? Ai venit?

I-am luat mâna într-a mea și m-am aplecat spre el.

— Știam că ai să vii...

Mi-a șoptit ceva, numai el știa ce, eu nu înțelegeam nimic. Până astăzi, când îmi amintesc de întâmplarea asta, mă podidesc lacrimile.

— Când am plecat pe front, zice, n-am apucat să te sărut. Sărută-mă...!

M-am aplecat mai mult și l-am sărutat. Am văzut cum i-a lunecat din ochi o lacrimă și s-a prelins în bandaj... Asta a fost tot. A murit în câteva clipe..."

Despre moarte și uimirea în fața morții

„Oamenii nu voiau să moară... Dădeam fuga la fiecare geamăt, la fiecare strigăt. Un rănit, simțind că moare, s-a agățat de umerii mei și nu-mi mai dădea drumul. I se părea că, dacă are pe cineva alături, o soră medicală, viața n-o să-l mai părăsească. Se ruga: încă cinci minute să mai trăiască, încă două minute... Unii mureau neauziți, în tăcere, alții strigau: «Nu vreau să mor!...» Înjurau de mamă... Unul a început deodată să cânte... Un cântec moldovenesc... Omul moare, dar nu crede, nu poate crede că se stinge. Iar tu vezi cu ochii cum îi coboară pe frunte, de sub păr, culoarea galbenă. Coboară ca o umbră, se strecoară încet sub haine... Peste câteva clipe omul zace mort, dar pe chipul lui citești un fel de uimire, de parcă s-ar gândi: «Cum adică am murit? Chiar am murit?»

Cât timp mai aude... Până în ultimul moment îi spui că nu, nici vorbă să moară, îl săruți, îl îmbrățișezi: «Ce-i cu tine? Liniștește-te...!» E deja mort, cu ochii ațintiți în tavan, iar eu tot îi șoptesc ceva... Îl mângâi... Numele, da, numele le-am uitat, dar chipurile lor îmi stăruie până astăzi în minte..."

„Ne vin răniți... Îi văd că plâng... Plâng nu de durere, ci de neputință. E prima lor zi pe front, unii n-au apucat să tragă nici măcar o dată. N-au pus mâna pe puști, pentru că în primii ani armele erau prețioase ca aurul. În timp ce nemții aveau tancuri, aruncătoare de mine, avioane. Le cădeau tovarășii, și ei le luau puștile. Grenadele. Plecau la luptă cu mâinile goale... Ca la trântă...

Și dădeau peste tancuri..."

„Când mureau... Cum se uitau la noi... Cum se uitau...”

„Primul meu rănit... Glonțul îi nimerise în gât, a mai trăit câteva zile, dar nu mai putea vorbi...

Când se amputează o mână sau un picior, nu curge sânge... Apare numai carnea crudă și albă, sângele abia după aceea. Nici astăzi nu pot tăia în bucăți o găină, dacă are carnea albă... Simt numaidecât gustul sărat al sângelui în gură...”

„Nemții nu luau femeile-soldat prizoniere... Le împușcau pe loc. Sau le duceau în fața frontului lor și le arătau: uitați-vă, pasămite, nu-s femei, ci niște monștri. Și noi păstram întotdeauna două gloanțe – două, pentru cazul că nu nimereai din prima.

O soră dintre ale noastre a căzut prizonieră. A doua zi, când am recucerit satul acela, peste tot zăceau cai morți, motociclete, transportoare blindate. Am găsit-o și pe ea: avea ochii scoși, sânii retezați. O trăsese în țeapă. Ger, trupul îi era alb, alb și părul complet cărunt... Și fata avea nouăsprezece ani...

I-am găsit în raniță scrisorile de acasă și o pasăre mică verde, de cauciuc. O jucărie de copil...”

„Ne retrăgeam, ne bombardau. În primul an ne-am retras întruna. Piloții fasciști zburau «la firul ierbii», vânau fiecare om. Întotdeauna ți se pare că zboară după tine. Fugeam... Și îl văd și-l aud cum zboară spre mine. Îl văd pe pilot, îi disting chipul. Și el vede că eram niște fete... Un convoi sanitar... El zboară razant în lungul căruțelor, ba mai și zâmbește insolent. Mi-au rămas în minte zâmbetul acela înspăimântător și chipul frumos al pilotului...

Nu mai pot să îndur... Țip... Alerg într-o porumbiște – el după mine. O iau spre pădure: mă ajunge și mă ținutuește la pământ. Dau de niște tufe la lizieră, sar în pădure, într-o grămadă de frunze. Îmi curgea sângele din nas de frică, nu mai știam dacă sunt vie sau nu. Slavă Domnului, trăiam!... De atunci nu m-a mai părăsit spaima de avioane. E încă departe, pe cer, dar mie mi-e frică deja, nu mai sunt în stare să mă gândesc la nimic altceva decât la faptul că zboară spre mine și că trebuie să mă ascund, să mă vâr în gaură de șarpe ca să nu mai văd și să nu mai aud. Până astăzi nu suport zgomotul produs de avioane. Nici de zburat cu avionul nu-s în stare...”

„Eeeh, fetelor!...”

„Înainte să înceapă războiul avusesem de gând să mă mărit... Cu profesorul meu de muzică. O poveste nebunească. Mă îndrăgostisem de-adevăratelea... Și el... Dar mama nu voia să mă lase: «Ești încă mică!»

Curând a început războiul. Am cerut să merg pe front. Voiam să plec de acasă, să devin adult. Ai mei plângeau și-mi făceau bagajele de drum. Șosete groase, lenjerie...

Primul meu mort l-am văzut chiar în prima zi... În curtea școlii unde se instalase spitalul a zburat din întâmplare o schijă și l-a rănit mortal pe felcerul nostru. Și m-am gândit atunci: mama hotărâse că eram prea mică să mă mărit, dar nu ca să plec la război... Mama mea dragă...”

„Abia ne oprim, apucăm să instalăm spitalul, ni se aduc răniți și deodată ordin: evacuarea. Dintre răniți, pe unii îi luăm cu noi, pe alții nu. N-avem mașini, n-avem oameni. Ne grăbesc:

— Lăsați-i aici...! Plecați și lăsați-i...!

Pleci, și ei se uită la tine. Te petrec cu privirea. Și sunt în ochii lor și împăcare, și ciudă... Ne roagă: «Fraților! Surioarelor! Nu ne lăsați pe mâna nemților! Împușcați-ne!» Doamne, așa un chin! Așa un chin! Cine se poate ridica pe picioare ne însoțește. Cine nu, rămâne. Și nu-i mai poți ajuta cu nimic, ți-e și frică să-i privești în ochi. Eram tânără, umblam de colo-colo cu obrazii scăldați în lacrimi...

Când am fost în ofensivă, n-am părăsit nici un rănit. Îi luam cu noi chiar și pe răniții nemți. O vreme de ei m-am ocupat. Mă obișnuisem, îi pansam ca pe oricare alții. Însă, de cum îmi aminteam de anul '41, de răniții noștri abandonați și ce făceau cu ei... Cum se purtau cu ei... I-am văzut doar... Joram să nu mă mai ating de nici unul... Dar a doua zi îi pansam din nou...”

„Am salvat oameni... Dar multora le părea foarte rău că sunt medici, că pot doar să opereze și să panseze, că nu luptă cu armele. Că nu trag. Îmi amintesc... Îmi amintesc sentimentul acesta. Țin minte că pe zăpadă mirosul de sânge se simte foarte puternic... Morții... Zăceau pe câmp. Păsările le scoteau ochii, le ciuguleau fețele, mâinile. Ah, cumplită viață!...”

„Spre sfârșitul războiului, îmi era frică să scriu acasă. Nu scriu, mă gândesc, dacă mă omoară tocmai acum, și mama o să plângă că, uite, războiul s-a terminat, și eu am căzut chiar în preajma Victoriei. Nimeni nu vorbea despre asta, dar toți gândeau la fel. Simțeam că vom învinge curând, venise primăvara.

Am văzut dintr-odată cerul albastru-albastru...”

„Ce am ținut minte mai ales, ce mi s-a încrustat în memorie? Liniștea, liniștea neobișnuită din corturile cu grav răniți... Răniții cel mai grav... Nu vorbeau între ei. Nu chemau pe nimeni. Mulți erau inconștienți. Dar cel mai adesea stăteau și tăceau. Se gândeau. Priveau undeva într-o parte și se gândeau. Dacă-i strigai, nu auzeau.

La ce s-or fi gândit?”

Despre cai și păsări

„Mergeam cu trenul, mergeam...

Erau în gară eșalonul nostru cu răniți și un eșalon cu cai. A început bombardamentul, vagoanele au luat foc... Am început să deschidem vagoanele, pentru ca răniții, care puteau, să se adăpostească, dar ei s-au repezit cu toții să salveze caii care ardeau. Când țipă oameni răniți e groaznic, dar nu există nimic mai înspăimântător decât nechezatul unui cal rănit... Caii nu sunt vinovați, ei nu răspund de faptele oamenilor. Nimeni n-a fugit în pădure, toți au dat fuga să scape caii. Oricine putea. Oricine!

Vreau să spun că... Avioanele fasciste zburau aproape deasupra pământului. Jos de

tot. Apoi m-am gândit că piloții nemți trebuie să fi văzut totul, oare nu le-o fi fost rușine? Ce gândeau ei...”

„Îmi amintesc o întâmplare... Am ajuns într-un sat. La marginea pădurii zăceau câțiva partizani uciși. Cum își bătuseră joc de ei, nu vă pot spune, nu mă simt în stare. Îi tăiaseră în bucăți... Le scosese rățele, ca la porci... Zăceau... Alături, foarte aproape, pășteau niște cai. Pesemne, caii partizanilor, cu șeile pe ei. Ori fugiseră de la nemți și se reîntorseseră, ori pur și simplu fasciștii nu apucaseră să-i ia – nu știu. Nu se depărtasă prea tare. Era iarbă grasă și multă. Și m-am gândit: cum au putut oamenii să se dedea la asemenea sălbătici în fața cailor? În fața unor animale? Doar caii văzuseră totul...”

„Ardea pădurea, ardeau lanurile de grâu... Lunca fumega. Am văzut vaci și câini care arseseră. Era un miros neobișnuit. Necunoscut. Am văzut... Butoaie cu roșii, cu varză, arse. Ardeau păsările. Caii... Multe... Multe, negre, zăceau pe drumuri. Și cu mirosul acela era greu să te obișnuiești...

Am înțeles atunci că totul poate să ardă... Chiar și sângele arde...”

„În timpul unui bombardament s-a pripășit pe lângă noi o capră. S-a întins în șanț, zăcea alături de noi și behăia. Când a încetat bombardamentul, a venit cu noi, se tot strângea pe lângă picioarele oamenilor, de, era și ea vie și-o cuprinsese spaima. Am ajuns într-un sat și i-am spus unei țărănci:

— Ai grijă de ea, e speriată, săraca...!

Voiam s-o păzim...”

„În cortul meu erau un neamț și un tanchist de-al nostru plini de arsuri. Mă apropii de ei:

— Cum vă simțiți?

— Eu – bine, zice tanchistul, dar neamțul e rău.

— Dă-l încolo, zic, ăla e fascist...

— Nu, zice, vezi de el, eu n-am nimic.

Nu mai erau dușmani, ci oameni, pur și simplu doi răniți care zăceau unul lângă altul. Între ei apărea un simțământ omenesc. Nu o dată am văzut cât de repede se întâmpla asta...”

„Cum era... Ei, da, cum... Vă amintiți... Zburau păsările toamna târziu... Niște stoluri lungi, nesfârșite. Artileria noastră și a nemților bubuie, și ele zboară. Ce să le strigi? Cum să le avertizezi să nu vină încoace, că aici se trage? Cum? Și cădeau păsările, cădeau la pământ...”

„Ne-au adus la bandajat niște nemți din trupele SS... Niște ofițeri. Și vine la mine o soră medicală:

— Cum să-i bandajăm? Mai dur sau ca de obicei?

— Ca de obicei. Sunt răniți...

Și i-am bandajat în mod normal. Doi au fugit pe urmă. Au fost prinși și, ca să nu mai evadeze, le-am tăiat nasturii de la lenjerie...”

„Când au venit și ne-au spus: «Războiul s-a terminat!», m-am așezat pe masa cu instrumente sterile. Ne înțeleseserăm cu medicul că, atunci când ni se va spune: «S-a terminat războiul!», o să ne așezăm pe masa aceea. O să facem, adică, ceva cu totul neobișnuit. De obicei nu lăsam pe nimeni să se apropie de masa cu instrumente sterile. Purtam mănuși și mască, halat steril – eu le dădeam tuturor ceea ce le trebuia: tampoane, bisturie... Dar acum m-am așezat pe masa aceea...

Care erau visurile noastre? În primul rând, să învingem, în al doilea rând, să rămânem vii. O fată zicea: «Cum se termină războiul, fac o groază de plozi», alta: «Eu mă duc la facultate», alta: «Nu mai ies de la coafor. Și am să mă îmbrac trăsnet, o să am grijă de mine». Sau: «Am să-mi cumpăr un parfum frumos. O eșarfă și o broșă».

Și iată că a venit și ziua aceea. Și toate au tăcut dintr-odată...”

„Recuceriserăm un sat și căutam de unde să luăm apă. Am intrat într-o curte unde zăriserăm o cumpănă de fântână. Un puț de lemn sculptat... În curte era întins stăpânul casei, împușcat... Iar alături se așezase câinele lui. Ne-a văzut și a început să-și arate colții. N-am priceput dintr-odată, dar ne chema, de fapt. Ne-a dus în casă... Am intrat după el. Pe prag zăceau țăranca și cei trei copilași...

Câinele s-a așezat lângă ei și a început să plângă. Plângea de-adevăratelea. Ca un om...”

„Intram în satele noastre, nu mai găseam decât sobele. Atât! În Ucraina am trecut prin sate din care nu mai rămăsese nimic, numai harbuji pe câmp, și cam asta mâncau oamenii: harbujii aceia, nu mai aveau nimic altceva. Harbuji ne-au dat și nouă, eliberatorilor... În loc de flori.

M-am întors acasă. Mama, cu trei copii și câinele locuiau într-un bordei. Tocmai mâncau zeamă de lobodă: și ei, și câinele... Fierbeau lobodă, mâncau ei, dădeau și câinelui. Și mânca și el... La noi în sat era plin de privighetori înainte de război: după război, timp de doi ani nu le-a mai auzit nimeni, tot pământul era răscolit, până în adânc. «Araseră» bine obuzele. Unde dispăruseră? Nimeni nu știe. S-au întors la locurile lor abia după trei ani, când oamenii și-au construit din nou case.”

„Ori de câte ori culeg flori de câmp, îmi amintesc de război. În război n-am cules nici o floare. Iar dacă strângeam buchete, numai la înmormântări... Când ne luam rămas-bun...”

„Eeeh, fetelor, cât de parșiv e războiul ăsta!... Să le pomenim pe camaradele noastre!...”

„N-AM FOST EU ACEEA...”

Ce-mi rămâne cel mai bine în minte?

Îmi rămâne glasul încet, deseori nedumerit, al omului. Omul e uimit de el însuși, de ceea ce i s-a întâmplat. Trecutul a dispărut, cu vârtejul lui nebunesc, amețitor, s-a ascuns, dar omul a rămas. A rămas în mijlocul vieții de zi cu zi. Totul în jur e banal, afară de amintirile lui. Acum devin și eu martor. Martor a ceea ce oamenii își amintesc și al modului cum își amintesc, al lucrurilor despre care vor să vorbească sau pe care vor să le uite ori să le împingă în cel mai îndepărtat cotlon al memoriei. Să le pună sub obroc. Martor al disperării că nu-și pot găsi cuvintele, deși vor să reconstituie trecutul în speranța că, de la depărtare, îi pot desluși sensul deplin. Pot vedea și înțelege ceea ce n-au văzut și n-au înțeles atunci. Acolo. Se cercetează pe ei înșiși, se întâlnesc din nou cu propria lor ființă. De cele mai multe ori sunt deja dedublați – omul de atunci și cel de acum, tânărul și bătrânul. Omul din război și cel de după. Cel care trăiește la mult timp după război. Nu mă părăsește nici o clipă sentimentul că aud în același timp două glasuri...

Tot la Moscova, la întâlnirea veteranilor Armatei LXV, am cunoscut-o pe Olga Iakovlevna Omelcenko. Camaradele ei purtau rochii primăvăratice și basmale în culori deschise, numai ea era în uniformă militară. Era înaltă, solidă. Nu vorbea și nu plângea. A tăcut tot timpul, dar cu o tăcere aparte, în care se ghicea mai mult decât în cuvinte. Era ca și cum ar fi vorbit tot timpul cu sine însăși. Nu mai avea nevoie de nimeni.

Am făcut cunoștință, apoi am vizitat-o la Polotk.

Și înaintea mea s-a dezvăluit încă o pagină de război care depășește orice fantezie...

*Olga Iakovlevna Omelcenko, instructor
sanitar într-o companie de infanterie:*

„Talismanul mamei... Mama voia să plec cu ea în evacuare; știa că țin morțiș să merg pe front și m-a legat de căruța în care ne îngrămădiserăm lucrurile. Numai că eu m-am dezlegat pe tăcute și dusă am fost: bucățica aceasta de frânghie mi-a rămas agățată de mână...

Refugiu. Toți fugeau din calea nemților. Unde să găsești un adăpost? Și cum să ajungi la front? Pe drum am întâlnit un grup de fete. Una dintre ele zice:

— Aici, aproape, stă mama. Hai la mine!

Maică-sa ne deschide, ne măsoară din priviri – eram murdare din cap până în călcâie.

— Rămâneți acolo, în antreu! zice.

Am rămas. A adus două cazane mari, ne-a silit să ne dezbrăcăm la piele. Ne-am spălat părul cu cenușă (deja săpun nu mai exista) și ne-am cocoțat pe cuptor. Am dormit neîntoarsă. Dimineața, mama fetei ne-a făcut o supă, a copt și niște pâine din tărațe și cartofi. Cât de gustoasă ni s-a părut pâinea aceea! Și supa era atât de dulce!...

Am rămas acolo patru zile. Femeia ne dădea de mâncare puțin câte puțin, altfel, zicea, vi se apleacă și – gata cu voi! În a cincea zi ne-a spus:

— Plecați!

Cu puțin înainte trecuse pe la ea o vecină, noi ședeam pe cuptor. Femeia ne-a făcut semn cu degetul să tăcem mîlc. Nu le spusese nici vecinilor că venise fiică-sa, toți știau că fata e pe front. Era singurul ei copil, și uite că nu i-a fost milă de ea, nu-i putea ierta rușinea de a se fi întors acasă.

Ne-a trezit dis-de-dimineață, ne-a dat câte o bocceluță cu de-ale gurii, ne-a îmbrățișat pe fiecare și ne-a spus:

— Plecați!

— Nici măcar n-a încercat să-și țină fata?

— Nu, a sărutat-o și i-a spus: «Taică-tău luptă, du-te și tu să lupti!»

Abia pe drum fata mi-a mărturisit că era soră medicală și abia scăpase din încercuire.

Am rătăcit mult, prin diferite locuri, în sfârșit am ajuns la Tambov și am reușit să mă angajez la un spital. Era bine acolo, m-am întremat după foamea ce-o îndurasem, ba chiar ajunsesem durdulie. Și, când am împlinit șaisprezece ani, mi s-a spus că de-acum pot și eu dona sânge, așa cum făceau surorile și medicii. Am început să dau în fiecare lună. În spital era tot timpul nevoie de sute de litri, nu ajungea. Donam de două ori câte cinci sute de centimetri cubi, câte o jumătate de litru de două ori pe lună. Primeam, ca să-mi refac forțele, o rație specială de alimente: un kilogram de zahăr, un kilogram de griș, un kilogram de salam. M-am împrietenit cu o femeie, tușa Niura. Avea șapte copii, și bărbatul ei căzuse încă la începutul războiului. Băiatul cel mai mare era de unsprezece ani. Într-o bună zi se dusesse după alimente și pierduse cartelele, așa că le dădeam lor și rația mea. La un moment dat, un doctor îmi spune:

— Hai, zice, să-ți scriem adresa, poate cândva te caută cel pe care l-ai înviat.

Am notat adresa pe un bilețel și l-am prins de flacon.

Și, după un timp, trecuseră vreo două luni, nu mai mult – tocmai ieșisem din schimb și mă culcasem –, simt că mă zgâlțâie cineva.

— Scoală-te! A venit frate-tău.

— Ce frate? N-am nici un frate!

Dormitoarele noastre erau la ultimul etaj, am coborât, mă uit în hol: un tânăr locotenent, foarte chipeș. Întreb:

— Cine o caută pe Omelcenko?

— Eu, zice. Și-mi arată bilețelul acela. Sunt fratele tău de sânge.

Îmi adusese două mere, o cutiuță cu bomboane – pe vremea aceea nu puteai găsi nicăieri așa ceva. Dumnezeuule, ce bune au putut fi bomboanele acelea! M-am dus la directorul spitalului.

— A venit frate-meu...

Mi-a dat o învoire.

Tânărul zice:

— Hai la teatru!

Nu fusesem în viața mea la teatru, acum mergeam, și încă însoțită de un băiat. Era băiat frumos, ofițer!

Peste câteva zile a plecat, fusese repartizat pe frontul Voronej. Când a trecut să-și ia rămas-bun, am deschis fereastra și i-am făcut semn cu mâna. Nu mai primisem învoire: veniseră prea mulți răniți...

Nu primeam scrisori de la nimeni, n-aveam nici măcar o idee de ce înseamnă să primești o scrisoare. Și deodată mă pomenesc cu un plic triumfiar... Îl deschid și citesc: «Prietenul dumneavoastră..., comandant de grupă de mitraliori... a căzut vitejește pe câmpul de luptă». Era fratele meu de sânge. Cum fusese crescut la casa de copii, adresa mea era, pesemne, singura pe care o avusese notată. Adresa mea... Când plecase, mă rugase insistent să rămân la spitalul acela, pentru ca, după război, să mă poată găsi mai lesne. „În război e ușor să te pierzi“, se temea el. Nu trecuse nici o lună de atunci... M-a cuprins groaza... A fost ca o lovitură în inimă... Am hotărât să merg cu orice preț pe front, să mă răzbun pentru sângele meu, știam că undeva se vărsase sângele meu...

Numai că nu era defel ușor să pleci pe front. Am înaintat trei rapoarte directorului, a patra oară m-am înființat personal la el și i-am spus:

— Dacă nu-mi dați voie să plec pe front, fug.

— Bine, zice, dacă ești atât de îndărătnică...

Lucrul cel mai înfiorător e, firește, prima luptă. Firește, pentru că nu știi nimic... Cerul vuieste, pământul vuieste, ai senzația că inima îți explodează, că pielea îți va plesni dintr-o clipă în alta. Nu credeam că pământul poate să se crape. Totul trosnea, totul urla. Se clătina... Tot pământul... Pur și simplu nu mai puteam... Cum să supraviețuiesc... Am crezut că n-am să rezist. Mi s-a făcut o frică nebună și, atunci, ca să nu mai fiu lașă, mi-am scos carnetul de comsomolistă, l-am înmuiat în sângele unui rănit și mi l-am pus în buzunarul de la piept, apoi m-am încheiat la loc... În felul ăsta mi-am jurat mie însămi să nu cedez spaimei, pentru că, dacă dau bir cu fugiții în prima luptă, mai departe n-aveam să pot face nici un pas. Aveam să mă scoată din linia întâi și să mă trimită la batalionul sanitar, or, eu voiam numai acolo, să văd cândva măcar un fascist adevărat la față... De-adevăratelea... Înaintam, mergeam prin iarbă și iarba ne ajungea până la brâu... De ani de zile nu se semănase pe acolo. Avansam foarte greu. Eram în arcul de la Kursk...

După luptă, m-a chemat șeful statului-major. O căsuță în ruine, fără nimic în ea. Intru. Înăuntru era doar un scaun, colonelul stătea în picioare. Mă instalează pe scaunul acela și zice:

— Mă tot uit la tine și mă întreb: ce te-a făcut să te vâri în iadul ăsta? Au să te ucidă ca pe-o muscă. E război, fetițo, nu glumă! Vreau să te trec într-o unitate sanitară. Încă, dacă te curăță, e bine, dar dacă rămâi fără ochi, fără mâini? Te-ai gândit la asta?

— Tovarășe colonel, zic, m-am gândit. Și vă rog un singur lucru: lăsați-mă în compania mea!

— Bine, șterge-o!

A țipat la mine atât de tare, încât m-am speriat. Și s-a întors cu fața la geam...

Erau bătălii foarte grele. Am trecut și prin lupte corp la corp... E ceva înspăimântător, ceva ce nu e pentru oameni... Se împung cu baioneta în pânțele, în ochi, se sugrumă unul pe celălalt. Își rup oasele. Vuiet, urlete, gemete... Și trosnetul acela... Trosnetul... N-ai cum să-l uiți. Trosnetul oaselor... Auzi cum trosnește craniul. Se despică... Chiar și pentru vreme de război, e prea mult, e înspăimântător... Nu e nimic omenesc în asta. Nu cred pe nimeni dacă-mi spune că nu i-a fost frică. Vezi că nemții s-au ridicat în picioare și vin, încă vreo câteva minute și începe atacul. Începi să tremuri... Dar asta până la prima împușcătură. De cum auzi comanda, nu-ți mai aduci aminte de nimic, te ridici odată cu toți și țâșnești înainte. Și nu-ți mai e frică. A doua zi, însă, nu mai poți dormi, te cuprinde spaima. Rememorezi totul, toate detaliile, îți dai seama că puteai fi ucis și te cuprinde o groază rece. Imediat după atac e mai bine să nu te uiți la chipurile oamenilor, sunt cu totul altele, nu seamănă cu fețele obișnuite. Nici ei nu pot să se privească în ochi. Nici măcar la copaci nu se uită. Te apropii de câte unul, și el: «Pl-l-leacă! Pl...!» Nu pot să explic ce este. Toți par smintiți, parcă le lucește chiar ceva animalic în privire. Mai bine să nu vezi. Până astăzi nu-mi vine să cred că am rămas în viață. Că trăiesc... Rănită, cu două contuzii la activ, dar întreagă... Nu-mi vine să cred...

Închid ochii și revăd totul ca aievea.

Un proiectil a nimerit într-un depozit de muniții, a izbucnit un incendiu. Am văzut după aceea santinela: nu mai era un om, ci un morman negru de carne. Sărea, ai fi zis că țopăie în loc. Toți se uitau la el, pierduți, din tranșee, nu știau ce să facă, se pierduseră. Am înșfăcat un cearșaf, l-am acoperit și m-am prăvălit peste el. L-am ținut la pământ. Pământul era rece... Uite-așa... S-a tot zbatut până i-a plesnit inima... Apoi a amuțit...

Eram learcă de sânge... Vine spre mine un soldat bătrân, se apleacă, mă cuprinde pe după umeri, și-l aud șoptind:

— Chiar dacă rămâne vie, din fata asta om nu mai iese. S-a terminat cu ea!

Adică pentru că trăisem, tânără cum eram, asemenea grozăvie. Tremuram toată, ca într-o criză de epilepsie. Cu greu m-au dus pe brațe în adăpost... Nu mă mai țineau picioarele... Dărdâiam de ziceai că-mi trece un curent electric prin corp... Sentimentul e de nedescris...

Și pe urmă altă luptă... Lângă Sevskoe, nemții ne atacau de șapte-opt ori pe zi. Încă

În aceeași zi am cărat soldații de pe câmp cu arme cu tot. Mă târăsc spre ultimul, avea brațul rupt de-a binelea, îi atârna. I se bălăngănea făcut bucăți... Se mai ținea în vene... Tot într-un șuvoi de sânge... Trebuia să-i tai numaidecât brațul, altfel nu puteam să-l pansez. Dar n-avem nici cuțit, nici foarfecă. Cum geanta, când mă târam, mi-a tot lunecat dintr-o parte în alta, căzuseră din ea... Ce să fac? Am retezat cu dinții carnea aceea... L-am pansat... îl pansam, dar el de colo:

— Mai repede, surioară! Trebuie să mă întorc repede la băieți...

Tot trupul îi ardea...

După câteva zile, când au pornit spre noi tancurile, doi au dat bir cu fugiții. Au dezertat... Și tot lanțul s-a rupt... Au pierit mulți dintre ai noștri. Răniții pe care izbutisem să-i târăsc la adăpost, într-o groapă de obuz, au căzut prizonieri. Tocmai trebuia să vină mașina după ei... Dar, când cei doi au rupt-o la fugă, a început panica. I-au părăsit pe răniți. Ne-am întors pe urmă la locul unde-i lăsasem: care avea ochii scoși, care cu pânțele sfârtecat. Când am văzut asta, peste noapte m-am înnegrit. Că doar eu îi adunasem pe toți într-un loc... Eu... Mi s-a făcut atât de cumplit de frică...

Dimineața au aliniat întregul batalion și i-au scos în față pe lașii aceia. S-a dat citire sentinței de condamnare la moarte prin împușcare. Trebuiau șapte oameni pentru execuție. S-au oferit trei, ceilalți au rămas nemișcați în front. Mi-am înșfăcat automatul și am făcut un pas înainte. Cum am ieșit... O fată... Întreg frontul m-a urmat... Nu-i puteam ierta. Din pricina lor pieriseră băieții aceia!

Am îndeplinit sentința... Apoi am lăsat automatul în jos și mi s-a făcut groază. M-am apropiat de ei... Zăceau... Unul avea pe față un zâmbet viu...

Nu știu, i-aș fi iertat acum? N-aș putea să spun... N-aș vrea să spun o minciună. Câteodată aș vrea să plâng. Dar nu-mi iese...

La război am uitat totul. Toată viața dinainte. Totul... Și iubirea am uitat-o...

Se îndrăgostise de mine comandantul unei companii de cercetare. Îmi trimitea bilețele prin soldații lui. Și, într-un târziu, m-am dus la întâlnire.

— Nu, zic. Iubesc un om care nu mai e de mult printre cei vii.

S-a apropiat foarte mult de mine, m-a privit adânc în ochi, s-a întors și a plecat. Nemții trăgeau, dar el mergea înainte, nici nu se apleca măcar...

Apoi, în Ucraina, am eliberat la un moment dat un sat mare. «Hai să mă plimb puțin!» mă gândesc. Era vreme frumoasă, casele albe... La capătul satului, morminte, pământ proaspăt răscolit... Acolo îi îngropaseră pe cei căzuți în luptele pentru satul acela. Nu știu ce mă atrăsese afară din sat... Deodată văd, pe una dintre scândurelele de pe morminte, o fotografie și un nume. Chipul mi se părea cunoscut... Comandantul de companie, cel cu declarația de dragoste. Da, era numele lui... Și în clipa aceea m-am simțit atât de ciudat... M-a luat o asemenea spaimă... Ca și cum el m-ar fi văzut, ca și cum ar fi fost încă în viață... Tocmai veneau la mormânt băieții din compania lui. Știau tot, că doar ei îmi aduseseră bilețelele acelea. Nici unul nu s-a uitat la mine, de parcă nici n-aș fi existat. Eram invizibilă. Iar pe urmă, când i-am mai întâlnit, totdeauna am avut impresia că, în sinea lor, voiau să mor. Pur și simplu nu mă puteau vedea în ochi

vie și nevătămată. Simțeam acest lucru... Ca și cum le greșisem cu ceva... Și lui...

M-am întors din război și am căzut la pat. Am rătăcit mult, din spital în spital, până când am nimerit la un bătrân profesor. El m-a tratat, vreme îndelungată, mai mult cu vorbele decât cu medicamentele, îmi explica boala. Îmi spunea că, dacă aș fi plecat pe front la optsprezece–nouăsprezece ani, ar fi fost altceva, aș fi avut un organism cât de cât fortificat, însă șaisprezece ani e o vârstă mult prea fragedă, și trauma a fost pentru el prea puternică.

— Sigur, zice, medicamentul e bun și el, te ajută pe ici pe colo, dar, dacă vrei să-ți refaci cu adevărat sănătatea, sfatul meu e unul singur: mărită-te și fă cât mai mulți copii! Numai asta te poate salva... Cu fiecare sarcină, organismul va renaște.

— Câți ani aveai?

— Când m-am întors din război, mergeam pe douăzeci. Bineînțeles, nici nu mă gândeam să mă mărit.

— De ce?

— Mă simțeam epuizată sufletește, mult mai matură decât cei de vârsta mea, chiar bătrână. Prietenele mele mergeau la bal, la petreceri; eu nu puteam: priveam deja viața cu alți ochi, ca dintr-o altă lume... Eram bătrână! Feluri tineri îmi făceau curte, niște puștani, dar ei nu vedeau în sufletul meu, ce se petrecea acolo. V-am povestit cum a fost o zi... În luptele de lângă Sevskoe. O singură zi... După care noaptea mi-a țâșnit sânge din urechi. Dimineață m-am trezit ca după o boală gravă. Perna mi-era plină de sânge...

Iar la spital? După un paravan, în sala de operații, aveam o albie mare unde se azvârleau brațele și picioarele amputate... Venise un căpitan din linia întâi, își adusese tovarășul rănit. Nu știu cum a ajuns acolo, după paravan, dar a văzut copaia aceea și... a căzut leșinat.

Pot să rememorez la nesfârșit. Fără să mă opresc... Și ce e cel mai important?

Îmi amintesc zgomotele războiului. Totul în jur urlă, duduie, scrâșnește, trosnește de focul artileriei... Sufletul omului îmbătrânește la război. După război n-am mai fost niciodată tânără... Iată ce e cel mai important. Părerea mea...

— V-ați căsătorit?

— M-am căsătorit. Am născut și am crescut cinci băieți. Cinci fii. Fete nu mi-a dat Dumnezeu. Pentru mine cel mai uimitor e că, după o asemenea spaimă și teroare, am putut să mai nasc copii frumoși. Și m-am dovedit o mamă bună și o bunică bună.

Acum îmi amintesc totul și mi se pare că n-am fost eu, ci o altă fetișcană..."

M-am întors acasă, am luat cele patru casete (două zile de discuții) cu „încă un război“, cu sentimente amestecate: emoție și frică, nedumerire și admirație. Curiozitate, consternare, duioșie. Acasă le-am povestit prietenilor câteva episoade. În mod neașteptat, toți au reacționat la fel: „Prea înspăimântător. Cum de-a rezistat? Nu și-a pierdut mințile?“ Sau: „Noi ne-am deprins să citim despre alt fel de război. În războiul acesta există o linie clară de despărțire: ei–noi, bine–rău. Dar aici?“ Dar am observat că toți aveau lacrimi în ochi și toți cădeau pe gânduri. Probabil reflectau la aceleași lucruri ca și mine. Au existat deja pe lume mii de războaie (nu demult am citit că au fost

numărate mai bine de trei mii – și mari, și mici), dar războiul a rămas unul dintre cele mai mari mistere ale omenirii. Nimic nu s-a schimbat. Eu încerc să micșorez marea istorie până la nivelul omului de rând ca să înțeleg ceva. Să găsesc cuvinte. Dar chiar și pe acest teritoriu aparent restrâns și ușor de cercetat – teritoriul unui singur suflet omenesc – totul este încă mai greu de înțeles, mai puțin previzibil decât în istorie. Pentru că sub ochii mei trăiesc lacrimile și emoțiile vii ale omului. Chipul omenesc, peste care, în timpul discuției, trec umbrele durerii și ale spaimei. Uneori îmi fulgeră chiar prin minte gândul seditios la frumusețea abia simțită a suferinței omenesti. Atunci mă sperii de mine însămi...

Drumul e unul singur – să iubești omul. Să-l înțelegi prin iubire.

„ÎȚI ȚIN MINTE OCHII PÂNĂ AZI...”

Căutările continuă... Dar de data aceasta nu trebuie să plec prea departe...

Strada pe care locuiesc la Minsk poartă numele Eroului Uniunii Sovietice Vasili Zaharovici Korj – combatant din războiul civil, erou al luptelor din Spania, comandant de brigadă de partizani în Marele Război. Orice belorus a citit o carte despre el, măcar la școală, sau a văzut un film. Un personaj legendar în Belarus. Punând de sute de ori numele lui pe plicuri și formulare de telegrame, nu mă gândisem niciodată la el ca la un om în carne și oase. Mitul se substituise demult omului viu. Devenise dublul lui. Dar de data aceasta mergeam pe stradă cu un simțământ nou: o jumătate de ceas cu troleibuzul spre celălalt capăt al orașului și aveam să le cunosc pe fetele lui Korj – amândouă luptaseră pe front – și să-i văd nevasta. Sub ochii mei, legenda avea să învie și să se transforme în viață omenească, să coboare pe pământ. Ce era mare avea să devină mic. Oricât de mult îmi place să privesc cerul sau marea, oricum o să mă fascineze întotdeauna mai mult un grăunte de nisip pus sub lupă. Lumea dintr-un strop. Viața aceea uriașă și incredibilă pe care o descopăr acolo. Cum să numești mic ceea ce e mic, și mare ceea ce e mare când și unul, și altul sunt la fel de nesfârșite? Eu nu le mai deosebesc de mult. Pentru mine un singur om înseamnă deja enorm de mult. În el există totul – și te poți pierde.

Găsesc adresa corectă – din nou un bloc masiv și greoi. Iată și scara a treia, apăs în lift pe butonul cu etajul șapte...

Îmi deschide mezina – Zinaida Vasilievna. Aceleași sprâncene negre, destinse ca niște aripi, aceeași privire îndărătnic-deschisă, familiară din fotografiile tatălui ei.

— Ne-am strâns toate. Olea, sora mea, a sosit de la Moscova azi-dimineață. Acolo locuiește. Predă la Universitatea Patrice Lumumba. E și mama aici. Datorită dumneavoastră ne-am reunit.

Amândouă surorile, atât Olga Vasilievna, cât și Zinaida Vasilievna Korj, au fost instructori sanitari în escadroane de cavalerie. S-au așezat una lângă alta și s-au uitat la mama lor – Feodosia Alekseevna.

Ea a și început:

— Totul ardea. Ni s-a spus să ne evacuăm... Am călătorit îndelung... Am ajuns în regiunea Stalingrad. Femeile și copiii – spre spatele frontului, bărbații – dintr-acolo spre

front. Combaineri, tractoriști – toți spre front. Unul, îmi amintesc, dintr-un camion ticsit, se ridică în picioare și strigă:

— Măicuțelor, fetelor! Mergeți în spatele frontului și strângeți recolta, ca să-l putem răpune pe dușman!

Toți cei din jurul lui și-au scos căciulile și se uitau la noi. Iar noi eram cu copiii în brațe sau de mână – tot avutul nostru... Și el ne ruga:

— Măicuțelor, fetelor! Mergeți în spatele frontului și strângeți recolta!

De-a lungul întregii convorbiri n-a mai scos o vorbă. Fetele au mai mângâiat-o din când în când ușor pe brațe, ca s-o liniștească.

Zinaida Vasiliievna:

— Locuiam la Minsk. Eu aveam paisprezece ani și jumătate, Olea – șaisprezece, iar fratele nostru, Leonea – treisprezece. Pe Olea tocmai o trimiseserăm la un sanatoriu pentru copii, iar pe noi tata voia să ne ducă la țară, la ai lui. Dar în noaptea aceea n-a dormit acasă. Lucra la comitetul regional de partid, l-au chemat la o oră târzie și s-a întors acasă abia în zori. S-a repezit în bucătărie, a îmbucat ceva și ne-a spus:

— Copii, a început războiul. Nu vă mișcați de acasă, așteptați-mă!...

În aceeași noapte am plecat. Cea mai dragă amintire a tatei din Spania era o armă de vânatoare foarte arătoasă, cu cartușieră. Era decorația lui pentru vitejie. I-a încredințat arma fratelui meu:

— Tu ești cel mai mare acum, ești bărbat, trebuie să ai grijă de mama și de surorile tale...

Am păstrat pușca aceea cât a ținut războiul. Încolo, toate lucrurile mai de valoare le-am vândut sau le-am schimbat pe pâine, dar arma am păstrat-o. Nu ne-am putut despărți de ea. Era amintirea noastră de la tata. Ne-a mai aruncat, când am urcat în mașină, un cojoc mare, haina lui cea mai călduroasă.

La gară ne-am mutat în tren și, încă înainte de a ajunge la Gomel, am fost mitraliați de aviația inamică. Auzim ordin:

— Afară din vagoane, în tufișuri! Pe burtă!

Când atacul s-a terminat... Mai întâi s-a așternut liniștea, apoi au început strigăte... Toți au dat fuga... Mama și fratele meu au izbutit să urce îndărăt în vagon, dar eu am rămas. M-am speriat foarte rău... Groaznic! Nu rămăsesem niciodată singură până atunci. Iar acum eram singură. Am impresia că o vreme chiar mi-am pierdut graiul... Am amuțit... Cineva m-a tot întrebat ceva, dar eu tăceam... Apoi m-am lipit de o femeie, am ajutat-o să panseze răniții – era medic. O tot numeau „tovarășe căpitan“. Și am plecat mai departe cu unitatea ei sanitară. Mi-au dat de mâncare, dar curând au intuit că ceva nu era în regulă și m-au întrebat:

— Tu, de fapt, câți ani ai?

Mi-am dat seama că, dacă le spun adevărul, au să mă expedieze la vreo casă de copii. Or, eu voiam să lupt. Am fost încredințați tot timpul – și tata ne spunea mereu acest lucru – că aveam să luptăm pe teritoriul dușmanului, că tot ce se întâmplă e

vremelnic și că războiul se va încheia curând prin victoria noastră. Ei bine, cum se putea victoria aceea fără mine? Am spus că am șaisprezece ani și m-au ținut. M-au trimis la niște cursuri de patru luni. Învățam și, totodată, aveam grijă de răniți. Mă deprindeam cu războiul... Bineînțeles că trebuia să mă deprind. Cursurile nu erau la o școală, ci chiar acolo, în batalionul sanitar. Ne retrăgeam și căram răniții cu noi.

Ocoleam drumurile, pentru că erau bombardate, se trăgea asupra noastră. Mergeam răzlețiți, prin mlaștini și râpe, peste haturi. Mai multe unități. Pe alocuri trupele se concetrau, pe alocuri se dădeau lupte. Și așa mergeam întruna. Mergeam pe câmpuri. Ce recoltă, Dumnezeuule! Treceam peste câmpuri și călcam în picioare secara... În anul acela fusese o recoltă nemaipomenită, spicele erau înalte de tot. O vreme minunată, iarba verde strălucea, senin, iar împrejur morți, răniți, sânge... Copaci negri... Gări dărâmate... De vagoanele carbonizate atârnav oameni arși... Așa am ajuns la Rostov. Acolo am fost rănită într-un bombardament. Mi-am recăpătat cunoștința în tren. Aud pe cineva spunând, lângă mine, în ucraineană:

— Mă, nătăflete! Nevastă-ta, când a născut, n-a plâns cum plângi tu acum! Un soldat îl muștra pe un flăcău. Dar mie, când a văzut că deschisese ochii, mi-a spus: Tu, fetițo, poți să bocești. Tu ai voie...

Mi-am amintit de maică-mea și, într-adevăr, am început să plâng.

După spitalizare aveam dreptul la un concediu. Am încercat s-o găsesc pe mama. Ea, firește, mă căuta pe mine, iar Olea pe noi amândouă. Și, minune! Ne-am regăsit prin niște cunoștințe de la Moscova. Am scris toate pe aceeași adresă și așa am aflat una de alta. Mama muncea într-un colhoz, lângă Stalingrad. Adevărată minune! Am plecat într-acolo.

Era sfârșitul lui '41.

Cum trăiau acolo? Leonea, încă un copil de treisprezece ani, lucra pe tractor. La început îl puseseră pe o remorcă, dar, când toți tractoriștii fuseseră trimiși pe front, îi dăduseră vehiculul pe mână. Lucra zi și noapte. Mama mergea în urma tractorului ori stătea alături de el, în cabină: se temea să nu cumva să adoarmă și să lungească de la volan sub roți. Dormeau pe jos în casa cuiva. Nu se dezbrăcau. Pentru că n-aveau cu ce să se învelească. Așa o duceau... Curând a venit și Olea. Au făcut-o socotitoare. Dar ea a scris la comisariat, cerând să fie trimisă pe front, numai că era întotdeauna refuzată. Și am hotărât – eu eram deja un „războinic încercat” – să mergem împreună la Stalingrad, iar acolo o să găsim noi o unitate care să ne vrea pe amândouă. Pe mama am amăgit-o cu vorba, spunând că mergeam în Kuban, în niște locuri bogate, unde tata avea niște cunoștințe...

Aveam o manta veche, o bluză militară și două perechi de pantaloni. Pe una i-am dat-o Olei, care n-avea nici o haină militară. Cizmele – o pereche pentru amândouă. Mama ne-a împletit din lână de oaie niște ciorapi groși, de fapt un fel de papuci, important e că erau calzi. Am mers șaiszeci de kilometri pe jos, până la Stalingrad: una în cizme, cealaltă în „papucii” aceia, apoi schimbam. Era ger, februarie. Am înghețat, am făcut foame cât încape... Ce ne-a putut da mama pentru drum? Niște piftie din

coaste descărnate și câteva lipii... Și ne era o foame... Dacă adormeam și visam ceva, era numai despre mâncare. În vis, franzelele zburau pe deasupra mea.

Am ajuns la Stalingrad, acolo nimănui nu-i ardea de noi, nici n-au vrut să ne asculte. Atunci ne-am hotărât să mergem, așa cum îi spuseseam mamei, în Kuban, pe adresa tatei. Ne-am strecurat într-un marfar. Eu mi-am îmbrăcat mantaua și m-am așezat pe banchetă, Olea – sub ea. După un timp, ne schimbam hainele și locurile. De militari nu se agăța nimeni. Doar că nu aveam nici un ban în buzunare...

În sfârșit, Kubanul... Printr-un miracol, le-am găsit pe cunoștințele acelea ale tatei. Tot acolo am aflat că se alcătuiește un corp de voluntari din căzăcime. Era vorba de Corpul 4 Cavalerie Căzăcesc, devenit ulterior corp de gardă. Numai voluntari – oameni de toate vârstele: și cazaci bătrâni, pe care îi duseseră, odinioară, la luptă Budionnîi și Voroșilov³¹, și băieți tineri. Ne-au luat și pe noi într-unul din escadroane. Ne-au dat, fiecareia, echipament și câte un cal. Calul trebuia să ți-l hrănești și să ți-l îngrijești singur. Noroc că în copilărie avuseserăm un cal și căpătaserăm unele deprinderi. De cum mi-au dat calul, am urcat în șa și ne-am împrietenit pe loc. Era un căluț mic, cu coada atârănând până-n pământ, dar foarte iute și ascultător. Am mai călărit după aceea mulți cai, ungurești, românești, și i-am îndrăgit atât de mult, încât nici astăzi nu pot trece indiferentă pe lângă un cal. Dormeam printre picioarele lor: când se mișcau, își ridicau încetișor copita și-și dădeau piciorul în lături, dar niciodată nu călcau pe om. Iar dacă ești rănit, dar încă viu, calul nu te părăsește niciodată. Foarte deștept animal. Iar pentru un cavalerist, calul e un prieten, întru totul fidel.

Botezul focului l-am primit când, la gara Kușciiovskaia, corpul nostru a participat la respingerea atacului unor tancuri. După bătălia de la Kușciiovskaia – vestitul atac de cavalerie al cazacilor din Kuban –, corpul a primit titlul «de gardă». Lupta a fost crâncenă. Iar pentru mine și pentru Olea și mai cumplită, pentru că încă ne era foarte frică. Deși eu luptasem deja și consideram că mai știam câte ceva, când s-a pornit șarja de cavalerie – cerchezele în vânt, săbiile scoase din tecii, caii care zburau cu toată forța – și toată avalanșa asta a căzut asupra tancurilor, a artileriei, a fasciștilor, a fost ca un vis înspăimântător. Fasciștii erau mai mulți, toți cu pistoale-mitralieră, înaintând pe lângă tancuri cu arma în cumpănire, și totuși n-au rezistat: și-au abandonat tunurile și au rupt-o la fugă...

Olga Vasilievna despre aceeași luptă:

— Pansam răniți, alături zăcea un fascist, credeam că e mort, dar era numai rănit și a vrut să mă ucidă. O ciudată intuiție m-a făcut să mă întorc spre el. Am izbutit să-i zvârl arma din mână cu piciorul. Nu l-am omorât, dar nici nu l-am bandajat, ci am plecat. Era rănit în pânțece...

Zinaida Vasilievna continuă:

— Duceam un rănit, când deodată văd doi nemți ieșind de după o tanchetă. Tancheta fusese lovită de un obuz și ei, pesemne, izbutiseră să sară prin oblon afară. O

secundă și, dacă n-aș fi apucat să trag o rafală spre ei, m-ar fi împușcat, cu rănitul meu cu tot... Atât de neașteptat s-a întâmplat totul! După luptă, m-am reîntors în locul acela: zăceau alături, cu ochii deschiși. Și acum văd ochii aceia... Unul din ei, îmi amintesc, era un neamț foarte frumos, tânăr. Mi-a părut rău de el, cu toate că era fascist... Simțământul acela m-a însoțit multă vreme, nu mai voiam să ucid... Ai impresia că fierbi de ură – la urma urmei, ce naiba caută pe pământul nostru? –, dar ia încearcă să ucizi cu mâna ta! E înspăimântător... N-am alt cuvânt... Absolut înspăimântător... Să încerci singură...

Bătălia se încheie. Sotniile căzăcești părăsesc câmpul de luptă, și Olea nu-i. Plec ultima, privesc mereu în urmă. S-a lăsat deja seara. Și Olea nu-i... Mi s-a spus că un grup, între care și ea, a rămas să adune răniții. Nu puteam să fac nimic, o așteptam. Rămân în urma sotniei, aștept, apoi alerg să-i ajung iar. Plâng: oare e cu putință ca în prima luptă să-mi pierd sora? Unde poate fi? Ce i s-a întâmplat? Dacă moare pe undeva și mă cheamă?...

Olea... Olea era și ea numai lacrimi... Ne-a ajuns în timpul nopții. Cazacii plâneau când ne-au văzut cum nu ne mai puteam desprinde una din îmbrățișarea celeilalte. Atunci am înțeles că nu putem, că e de neîndurat să rămânem împreună. Mai bine să ne despărțim, pentru ca, la o adică, să nu vedem... N-am fi suportat ca una dintre noi să piară sub ochii celeilalte. Am hotărât că eu trebuia să-mi cer transferul în alt escadron. Dar cum să ne despărțim... Cum?

Mai departe am luptat despărțite, mai întâi fiecare în alt escadron, apoi chiar în divizii diferite. Atât mai puteam să ne transmitem, salutări, cu câte un prilej oarecare, să aflăm dacă cealaltă mai e în viață... La fiecare pas pândeau moartea. Îmi amintesc, lângă Ararat³²... Ne împotmoliserăm în niște nisipuri. Araratul fusese cucerit de nemți. Era Crăciunul, și nemții sărbătoreau³³. S-au selecționat dintre noi un escadron și o baterie de patruzeci de milimetri. Pe la cinci după-amiază am pornit, am mărșăluit toată noaptea. Și în zori i-am întâlnit pe cercetașii noștri, care plecaseră înainte.

Satul era într-o vale, ca într-o ceașcă... Nemții nu se gândiseră că vom putea trece prin nisipurile acelea și aveau o apărare foarte slabă. Am răzbătut prin pozițiile lor de spate fără zgomot. De cum am coborât din munți am și capturat santinelele și am năvălit în sat ca nălucile. Nemții săreau din așternut goi-pușcă, doar cu pistolul-mitralieră în mâini. Prin odăi – brazi împodobiți... Toți soldații – beți... Și în fiecare curte erau pe puțin două-trei tancuri, apoi tanchete, transportoare blindate... Tehnică, nu glumă. Le-am aruncat în aer acolo unde erau. Rafale, bubuituri, panică... Toți alergau de colo-colo, temându-se să nu nimerească într-ai lor. Totul ardea.... Ardeau și brazii de Crăciun...

Am avut opt răniți. I-am târât până sus, pe un deal... însă am făcut o prostie: nu le tăiaserăm legătura telefonică. Și artileria germană a început să ne toace cu aruncătoare de mine și tunurile cu tragere lungă. Abia am izbutit să-mi urc răniții în căruța sanitară, care s-a urnit... Și, sub ochii mei, un proiectil a lovit căruța aceea făcând-o bucăți-bucățele. Un singur om a rămas viu. Iar acum îi vedeam pe nemți că

vin în susul dealului, după noi...

— Lasă-mă, surioară, zice singurul rănit, lasă-mă...! Oricum mor...

Era rănit în pânțele... Îi ieșiseră mațele... Totul... Și le strângea singur și și le vâra înapoi...

Am crezut că din pricina acestui rănit calul îmi era plin de sânge, când colo, el însuși, sârmanul, era rănit la o coastă. Ca să-l pansez, mi-am consumat tot pachetul individual. Aveam câteva bucățele de zahăr: i le-am dat. Deja se trăgea din toate direcțiile, nu mai știai unde-i neamțul și unde-s ai noștri. Nu făceai nici zece metri și dădeai de răniți... Trebuie, mă gândesc, să fac rost de o căruță, să-i adun pe toți. Găsesc căruța, pornesc, la un moment dat văd o pantă și trei drumuri: și la dreapta, și la stânga, și înainte. M-am zăpăcit... Încotro s-o iau? Țineam hățurile strâns, calul mergea numai încotro îl mânam eu. Și, deodată, nu știu ce instinct mi-a sugerat, auzisem pesemne pe undeva că ei, caii simt drumul și, înainte de a ajunge la răscrucea aceea, am lăsat căruța în voia animalului. A luat-o într-o cu totul altă direcție decât cea pe care l-aș fi îndreptat eu. Și a tot mers, a tot mers...

Deja mă lăsaseră puterile, îmi era totuna încotro merge. Fie ce-o fi. A mers el ce-a mers, când într-o vreme îl văd că dă din cap, ridic și frâul și-l țin. M-am aplecat și i-am ținut rana cu palma. El merge și mai vesel, mai iute, pe urmă... o dată așa nechează, de parcă ar fi simțit pe cineva. M-am temut că erau nemții. M-am hotărât să dau drumul calului înainte, dar am văzut urme proaspete lăsate de mulți cai: erau urmele unei *taceanka*³⁴, se vedea că trecuseră pe puțin cincizeci de oameni. Și, peste vreo două-trei sute de metri, calul a dat cu botul într-o căruță. Erau răniți acolo, rămășițele escadronului nostru.

Dar deja ne veneau ajutoare, briște, căruțe... Aveau ordin să ne aducă pe toți. Sub gloanțe, sub salvele tunurilor, i-au strâns pe toți ai noștri – și pe răniți, și pe morți. M-am întors și eu cu o *taceanka*. I-am găsit pe toți, și pe băiatul acela rănit în pânțele, i-am scos de acolo. Numai caii împușcați au rămas. Se crăpase deja de-a binelea de ziuă, mergeam cu căruțele și ni se întuneca sufletul: o întreagă herghelie zăcea acolo. Cai frumoși, puternici... Vântul le răsfiga coamele...

Un întreg perete din odaia unde stăm e pavoazat cu fotografii mărite, de dinainte de război și de pe front, ale celor două fete. Iată-le școlărițe, purtând pălăriuțe cu flori. Poza a fost făcută cu două săptămâni înainte de începutul războiului. Chipuri copilărești obișnuite, surâzătoare, ușor stânjenite de însemnătatea momentului. Acum iată-le în cercheze căzăcești și cizme de cavaleriști. Se fotografiaseră în '42. În timp, o distanță de un an, dar chipul e altul, omul e altul. Iar această fotografie Zinaida Vasilievna i-a trimis-o mamei de pe front: pe piept, prima medalie Pentru Vitejie. Aici sunt fotografiate în Ziua Victoriei... Ce mi se întipărește în memorie? Evoluția chipului: de la trăsăturile dulci ale copilăriei, spre privirea femeii mature, marcată chiar de o anumită asprime.... Și-mi vine cu greu să cred că această schimbare a avut loc în câteva luni, într-un an... În vremuri obișnuite, o asemenea metamorfoză s-ar fi petrecut mult mai încet, mai neobservat. Chipul omului se modelează treptat. Sufletul ajunge să i se vadă

pe el doar cu timpul.

Dar războiul a creat repede imaginea sa în oameni. Și-a pictat portretele.

Olga Vasilievna:

— Ocupaserăm un sat mare, de vreo trei sute de gospodării, în care fusese abandonat un spital nemțesc, în curtea spitalului local. Primul lucru pe care l-am văzut: în curte era săpată o groapă enormă, în care zăceau, împușcați, o parte din răniți – înainte de a fugi, nemții îi uciseseră ei înșiși. Ajunseseră, pesemne, la concluzia că oricum noi asta aveam să facem. Un singur cort rămăsese, până la ăștia nu apucaseră, pesemne, să ajungă, ori poate îi lăsaseră acolo pentru că toți erau fără picioare.

Când am intrat în cortul acela, răniții ne-au privit cu ură: se gândeau, probabil, că veniserăm să-i lichidăm. Translatorul le-a spus că noi nu obișnuim să împușcăm răniți; îi vindecăm. Atunci unul dintre ei a început chiar să aibă pretenții: pasămite, de trei zile nu mâncaseră nimic, nu-i bandajase nimeni... Mă uit, într-adevăr era ceva înspăimântător: nici un medic nu-i văzuse de multe zile. Rănile putrezeau, bandajele li se încrustaseră în trupuri.

— Și v-a fost milă de ei?

— N-aș putea numi ceea ce încercam milă; mila înseamnă, oricum, compasiune, și asta n-am simțit. Era altceva... Am avut un caz: un soldat a lovit un prizonier. Ei, asta mi s-a părut inadmisibil, i-am luat apărarea acelui rănit, deși îl înțelegeam pe al nostru... El mă cunoștea, era, bineînțeles, mai în vârstă, m-a înjurat. Dar nu l-a mai lovit pe neamț... M-a acoperit de sudălmi: „Ai uitat, p... mă-tii! Ai uitat ce fac ei, p... mă-tii!“ Nu uitasem nimic, țineam minte cizmele acelea... Când nemții expuseseră, în fața tranșeelor lor, câteva perechi de cizme de-ale soldaților noștri cu picioarele retezate într-însele. Era iarnă, stăteau ca niște țărushi... Cizmele acelea... Tot ce-am mai văzut din camarazii noștri... Ce rămăsese...

Îmi amintesc cum ne-au venit în ajutor niște marinari... Și mulți au fost sfârtecați de mine, am dat peste niște câmpuri mari minate. Au zăcut acolo mult, la soare... Trupurile li se umflaseră și, din pricina bluzelor marinărești, păreau harbuji. Niște harbuji uriași pe un câmp imens... Enormi.

Nu uitasem. Nu uitasem nimic. Dar n-aș fi putut să lovesc un prizonier, măcar pentru că era deja fără apărare. Asta hotăra fiecare pentru sine, și era un lucru important.

Zinaida Vasilievna:

— În luptele de la Budapesta... Era iarnă... Căram de pe câmpul de luptă un sergent rănit, comandantul unei grupe de mitraliori. Purtam pantaloni, o pufoaică și o căciulă cu clape pentru urechi. Deodată văd: zăpada era neagră. Carbonizată... Mi-am dat seama că era o groapă adâncă, exact ce-mi trebuia. Cobor în groapa aceea, acolo era o ființă vie, aud și un scrâșnet metalic... Mă întorc: un ofițer neamț, rănit la picioare, cu țeava pistolului-mitralieră întinsă spre mine. Or, cărând rănitul acela, îmi ieșiseră niște

șuvițe de păr de sub căciulă, aveam și geanta sanitară pe după umăr, cu crucea roșie. Când m-am întors, mi-a văzut chipul, și-a dat seama că sunt fată, a scos un fel de „H-a-a!” și a aruncat arma. Încordarea nervoasă îi scăzuse brusc, totul îi devenise, pesemne, indiferent...

Și iată-ne tustrei în aceeași groapă: rănitul meu, eu și neamțul. Groapa nu era prea mare, picioarele ni se atingeau. Eu eram toată îmbibată, sângele ni se amesteca. Neamțul avea niște ochi mari și se uita la mine cu ochii aceia: ce aveam să fac? Fascist blestemat! Pistolul-mitralieră îl aruncase numaidecât, vă dați seama? Scena aceea... Rănitul meu nu pricepea nimic, pune mâna pe pistol... Se întinde și vrea să-l sugrume pe neamț... Iar acela se uită la mine... Îi țin minte ochii până azi... Încep să-mi pansez rănitul, neamțul zace plin de sânge, îi curgea ca din izvor, avea un picior retezat de-a binelea. Încă puțin și ar fi murit, îmi dau seama foarte bine. Și, fără a-l fi bandajat complet pe rănitul nostru, îi sfârtec neamțului aceuia pantalonul, îl pansez și-i aplic un garou, apoi trec iar la rănitul meu. Neamțul zice: *Gut... gut*³⁵... Repeta întruna. Rănitul meu, până nu și-a pierdut cunoștința, mi-a tot strigat ceva... Mă amenința... L-am mângâiat, l-am liniștit. A venit apoi căruța sanitară și i-am scos din groapă pe amândoi... I-am încărcat în ea. Și pe neamț. Înțelegeți?

Olga Vasilievna:

— Când bărbații vedeau o femeie în linia întâi, chipurile li se schimbau. Chiar și numai un glas de femeie îi tulbura. Într-o seară, m-am așezat lângă adăpost și-am început să fredonez în surdină. Credeam că nu mă aude nimeni, dar dimineața comandantul mi-a spus:

— N-am dormit toată noaptea. Tânjeam atât de mult după un glas de femeie...!

La un moment dat, bandajam un tanchist... Bătălia era în toi, vuiet, zăngănit, bubuituri. El mă întreabă:

— Cum te cheamă?

Mi-a făcut chiar un compliment.

Mi s-a părut atât de straniu să-mi pronunț în dezastrul acela numele: „Olea“... M-am străduit întotdeauna să arăt bine, să fiu zveltă. Adeseori se spunea despre mine: „Dumnezeule, și chiar a fost cu voi în linia întâi? Atât de curățică?“ Îmi amintesc cum mă temeam că, dacă voi fi omorâtă, am să arăt urât. Am văzut multe fete ucise... În noroi, în apă... Ei... Cum era... Nu voiam să mor astfel... Uneori, te adăposteai de gloanțe și te gândeai nu atât să nu fii ucisă: îți acopereai chipul, ca să nu fii slujită. Mâinile. Cred că toate fetele gândeau la fel. Bărbații râdeau de noi, li se părea caraghios acest lucru. Chipurile, nu ne stă gândul la moarte, ci naiba știe la ce... La fleacurile noastre femeiești...

Zinaida Vasilievna:

— Cu moartea nu te poți obișnui... Nu... N-o poți îmblânzi... Ne retrăgeam din fața nemților în munți. Aveam cinci băieți răniți grav, în pânțele, într-o zi-două mureau.

Nu-i puteam lua cu noi, n-aveam pe ce să-i cărăm. Pe mine și pe o altă fată, Oksanocika, tot instructor sanitar, ne-au lăsat cu ei într-o șură și ne-au spus:

— Peste două zile ne întoarcem să vă luăm.

Am rămas trei zile și trei nopți la rând cu băieții aceia. Toți, altminteri, perfect conștienți și viguroși. Nu voiau să moară... N-aveam la noi decât niște pomezi amărâte, altceva nimic... Cereau tot timpul apă, dar n-aveau voie să bea. Unii înțelegeau, alții ne umpleau de bogdaproste... Înjurau ca la ușa cortului... Care cu cana arunca în noi, care cu cizma... Au fost cele mai cumplite trei zile din viața mea. Au murit sub ochii noștri, unul după altul: nu i-am putut ajuta cu nimic...

Prima decorație? Am fost propusă pentru medalia Pentru Vitejie. Dar nu m-am dus s-o iau. Eram supărată. Ridicol, vă dați seama? Pe prietena mea o distinseseră cu medalia Pentru Merite în Luptă, iar mie mi se acordase Pentru Vitejie. Or, ea participase la o singură luptă, în vreme ce eu trecusem deja prin bătălia de la Kușciowskaia și prin alte operații de răsunet. M-am simțit jignită: ea, după o singură luptă, are „merite militare“, iar pe mine mă decorează numai „pentru vitejie“, de parcă m-aș fi remarcat o singură dată, acolo. Comandantul a râs de mine când a aflat despre ce era vorba. Mi-a explicat că medalia Pentru Vitejie e cea mai prețioasă, e aproape un ordin.

Lângă Makeevka, în Donbass, am fost rănită la coapsă. M-a străpuns o schijă cât o pietricică. Am simțit că-mi curge sânge, mi-am împăturit pachetul individual și l-am presat peste rană. M-am pansat și-am alergat mai departe. Mi-era rușine să spun cuiva: chipurile, e rănită biata fată – și unde? În fesă. La șaisprezece ani ți-e rușine să recunoști așa ceva... Am tot alergat, m-am tot pansat, până când mi-am pierdut cunoștința din pricina hemoragiei. Cizmele îmi erau pline de sânge...

M-au văzut ai noștri, s-au gândit că sunt moartă. „Au să vină sanitarii s-o ridice“, și-au zis. Lupta continua, încă puțin și aș fi pierit acolo. Noroc că au trecut, într-o misiune de cercetare, tanchiștii și m-au văzut. Eram fără căciulă, îmi alunecase de pe cap. Au văzut că de sub mine curge sânge, deci eram vie... Ei m-au dus la batalionul medico-sanitar. De acolo m-au trimis la spital, apoi la un altul. Daaa... Curând s-a terminat războiul pentru mine... Peste jumătate de an, m-au trecut printr-o comisie de demobilizare din pricina stării sănătății. Războiul se terminase, aveam optsprezece ani, dar sănătate nu mai aveam: trei răni și o contuzie gravă. Dar am ascuns acest lucru, eram fată. Despre răni mai vorbeam, dar contuzia am trecut-o sub tăcere. Numai că ea s-a trădat singură... M-au internat iar în spital, mi-au dat o adeverință de invaliditate... Și eu ce-am făcut? Am rupt hârtia aceea și am azvârlit-o, nici măcar banii nu i-am luat. Trebuia să treci și să tot treci prin comisii, să povestești când fuseseși rănită, când suferiseși contuzia... De asta îmi ardea mie?

La spital au venit să mă viziteze comandantul de escadron și plutonierul. Comandantul de escadron îmi plăcuse foarte mult în timpul războiului, dar pe front el nu mă băgase în seamă. Era un bărbat frumos, îi venea foarte bine uniforma. Tuturor bărbaților le stătea bine în uniformă. Dar femeile? În pantaloni, cosițe nu aveam voie, toate tunse scurt, aproape ca băieții. Abia spre sfârșitul războiului ni s-a dat voie să

purtăm cosițe și, uneori, pieptănături mai acătării. Or, în spital, îmi crescuse deja părul, purtam coadă, mă mai întremasem și amândoi (râde veselă) s-au îndrăgostit brusc de mine. Așa, dintr-odată! Făcuserăm tot războiul împreună și... nimic. Și deodată, și comandantul de escadron, și plutonierul m-au cerut de nevastă... Iubire, nu glumă! Cât de mult ne doream cu toții să iubim! Să fim fericiți!

Era sfârșitul lui '45...

După victorie, ceea ce voiam era să uităm cât mai repede războiul. Pe mine și pe sora mea ne-a ajutat tata. Era un bărbat înțelept. Ne-a luat medaliile, ordinele, scrisorile de mulțumire, și ne-a spus:

— A fost război, ați luptat. Acum gata, uitați-l! Puneți-vă pantofi în picioare! Sunteți fete frumoase. Trebuie să învățați și, mai ales, să vă măritați...

Olea se adapta mult mai greu la noua viață. Și-mi aduc aminte cum tata îi spunea mamei: „Eu sunt vinovat că fetele au plecat atât de fragede la război. Mi-e teamă să nu se fi frânt ceva în ele... Atunci au să lupte toată viața“.

Pentru ordinele și medaliile primite, mi s-au dat niște taloane speciale, ca să pot cumpăra câte ceva de la magazinul militar. Mi-am cumpărat cizme de cauciuc, pe atunci foarte la modă, un palton, o rochie, pantofi. M-am hotărât să-mi vând mantaua. Mă duc la piață... într-o rochie de vară, de culoare deschisă... Ce credeți c-am văzut acolo? Băieți tineri fără brațe, fără picioare... Toți – foști combatanți... Cei ce aveau brațele întregi vindeau linguri de lemn, cioplite de ei înșiși. Sutiene de damă, chiloți. Altul... Fără mâini, fără picioare... cu ochii în lacrimi. Cerșea o copeică... N-aveau nici cărucior de invalid, mergeau pe niște scânduri pe care și le făcuseră singuri, împingându-le cu mâinile – cine avea. Erau beți. Cântau *M-ai uitat, m-ai părăsit*³⁶. Ehei, așa lucruri am văzut... Am plecat, n-am mai vândut mantaua. După aceea, câtă vreme am stat la Moscova, vreo cinci ani cred, nu m-am mai putut duce la piață. Mă temeam că vreunul dintre acei schilozi o să mă recunoască și o să-mi spună: „De ce m-ai scos atunci de pe câmpul de luptă? De ce m-ai salvat?“ Mi-am adus aminte de un tânăr locotenent... Avea picioarele... Unul îi fusese retezat de o schijă, celălalt i se mai ținea în ceva... L-am bandajat... sub bombardament... Iar el îmi striga: „Nu mă mai târî după tine, mai bine împușcă-mă...! Îți ordon!“ Înțelegeți? Tot timpul mi-a fost frică să nu-l reîntâlnesc...

Iar când am stat în spital, era acolo un băiat tânăr, foarte chipeș. Tanchist. Mișa... Nimeni nu-i știa numele de familie, toți îl știau după numele mic... I s-au amputat picioarele și brațul drept, mai rămăsese cu mâna stângă. Erau amputări înalte, nu putea purta nici un fel de proteze. Îl cărau în cărucior. Făcuseră, special pentru el, un cărucior înalt, cu care-l preumblau toți, care cum putea. Și veneau mulți civili, ajutau și ei la îngrijitul răniților, mai cu seamă al marilor mutilați, cum era Mișa. Și femei, și liceeni. Chiar și copii. Pe acest Mișa îl cărau uneori pe brațe. Și nu se pierduse cu firea. Voia atât de mult să trăiască! Avea doar nouăsprezece ani, n-apucase să trăiască defel. Nu-mi aduc aminte dacă mai avea vreo rudă, dar bietul băiat știa că n-are să fie lăsat de izbeliște, era convins că nu va fi uitat... Firește, războiul răscolise toată țara,

pretutindeni paragină și distrugeri. Eliberam sate arse până-n temelii, numai pământul le mai rămăsese oamenilor...

Eu și Olea n-am ajuns medici, cu toate că înainte de război visaserăm amândouă la asta. Puteam intra la institut fără examen, ca orice fost combatant. Însă văzuserăm de atâtea ori cum sufereau și mureau oamenii... Nu puteam îndura gândul că aveam să vedem același lucru și de atunci înainte... Și chiar și peste treizeci de ani am convins-o pe fiica mea să nu dea la medicină, cu toate că ținea foarte mult... După zeci de ani... E de ajuns să închid ochii și să văd... E primăvară... Mergem pe un câmp unde tocmai s-a dat o bătălie, căutăm răniți. Câmpul e tot călcat în picioare. Dau peste doi morți – un soldat tânăr de-al nostru și un neamț. Zac în porumbul crud și privesc cerul amândoi... Încă nici nu li se vede moartea pe față. Pur și simplu privesc cerul... Până azi țin minte ochii aceia...

Olga Vasilievna:

— Din ultimele zile petrecute pe front iată ce țin minte. Mergem noi, mergem și, deodată, muzică. O vioară... Ei bine, pentru mine în ziua aceea s-a terminat războiul. Muzica aceea a fost un miracol: alte sunete... M-a trezit parcă dintr-un vis... Toți credeam că, după război, după atâta suferință, după marea aceea de lacrimi, vom trăi o viață minunată. După Victorie... După ziua aceea... Ni se părea că toți oamenii vor fi foarte buni, că se vor iubi unii pe alții. Că vor fi frați și surori... Cât așteptaserăm ziua aceea...!

³¹ Kliment Voroșilov (1881–1969), comandant militar și politician ucrainean, vestit pentru participarea la Războiul Civil din Rusia. A fost unul dintre primii cinci mareșali ai Uniunii Sovietice și unul dintre cei doi rămași neepurați după procesul mareșalului Tuhacevski.

³² Munte în Armenia

³³ Rușii (dacă sărbătoresc Crăciunul) o fac în ianuarie, pe stil vechi.

³⁴ Căruță ușoară cu coviltir, pe arcuri. S-a folosit pentru transportul armamentului în război.

³⁵ Bine... bine (în limba germană în original)

³⁶ Cântec popular rus

„NOI N-AM TRAS CU PUȘCA...”

Sunt mulți oameni într-un război... Și multă treabă...

Sunt multe de făcut nu numai în legătură cu moartea, ci și cu viața. La război se trage cu pușca, se minează și deminează, se bombardează, se dau lupte la baionetă, se sapă tranșee – dar nu numai asta: se și spală rufe, se gătește terci, se coace pâine, se curăță cazanele de la bucătărie, se îngrijesc caii, se repară vehiculele, se cioplesc sicrie și se bat cuie în ele, se împarte poșta, se croiesc cizme, se aduce tutun. Chiar și la război, mai bine de jumătate din viață constă din banalități. Și din fleacuri. Pare ciudat să gândești așa, nu? „Munți de muncă muierască”, așa cum îmi spunea sanitara Aleksandra Iosifovna Mișutina. Armata mergea înainte, iar în urma ei, „al doilea front” – spălătoresele, bucătăresele, mecanicii auto, poștașii...

Unul dintre ei mi-a scris: „Noi nu suntem eroi, noi am fost în culise”. Deci ce se petrecea acolo, în culise?

Despre cizmulițe și un sătuc blestemat

„Mergem prin noroi, caii se scufundă în el sau cad pur și simplu lați. Camioanele se împotmolesc... Soldații târăsc armele în spate. Trag căruțe cu pâine și cu rufe. Cutii de mahorcă. Văd cum o cutie de mahorcă zboară în noroi, urmată de un potop de înjurături... Au grijă de obuze, dar și de mahorcă...”

Soțul îmi spune tot timpul, îmi repetă: «Cască bine ochii în jur! E un eveniment epocal! Epocal!»

*Tatiana Arkadievna Smeleanskaia,
corespondent de război*

„Până la război am trăit fericită. Cu tata, cu mama. Tatăl meu abia se întorsese din războiul finlandez. Se reîntorsese fără un deget și eu îl întrebam: «Tată, de ce e nevoie de război?»

Dar războiul a venit curând, nici n-apucasem să cresc și eu ca lumea. Ne-am evacuat din Minsk. Ne-au adus la Saratov. Acolo am lucrat într-un colhoz. Mă cheamă președintele sovietului sătesc:

— Tot timpul mă gândesc la tine, fetiço.

— De ce adică, nene, mă mir eu, te gândești la mine?

— Ehe, zice, de n-ar fi piciorul ăsta de lemn! Blestematul ăsta de picior de lemn...!

Fac ochii mari, nu pricepeam nimic.

— Am primit o hârtie, zice, trebuie să trimit doi oameni pe front și n-am pe cine. M-aș duce chiar eu, dar blestematul ăsta de picior de lemn... Nici pe tine nu te pot trimite: ești evacuată. Ori, poate, te duci totuși? Două fete am în sat: pe tine și pe Maria Utkina.

Maria era o fată înaltă, bine clădită, eu – un prâslea, o fărâmiță acolo...

— Te duci?

— Dar moletiere o să mi se dea?

Umblam în zdrențe: ce putuserăm lua cu noi de acasă?

— Tu ești așa de drăguță!... O să ți se dea și cizmulițe...

M-am învoit.

... Ne-au dat jos din eșalon, a venit după noi un nene, zdravăn, mustăcios, și nimeni n-a vrut să meargă cu el. Nu știu de ce, n-am întrebat, așa eram eu, nu mă vâram prima niciunde. Nu ne-a plăcut nenea ăla. Apoi a apărut un ofițer chipeș. Păpușă, nu alta! Ne-a convins și ne-am dus cu el. Am ajuns la unitate. Acolo – nenea cel mustăcios, hlizindu-se la noi:

— Cum e, cânelor, cu mine n-ați vrut, ai?

Maiorul ne-a chemat la el câte una și ne-a întrebat:

— Ce știi să faci?

Una zice:

— Să mulg vacile.

Alta:

— Acasă curățam cartofi. O ajutam pe mama.

Mă cheamă și pe mine.

— Dar tu?

— Știu să spăl.

— Văd că ești fată bună. Bine-ar fi dacă ai ști și să gătești!

— Știu.

Toată ziua fierbeam mâncare, iar noaptea, ajunsă în baraca noastră, trebuia să spăl pentru soldați, ba și să stau două ceasuri în post. Mă strigau: «Santinelă! Santinelă!» Nu răspundeam, că n-aveam putere.“

Irina Nikolaevna Zinina, ostaș, bucătăreasă

„Lucram într-un tren sanitar. Îmi aduc aminte, prima săptămână am plâns întruna: în primul rând, eram fără mămica, în al doilea rând, nimerisem pe bancheta de sus, unde acum se pun bagajele. Acolo era «camera» mea.

— La ce vârstă ați plecat pe front?

— Eram elevă în clasa a opta, dar n-am apucat sfârșitul anului: am fugit pe front. Toate fetele din trenul sanitar erau de vârsta mea.

— Și în ce consta munca dumneavoastră?

— Aveam grijă de răniți, îi hrăneam, le dădeam plosca – asta era munca noastră. Împreună cu mine făcea de serviciu o fată ceva mai mare. O vreme m-a cruțat.

— Dacă cer «rața», mi-a spus, cheamă-mă pe mine!

Erau mulți grav răniți: care fără mâini, care fără picioare. În prima zi am chemat-o pe colega mea, apoi mi-am dat seama că nu mă putea păzi ziua și noaptea – am rămas singură. Și deodată mă cheamă un rănit:

— Surioară, „rața“!...

Îi întind plosca și văd că n-o ia. Mă uit: n-avea mâini. Ceva mi-a fulgerat prin creier, mi-am dat seama cam ce trebuia să fac, dar timp de câteva minute am stat ca prostită. Știam că trebuie să-l ajut... Dar nu știam ce însemna asta, nu văzusem încă niciodată așa ceva. Nici măcar la cursuri nu ne învățaseră...”

Svetlana Nikolaevna Liubici, sanitară

„Eu n-am tras niciodată cu pușca... Le-am fiert soldaților terci. Pentru asta am primit o medalie. Nici nu-mi mai amintesc de ea; ce, eu am luptat? Am fiert cașă și supă soldățească. Am târât cazane și cisterne, e drept, grele... Țin minte, comandantul îmi spunea: «Aș ciurui cu pistolul-mitralieră cisternele astea! Cum o să mai naști, după război, copii?» Și, într-adevăr, într-o bună zi a pus pistolul-mitralieră pe ele. A trebuit să căutăm altele, mai mici.

Vin soldații din linia întâi, li se dă un răstimp de odihnă. Sărmanii, toți murdari, chinuiți, cu picioarele și mâinile degerate. Cel mai mult se temeau de geruri uzbekii și tadjiicii. La ei e totdeauna soare, cald, și deodată – treizeci, patruzeci de grade sub zero. Nu se puteau încălzi, trebuiau hrăniți ca niște copii. Nu puteau duce singuri lingura la gură.”

*Aleksandra Semionovna Masakovskaia,
ostaș, bucătăreasă*

„Am spălat rufe... Tot războiul am spălat rufe... De mână. Bluze, maiouri de corp... Vasăzică, se aduce rufăria – zdrențuită, păduchioasă. Până și halatele de camuflaj veneau pline de sânge – nu mai erau albe, ci roșii. Negre de sânge uscat. În prima apă n-ai cum să le speli – e roșie sau neagră... Bluze fără mâneci, în schimb cu găuri cât toate zilele în piept, pantaloni cu un crac lipsă. Speli cu ochii în lacrimi, limpezești cu ochii în lacrimi munți, munți de rufărie... Maiouri de corp... Și acum, când îmi amintesc, mă dor mâinile. Iarna maiourile sunt grele, sângele îngheață pe ele. În vis, revăd mereu vremurile acelea. Așa, de povestit, nu mă pricep...”

Maria Stepanovna Detko, ostaș, spălătoreasă

„La război au fost atâtea minuni... Să vă povestesc...

Pe iarbă stă întinsă Ania Kaburova... Transmissionista noastră. Moare – un glonț a nimerit-o în inimă. În tot acest timp, pe deasupra noastră zboară un stol alungit de cocori. Toți au ridicat capetele către cer, și ea a deschis ochii. S-a uitat.

— Ce păcat, fetelor! Pe urmă s-a rugat și ne-a zâmbit: Fetelor, oare chiar am să mor? În acest timp, se apropie în fugă poștărița noastră, Klava, și-i strigă:

— Nu muri! Nu muri! Ai o scrisoare de acasă...

Ania nu mai închide ochii, așteaptă...

Klava noastră se așază lângă ea și desface plicul. O scrisoare de la mama: «Draga mea, iubita mea fetiță...» Lângă mine stă un medic care îmi spune:

— E o minune! O minune. Fata asta trăiește împotriva tuturor legilor medicinei...

Poștărița a terminat de citit scrisoarea. Și abia atunci ochii Aniei s-au închis...“

Maria Aleksandrovna Vasilevskaia,
sergent, transmisionistă

„Specialitatea mea... Specialitatea mea era frizeria...

Vine o fată... Eu nu știam cum s-o tund. Avea păr bogat, ondulat. Intră în adăpost și comandantul:

— Tunde-o băiețește!

— Dar e femeie.

— Nu, e soldat. Femeie o să redevină după război.

Oricum ar fi... Oricum, de îndată ce părul le creștea puțin, le făceam și fetelor, noaptea, coafuri. În loc de bigudiuri aveam conuri de brad... Ei, măcar un cârlionț să le fac...“

Vasilisa Iujnina, ostaș, frizeriță

„Cărți am citit puține... Și nici nu știu să povestesc frumos... I-am îmbrăcat, i-am spălat și i-am călcat pe soldați – ăsta-i tot eroismul nostru. Mergeam în urma armatei călare sau în căruțe, foarte rar cu trenul, caii erau vlăguiți, pot spune că, de fapt, am ajuns pe jos până la Berlin. Și, dacă stai și te gândești, am făcut de toate: i-am ajutat pe sanitari să care răniți, pe Nipru am cărat obuze, căci nu se puteau aduce cu mașini sau căruțe, le purtam pe brațe cale de câțiva kilometri. Săpam adăposturi, podeam poduri...

Dacă nimeream în încercuire, fugeam și trăgeam ca toată lumea. Dacă am omorât sau nu n-aș putea spune. Fugeam și trăgeam ca toată lumea.

Mi se pare că țin minte foarte puține. Dar câte n-au fost! O să-mi amintesc... Mai vino o dată!...“

Anna Zaharovna Gorlaci, ostaș, spălătoreasă

„Am o poveste scurtă...

Plutonierul mă întreabă:

— Fetițo, câți ani ai?

— Șaisprezece, da' care-i necazul?

— Necazul e, zice, că nu primim minori.

— Fac orice, zic. Coc și pâine.

M-au luat...“

Natalia Muhametdinova, ostaș, brutăreasă

„Eu eram copistă... Iată cum m-au convins să trec la statul-major... Mi s-a spus: știm că înainte de război ai fost fotograf, o să fiți la noi tot fotograf.

Îmi amintesc bine că nu voiam să fotografiez moartea. Pe cei uciși. Făceam poze soldaților când se odihneau – fumau, râdeau –, când primeau decorații. Păcat că pe atunci nu aveam film color, numai alb-negru. Când se scotea drapelul regimentului... Asta puteam să fotografiez frumos...

Iar azi... Vin jurnaliștii la mine și mă întreabă:

— Dumneavoastră i-ați pozat pe morți? Câmpul de bătaie...?

Am început să caut... Am puține fotografii ale morții... Dacă murea careva, băieții mă rugau:

— Îl ai pe undeva viu?

Îl căutam viu... să zâmbească...”

Elena Vilenskaia, sergent, copistă

„Construiam căi ferate, poduri de pontoane, adăposturi. Frontul era la doi pași. Săpam pământul noaptea, ca să nu fim descoperiți de aviație.

Tăiam pădure. În general, în grupa mea erau mai mult fete, toate tinerele. Numai câțiva bărbați, din cei inapți pentru front. Cum căram copacii? Îi apucam toate și-i căram. Grupa și copacul. Toate aveam palmele pline de bășici însângerate... Și umerii...”

Zoia Lukianovna Verjbițkaia,

comandant de grupă într-un batalion de construcții

„Am terminat o școală pedagogică... Când am primit diploma, începuse deja războiul. Din cauza asta, nu ni s-au dat repartizări, ne-au trimis la părinți. Ajung acasă, peste câteva zile mă convoacă la comisariat. Mama nu voia în ruptul capului să mă lase, eram tânără, aveam doar optsprezece ani.

— Te expediez la frate-tău, zice, spun că ești plecată...

Nici n-am vrut să aud.

— Doar sunt comsomolistă!

La comisariat ne-au strâns, așa și pe dincolo, și ni s-a comunicat că e nevoie de brutari pentru front.

E o muncă foarte grea. Aveam opt cuptoare de fier. Poposeam în câte un sat sau oraș distrus și le instalam. Apoi – lemne, douăzeci-treizeci de vedre cu apă și cinci saci cu făină. Fete de optsprezece ani, căram saci de câte șaptezeci de kilograme. Îi apucam câte două și îi căram. Sau câte o targă cu patruzeci de pâini. Eu, de exemplu, nu puteam s-o ridic. Zi și noapte lângă cuptor, zi și noapte. Frământam o albie – alta la rând. Bombardamente? Nu conta: noi coceam pâine...”

Maria Semionovna Kulakova, ostaș, brutar

„Eu în toți cei patru ani de război am fost pe drumuri... Mergeam după indicatoare: „gospodăria Șciukin“, „gospodăria Kojuro“. Primeam la bază tutun, țigări sau cremene – lucruri după care soldatul tânjește atât de mult în linia întâi – și la drum! Pe unde cu mașina, pe unde în căruță, adesea pe jos, însoțită de unul sau doi soldați. Totul trebuia cărat în spinare. Până la tranșee n-ai cum ajunge cu calul: te simt nemții. Totul duceam în spate. Cocoașa la bătaie, drăguț...”

Elena Nikiforovna Ievskaia, ostaș, furnizor

„La începutul războiului aveam nouăsprezece ani. Locuiam în orașul Murom, din regiunea Vladimir. În octombrie '41, nouă, comsomoliștilor, ni s-a încredințat construcția șoselei Murom–Gorki–Kulebaki. Când ne-am întors de pe șantier, ne-au mobilizat.

Eu am fost trimisă la o școală de transmisiuni din Gorki. După ce am terminat cursurile, am ajuns în armata activă, în Divizia 60 Infanterie. Am lucrat ca ofițer la poșta unui regiment. Am văzut cu ochii mei cum, pe linia întâi, oamenii, primind câte o scrisoare, plângeau și sărutau plicurile. Multora cei dragi le muriseră ori trăiau pe teritoriul ocupat de inamic. N-avea cine să le scrie. Atunci am început să le scriem noi. «Dragul meu soldat, îți scrie o Fată Necunoscută. Cum vă merge acolo? Îl bateți pe neamț? Când ne aduceți Victoria?» Noaptea la rând compuneam scrisori. Eu singură am scris, cât a ținut războiul, sute...”

Maria Alekseevna Remneva, sublocotenent, lucrător poștal

Despre săpunul special K și despre carceră

„La 1 mai m-am căsătorit, iar la 22 iunie a început războiul. Asupra orașului s-au năpustit primele avioane nemțești. Eu lucram la un orfelinat pentru copiii spanioli, aduși la noi, la Kiev, în '37.... Războiul civil din Spania... Noi nu știam ce să facem, dar puștii – spaniolii – au început să sape în curte tranșee. Aveau experiență... Copiii au fost expediați în spatele frontului, iar eu am plecat în regiunea Penza. Primisem misiunea să organizez niște cursuri de surori medicale. La sfârșitul lui '41, am fost și examinatoare la aceste cursuri, pentru că medicii plecaseră pe front. Am împărțit diplomele și am cerut să fiu trimisă și eu pe front. M-au repartizat la Stalingrad, la un spital de campanie. Eram cea mai în vârstă dintre fetele de acolo. Sonia Udrugova – suntem prietene și astăzi – avea pe atunci șaisprezece ani, abia terminase nouă clase, apoi cursurile acelea sanitare. Trecuseră numai trei zile de când eram pe front – o văd pe Sonia stând singură în pădure și plângând.

— Ce-i eu tine, Sonecika, zic?

— Cum de nu înțelegi? zice. De trei zile n-am văzut-o pe mama...

Astăzi, când îi amintesc de episodul ăsta, o pufnește râsul.

În arcul de la Kursk, m-au transferat de la spital la un detașament de spălătorie, ca instructor politic. Spălătoresele erau personal civil. Când ne mutam, atârnavă de loitrele căruțelor cazane, samovare, lighene – iar deasupra erau fete în rochii roșii, verzi,

albastre, cenușii. Râdea soldățimea: «Trece armata de leșie!...» Iar pe mine mă numeau «comisarul spălătoriei». Abia pe urmă fetele mele au început să se îmbrace mai pe potrivă vremurilor.

Munca era extrem de dură. De mașini de spălat nu era nici pomeneală. Totul cu mâna... Cu mâini de femeie... Sosim, ni se repartizează o casă sau un adăpost. Spălăm rufăria și, înainte de a o pune la zvântat, o îmbibăm cu săpun K, împotriva păduchilor. Există un praf special, dar nu ne era de folos, foloseam săpunul K. Și avea un miros înfiorător, duhnea, nu alta. Unde spălăm hainele, acolo le și zvântam, acolo și dormeam. Primeam câte 20–25 de grame de săpun pentru rufăria fiecărui soldat. Numai că «lenjeria» aceea era neagră ca pământul. Multe fete, de atâta cărat, spălat și săpun K făceau eczeme sau hernie, li se desprindeau unghiile, ai fi zis că n-au să le mai crească niciodată. Li se dădea o zi–două de odihnă, apoi iarăși la spălat.

Fetele mă ascultau...

Ajungem la un moment dat într-un loc, unde își avea baza o întreagă unitate de aviație. Ne-au văzut – toate eram murdare, cu haine zdrențuite –, au râs de noi, cu dispreț:

— Halal spălătorese!

Fetele mele mai că nu plângeau:

— Uitați ce ne fac, Valentina Kuzminicina!

— Nu-i nimica, zic, le arătăm noi!

Spre seară, le-am pus să îmbrace fiecare ce aveau mai de soi și le-am scos într-o poiană. Una cânta la armonică, celelalte dansau. Convenția a fost: nu se dansează cu nici un pilot. Ce s-au mai învățat flăcăii prin jur! Zadarnic. Fetele au dansat numai între ele. «Adică», se plâneau «prinții văzduhului», «un măgar își dă în petic și voi vă răzbunați pe toți?...»

În general, angajații civili nu puteau fi puși la carceră, dar ce te faci când ai de-a face cu o sută de fete? La unsprezece era stingerea, dispăreau pe capete. Fetele sunt fete. Așa că le mai băgam și la carceră. Vin la un moment dat niște șefi dintr-o unitate apropiată – la mine două fete erau la arest.

— Cum adică? Pui civili la carceră? mă întreabă.

Răspund calmă:

— Vă rog, tovarășe colonel, faceți raport la comandament! E libertatea dumneavoastră. Dar eu trebuie să mențin disciplina. La mine e o ordine exemplară.

A rămas scaldată.

Într-adevăr, în detașament era o disciplină de fier. Am întâlnit într-o bună zi un căpitan – tocmai trecea prin dreptul casei mele când eu ieșeam. Îl văd că se oprește:

— Dumnezeule! zice. Ieșiți din casa asta, dar dumneavoastră știți cine locuiește acolo?

— Știu, zic.

— Chiar instructorul politic! Vuiește regimentul de cât e de rea.

I-am spus că n-am auzit nicicând spunându-se așa ceva.

— Ba bine că nu! zice. Se aude că nu zâmbește niciodată, umblă tot timpul cu capsă pusă.

— N-ați vrea să faceți cunoștință cu dânsa?

— Dumnezeu! Nici gând!

— Ei bine, eu sunt!... zic.

— Nu se poate! Mi s-a spus că e un monstru!

Îmi apăram fetele cum puteam. Aveam una frumoasă, Valea. Într-un rând, am fost chemată la instructaj pentru vreo zece zile. Când mă întorc, fetele îmi spun că, în tot acest timp, Valea venise târziu acasă, umblase cu nu știu care căpitan. Mă rog, umblase – asta era.

După două luni, aflu că Valea era însărcinată. O chem la mine:

— Ce-ai făcut, fată, zic, unde ai să te duci? Mama ta vitregă stă într-un bordei...

Plânge:

— Numai dumneavoastră sunteți de vină: dacă n-ați fi plecat, nu se întâmpla nimic...

Eram pentru ele ca o mamă sau o soră mai mare.

Avea pe ea un fel de pardesiu subțire. I-am dat mantaua: se făcuse deja frig... Și dusă a fost Valea...

De 8 martie '45 am organizat o serbare. Cei, obținusem nu știu ce bomboane. Ies fetele mele din casă și deodată văd cum apar din pădure doi nemți, trăgându-și după ei pistoalele-mitralieră: erau răniți. Fetele i-au înconjurat... Iar eu, ca instructor politic, am scris, firește, în raport că astăzi, 8 martie, spălătoresele au luat prizonieri doi nemți.

A doua zi a fost o consfătuire la comandament, și șeful secției politice, deschizând ședința, zice:

— Tovarăși, vă dau o veste bună! Războiul e pe terminate! Ieri, fetele din Spălătoria de Campanie 21 au făcut prizonieri doi nemți...

Toți au aplaudat.

În timpul războiului n-am fost decorate, dar, când s-a încheiat, mi s-a spus:

— Decorați și dumneavoastră două persoane!

Am fost revoltată. Am luat cuvântul și le-am spus că sunt instructor politic la un detașament de spălătorie de campanie, le-am explicat cât de istovitoare e munca spălătoreșelor, că multe dintre ele au făcut hernie, eczeme la mâini și așa mai departe, că fetele sunt tinere și, dacă e vorba numai de cât au cărat, apoi doar camioanele se pot compara cu ele. Am fost întrebată:

— Puteți prezenta, până mâine, propunerile pentru decorare? Vă vom acorda distincțiile cuvenite.

Și, împreună cu comandantul detașamentului, am stat o noapte întreagă să întocmim listele. Multe fete au primit medaliile Pentru Vitejie sau Pentru Merite în Luptă, iar una dintre spălătorese a fost decorată cu ordinul Steaua Roșie. Era cea mai bună dintre noi, o femeie care chiar că nu se clintea de lângă cazan. Se întâmpla ca toate să cadă de-a-n picioarele de oboseală, dar ea spăla încă...

Când a venit momentul să-mi trimit fetele acasă, am vrut să le ofer câte ceva. Erau, cele mai multe, din Bielorussia și Ucraina, știam că acolo totul era una cu pământul. Cum să le dai drumul cu mâinile goale? Eram încartiruite într-un sat nemțesc, unde funcționase un atelier de croitorie. M-am dus să văd ce se întâmplă acolo: spre norocul meu, mașinile erau întregi. Și astfel, la plecare, aveam pregătit pentru fiecare dintre fete câte un dar. Am fost atât de bucuroasă, de fericită... E tot ce am putut să fac pentru ele...

Toate voiau înapoi acasă și se temeau să se întoarcă. Nimeni nu știa ce ne așteaptă acolo...”

*Valentina Kuzminicina Bratcikova-Borșcevskaia,
locotenent, instructor politic într-un detașament
de spălătorie de campanie*

„Tatăl meu... Tatăl meu iubit era comunist, un om sfânt. N-am întâlnit în viață om mai bun ca el. El m-a educat... «Ei, cine aș fi fost eu fără puterea sovietică? Un sărăntoc, slugă la culaci. Puterea sovietică mi-a dat totul. Am putut să învăț. Am devenit inginer, construiesc poduri. Pentru toate astea sunt dator puterii noastre muncitorești.»

Îmi plăcea puterea sovietică. Îmi plăcea Stalin. Și Vorosilov. Îi iubeam pe toți conducătorii noștri. Așa mă învățase tata.

Războiul a continuat, am crescut. Seara, eu și tata cântam *Internaționala și Războiul sfânt*. Tata mă acompania la acordeon. Când am împlinit optsprezece ani, a mers împreună cu mine la comisariat...

Din armată am scris scrisoare acasă despre cum construiam și păzeam poduri. Ce bucurie a fost pe ai mei! Tata ne făcuse pe toți să ne îndrăgostim de poduri, ne plăceau mult din copilărie. Când vedeam un pod distrus – bombardat sau aruncat în aer – simțeam că am de-a face cu o ființă vie, nu cu un obiectiv strategic. Plângeam... Am întâlnit pe drum sute de poduri ruinate, și mari, și mici, erau primele vizate pe timp de război. Ținta numărul unu. Când treceam pe lângă ruine, mă gândeam întotdeauna: de câți ani va fi nevoie ca să fie reconstruite? Războiul ucide timpul, timpul omenesc atât de prețios. Îmi aminteam foarte bine cum tata construise fiecare pod vreme de ani de zile. Stătea noaptea și desena, chiar și în zilele libere. Cel mai rău la război îmi părea de timp. De timpul cheltuit de tata...

Tatăl meu nu mai e de mult printre cei vii, dar eu îl iubesc în continuare. Nu cred ce se spune despre oameni ca el – că au fost negliobi și orbi pentru că au crezut în Stalin, s-au temut de el, au crezut în ideile lui Lenin. Că gândeau toți la fel. Credeți-mă, au fost oameni buni și cinstiți, credeau nu în Stalin și în Lenin, ci în ideea comunismului. Într-un socialism cu față umană, cum s-a numit mai târziu. În fericirea tuturor. A fiecăruia. Visători, idealști – da, orbi însă nu. N-am să fiu niciodată de acord cu asta. Pentru nimic în lume! La mijlocul războiului au apărut la noi tancuri și avioane excelente, arme foarte bune, dar, chiar și așa, fără credință n-am fi putut înfrânge un dușman atât de cumplit ca armata lui Hitler – puternică, disciplinată, ținând sub călcâi întreaga Europă. N-am fi reușits-o zdrobim. Principala noastră armă a fost credința, nu teama, vă dau

cuvântul meu cinstit de membru de partid (am intrat în partid în timpul războiului și sunt comunistă până în ziua de azi). Nu mă rușinez de carnetul de partid și nu m-am dezis de el. Credința mea nu s-a schimbat din '41...”

Tamara Luchianovna Torop, ostaș, inginer-constructor

„Trupele germane s-au oprit în apropiere de Voronej... Multă vreme n-au izbutit să ocupe orașul. Îl bombardau zi și noapte. Avioanele treceau peste satul nostru, Moskovka. Eu încă nu văzusem nici un soldat inamic, văzusem doar avioanele nemțești. Dar curând aveam să încerc pe pielea mea ce e acela război...

La spitalul nostru s-a anunțat că lângă Voronej fusese bombardat un eșalon militar. Ne-am dus acolo și am văzut... Ce am văzut? Munți de carne însângerată... Nici nu vă pot spune... Ai, Doamne! Primul și-a venit în fire profesorul nostru, care a strigat cu glas puternic:

— Tărgile!

Eram cea mai tânără, aveam doar șaisprezece ani, și toți se uitau la mine, să nu care cumva să leșin. Am mers din vagon în vagon: nu prea aveam pe cine pune pe tărgi. Totul arse, nu se auzea nici un strigăt, nici un geamăt. Nici un om nu mai era întreg. M-am apucat cu mâinile de inimă, de groază mi se întunecaseră ochii. Când ne-am întors la spital, ne-am prăvălit care pe unde. Așa am și adormit: cu capetele pe mese, pe scaune...

A doua zi, când, după ce mi-am terminat schimbul, am ajuns acasă și m-am trântit pe pat, în lacrimi, de cum închideam ochii revedeam totul ca aieva... S-a întors de la lucru mama, a venit și unchiul Mitea. Aud glasul mamei:

— Nu știu ce-o să fie cu Lena. Uită-te cum arată de când merge la spital. S-a schimbat de tot, s-a făcut tăcută, nu mai vorbește cu nimeni, în schimb țipă prin somn. Unde-i râsul ei, de care răsuna casa? Știi și tu cât era de veselă. Acum nu mai știe să glumească.

O ascultam pe mama, și lacrimile îmi șiroiau pe obraji.

... Când, în '43, a fost eliberat Voronejul, m-am înscris în paza militarizată. Nu erau decât fete, toate tinere, între șaptesprezece și douăzeci de ani. Și toate frumoase – niciodată n-am văzut atâtea fete drăguțe la un loc. Parcă le alesese cineva. Prima pe care am cunoscut-o a fost Marusia Prohorova. Era prietenă cu Tania Fiodorova. Veneau din același sat. Tania era o fată foarte serioasă, îi plăceau curățenia și ordinea, iar Marusia era moartă după cântece și dans. Știa strigături mai fără perdea. Cel mai mult îi plăcea să se fardeze. Se așeza în fața oglinzii și ședea acolo cu orele. Tania o certa: «Decât să te boiești, mai bine ți-ai călca uniforma și ți-ai face patul ăla ca lumea!» Mai era și Pașa Litavrina, o fată foarte îndrăzneată și, curios, prietenă cu Șura Batișceva, sfioasă și modestă, cea mai liniștită dintre noi. Iar Liusiei Lihaciova îi plăcea să răsucescă zuluți. Își făcea câte unul și lua îndată chitara în mână. Cu chitara se culca, cu chitara se scula. Cea mai în vârstă dintre noi era Polina Neverova. Îi murise bărbatul în război și tot timpul umbla posomorâtă.

Aveam uniforme militare. Când mama m-a văzut pentru întâia oară îmbrăcată astfel, s-a făcut albă la față:

— Ce-i cu tine: doar nu vrei să rămâi în armată?

Am înțeles ce o speria atât de tare.

— Nu, mămico. Doar ți-am spus că păzesc poduri.

Pe mama a bufnit-o plânsul.

— Curând se termină războiul și dai jos mantaua aia.

Și eu credeam la fel.

La două zile după ce am aflat că războiul s-a terminat, am avut o ședință în colțul roșu³⁷. Ne-a vorbit șeful pazei, Naumov.

— Fetelor, a spus, războiul s-a terminat. Dar ieri am primit ordin să asigur paza militarizată a Șoselei de Vest.

Cineva din sală a strigat:

— Păi acolo sunt oamenii lui Bandera³⁸!...

Naumov a tăcut o vreme, apoi a spus:

— Da, fetelor, acolo sunt oamenii lui Bandera. Luptă împotriva Armatei Roșii. Dar ordinul e ordin și trebuie executat. Cine vrea să meargă, să se înscrie la șeful patrului. Numai voluntari.

Ne-am întors la cazarmă și fiecare s-a așezat pe patul ei. Era o liniște de nu se auzea nici musca. Nimeni nu voia să plece departe de locurile natale, să se despartă de părinți. Și, mai ales, nimeni nu voia să moară după război. A doua zi am avut din nou ședință. Stăteam la masa prezidiului, acoperită cu pânză roșie. Și m-am gândit că e ultima oară când mai stau la masa aceea.

Șeful pazei a spus:

— Știam, Babina, că ai să fii prima. Și voi toate, fetelor, sunteți grozave: nici una n-a dat îndărăt. Războiul s-a terminat, toți se întorc acasă, iar voi mergeți să vă apărați țara.

Peste două zile am plecat. Ni s-a dat un marfar: pe jos era așternut fân, mirosea a iarbă.

Niciodată înainte nu auzisem că ar exista un oraș pe nume Strîi, acum aici aveam slujba. Orașul nu mi-a plăcut – mic și întunecat, în fiecare zi cineva era înmormântat cu muzică: ba un milițian, ba un activist de partid, ba un comsomolist. La Voronej intrai în post și nu-ți era frică, aici trebuia să fii cu ochii în patru. Și din nou am văzut moartea. Aveam o prietenă, Galea Korobkina. A pierit acolo. Cu încă o fată... Au fost înjunghiate și ele noaptea... Acolo am uitat de tot ce înseamnă să zâmbești și să glumești.“

Elena Ivanovna Babina, agent de pază militarizată

Despre rulmenții topiți și despre înjurăturile rusești

„Semăn perfect cu tata... Sunt fata lui...”

Tatăl meu, Miron Lenkov, a ajuns, dintr-un băiat de țăran, analfabet, ofițer în Armata Roșie în timpul Războiului Civil. Era un comunist adevărat. Când a murit, eu și mama am rămas singure la Leningrad. Tot ce e bun în mine datorez acestui oraș.

Pasiunea mea erau cărțile. Plângeam în hohote citind romanele Lidiei Cearskaia³⁹, eram îndrăgostită de Turgheniev. Îmi plăcea poezia...

Vara anului '41... La sfârșitul lui iunie, am plecat la bunica pe Don. Războiul ne-a prins pe drum. Prin stepă au început imediat să gonească pe cai emisarii comisariatului, care duceau ordine de mobilizare. Femeile cântau, beau și plângeau în hohote când îi petreceau pe cazaci la război. Eu m-am dus la comisariatul din stanița⁴⁰ Bokovskaia. Mi s-a spus scurt și categoric:

— Nu primim copii pe front. Ești comsomolistă? Foarte bine! Pune mâna și ajută-i pe cei din colhoz!

Am întors grâul cu lopețile, să nu se încingă în magazii. Am cules legume. Bășicile din palme făceau crustă, buzele ne crăpaseră, chipurile ni se înnegriseră de arșița stepei. Mă deosebeam de fetele din sat numai prin faptul că știam pe de rost o mulțime de versuri, cu care le împuiam capul pe lungul drum din câmp până acasă.

Tăvălugul războiului se apropia. La 17 octombrie, nemții au ocupat Taganrogul. Oamenii se evacua. Bunica a rămas, dar pe mine cu sora mea ne-a trimis de acolo:

— Sunteți tinere. Scăpați-vă pielea!

Până la gara Oblivskaia am făcut, pe jos, cinci zile și cinci nopți. Sandalele a trebuit să le aruncăm, am intrat în stanița aceea desculțe. Șeful de gară ne-a avertizat:

— Nu așteptați vagoane închise, urcați-vă pe platforme! Vă dăm numaidecât o locomotivă și vă expediem la Stalingrad.

Am avut noroc: am reușit să ne cățărăm pe o platformă plină cu ovăz. Ne-am cufundat picioarele în grăunțe, ne-am acoperit cu o basma... Ne-am strâns una în alta și, din când în când, am putut chiar dormi câte puțin. Pâinea ni se terminase de mult, mierea la fel. În ultimele zile ne-au hrănit căzăcițele. Ne jenam să primim, n-aveam cu ce plăti, dar ni se spunea: «Luați, fetelor, și mâncați! Acum cu toții suntem la necaz, trebuie să ne ajutăm unii pe alții». Mi-am jurat să nu uit niciodată bunătatea acelor femei. Niciodată! Pentru nimic în lume! Și n-am uitat.

La Stalingrad am urcat pe vapor, apoi, cu trenul, am ajuns, pe la două noaptea, în gara Medvedițkoe. Valul de oameni ne-a revărsat pe peron. Și cum, prefăcute în sloiuri de gheață, nu ne puteam mișca singure, stăteam acolo, sprijinindu-ne una de alta să nu cădem. Să nu ne facem țândări, cum se făcuse sub ochii mei, în laborator, la școală, o broască scoasă din oxigen lichid și azvârlită pe podea. Din fericire, cineva cu care merseserăm împreună și-a amintit de noi. A venit o căruță ticsită de oameni. Ne-au legat de ea la coadă, ne-au pus în spinare niște pufoaice și ne-au spus:

— Dați-i drumul, umblați; dacă vă urcăm în căruță, înghețați de-a binelea...!

La început cădeam des, apoi am izbutit să mergem în urma roților, ba chiar, pe alocuri, să alergăm. Și tot așa șaisprezece kilometri până la centrul raional...

Satul Frank, colhozul 1 Mai. Președintele s-a bucurat mult când a aflat că eram din Leningrad și isprăvisem clasa a noua.

— În regulă, zice. Ai să fii contabilul meu.

O clipă m-am bucurat. Dar numaidecât mi-au căzut privirile pe afișul atârnat

îndărătul președintelui: «Fetelor, la volan!»

— Nu vreau să zac într-un birou, am spus. Dacă mă învață cineva, pot conduce și eu un tractor.

Toate tractoarele zăceau acoperite de zăpadă. Le-am degajat și le-am demontat, lăsând pe metal bucăți din pielea palmelor. Șuruburile, ruginite, păreau sudate de piulițe. Când nu izbuteam să le clintim răsucindu-le în sens invers acelor de ceasornic, încercam de-a-ndoaselea. Într-un asemenea moment a apărut ca din pământ lângă noi, furios ca un taur, brigadierul Ivan Ivanovici Nikitin, singurul tractorist adevărat din împrejurimi și instructorul nostru. S-a luat cu mâinile de cap și a slobozit o înjurătură ca la ușa cortului. Ah, mama voastră de...! Înjurăturile lui erau ca un suspin... Dar oricum o dată am izbucnit în plâns.

Am intrat în câmp pe ușa din dos: în cutia de viteze a STZ-ului meu, mai toate roțile dințate erau știrbe. Speranțele mele se bazau pe un calcul simplu: după cel mult douăzeci de kilometri de mers, vreunul dintre tractoare avea să clacheze, drept care au să-i ia cutia de viteze și au s-o pună la al meu. Așa s-a și întâmplat. La fel de «tractoristă» ca și mine, Sarocika Gozenbuk, nebăgând de seamă că i se scursese apa din radiator, și-a «aranjat» motorul. Ah, mama lui de...!

Înainte de război nu învățasem nici măcar să merg pe bicicletă, iar acum aveam în primire un tractor. Încălzeam motoarele, în pofida oricăror reguli, la foc deschis. Am învățat și ce însemna să «umbli» la rulmenți. Și să conduci tractorul după un asemenea tratament... Nu puteai să-l sucești, să iei o curbă... Lubrifianții și carburantul – în regim de război... Pentru fiecare picătură răspundeai cu capul, ca și pentru fiecare rulment. Ah, mama ei de...! Pentru fiecare picătură...

Odată, înainte de a ieși pe câmp, am deschis robinetul carterului, ca să verific uleiul. A început să curgă un fel de zer. Îl strig pe brigadier și-i spun că trebuie înlocuit uleiul. Se apropie, ia o picătură între degete, o miroase și zice:

— Încă o zi mai merge.

— Nu se poate, zic, chiar dumneata ai spus...

Mă întrerupe:

— Am spus și mi-am aprins paie-n cap. V-ați făcut care de care mai deșteaptă! Maimuțe de la oraș! La câmp, mama ta de...!

Am ieșit în câmp. Era arșiță, tractorul fumega, eu mă înăbușeam, dar asta nu conta: cum stăm cu rulmenții? Am impresia că ceva bate. Opresc motorul, nu, se pare că totul e în regulă. Pornesc – iarăși bate. Și deodată, chiar sub scaun – tuc, tuc, tuc!

Opresc iarăși motorul, mă apropii de orificiile de acces, le deschid: doi rulmenți topiți! M-am lăsat să lunec la pământ, am îmbrățișat roata și, pentru a doua oară de la începutul războiului, m-a bufnit plânsul. Numai eu eram vinovată; doar văzusem cum arăta uleiul. M-am speriat de înjurături, în loc să-l fi înjurat, la rândul-mi, și mai abitir! Aș! «Intellectuală» degenerată!

M-am întors auzind niște voci. Ce să vezi! Președintele colhozului, șeful secției politice, directorul stațiunii de mașini și tractoare și, firește, Ivan Ivanovici în persoană.

Din cauza lui se întâmplase totul!

Stătea și nu se putea clinti din loc. Înțelese. Tăcea. Ah, mama lui de...!

Directorul stațiunii întreabă:

— Câți?

— Doi, răspund.

După legile perioadei de război ar fi trebuit să mă trimită în justiție. Învinuiri: neglijență și sabotaj.

Șeful secției politice se întoarce spre brigadier:

— De ce n-ai grijă de fetele tale? zice. Cum s-o bag în tribunal pe fetița asta?

Lucrurile s-au liniștit până la urmă. Totul a rămas la stadiul de vorbe, dar Ivan Ivanovici n-a mai înjurat niciodată de față cu mine. Iar eu am învățat... Ah, mama ta de...! Suduiam câteodată de...

Apoi am trăit câteva clipe de fericire. S-a găsit mama noastră. A venit la noi, aveam din nou familie. Apoi mama mi-a spus pe nepusă masă:

— După mine, trebuie să mergi la școală.

N-am înțeles numaidecât.

— Unde?

— Crezi că am să termin eu clasa a zecea pentru tine?

Nici nu vă imaginați cât de straniu mi s-a părut, după toate cele câte le trăisem și le îndurasem, să stau din nou în bancă, să rezolv probleme, să scriu compuneri, să tocesc verbele nemțești, în loc să trag în fasciști! Și asta într-un moment când vrăjmașul ajunsese la Volga!

Aveam de așteptat foarte puțin: peste patru luni urma să împlinesc șaptesprezece ani. Dacă nu optsprezece, măcar șaptesprezece! Atunci nimeni n-avea să mă mai țină acasă! Nimeni! La comitetul raional totul a mers ca pe roate, dar la comisariatul militar a trebuit să mă bat. Din pricina vârstei, din pricina vederii slabe. Dar primul «defect» m-a ajutat să-l anihilez pe cel de-al doilea. Când a venit vorba de faptul că nu împlinisem încă șaptesprezece ani, i-am spus comisarului că e un birocrat și am declarat greva foamei. M-am așezat pe scaun lângă el și timp de patruzeci și opt de ore nu m-am clintit de acolo, am refuzat bucățica de pâine și ceașca de ceai pe care mi le oferea. L-am amenințat că am să mor de foame, dar mai înainte am să scriu un bilet, în care am să arăt cine-i vinovat de moartea mea. Nu cred că s-a speriat, dar totuși m-a trimis la comisia medicală. Toate astea se întâmplau în aceeași încăpere. Și, când medicul, verificându-mi vederea, a ridicat umerii a neputință, comisarul a râs și mi-a spus că degeaba m-am obosit cu «greva foamei». I-a fost milă de mine. Dar eu i-am spus că tocmai din pricina foamei nu vedeam nimic. Îndreptându-mă spre geam, lângă care era blestematul acela de panou cu cifre și litere, am izbucnit în hohote de plâns. Și am tot plâns până când am învățat pe de rost rândurile de jos. Apoi mi-am șters lacrimile și am spus că sunt gata să trec din nou prin comisie. Și m-au admis...

La 10 noiembrie '42, având asupra noastră, așa cum ni se spusese, alimente pentru zece zile, toate cele douăzeci și cinci de fete, câte eram, am urcat în caroseria unui

camion hodorogit și am plecat spre front cântând *S-a dat ordin*⁴¹, în care înlocuiau vorbele „la Războiul Civil” cu „să-și apere patria”. De la Kamîșin, unde am depus jurământul, am mers pe jos, pe malul stâng al Volgăi, până la Kapustin Iar, unde se forma un regiment din rezervă. Acolo, printre mii de bărbați, parcă ne pierduserăm. Au venit «cumpărători» din diferite unități, își alegeau întăriri. Pe noi se făceau că nu ne văd, treceau tot timpul pe lângă...

Pe drum mă împrietenisem cu Annușka Rakșenko și cu Asia Basina. Ele n-aveau nici o specialitate, eu o consideram pe a mea civilă. Și de aceea, indiferent ce oameni se cereau, noi făceam fără să clipim trei pași înainte, încredințate că o să ne însușim la fața locului orice fel de cunoștințe. Dar nimeni nu ne lua.

Când însă am răspuns la apelul: «Șoferii, tractoriștii, mecanicii – trei pași înainte!», «cumpărătorul» – era un tânăr locotenent-major – nu ne-a mai putut trece cu vederea. Făcusem nu trei pași înainte, ci vreo cinci, și el s-a oprit privind-mă contrariat.

— De ce selectați numai bărbați? Și eu sunt tractoristă!

— Nu se poate! Ia zi: cum lucrează motorul tractorului?

— Unu, trei, patru, doi.

— Dar rulmenți ai «topit»?

Am mărturisit cinstit că prăjisem de tot doi de la bielă, dar asta la început, când n-aveam experiență.

— Bine, zice. Te iau pentru că ești cinstită.

Și, salutându-mă printr-o înclinare a frunții, a trecut mai departe.

Împreună cu mine, strângând îndărătnice din dinți, l-au urmat Annușka și Asia. Locotenentul-major avea aerul că așa și trebuie. Ah, mama voastră de...!

Comandantul unității, făcând cunoștință cu «întăririle» primite, l-a întrebat:

— De ce mi-ai adus fetele astea?

Pierzându-se cu firea, locotenentul-major a răspuns că i se făcuse milă de noi: am fi ajuns cine știe pe unde și nemții ne-ar fi curățat ca pe niște potârniche.

Comandantul unității, după ce a meditat câteva clipe în tăcere, a oftat și a spus:

— Bine. Una – la bucătărie, alta – la depozit, cea cu școală mai multă la statul-major, ca furier. A tăcut o clipă, apoi a adăugat: Păcat, sunt frumusele.

Cea mai școlită eram eu, dar să lucrez ca furier? Și ce importanță avea aici frumusețea? Am uitat de tot și de toate și m-am stropșit la ei:

— Suntem voluntare! Am venit să ne apărăm țara și nu mergem decât în subunități de luptă!

Aveam, pesemne, un aer foarte hotărât, căci colonelul a cedat numaidecât:

— Vreți subunități de luptă, vasăzică... Fie! Două, la atelierul mobil, pe mașini, iar asta cu limba lungă – la montaj motoare. Dacă într-o lună de zile nu învață să monteze motoarele cu ochii închiși și nu se încadrează în normă, știu eu unde s-o trimit. Cred că o să mă roage în genunchi s-o fac furieră...

Așa a început viața noastră în Atelierul de Campanie 44. Eram o uzină pe roți. Pe camioane erau instalate mașini – freze, strunguri, rectificatoare, raboteze; plus stația

electrică, topitoria, vulcanizarea. La strunguri lucrau câte doi oameni. Fiecare câte douăsprezece ore fără nici un minut de pauză. În timpul meselor, te schimba perechea. Când unuia din doi îi venea rândul la corvoadă, celălalt lucra douăzeci și patru de ore. Lucrul nu înceta nici sub bombardamente. Am lucrat în zăpadă, în noroi... Și deja nimeni nu mai spunea că suntem frumoșele. Dar de fetele frumoase celorlalți le părea mai rău în război – asta e adevărat. Îți părea mai rău să le îngropi... Ah, mama lor de...!

Visez deseori... Știu că visez, dar rareori îmi amintesc visele. Îmi rămâne însă senzația că am fost undeva... Și m-am întors... În vis, într-o secundă încap ceea ce în viață ar lua ani de zile. Alteori încurc realitatea cu visul... Mi se pare că asta s-a întâmplat la Zimovniki, abia venisem să mă întind vreo două ceasuri, când a început bombardamentul. Ah, mama lui de...! Mai bine să mă omoare decât să-mi stric bucuria de a dormi două ore. Undeva aproape a bubuit tare... Casa în care eram s-a zguduit. Dar eu m-am pus oricum la somn...

Nu cunoșteam simțământul de frică. Numai după bombardamentele cele mai furioase mă durea un dinte în care aveam o carie. Dar nici acela prea multă vreme. M-aș considera și acum nemaipomenit de curajoasă dacă, la cinci ani după război, n-aș fi fost nevoită, din pricina unor dureri permanente, insuportabile și cu totul de neînțeles în cele mai diferite puncte ale organismului, să mă adresez specialiștilor. Și un neuropatolog cu experiență, după ce m-a întrebat câți ani am, mi-a spus cu uimire în glas:

— Douăzeci și patru de ani, și să ai tot sistemul neurovegetativ distrus! Cum aveți de gând să trăiți?

I-am răspuns că am de gând să trăiesc bine. În primul rând, rămăsesem în viață! Îmi dorisem așa de mult să trăiesc! Da, am rămas vie, dar, la câteva luni după ce mi-am reluat viața civilă, încheieturile au început să mi se tumefieze, a început să mă doară îngrozitor brațul drept, vederea mi s-a înrăutățit și mai mult, ficatul mi se dislocase și, cum am aflat ulterior, sistemul meu neurovegetativ era harcea-parcea. Dar tot războiul visasem să învăț. Universitatea a fost pentru mine un al doilea Stalingrad. Am terminat institutul cu un an mai devreme, altfel cred că nu m-ar fi ținut puterile. Întocmai ca în război, am trăit în manta și într-o bluză spălăcită până la alb – iarnă, primăvară, toamnă... Eh, mama ei de viață!“

*Antonina Mironovna Lenkova,
strungar într-un atelier de campanie*

³⁷ Încăpere sau parte dintr-o încăpere unde se organizau agitația de partid sau instructajul politic

³⁸ Stepan Bandera (1909–1959), naționalist ucrainean, luptător antisovietic. În timpul ocupației fasciste a Ucrainei a încercat să înființeze un stat ucrainean independent.

³⁹ Scriitoare rusă de romane și povestiri pentru copii (1875–1937), extrem de populară la începutul secolului XX. După 1918, practic n-a mai fost publicată, ca reprezentată a literaturii sentimentale burgheze, dar scrierile ei, oricât de greu de găsit, au rămas bine cunoscute.

⁴⁰ Sat căzăcesc

⁴¹ Cântec de dragoste ai cărui protagoniști sunt tineri participanți la Războiul Civil din Rusia

„ERA NEVOIE DE SOLDAȚI... DAR NOI NE MAI VOIAM FRUMOASE...”

În câțiva ani am înregistrat deja sute de povestiri... Pe rafturi am repartizate sute de casete și mii de pagini tipărite. Le ascult și le citesc cu nesaț...

Lumea războiului mi se dezvăluie tot mai mult dintr-o perspectivă neașteptată. Înainte nu-mi puneam întrebări: cum putuseră, de pildă, fetele acestea să doarmă ani la rând în tranșee de abia un metru adâncime sau lângă foc, pe pământul gol, să meargă în cizme și mantale și, în fine, să nu râdă, să nu danseze? Să nu poarte rochii de vară? Să uite de pantofi și de flori... Aveau doar optsprezece–douăzeci de ani! Mă deprinsesem să cred că în război nu e loc pentru viața de femeie. Că e imposibilă acolo, aproape interzisă. Dar mă înșelam.... Foarte curând, încă la primele întâlniri, am observat că, indiferent despre ce ar fi vorbit femeile, chiar și despre moarte, își aminteau întotdeauna (da!) despre frumusețe, ea era o parte inalienabilă a existenței lor: „Zăcea în sicriu atât de frumoasă... Ca o mireasă...” (A. Stroțeva, *infanteristă*) sau: „Trebuiau să-mi înmâneze o medalie, iar eu aveam o bluză veche. Mi-am cusut un guleraș îngust, o bentiță. Era, oricum, alb... Și în momentul acela mi s-a părut că eram așa de frumoasă. Dar n-aveam oglinjoară, nu mă vedeam. Totul fusese făcut praf în timpul bombardamentelor...” (N. Ermakova, *transmisionistă*). Povesteau cu veselie și cu plăcere despre naivele lor stratageme de fetișcane, despre micile lor secrete, despre felul cum, chiar și în lumea „masculină” a războiului, s-au străduit să nu-și trădeze natura, ființa lor de femei. Memoria lor a reținut în mod uimitor (au trecut totuși patruzeci de ani) o mulțime de detalii ale vieții de zi cu zi în armată. Amănunte, nuanțe, culori și sunete. În lumea lor, existența de zi cu zi și existența cu E mare se atingeau, curgerea Existenței era prețioasă în sine, își aminteau de război ca de o perioadă a vieții. Nu atât un timp al acțiunii, cât un timp al vieții – nu o dată am observat cum, în povestirile lor, ceea ce părea nesemnificativ se transforma în măreție, chiar în istorie. „Păcat că am fost frumoasă numai în război... Aceia au fost anii mei cei mai buni. Ne-am consumat atunci, cu intensitate. Pe urmă am îmbătrânit repede...” (Anna Galai, *mitralior*).

La distanță de mulți ani, unele evenimente se măreau dintr-odată, altele se micșorau. Lua amploare ceea ce era omenesc, intim, și pentru mine și, în mod curios, și

pentru ele, acestea deveneau lucrurile cele mai interesante și mai apropiate. Omenescul învingea neomenescul, numai pentru că era omenesc. „Nu te teme de lacrimile mele! Să nu-ți pară rău! Las’ să mă doară, dar îți sunt recunoscătoare că m-ai făcut să-mi amintesc de mine însămi în tinerețe...” (*K.S. Tihonovici, sergent, tunar în artileria antiaeriană*).

Nici războiul acesta nu mi-era cunoscut. Nici măcar nu bănuiam că există...

Despre cizme bărbătești și pălării de damă

„Trăiam sub pământ, ca niște cârțițe. Și totuși, în adăposturile acelea găseai mici nimicuri muieresti. Primăvara, bunăoară, rupeai un ram înflorit și-l puneai într-o gamelă cu apă. Stăteai și te uitai la el cu gândul că, poate, mâine n-ai să mai fii. Și-ți aminteai de câte toate... Unei fete i se trimisese de acasă o rochiță de lână. O invidiam, deși, firește, n-avea voie s-o poarte. Iar plutonierul – de, bărbatii! – bombăne:

— Mai bine ți-ar fi trimis un cearșaf, îți era de mai mare folos.

Nu tu cearșafuri, nu tu perne. Dormeam pe crengi, pe paie. Dar eu aveam, ascunși, o pereche de cercei, mi-i puneam noaptea și dormeam cu ei...

După prima contuzie, nu auzeam și nu puteam vorbi. Mi-am spus: dacă nu-mi recapăt glasul, mă arunc sub roțile trenului... Trebuie să vă spun: cântam ca o privighetoare. Și deodată – mută... Dar, într-o bună zi, glasul mi s-a întors.

De fericită ce eram, mi-am prins cerceii în urechi. Vin să iau postul în primire și strig bucuroasă:

— Tovarășe locotenent-major, raportează sergentul de serviciu cutare și cutare!

— Dar ăștia ce-s?

— Cum ce?

— Marș de-aici!

— Ce s-a întâmplat?

— Să scoți numaidecât cerceii! Halal soldat!...

Locotenentul-major era foarte frumos. Toate fetele noastre erau puțin îndrăgostite de el. Spunea mereu că, în război, e nevoie de soldați și numai de soldați... Dar noi ne mai voiam frumoase... Tot războiul m-am temut să nu mă nimerească vreo schijă în picior, să mă schilodească. Aveam picioare frumoase. Bărbatului ce-i pasă? Nu-i e așa groază chiar și dacă își pierde picioarele. Oricum devine erou. Mire! Dar unei femei o întâmplare ca asta îi hotărăște soarta. Soarta ei femeiască...”

*Maria Nikolaevna Șcelokova, sergent,
comandantul unei secții de transmisiuni*

„Eu am zâmbit tot războiul, am trăit cu ideea că trebuia să surâd cât mai des, că femeia trebuie să radieze lumină. Înainte de a fi trimise pe front, un bătrân profesor de-al nostru ne-a spus:

— Trebuie să-i spuneți fiecărui rănit că-l iubiți. Cel mai puternic leac pe care-l aveți la îndemână e iubirea. Iubirea conservă, creează forță de supraviețuire.

Zace dinaintea ta un rănit, îl doare atât de îngrozitor, încât plânge, dar tu spui: «Ce-i cu tine, băiatul meu drag? Hai, liniștește-te!...» «Mă iubești, surioară?» (Tuturor celor tinere așa ne spuneau: «surioară».) «Firește că te iubesc. Numai să te înzdrăvenești mai repede.» Ei aveau dreptul să se supere, să înjure – noi, personalul medical, niciodată. Pentru un cuvânt urât se primeau pedepse serioase – până la carceră.

E greu... Sigur că e greu. Gândiți-vă ce înseamnă fie și numai să urci într-o mașină, când sunt doar bărbați împrejur. Iar camioanele sunt înalte – mașini sanitare speciale. Pas de te cațără până în vârf!“

Vera Vladimirovna Șevaldîșeva, chirurg militar

„Am primit, în sfârșit, vagoane. De marfă... Eram douăsprezece fete, restul numai bărbați. Mergeam câte zece–doisprezece kilometri, ne opream. Iarăși zece–doisprezece kilometri, iarăși ne opream... Nu existau nici apă, nici toaletă... Vă dați seama?

Bărbații mai aprindeau câte un foc, își țineau hainele deasupra, să omoare păduchii. Dar noi – unde? Ne mai duceam în fugă după câte ceva mai ferit, să ne dezbrăcăm. Aveam un jersey împletit: pe fiecare milimetru, în fiecare ochi de lână – păduchi. Te uitai și ți se făcea greață. Păduchii trăiesc și ei unii pe cap, alții pe haine, alții pe frunte... Eu aveam de toate felurile... Doar n-aveam să-i prăjesc alături de bărbați, nu? Îmi era rușine. Am aruncat jerseyul acela și-am rămas numai în rochiță. În nu mai știu ce gară, o femeie străină mi-a dat de pomană o bluză și niște pantofi vechi.

Am călătorit mult cu trenul, apoi am mers și mai mult pe jos. Era ger. Mergeam cu ochii în oglinjoară. Oare nu degerasem? Spre seară am văzut că îmi degeraseră obrajii... Ce netoată puteam să fiu!... Auzisem că, atunci când îți degeră, obrajii se fac albi. Or, ai mei erau roșii-roșii. «Așa să rămână!» mă gândesc. Numai că a doua zi mi s-au înnegrit...“

Nadejda Vasilievna Alekseeva, ostaș, telegrafistă

„Aveam multe fete frumoase în unitate... Ne-am dus la baie și, cum lângă clădirea acesteia era o frizerie, ne-am vopsit, toate, sprâncenele. Ce perdaf ne-a mai tras comandantul:

— Ați venit să luptați sau la bal?

Am bocit toată noaptea, ștergându-ne boiurile... Dimineață comandantul a trecut pe la toate și ne-a repetat:

— Am nevoie de soldați, nu de madmoazele. Donșoarele nu supraviețuiesc la război.

Era foarte sever. Înainte de război fusese profesor de matematică...“

Anastasia Petrovna Șeleg, caporal din antiaeriană

„Mi se pare că am trăit două vieți – una masculină și una feminină...

De cum am ajuns la școală – disciplină militară. Și la instrucție, și în front, și la cazarmă, totul după regulament. Nu ni se făcea nici o concesie pentru că eram fete. Atât

auzeai: «Lăsați vorba!», «Terminați cu taclalele!» Seara îți era dor să stai la taifas, să coși, să faci, adică, ceva ce ține de firea femeii... Nu era voie nici în ruptul capului. Or, noi rămăseserăm fără case, fără grijile de zi cu zi, și nu ne simțeam deloc în apele noastre. Aveam doar un ceas de odihnă pe zi: ne adunam la colțul roșu, scriam scrisori – e drept că se putea sta de vorbă, dar nici un hohot de râs, nici un zvon de glasuri, că era jale.

— De cântat aveți voie să cântați?

— Nu.

— Și de ce nu?

— Nu permitea regulamentul. În marș, da, cântam, la comanda: «Cu cântec înainte, marș!»

— Altfel nu?

— Defel!

— V-a fost greu să vă obișnuiți cu viața de cazarmă?

— Eu una n-am reușit. Abia ai adormit și deodată: «Alarmă!» Zburam din paturi ca luate de vânt. Începeai să te îmbraci – și femeile au mult mai multe de îmbrăcat decât bărbații –, îți scăpa din mână ba una, ba alta. În sfârșit, centura și – trap la vestiar! Înșfaci din mers mantaua și te năpustești în sala rastelurilor. Vâri lopata în husă, o treci pe sub centură, de care prinzi și cartușiera, și, în sfârșit, te încingi. Înșfaci carabina, cobori, în mers, închizătorul și, de la etajul al cincilea, te rostogolești literalmente pe scări până jos. În formație, îți mai aranjezi cât de cât ținuta. Și pentru toate astea ai la dispoziție câteva minute...

Pe front, ce să mai vorbim... Cizmele – cu trei numere mai mari... Țin minte, pielea li se vălurise și praful se lipise parcă pe veci de încrețiturile acelea. Într-o bună zi, femeia la care eram încartiruită mi-a dat trei ouă.

— Ia-le, zice, la drum, ești atât de plăpândă! Azi-mâine te frângi ca o crenguță uscată!

M-am încredințat că nu mă poate vedea, am spart ouăle acelea – erau mici – și mi-am făcut cizmele. Firește că mi-era foame, dar femeia din mine a câștigat – voiam să fiu frumoasă. Nici nu vă dați seama cum te roade mantaua, cât e de grea, cât sunt toate astea de «masculine» – și centura, și toate celelalte. Nu-mi plăcea mai ales că mantaua mă rodea pe gât, plus cizmele... Ți se schimba și mersul, întreaga alură ți se schimba...

Îmi amintesc că eram triste. Tot timpul umblam triste..."

Stanislava Petrovna Volkova,
locotenent, comandantul unui pluton de geniu

„Nu era așa de ușor să ne transformăm în soldați... N-a fost simplu...

Primiserăm efectele. Plutonierul ne adună în front.

— Aliniați vârfurile cizmelor!

Le-am aliniat. Vârfurile erau pe aceeași linie, dar noi mult îndărăt, pentru că cizmele aveau, toate, numărul 40 sau 41.

— Vârfurile, am spus!

Apoi:

— Grupă, alinierea după pieptul celui de-al patrulea!

Nu ne iese, bineînțeles. Plutonierul răcnește:

— Alinierea! Ce naiba ați pus în buzunarele de la bluze?

Noi râdem.

— Lasă hlizeala!

Ca să învățăm salutul regulamentar, ne-a pus să salutăm tot ce întâlneam în cale – de la scaune până la afișele de pe pereți. Dumnezeuule, ce s-a mai canonit cu noi...!

Într-un oraș, nu mai țin minte în care, ne-au dus, în coloană, la baie. Bărbații – la bărbați, noi – la femei. Intrăm – cucoanele încep să țipe ca din gură de șarpe, acoperindu-și care ce și cum putea:

— Păzea, vin soldații!...

Era, într-adevăr, greu să ne deosebești de băieți: și tunse scurt, și în uniformă bărbătească... Altădată, intrăm la o toaletă. Femeile au chemat miliția... I-am spus milițianului:

— Păi unde să ne ducem?

Atunci el s-a apucat să strige la femei:

— Sunt fete!

— Care fete, că sunt soldați..."

*Maria Nikolaevna Stepanova, maior, șeful secției
de transmisiuni într-un batalion de infanterie*

„Țin minte numai drumul. Drumul... când înainte, când înapoi...

Când am ajuns la Frontul 2 Bielorussia, au vrut să ne rețină la divizie: sunteți femei, adică, ce să căutați voi în linia întâi?

— Nu, suntem lunetiste! Pe noi să ne trimiteti unde ne e locul!

— Bine, ni s-a spus într-un sfârșit, vă trimitem la un regiment al cărui comandant știe să se poarte cu fetele...

Erau comandanți și comandanți. Nouă așa ne-au spus.

Acolo, comandantul, un colonel, ne instruiește din capul locului:

— Aveți grijă, fetelor, zice, ați venit să luptați – apoi să luptați cu inamicul! Aici sunt numai bărbați, femei ioc! Naiba știe cum să vă mai explic: e război, frumoaselor, pricepeți?

Își dădea seama că eram încă niște fetișcane. Prima dată când au venit avioanele, m-am lăsat pe vine și mi-am acoperit capul cu mâinile, pe urmă m-am gândit că și de mâini mi-ar fi părut rău. Nu eram încă pregătită să mor.

Îmi amintesc, în Germania... Doamne, ce caraghios! Într-o așezare din Germania, ne-au încartiruit la un castel. Odăi nenumărate, saloane. Și ce saloane!... În dulapuri, rochii ca în vis. Fetele și-au ales fiecare ce i-a plăcut. Eu am pus ochii pe o rochie galbenă și un capot. Nu vă pot spune ce frumos era capotul acela – lung, ușor ca fulgul... Numai că trebuia să și dormim: eram frânte de oboseală. Am îmbrăcat rochiile acelea și

ne-am culcat... Fiecare a luat ce i-a plăcut și am adormit pe loc... Eu, firește, în rochie și în capot, pe deasupra...

Altă dată, dintr-un atelier părăsit, fetele și-au ales fiecare câte o pălărie și, ca să o poarte măcar puțin, au dormit toată noaptea pe scaune. Dimineată ne-am trezit... Ne-am mai uitat o dată în oglindă... Și ne-am schimbat la loc, ne-am vârat din nou în bluzele și pantalonii militari. N-am luat cu noi nimic. La drum și un ac atârna greu. O lingură în carâmbul cizmei – și gata...”

Bella Isaakovna Epștein, sergent, lunetistă

„Bărbații... Așa sunt ei... Nu ne înțelegeau întotdeauna...

Dar pe colonelul nostru, Ptițin, l-am iubit întotdeauna. Îi ziceam «Nenea». Nu semăna cu ceilalți, înțelegea sufletul femeii. Lângă Moscova – ne retrăgeam, vremuri cumplite – zice:

— Fetelor, Moscova e la doi pași. Vă aduc o coafeză. Vopsiți-vă sprâncenele, rimelați-vă, ondulați-vă! Știu că nu se cuvine, dar vreau să fiți frumoase... Războiul e lung... N-are să se termine cu una, cu două...

Și ne-a adus, nu știu de unde, o coafeză. Ne-am făcut părul, ne-am fardat... Nu vă pot spune cât de fericite am fost...!”

Zinaida Prokofievna Gomariova, telegrafistă

„O luaserăm la fugă pe gheața de pe lacul Ladoga... Atacam și am nimerit imediat sub un puternic foc de artilerie. De jur împrejur – apă. Erai rănit, te duceai drept la fund. Mă târăsc din om în om, bandajând răniții. Dau peste unul, avea ambele picioare retezate, își pierdea cunoștința, dar mă împinge la o parte, își vâra mâna în sacul de campanie și-și scoate pachetul, să mănânce – măcar înainte de a muri... Când porneam la atac, pe gheață, primeam fiecare câte un pachet cu alimente. Eu dădeam să-l bandajez, iar el scotocea în sac și nu mă lăsa: bărbații suportau foarte greu foamea. Pentru ei era mai rea decât moartea...

Cât despre mine, uite ce-mi amintesc... La început te temi de moarte... Ești cuprinsă și de uimire, și de curiozitate. Pe urmă nu mai rămân nici una, nici alta – de oboseală. Tot timpul ești la limita puterilor. Dincolo de ea. Până la urmă nu mai ai decât o singură spaimă: că, moartă, o să arăți urât. Numai să nu te nimerească vreun obuz și să te facă bucăți-bucățele... Văzusem nu o dată așa ceva... Le culesesem eu însămi...”

Sofia Konstantinovna Dubneakova, instructor sanitar

„Ploua întruna, zile la rând... Alergam prin mocirlă, oamenii cădeau... Răniți, omorâți. Îmi era groază că o să mor acolo, în mlaștina aia neagră. Fată tânără, în noroiul acela... Altă dată, în pădurile de lângă Orșa, în Bielorusia – acolo erau tufe mărunte de mălin – nimeresc pe o luncă plină de ghiocei albaștri. Pretutindeni ghiocei albaștri... «Ah», mi-am zis, «aici să închid ochii!» Eram prostuță încă – șaptesprezece ani... Așa îmi imaginam eu moartea...

Credeam că a muri e ca și cum ai zbura undeva departe. Am discutat o dată, noaptea, despre moarte, dar o singură dată. Ne temeam să rostim cuvântul...”

Liubov Ivanovna Osmolovskaia, cercetaș

„Regimentul nostru era format numai din femei... Am ajuns pe front în mai '42.

Am fost repartizate pe aparate Po-2. Erau mici și silențioase. Zburau numai la mică înălțime, deseori razant. Chiar deasupra pământului! Înainte de război, pe aceste avioane era instruit tineretul din aerocluburi, dar nimănui nu i-ar fi trecut prin cap ideea că vor fi folosite cândva în scopuri militare. Era o construcție din lemn, de fapt, din placaj acoperit cu percal. Ajungea să fie lovit în plin o singură dată – ardea complet încă în văzduh, înainte de a ajunge pe pământ. Singurul subansamblu solid, metalic era motorul M-II. Târziu, spre sfârșitul războiului, am primit parașute și s-a instalat câte o mitralieră în cabina navigatorului; până atunci, la bord nu existau nici un fel de arme: patru bombe acroșate sub fuzelaj – și atât. Azi am fi numite kamikaze, poate că asta am și fost. Da! Am fost! Dar victoria era mai prețioasă decât viețile noastre. Victoria!

Mă întrebați cum am rezistat? Am să vă povestesc...

Înainte de a ieși la pensie, m-am îmbolnăvit numai la gândul că n-am să mai lucrez. Pentru ce, după cincizeci de ani, am absolvit a doua facultate? Am devenit istoric. Altfel, fusesem toată viața geolog. Dar un geolog bun e întotdeauna pe teren, iar eu nu mai aveam putere. A venit medicul, mi-a făcut o electrocardiogramă și m-a întrebat:

— Când ați făcut infarct?

— Ce infarct?

— Inima dumneavoastră e numai cicatrici.

Erau, probabil, din război cicatricile acelea. Te lansezi asupra obiectivului – aparatul tremură ca scuturat de friguri. Și pe tine te trec fiorii: ești prinsă în foc încrucișat – din văzduh avioanele de vânătoare, de la sol antiaeriana... Câteva fete au fost nevoite să plece din regiment, n-au rezistat. Zburam mai cu seamă noaptea. O vreme am fost trimise în misiune și ziua, dar curând s-a renunțat la idee: Po-2 putea fi doborât și cu o carabină...

Efectuam până la douăsprezece zboruri pe noapte. L-am văzut pe faimosul pilot Pokrișkin⁴², când tocmai se reîntorcea dintr-o misiune de luptă. Era un bărbat zdravăn, avea nu douăzeci sau douăzeci și trei de ani, ca noi: în timp ce i se realimenta avionul, tehnicianul a izbutit să-i scoată bluza și s-o stoarcă. Ai fi zis că-l prinsese ploaia, așa curgea apa din ea. Vă puteți imagina cum arătam noi... La aterizare nu eram în stare nici să coborâm din cabină: personalul de la sol ne extrăgea de acolo. Nici porthartul nu-l mai puteam duce, îl târam în urma noastră prin iarbă...

Imaginați-vă ce era pe capul fetelor noastre lansatoare! Trebuiau să care pe brațe la avion patru bombe, adică patru sute de kilograme. Organismul ni se transformase de așa manieră, încât pot spune că tot războiul n-am fost femei... Ciclul ni se evaporase... Ei, înțelegeți... Iar după război nu toate au mai putut avea copii...

Fumam pe capete. Fumam și eu, era așa un sentiment de liniștire. Aterizai,

tremurai toată, trăgeai câteva fumuri și aveai impresia că te mai liniștești. Umblam în scurte de piele și pantaloni, iarna – în scurte îmblănite. Vrând-nevrând, în mers, în alură ți se strecura ceva masculin... Când s-a terminat războiul, am primit rochii kaki; ne-am adus deodată aminte că suntem fete...”

*Aleksandra Semionovna Popova,
locotenent de gardă, navigator*

„Am primit de curând o medalie... Din partea Crucii Roșii... Medalia de aur internațională Florence Nightingale⁴³. Toți vin să mă felicite și mă întreabă: «Cum ați izbutit să scoateți de pe câmpul de luptă o sută patruzeci și șapte de răniți? Păreți atât de fragilă în fotografiile acelea de pe front...!» Da, am scos de sub focul inamic poate și două sute de oameni, cine îi număra pe atunci? Nici nu mi-a trecut vreodată prin cap, nu înțelegeam pe atunci... Bătălia e în toi, oamenii sângerează, iar eu să stau și să scriu! Nu așteptam niciodată să se termine atacul; mă târam după răniți când lupta era încă în curs și-i alegeam pe răniți. Dacă omul e rănit de o schijă și tu pornești spre el peste un ceas–două, degeaba te mai duci: între timp, pierde tot sângele...

Am fost rănită de trei ori și am suferit tot atâtea contuzii. În război, unii visau să se întoarcă acasă, alții să ajungă până la Berlin. Eu voiam un singur lucru: să supraviețuiesc până la ziua mea de naștere, când aveam să împlinesc optsprezece ani. Nu știu de ce, îmi era teamă că am să mor înainte, că n-am să apuc să trăiesc nici măcar optsprezece ani. Purtam pantaloni și o pufoaică, totdeauna zdrențuite de cât mă târam cu răniții în spinare. Nu-mi venea să cred că am să mă pot ridica vreodată în picioare, umblând ca toți oamenii, că n-am să mai trăiesc târâș... Acesta era visul meu! Vine într-o bună zi comandantul diviziei.

— Ce-i cu puștiul ăsta la voi? zice. De ce nu-l trimiteți la școală?...

Mi-aduc aminte, la un moment dat nu-mi mai ajungeau bandajele. Răni de glonț atât de cumplite, încât pentru fiecare îți trebuia o fașă întreagă. Mi-am sfâșiat toată lenjeria, le-am spus și băieților:

— Scoateți izmenele și flanelele: îmi mor răniții!

Le-au scos și le-au rupt în fâșii. Nu mă jenam de ei, am trăit ca frații, eram ca un băiețaș printre ei. În marș, ne țineam câte trei de mână: cel din mijloc dormea câte un ceas–două, apoi schimbam locurile...

Am ajuns până la Berlin și m-am semnat pe clădirea Reichstagului: «Eu, Sofia Kunțevici, am venit aici ca să ucid războiul».

Dacă văd o groapă comună, mă pun în genunchi în fața ei. În fața fiecărei gropi comune... În genunchi...”

*Sofia Adamovna Kunțevici, plutonier,
instructor sanitar într-o companie de infanterie*

**Despre un discant de fată și despre prejudecățile
marinărești**

„Am auzit... niște cuvinte... otrăvite... Cuvinte aruncate ca niște pietre... Chemarea luptei ar fi, vezi Doamne, specific masculină. Cum poate o femeie să meargă să omoare? Asemenea femei trebuie să fie anormale, insuficient de femei...

Nu, de o mie de ori nu! Nu, a fost o chemare omenească! Războiul era în toi, încă mai trăiam, acasă, o viață obișnuită, când vecina noastră a fost înștiințată printr-o scrisoare că soțul ei fusese rănit și zace în spital. Deodată m-am gândit: «El e rănit – cine va lupta în locul lui?» Unul s-a întors fără mâini, altul fără picioare – cine să lupte în locul lor? Am trimis cereri, am cerut audiențe, implorând să fiu trimisă pe front...

Am vrut noi, acolo, să fim aidoma bărbaților? La început ne-am dorit foarte mult: ne-am tuns scurt, ne-am schimbat chiar umbletul. Apoi nu – la naiba! – chiar dimpotrivă! Pe urmă așa simțeau nevoia să-ți dai cu ruj și pudră, nu mâncai rația de zahăr – o păstrai ca «fixativ» pentru breton. Eram fericite când găseam o vadră cu apă să ne spălăm pe cap. Când mărsăluam mult, căutam iarbă moale. O rupeam și – vă dați seama? – ne frecam cu ea pe picioare. Fetele, cum se știe, au problemele lor. Armata nu se gândise la asta... Umblam cu picioarele verzi... Dacă nimereai un plutonier mai în vârstă, care pricepea cum vine treaba, încă era bine; nu-ți scotocea în sacul de campanie și nu-ți arunca lenjeria «de prisos»; cei tineri ți-o azvârleau sigur... Or, ce-i poate fi «de prisos» unei fete care, adesea, trebuie să se schimbe de două ori pe zi? Ne rupeam mânecile de la cămășile de flanelă, dar n-aveam decât două asemenea cămăși: în total patru mâneci...”

*Klara Semionovna Tihonovici,
sergent, tunar la antiaeriană*

„Înainte de război, îmi plăcea tot ce era militar... Bărbătesc... Ba chiar am scris la școala de aviație, să mi se comunice condițiile de admitere. Îmi venea bine uniforma militară. Îmi plăceau alinierea, exactitatea, formulele sacadate ale comenzilor. De la școală mi s-a răspuns: «Terminați întâi zece clase!»

Firește, cu ce era în capul meu, când a început războiul nu puteam rămâne acasă. Dar n-am fost primită pe front. Nici nu voiau să audă, pentru că aveam doar șaisprezece ani.

— Ce o să zică despre noi inamicul, mi-a spus comisarul, văzând că abia a început războiul, iar noi deja trimitem pe front minori, și încă niște fetișcane?...

— Trebuie să-i batem.

— Nu-ți face griji, îi aranjăm și fără voi...

I-am spus că, înaltă cum eram, nimeni n-o să-mi dea șaisprezece ani. Stăteam pe capul lui în birou, nu mai plecam.

— Treceți acolo optsprezece și gata!

— Așa zici acum; pe urmă ai să mă înjuri...

După război, nu știu de ce, dar pur și simplu n-am mai putut să suport armata. Tot ce voiam era să lepăd uniforma și să port ceva obișnuit, ca toate femeile. Față de pantaloni simt până astăzi repulsie. Nici când mă duc la cules de ciuperci sau de fructe,

în pădure, nu-i mai pot suferi...”

*Klara Vasilievna Goncearova,
ostaș, tunar la antiaeriană*

„Am simțit suflarea războiului de îndată, în ziua când am terminat școala și au apărut «cumpărătorii» – așa erau numiți cei ce veneau din unitățile în reformare pentru a recruta absolvenți. Erau întotdeauna bărbați – simțeam bine că le era milă de noi. Îi priveam cu alți ochi decât ne priveau ei: noi ne repezeam înainte, să fim luate cât mai curând, să fim băgate în seamă – ei ne măsurau cu priviri obosite... Știau prea bine unde ne trimit...”

În regimentul în care am ajuns, 870 Bombardiere, erau doar douăzeci și două de femei. Luaserăm cu noi de acasă două-trei schimburi – câte puteai lua? Am nimerit sub un bombardament și-am rămas cu ce aveam pe noi. Bărbații s-au dus la magazie, au primit alte schimburi, nouă n-au avut ce să ne dea. Am primit obiele – ne-am cusut din ele chiloți și sutiene. Comandantul, când a aflat, ne-a luat la rost...

A trecut jumătate de an... Și de atâta cărat poveri am încetat să mai fim femei... Ni s-a întrerupt... S-a dereglat ciclul biologic... Înțelegeți? Groaznic a fost! Groaznic să te gândești că n-ai să mai fii niciodată femeie...”

*Maria Nesterovna Kuzmenko, sergent-major,
lansator într-o unitate de bombardiere cu rază lungă de acțiune*

„Voiam să fim egalii bărbaților, să nu se spună despre noi: «Eh, muierile astea!...» Și ne dădeam silința mai mult decât bărbații. O vreme, să știi, am fost privite cu neîncredere, cu condescendență: «Așa o să câștigăm noi războiul, cu muieri?...»

Dar cum să fii bărbat? E imposibil. Gândurile noastre erau una, dar firea – alta. Fiziologia noastră...

Eram în marș. Vreo două sute de fete, iar în spatele nostru vreo două sute de bărbați. Vară, arșiță. Marș rapid – treizeci de kilometri. Treizeci! Mergeam, și îndărătul nostru pe pietre rămâneau pete mari roșii... Urme roșii... Ei, treburi din astea... femeiești... Cum să le fi ascuns? Soldații veneau după noi și se făceau că nu bagă de seamă... Nu se uitau în jos... Pantalonii se uscau pe noi, se făceau ca sticla... Îi tăiam. Aveam rană între picioare, și tot timpul simțeam miros de sânge. Nu ni se dădea nimic pe atunci... Pândeam când soldații își atârnavă în tufișuri cămășile, șterpeleam vreo două... Pe urmă ei își dădeau seama, râdeau: «Plutonier, ieși cu alte flanele... Pe ale noastre le-au arestat fetele...». Noi nu aveam de ajuns vată și bandaje pentru răniți, darămite... Lenjerie de damă am primit poate după vreo doi ani. Umblam în chiloți și maiouri bărbătești. Deci, mergem... În cizme! Picioarele ni se încingeau și ele. Mergem... către un punct de trecere peste fluviu, ne așteptau acolo niște bacuri. De cum am ajuns, ne-a luat în primire aviația inamică. Un bombardament fioros, bărbații s-au adăpostit care pe unde a apucat. Ne chemau... Dar noi parcă nici nu auzeam, nu ne ardea de asta, ne-am repezit în râu. În apă... Apă! Apă! Și am stat acolo până ne-am

muiat de tot... Sub schije... Așa a fost... Rușinea era mai înspăimântătoare decât moartea. Câteva fete au și murit în râu...

Poate atunci, pentru prima dată, mi-am dorit să fiu bărbat... Pentru prima dată...

Și iată că a venit și ziua Victoriei. La început umblam pe străzi și nu-mi venea să cred... Mă așezam la masă și nu-mi venea să cred că trăiam Victoria. Victoria! Victoria noastră...”

Maria Semionovna Kaliberda, sergent, transmisionistă

„Eliberam deja Letonia, ajunsesem lângă Daugavpils. Era noapte, tocmai mă pregăteam să mă culc. Deodată aud santinela strigând:

— Stai! Cine-i?

Peste vreo zece minute, sunt chemată la comandant. Intru în adăpost, acolo – ai noștri și un bărbat străin, în civil. Îl țin minte până astăzi. Atâția ani văzusem numai bărbați în uniformă kaki; acela purta un palton negru cu revere de catifea.

— Avem nevoie de ajutorul dumneavoastră, îmi spune. Soția mea naște. Locuim la vreo doi kilometri de aici. E singură. Nu mai avem pe nimeni.

Comandantul mă întreabă:

— E pe fâșia neutră. O să puteți trece? Știți bine că e primejdios...

— Naște o femeie, zic. Trebuie s-o ajut.

Mi s-au dat, ca însoțitori, cinci pistolari. Mi-am burdușit geanta cu bandaje; aveam și niște obiele noi, din flanelă – le-am luat și pe acelea. Am pornit. S-a tras tot timpul spre noi, dar tirul era ba prea scurt, ba prea lung. O pădure deasă de nu zăreai nici luna printre crengi. În sfârșit, vedem silueta unei construcții. Era o casă răzlețită. Am intrat și am văzut-o pe femeia aceea zăcând pe podea, învelită în niște cuverturi vechi. Bărbatul a acoperit numaidecât ferestrele. Doi pistolari în curte, doi la ușă, unul îmi lumina cu lanterna. Femeia abia-și stăpânea gemetele. Avea dureri mari.

— Rabdă, draguță, o rugam, rabdă!... Nu-i voie să țipi. Rabdă...!

Într-adevăr, eram pe fâșia neutră. Dacă ar fi observat vreo mișcare, inamicul ar fi pus tunurile pe noi. Dar, când soldații au auzit copilul țipând, au început să strige «ura! ura!...» încet, aproape în șoaptă. Un copil născut pe linia întâi!...

Au adus apă. N-aveam unde s-o încălzim, am șters pruncul cu apă rece și l-am învelit în obielele mele. În casă nu se găsea nimic afară de niște cârpe vechi pe care zăcea mama.

Am revenit în casa aceea câteva nopți la rând. Ultima oară era înainte de declanșarea ofensivei și le-am spus:

— Nu mai pot veni, plecăm.

Femeia l-a întrebat ceva pe bărbatul ei, în letonă.

— Soția mea întreabă cum vă numiți.

— Anna.

Femeia a mai spus ceva. Și bărbatul mi-a tradus din nou.

— Zice că aveți un nume foarte frumos și că în cinstea dumneavoastră o s-o

botezăm pe fetiță Anna.

Femeia s-a ridicat puțin – nu se putea scula în picioare – și mi-a întins o minunată pudrieră de chihlimbar. Era, pesemne, lucrul cel mai prețios pe care-l avea. Am deschis-o. Mirosul acela de pudră într-o noapte în care de jur împrejur se trage și explodează zeci de proiectile... A fost ceva... Și acum îmi vine să plâng... Copilașul acela... fetița... Ceva atât de nu știu cum, de casnic... Ceva din viața adevărată a unei femei...”

Anna Nikolaevna Hrolovici, locotenent de gardă, felcer

„O femeie în flotă era lucru de neconceput, aproape nefiresc. Se considera că aduce ghinion pe navă. Eu sunt născută lângă Fastov. Pe maică-mea femeile din sat au tachinat-o până la moarte: «Tu ce-ai născut: fată sau băiat?» A trebuit să intervină, la rugămintea mea scrisă, Voroșilov însuși ca să fiu primită la Școala de Artilerie Marină din Leningrad. Singura fată.

Am terminat școala, dar tot pe uscat au vrut să mă țină. Atunci am încetat să mai spun că sunt femeie. M-a ajutat numele ucrainean: «Rudenko»⁴⁴. Într-o bună zi însă tot m-am trădat. Eram pe punte, trebăluiam nu mai știu ce, când aud zgomot și mă întorc: un marinăr fugărea o pisică pripășită de undeva pe navă. Încă de la cei dintâi marinari se știe că pisicile și femeile sunt de rău augur pe corăbii. Pisica nu voia în ruptul capului să plece de pe vas și făcea asemenea fente, încât ar fi invidiat-o chiar și un fotbalist de clasă mondială. Pe navă – hohote nesfârșite. În clipa când pisica era gata-gata să cadă în apă, m-am speriat și am început să țip. Se pare că am scos un asemenea «discant», încât, brusc, toți au amuțit.

Aud glasul comandantului.

— Cart, e vreo femeie la bord?

— Nu, să trăiți!

Altă panică – femeie pe vas.

... Am fost prima femeie-ofițer din Flota Maritimă Militară. Am înarmat navele și infanteria marină. Atunci s-a și scris în presa engleză că în flota rușilor operează o făptură stranie – nici femeie, nici bărbat – și că, în orice caz, această «lady cu sabie la sold» va rămâne nemăritată. Nemăritată? Eroare, sir! O să mă ia de nevastă cel mai chipeș dintre ofițeri...

Am fost o soție fericită, am rămas o mamă și o bunică fericită. Nu e vina mea că bărbatul mi-a căzut pe front. Iar flota am iubit-o și o voi iubi toată viața...”

*Taisia Petrovna Rudenko-Șeveliova, căpitan,
comandant de companie în Flota Moscova,
astăzi locotenent-colonel în rezervă*

„Eram muncitoare necalificată la un atelier care fabrica lanțuri, în satul meu natal, Mihalcikovo, din raionul Kstovsk, regiunea Gorki. De îndată ce bărbații au fost mobilizați și trimiși pe front, am fost trecută la presă, la o muncă masculină. De acolo m-au mutat în secția de forjare, la ciocane, unde se băteau lanțurile de vapor.

Am cerut să fiu trimisă pe front, dar conducerea atelierului mă reținea sub diferite pretexte. Atunci am scris la comitetul raional al Comsomolului și, în martie '42, am primit ordin de recrutare. Eram câteva fete care plecam pe front, și tot satul a ieșit să ne petreacă. Treizeci de kilometri, până la Gorki, am mers pe jos, iar acolo ne-au repartizat la diferite unități. Eu am fost trimisă la Regimentul 784 Antiaerian.

Curând am fost numită prim-ochitor. Dar nici asta nu mă mulțumea, acum mă voiam încărcător. Această muncă era considerată specific masculină: trebuia să poți manevra cu ușurință proiectile de câte șaisprezece kilograme și să execuți foc intens – o salvă la cinci secunde. Dar nu degeaba lucrasem eu la forjă. Peste un an mi s-a acordat gradul de caporal și am fost numită comandantul tunului numărul 2, deservit de două fete și patru bărbați. Din pricina focului intensiv, până și țevile se încălzeau la roșu; cum era periculos să execuți tir cu asemenea tunuri, eram nevoiți, în pofida oricăror reguli, să le răcim cu obiele înmuiate în apă. Tunurile nu rezistau, dar fetele au rezistat. Eu sunt o femeie puternică, rezistentă, dar știu că la război am fost capabilă de mai mult decât pe timp de pace. Chiar și fizic. Nu știu de unde-mi venea așa o putere...

Auzind la radio vestea Victoriei, am sunat alarma și am dat echipajului meu ultima comandă:

— Azimut – cincisprezece zero-zero. Unghi de tragere – zece zero. Focos – o sută douăzeci, tempo – zece!

Eu însămi m-am dus la închizător și am început să trag cu câte patru încărcături în cinstea Victoriei de după patru ani de război.

La auzul salvelor, au dat fuga spre noi toți cei ce se aflau pe poziția bateriei, ca și comandantul Slatvinski. Pentru «inițiativă» a ordonat, de față cu toți, să fiu băgată la arest, dar apoi și-a anulat propria dispoziție. Am salutat toți victoria trăgând cu armele personale, ne-am îmbrățișat și ne-am sărutat. Apoi am plâns toată noaptea și ziua următoare...”

*Klavdia Vasilievna Konovalova,
plutonier, comandant de tun antiaerian*

„Căram în spate o ditamai pușcă-mitralieră, dar nu m-am plâns niciodată că era grea: m-ar mai fi lăsat servant doi? Aș fi fost un ostaș de tot râsul, m-ar fi înlocuit. M-ar fi expediat la bucătărie! Mai mare rușinea! Să nu cumva să-mi petrec tot războiul la bucătărie! Ce-aș mai fi plâns...”

— Femeile erau trimise în misiune la fel ca bărbații?

— Nu. În general, comandanții căutau să ne păzească. Trebuia să ceri să fii trimisă în misiune de luptă sau să meriți. Să te remarci. Era nevoie să fii curajoasă, chiar temerară din fire. Și nu toate fetele erau în stare de asta. Aveam la bucătărie o fată minunată, Valea. Blândă, timidă, nici nu ți-o puteai imagina cu o carabină în mână. Într-un caz extrem ar fi tras și ea, dar n-o trăgea așa la misiuni de luptă. Eu? Eu mă și vedeam acolo, visam la asta!

Iar în școală fusesem o fată atât de liniștită... Trecusem neobservată...”

*Galina Iaroslavovna Dubovik,
partizană, Brigada 12 Cavalerie partizani*

„Ordin: să mă prezint în douăzeci și patru de ore la Spitalul Mobil de Campanie 713.

Îmi aduc aminte că mi-am făcut apariția la spital în sandale și într-o rochie neagră de marchizet. Mi s-au dat efecte militare, dar am refuzat să le port: toate erau cu trei-patru numere mai mari. Medicului-șef i s-a raportat că nu mă supuneam disciplinei militare. N-a luat măsuri.

— Lăsați-o, zice, în apele ei! Peste câteva zile o să le îmbrace singură.

Curând spitalul s-a deplasat, și, pe drum, am nimerit sub un bombardament fioros. Ne-am adăpostit într-un câmp de cartofi. Cu puțin timp înainte plouase. Vă puteți imagina ce s-a ales din rochia mea de marchizet... A doua zi eram echipată regulamentar...

Astfel a început drumul meu de soldat... Până în Germania.

În '42, în primele zile ale lui ianuarie, am intrat în satul Afonevka din regiunea Kursk. Era un ger de crăpau pietrele. Cele două clădiri ale școlii erau ticsite de răniți, care zăceau pe tărgi, pe podele, pe paie. Nu ne ajungeau mașinile și benzina ca să-i transportăm pe toți în spatele frontului. Medicul-șef a hotărât să organizeze un convoi de sănii din Afonevka și satele înconjurătoare. Dimineața, convoiul era la școală. Toate săniile erau conduse de femei. Aduseseră cuverturi țesute în casă, cojoace, perne, unele chiar pilote... Până astăzi nu-mi pot aminti fără lacrimi ziua aceea. Scenele de atunci... Fiecare femeie și-a ales câte un rănit și a început să-l pregătească de drum. Îi alintau cu glas încet: «Băiețașul meu drag!...», «Luminița mea!...», «Frumosul maichii!...» Toate aduseseră câte puțină mâncare, unele aveau în boccele cartofi fierți, aburinzi... Îi înfășurau pe răniți ca pe niște copilași, în lucrurile lor de acasă, și-i așezau în sănii. Țin minte până azi rugăciunea aceasta, descântecul acesta încetișor: «Ei, drăguțule!», «Frumușelule!...» Îmi pare rău, chiar am muștrări de conștiință că atunci nu ne-a dat prin cap să notăm numele acelor femei...

Și mai țin minte cum, trecând prin Bielorusia eliberată, nu zăream în sate nici un bărbat. Ne întâmpinau doar femeile. Numai femeile mai rămăseseră în viață...”

Elena Ivanovna Variuhina, medic militar

Despre muțenia groazei și despre frumusețea născocirii

„Aș putea oare să găsesc cuvintele potrivite? Despre cum am tras pot să povestesc. Despre cum am plâns, nu. Asta e sortită să rămână nespusă. Știu un singur lucru: în război, omul devine cumplit și de nepătruns. Cum să-l înțelegi?

Dumneavoastră sunteți scriitoare. Născociți singură ceva! Ceva frumos. Fără păduchi și noroaie, fără greață... Fără mirosul de votcă și de sânge... Ceva mai puțin îngrozitor ca viața...”

Anastasia Ivanovna Medvedkina, ostaș, mitralior

„Nu știu... Nu, înțeleg ce mă întrebați, dar nu-mi ajung cuvintele... Cuvintele... Cum să vă descriu? Trebuie... să... înăbuș un spasm, așa cum el mă înăbușă pe mine: noaptea stau întinsă în tăcere și deodată îmi amintesc. Și mă sufoc. Mă scutură frigurile. Cam așa...

Undeva există cuvintele... E nevoie de un poet... Ca Dante...”

Anna Petrovna Kaleaghina, sergent, instructor sanitar

„Se întâmplă să aud dintr-odată muzică... Sau un cântec... Un glas de femeie... Și în ele găsesc ceea ce simțeam atunci. Ceva asemănător...

Dar, dacă mă uit la un film despre război, mi se pare fals, dacă citesc o carte, mi se pare fals. Nu e ce trebuie... Nu iese cum trebuie. Dacă încep eu să vorbesc – nici așa nu iese. Nu atât de înspăimântător și de frumos. Știți cât de frumoasă e dimineața la război? Înainte de bătălie... Te uiți și știi: s-ar putea să fie ultima pentru tine. Pământul e atât de frumos... Și văzduhul... Și soarele...”

Olga Nikitina Zabelina, chirurg militar

„În ghetou trăiam în spatele sârmei ghimpate... Îmi amintesc chiar că s-a întâmplat într-o marți, nu știu de ce, am ținut minte pe urmă că fusese o marți. Marți... Data și luna nu le-am memorat. Dar a fost într-o marți. M-am dus întâmplător aproape de fereastră. Pe o bancă vizavi de casa noastră un băiat și o fată stăteau și se sărutau. În jur erau pogromuri, erau împușcați oameni. Iar ei se sărutau! Am fost cutremurată de această imagine pașnică...

Din celălalt capăt al străzii – strada noastră era scurtă – a apărut o patrulă nemțească. Au văzut și ei totul, se vedea bine de acolo. N-am apucat să pricep nimic. Bineînțeles, n-am apucat... Strigăte. Pocnete. Împușcături... Eu... Nici un fel de gânduri... Primul sentiment a fost frica. Am văzut doar cum băiatul și fata – odată s-au ridicat și apoi au căzut. Împreună.

Apoi... A trecut o zi, încă una... A treia... Iar eu mă tot gândeam la cele întâmplate. Trebuie să înțelegeți: se sărutaseră nu acasă, ci pe stradă. De ce? Voiau să moară așa... Știau că oricum ar fi pierit în ghetou și voiau să moară altfel. Firește, asta înseamnă iubirea. Și mai ce? Ce poate fi altceva... Numai iubirea.

V-am povestit... Da, a ieșit, într-adevăr, frumos. Dar în viață? În viață am simțit groază... Da... Și mai ce? Mă gândesc acum... Ei s-au luptat... Au vrut să moară frumos. Sunt sigură că a fost alegerea lor...”

*Liubov Eduardovna Kresova,
activistă în mișcarea clandestină*

„Eu? Nu vreau să vorbesc... Deși nu... Pe scurt... Despre asta nu se poate vorbi...”

Irina Moiseevna Lepițkaia, ostaș, pușcaș

„Prin oraș umbla o femeie nebună... Nu se mai spăla niciodată, nu se pieptăna. Îi

omorâseră cinci copii. Pe toți. Și îi omorâseră pe fiecare altfel. Pe unul îl împușcaseră în cap, pe altul în ureche...

Se apropia de câte un trecător pe stradă... De cineva oarecare... Și spunea: «Să-ți povestesc cum mi-au omorât copiii. Cu care să încep? Cu Vasenka... L-au împușcat în ureche! Iar pe Tolik în cap... Deci, cu care?»

Toți fugeau de ea. Era smintită, de asta putea să povestească...”

*Antonina Albertovna Vîjutovici,
soră medicală, partizană*

„Un singur lucru țin minte: cum au răcnit toți «victorie!» Toată ziua au strigat... Victorie! Victorie, fraților! La început n-am crezut, pentru că ne obișnuiserăm cu războiul – asta părea să fie viața. Victorie! Am învins... Eram atât de fericiți! Fericiți!”

Anna Mihailovna Perepelka, sergent, soră medicală

⁴² Aleksandr Ivanovici Pokrîșkin (1913–1985), pilot rus, aflat pe locul al doilea în topul eficacității piloților de avioane de vânătoare din grupul Aliaților în al Doilea Război Mondial

⁴³ Cea mai importantă decorație acordată personalului medical secundar (surori medicale, infirmiere) care s-a distins prin devotament și curaj deosebit în îngrijirea bolnavilor, răniților sau victimelor civile. A fost instituită în 1912 de către Crucea Roșie Internațională.

⁴⁴ În limba rusă, numele de familie al femeilor are o terminație feminină. Numele terminate însă în -ko nu se schimbă.

„DOMNIȘOARELOR! COMANDANTUL UNUI PLUTON DE GENIȘTI TRĂIEȘTE NUMAI DOUĂ LUNI...”

Vorbesc tot timpul despre același lucru... Într-un fel sau altul, mă întorc întotdeauna la el...

De cele mai multe ori vorbesc despre moarte. Despre legăturile lor cu moartea – care se învârtea întotdeauna prin preajmă. La fel de aproape și de obișnuită ca și viața. Încerc să înțeleg cum au putut să rămână tefere în mijlocul acestei experiențe nesfârșite a morții. Să trăiască de la o zi la alta. Să gândească. Să se calibreze fără voie.

Oare se poate povesti despre așa ceva? Ce se supune cuvintelor și simțămintelor noastre? Și ce este inefabil? Întrebări am, cu timpul, tot mai multe, iar răspunsuri, tot mai puține.

Uneori mă întorc acasă după întâlniri cu gândul că suferința înseamnă singurătate. O izolare completă. Altă dată mi se pare că suferința este un mod aparte de cunoaștere. Există ceva în viața omului care nu poate fi transmis și păstrat în alt mod, mai ales la noi. Așa este construită lumea noastră, așa suntem noi construiți.

Cu una dintre protagonistele acestui capitol m-am întâlnit într-un auditoriu al Universității de Stat din Bielorusia. Studenții, zgomotoși și veseli, își strângeau caietele după curs.

— Cum am fost noi atunci? a răspuns ea cu o întrebare la întrebarea mea. La fel ca ei, studenții mei. Numai că ne îmbrăcam altfel și fetele se găteau mai simplu. Aveau inelușe de fier, mărgеле de sticlă. Pantofi din material cauciucat. Nu existau pe atunci blugi, casetofoane, ca acum.

M-am uitat după studenții care se grăbeau să plece, în timp ce povestea începea...

„Înainte de război eu și prietena mea am terminat universitatea, în timpul războiului am făcut o școală de geniști. Ne-am dus pe front deja ofițeri... Sublocotenenți... Și am fost întâmpinate astfel:

— Bine, fetelor, bravo, suntem bucuroși de oaspeți, dar de trimis în linia întâi – nici vorbă, rămâneți frumos pe lângă statul-major!

Cam așa ne-au primit la trupele de geniu. Ne-am înfuriat și ne-am dus să-l căutăm pe comandantul frontului, Malinovski. Pe drum – zvonul că mergem la Malinovski se împrăștiase – ne oprește un ofițer:

— Documentele la control!

Le-a examinat.

— Pe unde umblați? Locul vostru e la statul-major al trupelor de geniu.

— Mergem la tovarășul Malinovski, zic. Am fost instruite să comandăm plutoane de geniști, iar dâșșii vor să ne țină pe lângă statul-major. Cerem să fim trimise în linia întâi.

Ofițerul acela s-a întors cu noi la statul-major, unde a avut loc un fel de lungă consfătuire – casa era plină de ofițeri, toți își dădeau cu părerea, se auzeau și râsete. Noi o țineam una și bună: suntem comandanți de pluton, și nu funcționari de stat-major.

— Voi știți cât trăiește, în medie, comandantul unui pluton de geniști? Două luni.

— Știm, zic. De asta și vrem în linia întâi!

N-au avut încotro.

— Bine, zice, vă repartizăm la Armata V de izbire. Ce înseamnă asta – știți, denumirea spune tot. E în permanență în linia întâi.

Și câte și mai câte nu ne-au mai spus, de groază.

— Nu-i nimic. De acord, am zis noi.

Am ajuns la statul-major al armatei. Acolo ne-a primit, foarte frumos, ce-i drept, un căpitan, om intelectual, dar, când a auzit că nu vrem să fim decât comandanți de geniști, s-a luat cu mâinile de cap:

— Nu se poate, fetelor! Ce tot vorbiți? O să vă găsim de lucru aici, la statul-major. Nu e de glumit!... Acolo sunt, vă dați seama, numai bărbați și deodată, hodoronc-tronc! îi pui sub comanda unor fete... Gândiți-vă și voi!... E absurd...

Timp de două zile ne-au prelucrat. Vă spun drept... Au încercat să ne convingă. N-am cedat: comandanți de pluton sau nimic! Dar asta nu era totul. În sfârșit... În cele din urmă, am avut câștig de cauză. M-au condus la plutonul meu... Soldații s-au uitat la mine: care batjocoritor, care chiar cu răutate, iar câte unul dând din umeri – adică, e limpede... Și, când comandantul batalionului a spus că, așa și pe dincolo, vi-l prezint pe noul comandant de pluton, să vezi rumoare. Unul chiar a scuipat:

— Pfu!...

Peste un an, când mi s-a înmănat ordinul Flamura Roșie, aceiași băieți – câți mai rămăseseră în viață – m-au purtat pe brațe până la adăpost. Se mândreau cu mine.

Dacă mă întrebați ce culoare are războiul, am să vă spun că are culoarea pământului. Pentru un genist... Culoarea pământului negru, galben, lutos...

Eram pe undeva, mergeam.... Înnoptăm într-o pădure. Făcuserăm un foc de tabără, și ardea focul ăsta, toți stăteau în jurul lui tăcuți, câte unul și adormise. Eu simțeam că picotesc cu ochii la foc, dorm cu ochii deschiși: niște fluturi de noapte, un fel de musculițe zboară în jurul lui, zboară toată noaptea, nu-i nici un sunet, nici un foșnet, toate se tolesc în focul acesta uriaș. Și altele după ele... Vă spun drept... Și noi la fel. Mergeam întruna. Ne scurgeam ca un șuvoi.

După două luni n-am fost ucisă, ci rănită. Prima dată ușor. Și am încetat să mă mai gândesc la moarte..."

Stanislava Petrovna Volkova, locotenent,

„În copilărie... Am să încep cu copilăria... În război cel mai tare mă temeam să-mi amintesc de copilărie. Exact de asta, de copilărie. La război n-ai voie să-ți amintești de lucrurile cele mai duioase.. Nu se poate... Acolo sunt tabu.

Așa deci... În copilărie, tatăl meu mă tundeă tot timpul cu mașina pusă la zero. Mi-am amintit de asta în ziua când ne-au tuns și ne-am prefăcut deodată din fete în soldați. În ce mă privește, m-am deprins curând cu noua mea înfățișare. Nu degeaba tata spunea: «Eu n-am fată, am băiat». Totul mi se trăgea de la o patimă din pricina căreia am încasat-o nu o dată. Iarna, îmi plăcea să sar de pe malul abrupt al fluviului Obi în zăpada din vad. După școală, îmbrăcam vechii pantaloni vătuiți ai tatei și-i legam peste ținuturile pârslarilor. Pufoaica o vâram în pantaloni și mă strângeam cât puteam de tare cu centura. Pe cap îmi puneam o căciulă cu clape, legată sub bărbie. Încotoșmănită astfel și răsucindu-mă, ca un urs, de pe un picior pe altul, porneam spre Obi, îmi luam avânt și saream de pe malul râpos în omăt.

Dumnezeule, ce senzație când zbori în prăpastie și te scufunzi pe de-a-ntregul în zăpadă!... Pur și simplu ți se taie răsuflarea... Și alte fete au încercat cu mine, dar nu le ieșea bine: ba își suceau piciorul, ba își spărgeau nasul în zăpada înghețată, ba cine știe ce li se mai întâmpla. Eu eram chiar mai pricepută decât băieții.

Mi-am amintit de copilărie... Pentru că nu vreau să vorbesc imediat despre sânge... Dar înțeleg că e important, firește că este. Îmi place să citesc cărți. Înțeleg...

... Și, vasăzică, ajungem noi, în septembrie '42, la Moscova. O lună întreagă ne-am târât pe inelul feroviar. Trenul mai oprise în gările Kunțevo, Perovo, Oțakovo, și pretutindeni din vagoane sareau o mulțime de fete. Veneau, cum se spunea, «cumpărătorii», ofițeri din diferite unități, propunându-ne să ne facem geniști, transmisioniste, instructori sanitari... Pe mine nimic din toate astea nu mă ademenea. În sfârșit, din tot eșalonul am rămas treizeci de fete. Ne-au îngrămădit pe toate într-un singur vagon cu godin. De fapt, pe linia moartă rămăseseră două vagoane: al nostru și al statului-major. Două zile nu ne-a deranjat nimeni. Râdeam și cântam cântecul acela: *M-ai uitat, m-ai părăsit...* Spre sfârșitul celei de-a doua zile, vedem îndreptându-se spre vagonul nostru, împreună cu șeful eșalonului, trei ofițeri.

Noii «cumpărători» erau înalți, bine clădiți și chipeși. Mantalele la patru ace, cizmele străluceau... Ei, ăștia da! Așa ofițeri nu mai văzuserăm. Au urcat la statul-major. Noi – cu urechile lipite de peretele vagonului, să auzim ce aveau să spună. Șeful eșalonului le-a arătat listele pe care eram înscrise și ne-a făcut fiecareia câte o scurtă caracterizare: de unde eram, ce studii aveam... În sfârșit, am auzit:

— Toate se potrivesc.

Atunci șeful eșalonului a coborât din vagon și ne-a ordonat să ne aliniem.

— Vreți să învățați arta de a lupta? zice.

Cum să nu vrem, sigur că voiam! Chiar foarte tare! Visam! Nici măcar n-am întrebat unde și ce urma să învățăm. Maiorul a ordonat:

— Locotenent-major Mitropolski, conduceți fetele la școală!

Ne-am luat materialele, ne-am aliniat în rând câte două și am pornit pe străzile Moscovei. Moscova iubită... Capitala... Chiar și în vremurile acestea grele era frumoasă... A noastră, dragă... Ofițerul mergea repede, cu pași mari, anevoie ne țineam după el. Abia la întâlnirea din Capitală cu prilejul celei de-a treizecea aniversări a Victoriei, Serghei Fiodorovici Mitropolski ne-a mărturisit – nouă, fostelor cursante ale Școlii de Geniu – cât de rușine i-a fost să ne «plimbe» prin Moscova. Căuta să se îndepărteze cât mai mult de noi, ca să nu atragă atenția. Noi nu știam acest lucru și aproape că alergam după dânsul. Ce mai soldați trebuie să fi fost!

Așa deci... Încă din primele zile de școală, m-am ales cu două corvoade peste rând: nu-mi plăcuse că în sala unde ni se preda era prea frig sau mai știu eu ce. Mofturi de școlăriță. Și am primit ceea ce meritam: un serviciu peste rând, pe urmă al doilea... Curând, și mai multe. La apel, fetele râdeau de mine: «planton de profesie». Pe ele le distra, dar eu nu mergeam la cursuri, noaptea nu dormeam. Ziua stăteam smirnă la poartă, noaptea frecam podelele cazarmei cu ceară. Cum se făcea asta? Vă explic imediat. Era cu totul altceva decât astăzi. Acum există felurite perii, aparate pentru curățat parchetul... Dar pe atunci... După ora stingerii, îți scoteai cizmele, ca să nu le pătezi cu ceară, îți înveleai picioarele în bucăți de postav dintr-o manta veche și-ți făceai un fel de opinci, legate cu sfoară, împrăștia ceara pe podele și o întindeai cu o perie, dar nu obișnuită, ci rotundă și deasă, de la care se lipesc smocuri, abia apoi începeai să lustruiești cu picioarele. Trebuia lustruit până când podelele sclipeau ca oglinda. Într-o noapte ca aceea dansai pe săturate... Picioarele îți vibrează și-ți amortesc, spinarea ți-e înțepenită, transpirația îți inundă ochii. În zori nu mai aveai putere nici să dai deșteptarea. Iar ziua nu te puteai așeza nici o clipă: plantonul e obligat să stea tot timpul în picioare. Într-o dimineață, stăteam de planton – tocmai terminasem curățenia în cazarmă – și simt că, dacă nu mă sprijin de ceva, mă prăbușesc. Așa că m-am rezemat de gheretă și am ațipit. Deodată aud că cineva deschide poarta. Tresar. În fața mea – ofițerul de serviciu pe batalion. Ridic mâna la bonetă și raportez:

— Tovarășe locotenent-major, compania execută somn.

Ofițerul m-a privit cu ochi mari și nu și-a putut reține râsul. Numaidecât mi-am dat seama că, stângace cum eram, în grabă, dusesem la bonetă mâna stângă. Am încercat eu s-o dreg, dar era prea târziu: alt serviciu peste rând...

Multă vreme tot n-am priceput că nu era de joacă și nici vreo școală obișnuită, ci o școală militară. Pregătire pentru război. Ordinul comandantului e lege pentru subordonat.

De la ultimul examen îmi amintesc ultima întrebare:

— De câte ori greșește un genist?

— Genistul greșește o singură dată în viață.

— Așa, fată dragă...

Apoi cuvintele obișnuite:

— Sunteți liberă, cursant Bairak!

Și iată-ne la război. La războiul adevărat...

Am fost condusă la plutonul meu. Ordon:

— Drepti!

Dar plutonul nici gând să se miște. Care stătea tolănit pe jos, care ședea și fuma, care se întindea de-i trosneau oasele. În general se făceau că nu mă bagă în seamă. Se simțeau ofensați de faptul că ei, cercetași trecuți prin ciur și prin dârmon, trebuiau să primească ordine de la o fată de douăzeci de ani. Am înțeles ce se petrecea și am fost nevoită să ordon:

— La loc comanda!...

Chiar atunci a început tirul de artilerie... Eu am sărit în șanț, aveam mantaua nouă, așa că nu m-am întins pe fund, în noroi, ci pe o parte, pe zăpada netopită încă. În tinerețe așa ți se pare – că mantaua e mai de preț ca viața. Fătucă bleagă! Râdeau și soldații mei.

Așadar... Ce înseamnă cercetarea de geniu, cu care ne ocupam noi? Noaptea, ostașii sapă un locaș dublu în fâșia neutră. Înainte de a se crăpa de ziuă, eu și unul dintre comandantii de grupă ne târâm spre adăpostul acela, și ostașii ne camuflează. Stăm acolo toată ziua, temându-ne să facem fie și o mișcare în plus. Într-o oră-două, mâinile și picioarele încep să-ți degere, cu toate că ești în pâslari și scurtă îmblănită. După patru ore ești țurture de gheață. Ninge... Te transformi într-un om de zăpadă... Asta iarna... Vara – în arșiță sau ploaie. Ziua întreagă urmărești cu atenție totul și alcătuiești o hartă. Notezi în ce locuri au apărut modificări ale suprafeței solului. Dacă descoperi movile sau ridicături de pământ, zăpadă murdară, iarbă strivită ori cu roua ștearsă, deduci că acolo geniștii nemți au lăsat câmpuri de mine. Dacă au montat un gard din sârmă ghimpată, trebuie să-i stabilești lungimea și adâncimea. Și să descoperi ce fel de mine s-au plantat sub gardul acela – împotriva infanteriei, a tancurilor sau mine-cursă. În plus, determini coordonatele punctelor de foc ale inamicului.

Înainte de atac, lucram noaptea. Sondam terenul centimetru cu centimetru. Tăiam coridoare pe câmpurile minate... Tot timpul greblam pământul... Pe burtă... Eu mă strecur ca o suveică de la o grupă la alta. Minele «mele» erau întotdeauna mai multe.

Am trecut prin tot felul de situații... Sunt bune de făcut un film cu ele... Un serial.

La un moment dat, ofițerii m-au invitat la micul dejun. Am acceptat: geniștii aveau arareori parte de mâncare caldă, în general trăiam «din pășunat». Când ne-am așezat cu toții în jurul mesei din bucătărie, mi-a atras atenția cuptorul rusesc, cu ușa închisă. M-am apropiat și am început să examinez ușa aceea. Ofițerii au izbucnit în râs:

— Fetei ăsteia i se năzar mine și în țucaluri!

Am răspuns pe același ton de glumă, dar deodată am băgat de seamă că, în partea de jos a ușii, era făcut un mic orificiu. O examinez cu atenție și descopăr un fir subțire, care ducea în cuptor. M-am întors numaidecât spre cei de la masă:

— Casa e minată, rog părăsiți încăperea!

Ofițerii au amuțit. Toți mă fixau neîncrezători, nimeni n-avea chef să se ridice de la masă. Carnea mirosea, cartofii la cuptor... Am repetat:

— Vă rog să părăsiți încăperea!...

Împreună cu geniștii mei, ne-am apucat de lucru. Am început prin a disloca ușa. Am secționat conductorul cu cleștele... Ei, și acolo... În cuptor, legate cu sfoară, vreo douăzeci de câni de bere emailate. Visul soldatului – gamela ideală! Iar în fund, învelite în hârtie neagră, două pachete mari: vreo douăzeci de kilograme de explozibil. Ca să vezi «țucaluri»...

... Treceam prin Ucraina, eram deja în regiunea Stanislavskaia, astăzi Ivano-Frankovskaia. Plutonul primise misiunea de a demina urgent fabrica de zahăr. Fiecare minut era prețios: nu se știa cum anume fusese minată fabrica: dacă montaseră un mecanism de ceasornic, se putea aștepta din minut în minut explozia. Am pornit într-acolo în marș accelerat. Cald, eram îmbrăcați subțire. În momentul când treceam prin pozițiile artileriei cu tragere lungă, un soldat sare din tranșee și strigă: «Alarmă aeriană!» Am ridicat capul: cerul – senin. Unde erau avioanele inamice? În jur era liniște, nu se auzea nici un sunet. Unde, așadar, era avionul acela? Unul dintre ai mei mi-a cerut permisiunea să iasă din coloană. Mă uit, se îndreaptă spre artileristul acela și-i arde o palmă. Nici n-am apucat să mă dezmeticesc – un alt artilerist țipă:

— Fraților, îi bat pe ai noștri!

Toată artileria a sărit din tranșee, împresurându-l pe genistul nostru. Băieții mei n-au mai stat pe gânduri, s-au repezit să-l scoată din mâinile lor. A început încăierarea. Nu puteam pricepe despre ce era vorba. Ce-i apucase, așa deodată? Fiecare clipă era prețioasă și când colo...

Ordon:

— Pluton, în coloană!

Nimeni nu-mi dă nici o atenție. Atunci am scos pistolul și am tras în aer. Din adăpost au sărit câțiva ofițeri. Până i-au liniștit, a trecut o groază de vreme. Se apropie de plutonul meu un căpitan și strigă:

— Cine e mai mare aici?

Raportez. Tipul face ochii mari. Se zăpăcise. În sfârșit, mă întrebă:

— Ce naiba se petrece?

N-am știut ce să-i răspund. Adjunctul meu i-a explicat ce se întâmplase. Așa am aflat că, încredințat – cine știe de ce – că eram sperioasă din fire, artileristul acela încercase să-și rădă de mine...

Știți cum... Doar vorbim cinstit... La război m-am străduit să nu mă gândesc nici la copilărie, nici la iubire. Și nici la moarte. Mmm... Vorbim sincer... Așa deci... V-am spus deja: îmi interzisesem multe ca să pot supraviețui. Mai ales îmi interzisesem tot ce era duios și mângâietor. Chiar și să mă gândesc la asta. Să-mi amintesc. Țin minte că, în Lvovul eliberat, am primit pentru prima dată câteva seri libere. Pentru prima dată de la începutul războiului... În cinematograful orașului, batalionul nostru s-a uitat la un film. La început ne-a fost chiar nu știu cum să stăm în fotoliile moi, să ne uităm la cadrele frumoase, la imaginile pline de confort și liniște. Înainte de începutul spectacolului a cântat o orchestră, au cântat niște interpreți. În foaiere s-au organizat dansuri. S-au dansat polca, cracoviacul, pas d'espagne, și am încheiat cu nelipsitul dans rusesc.

Muzica m-a impresionat în mod deosebit... Nici nu ne venea să credem că undeva se trage și că noi înșine aveam să ne întoarcem curând în linia întâi. Că nu departe era moartea.

Dar după o zi ni s-a ordonat deja să «pieptănăm» o porțiune de teren de la un sat până la calea ferată. Cercetașii și căutătorii de mine s-au înșiruit de-a lungul șoselei. Bătea o ploaie rece, cu stropi mărunți. Toți erau uzi până la piele. Cizmele se umflaseră, se făcuseră grele, de parcă ar fi avut pietroaie în loc de călcâie. Mi-am trecut poalele mantalei pe sub centură, ca să nu mi se încurce printre picioare. Mai era și o iarbă înaltă acolo și deasă cum nu mai văzusem. Înainte, prinsă în lesă, mergea cățelușa mea, Nelka. De cum simțea un proiectil sau o mină, se așeza și nu se mai mișca din loc până nu le neutralizam. Prietena mea credincioasă... Și iată că Nelka se așază... Stă și rânjește colții... Deodată aud că se transmite din om în om: «Locotenentul la general!» Mă întorc, pe drumul de țară oprise un jeep. Am sărit peste șanț, mi-am aranjat în mers mantaua, mi-am potrivit centura și boneta. Cu toate acestea, nu arătam prea grozav.

Ajung în fugă la mașină, deschid portiera și încep să raportez:

— Tovarășe general, m-am prezentat la ordinul dumneavoastră...

N-am apucat să termin:

— Lasă-mă, fetițo, în pace!...

Am înlemnit în poziție de drepti. Generalul nici nu se întorsese spre mine, privea prin parbriz șoseaua. Văd că începe să se enerveze; își examina, din minut în minut, ceasul-brățară. Nu m-am clintit.

— Unde naiba e comandantul geniștilor? îl întreabă pe șofer.

Încerc iarăși să raportez:

— Tovarășe general...

În sfârșit, se întoarce, înciudat, spre mine:

— Ce vrei, măi fată? Nu ți-am spus să-mi dai pace?

Am priceput. Eram gata-gata să izbucnesc în hohote de râs. Șoferul zice:

— Tovarășe general, nu cumva chiar dânsa este?...

Generalul mă fixează.

— Cine ești dumneata?

— Comandantul plutonului de geniști, tovarășe general!

— Dumneata ești comandantul?! zice cu uimire în glas.

— Da, tovarășe general!

— Și aceia sunt geniștii dumitale?

— Da, tovarășe general!

— Una și bună știi: «Tovarășe general, tovarășe general!...» A coborât din mașină, a făcut, îngândurat, câțiva pași, s-a întors, iarăși câțiva pași, iarăși s-a întors... M-a măsurat o vreme cu privirea, apoi spre șofer: Ce zici de chestia asta? zice. Într-un târziu, mă întreabă: Câți ani ai, locotenente?

— Douăzeci, tovarășe general!

— De unde ești de fel?

— Din Siberia.

M-a mai întrebat o mulțime de lucruri... Până la urmă, mi-a propus să trec într-o unitate din divizia lui de tancuri. Era revoltat de felul cum arătam: el n-ar fi admis așa ceva. Aveau foarte mare nevoie de geniști. Apoi m-a luat deoparte și, arătând spre păduricea care începea nu prea departe, mi-a spus:

— Cutiuțele mele sunt acolo. Vreau să le angajez pe linia ferată. Șinele și traversele sunt demontate, dar terasamentul poate fi minat. Fă-mi un serviciu: verifică, te rog! Pe aici e mult mai comod de trecut spre linia întâi. Știi ce înseamnă un atac prin surprindere?

— Știu, tovarășe general.

— Bravo! Rămâi sănătoasă, locotenente, și ai grijă de dumneata!...

Calea ferată s-a dovedit a fi, într-adevăr, minată. Am verificat.

Toți voiam să rămânem în viață până la victorie.

În octombrie '44 batalionul nostru, în componența Detașamentului separat 210 Geniști împreună cu trupele celui de-al Patrulea Front Ucrainean, a pătruns pe teritoriul Cehoslovaciei. Peste tot am fost întâmpinați cu bucurie. Oamenii ne aruncau flori, fructe, pachete cu țigări... Ne așterneau covoare pe poduri... Faptul că un pluton de bărbați era condus de o fată – ea însăși genist – a făcut senzație. Eram tunsă băiețește, purtam pantaloni și tunică, căpătasem anumite deprinderi masculine, pe scurt, semănam cu un adolescent. Uneori intram în câte un sat călare, atunci era chiar greu să-ți dai seama ce e un asemenea călăreț, dar femeile simțeau ele ceva și mă priveau cu atenție. Intuiția feminină... Era caraghios... Chiar îmi plăcea! Intram în apartamentul unde trebuia să rămân peste noapte și aici abia gazdele aflau că musafirul lor e ofițer, dar nu bărbat. Mulți rămâneau cu gurile căscate... Scenă de film mut! Dar mie... mmmm... Eu chiar mă simțeam bine. Îmi plăcea să-i uimesc. La fel și în Polonia. Îmi amintesc cum, într-un sat, o bătrânică m-a mângâiat pe cap. Am ghicit: *Co pani rogi na mnie szuka?*⁴⁵ Ea s-a fâstâcit și mi-a spus că nu, pasămite, îi era pur și simplu milă de mine, *taku młodu panenku*⁴⁶.

Mine erau la tot pasul. Foarte multe. O dată intrăm într-o casă. Careva observă primul o pereche de cizme de box, puse lângă un dulap, și se repede să le «aresteze», întinsese deja mâna. Strig:

— Nu le atinge!

Când le-am examinat, am scos din fiecare câte o mină... Am descoperit mine în fotolii, comode, servante, păpuși, lustre... Locuitorii ne rugau să deminăm straturi cu roșii, grădini cu cartofi și varză. Odată, ca să mâncăm colțunași, a trebuit să deminăm o miriște de grâu și chiar îmblăciul...

Așa deci... Am trecut prin Cehoslovacia, Polonia, Ungaria, România, Germania, dar puține impresii mi-au rămas în minte. Îmi amintesc doar forme de relief, iarba înaltă: poate că și era înaltă ori poate că așa ni se părea nouă, pentru că era cumplit de greu de trecut prin ea cu sondele și detectoarele de mine. Iarbă veche... Brusturi mai înalți decât tufișurile... Mai țin minte o mulțime de pâraie și râpe. Desișuri, îngrădituri de

sârmă ghimpată cu ghimpii ruginiți, bălării pe câmpuri minate... Ronduri de flori părăsite. Acolo întotdeauna erau mine, nemților le plăceau rondurile. O dată, pe un câmp vecin, oamenii săpau cu lopețile cartofii, iar noi alături săpam după mine...

În România, în orașul Dej, am fost încartiruită în casa unei femei tinere care vorbea bine rusește. S-a dovedit că bunica ei fusese rusoaică. Avea trei copii. Bărbatul îi murise pe front, într-o divizie de voluntari români. Dar ei îi plăcea să râdă, să se veselească. O dată m-a invitat și pe mine să merg cu ea la dans. Mi-a oferit haine de-ale ei. Ispita era mare. Mi-am pus pantaloni, bluză, cizme de box, și, pe deasupra, un costum popular românesc: o cămașă lungă, țesută la război, și o fustă îngustă, de lână, în picățele, pe care am prins-o în talie cu un brâu negru. Pe cap mi-am pus o basma colorată, cu niște ciorchini mari imprimați. Dacă adăugăm că, umblând pe dealuri, mă înnegrisem la piele peste vară, că numai la tâmpile îmi ieșeau cârlionții blonzi, iar nasul mi se cojea, nici nu mă mai deosebeam de o româncuță adevărată.

N-aveau club, tineretul se strângea în casa cuiva. Când am sosit, cânta deja muzica, oamenii dansau. I-am văzut aproape pe toți ofițerii batalionului nostru. La început m-am temut că au să mă recunoască și să mă dea de gol, de aceea m-am ținut departe, într-un colț, ca să nu atrag atenția, și mi-am tras basmauă mai pe frunte. Măcar să mă uit la ei... Așa, de departe... Dar după ce unul dintre ofițerii noștri m-a invitat de mai multe ori la dans și nu m-a recunoscut, cum eram cu buzele înroșite și sprâncenele pensate, m-am simțit veselă și amuzată. M-am distrat din toată inima... Îmi plăcea când mi se spunea că sunt frumoasă. Am auzit complimente... Am dansat de nu mă mai săturam...

Războiul se terminase, dar noi un an întreg am tot dominat câmpuri, lacuri, râuri. În timpul războiului, azvârliserăm totul în lacuri, râuri, mlaștini – important era să putem trece înainte, să ajungem în timp util la obiectiv. Acum însă trebuia să ne gândim la viața oamenilor. Pentru geniști, războiul s-a terminat la câțiva ani după război, ei au luptat cel mai mult. Și cum era să aștepti explozia unei mine după Victorie? Să aștepti momentul acela... Nu, nu! Moartea după Victorie era cea mai cumplită. O moarte de două ori...

Așa deci... În noaptea de 31 decembrie 1945, am primit cadou zece metri de satin roșu. Am râs: «Ce să fac cu el? Poate, după demobilizare, să-mi cos o rochie roșie. Rochia Victoriei». Parcă mi-aș fi prezis... Curând am primit ordinul de demobilizare. Așa cum se obișnuiește, în batalion s-a organizat o petrecere. Ofițerii mi-au oferit în dar o eșarfă albastră fină. Trebuia să-i «răsplătesc» cântând cântecul despre eșarfa albastră⁴⁷. Și cu ea am cântat toată seara.

Pe tren, am făcut temperatură. Obrajii mi se tumefiaseră, nici nu puteam deschide gura. Îmi creșteau măselele de minte... Mă întorceam de la război..."

Appolina Nikonovna Lițkevici-Bairak,
sublocotenent, comandantul unui pluton de geniști

⁴⁵ Îmi căutați coarne? (în limba polonă în original)

⁴⁶ O domnișoară atât de tânără (în limba polonă în original)

⁴⁷ Șlagăr sovietic din timpul celui de-al Doilea Război Mondial

„SĂ-L VĂD MĂCAR O SINGURĂ DATĂ...”

Ceea ce urmează e o poveste de dragoste...

Dragostea este singurul eveniment personal din viața omului la război. Toate celelalte sunt comune – chiar și moartea.

Ce a fost neașteptat pentru mine? Faptul că despre dragoste femeile mele vorbeau mai puțin sincer decât despre moarte. Tot timpul rămânea ceva nespus, ca și cum se apărau, oprindu-se de fiecare dată la o anumită limită. O păzeau cu mare grijă. Între ele exista un soi de înțelegere tacită – mai departe nu se poate. Se lăsa cortina. E de înțeles de ce anume se apărau – de jignirile și clevetirile de după război. Pentru că au avut de tras! După război femeile combatante au avut de purtat un alt război, la fel de crâncen ca și cel din care se întorseseră. Dacă vreuna se hotăra să fie sinceră până la capăt, mărturisirea ieșea deznădăjduită, fie cu nelipsita rugămintă la sfârșit „schimbați-mi, vă rog, numele de familie“, fie „pe timpul nostru nu se vorbea despre așa ceva în public... era necuviincios...” Am auzit mai mult povești romantice sau tragice.

Firește, aceasta nu e întreaga viață și întregul adevăr. Dar este adevărul lor. Așa cum recunoștea sincer unul dintre scriitorii generației de război: „Blestemat fie războiul – anii noștri de aur!” Aceasta este parola, epigraful generic, al vieții lor.

Și totuși: cum a fost iubirea acolo, în război? În apropierea morții?...

Despre o femeie zăbăucă și trandafirii de mai

„Mie războiul mi-a furat iubirea... Singura mea iubire...

Orașul era bombardat... Sora mea, Nina, venise să-și ia rămas-bun. Credeam că n-o să ne mai vedem.

— Mă duc la un detașament sanitar, mi-a spus, numai să-l găsesc.

Mă uit la ea – era vară, purta o rochie subțire – și văd că are pe umărul stâng, aproape de gât, un semn din naștere. Era sora mea, dar eu vedeam semnul acela pentru întâia oară. Mă uit și mă gândesc: «Am să te recunosc oriunde».

Era un sentiment atât de intens... O iubire atât de mare... Mi se rupea inima...

Toată lumea părăsea Minskul. Drumurile erau bombardate și mitraliate, oamenii fugeau din calea nemților prin păduri. Unitatea noastră se retrăgea. Treceam pe lângă un câmp imens de secară – lângă drum, o izbă țărănească, scundă... Ajunsesem în

regiunea Smolensk... Dinaintea ei, o femeie – părea mai înaltă decât căsuța aceea – îmbrăcată în haine de in, cu motive naționale rusești. Își încrucișase brațele pe piept și se închina până la pământ dinaintea soldaților care treceau: «Ajute-vă Dumnezeu să vă întoarceți!» Știți, se înclina în fața fiecăruia și așa spunea. Tuturor, ochii li se umpluseră de lacrimi...

Am ținut-o minte tot războiul... Și încă o imagine: Eram deja în Germania, îi alungam pe nemți îndărăt. Un sătuc oarecare... Într-o curte, două nemțoaice beau cafea... Un tablou idilic, ai fi zis că n-a fost, nu este și nu va fi nici un război. «Dumnezeule», m-am gândit, «la noi lumea e în ruine, oamenii trăiesc sub pământ, mănâncă buruieni, iar voi stați și beți cafea...» Pe lângă ele treceau mașinile noastre, soldații... Iar ele beau cafea...

Apoi, la întoarcere, am trecut prin ținuturile noastre. Ce am putut vedea...! Dintr-un sat întreg mai rămăsese o sobă. Lângă ea, un moșneag, și îndărătul lui – trei nepoți. Își pierduse, pesemne, și fiul, și nora. Baba aduna tăciuni să facă focul. Își atârnamea cojocul, adică veniseră din pădure. Pe plită, nici un vas...

Un sentiment atât de intens... O dragoste atât de mare...

Într-o zi, eșalonul nostru se oprise. Nu mai țin minte despre ce era vorba – se repara linia, se schimba locomotiva... Stăteam de vorbă cu o soră de caritate. Alături, doi soldați își fierbeau terci. La un moment dat, se apropie niște prizonieri nemți și ne cer de mâncare. Aveam o bucată de pâine. Am împărțit-o în două și le-am dat. Îi aud pe soldații care-și fierbeau terciul vorbind între ei:

— Ia te uită câtă pâine le-au dat doctorii friților!

Și au mai spus încă ceva, din care rezulta că, de, nu știu ele ce-i războiul, au stat frumușel în spital, de unde să știe...

După o vreme, alți prizonieri au venit, de data asta chiar la soldații aceia. Ostașul care, cu câteva clipe înainte, ne condamnase îi zice unuia dintre nemți:

— Ce-i, liftă, ți s-a făcut foame?

Neamțul stătea și aștepta. Celălalt soldat ia o bucată de pâine și i-o întinde celui care vorbește:

— Dă-i, mă, zice, și lui!

Soldatul le taie o felie de pâine. Nemții o iau, dar nu pleacă. Alături se fierbea terci.

— Dă-le și cașă! zice careva.

— Păi nu e gata...

Ați înțeles?

Nemții, de parcă ar fi știut limba, așteptau... Soldații au turnat peste terci puțină slănină, apoi și l-au împărțit și le-au dat și nemților câte o lingură, în cutii de conserve.

Așa era la suflet soldatul rus. Pe noi ne vorbiseră de rău, dar ei înșiși le-au dat friților pâine, ba încă și terci, și numai după ce l-au dres cu slănină. Asta îmi amintesc...

Un sentiment atât de intens... Atât de pătrunzător...

Războiul se terminase de mult... Mă pregăteam să plec în stațiune... Era chiar în vremea crizei din Caraibi. Lumea se neliniștise iarăși. Totul se clătina. Îmi făceam

geamantanul, mi-am luat rochiile, am împăturit câteva bluze. Deci, n-am uitat nimic, nu? Iau geanta cu acte și-mi scot de acolo carnetul de partid. Mă gândesc: «Dacă se întâmplă ceva, mă duc direct la comisariat».

Eram deja la mare, mă odihneam și nu știu cum m-am apucat să-i povestesc cuiva la masă, la cantină, că am venit încoace și mi-am luat și carnetul de partid. Am spus așa, într-o doară, fără nici un gând sau vreo dorință să mă grozăvesc. Dar un bărbat de la masa noastră s-a emoționat:

— Nu, numai femeia rusă poate să plece în stațiune și să-și ia la ea carnetul de partid, gândindu-se că, dacă se întâmplă ceva, se duce imediat la comisariat.

Îmi amintesc exaltarea lui. Admirația. Așa se uita la mine soțul meu. Cu aceeași privire...

Iertați-mi introducerea atât de lungă... Nu sunt în stare să vorbesc în ordine. Gândurile îmi sar întotdeauna, emoțiile mă trag în toate părțile...

Am plecat pe front împreună cu soțul meu. În doi.

Am uitat multe. Deși îmi amintesc fiecare zi...

Se termina bătălia... Era o liniște nepământească. El mângâia iarba, o iarbă moale... Și se uita la mine. Se uita... Cu niște ochi...

A plecat apoi cu un grup de cercetași. I-am așteptat două zile... Două zile n-am dormit... Picoteam numai. Mă trezeam când venea și se așeza lângă mine, privindu-mă: «Culcă-te!» «Îmi pare rău să mă culc».

Un sentiment atât de intens... O iubire atât de mare... Mi se rupe inima...

Am uitat multe, aproape totul. Și credeam că n-am să uit. N-am să uit pentru nimic în lume.

Mergeam deja prin Prusia Orientală, deja toată lumea vorbea despre Victorie. Și el a pierit... A murit într-o clipă... de o schijă... De o moarte instantanee. Într-o secundă. Mi s-a transmis că îi aduseseră, am venit în fugă... L-am îmbrățișat, nu i-am lăsat să mi-l ia. Să-l înmormânteze. La război îi îngropau repede: dacă mureau ziua, și lupta se termina repede, îi strângeau îndată pe toți, îi culegeau cu căruța și săpau o groapă mare. Îi acopereau cu pământ, ba uneori doar cu țărână uscată. Și, dacă te uitai mai multă vreme la țărâna aceasta, ți se părea că se mișcă. Tremură. Se clatină. Pentru că acolo... Dedesubt, pentru mine erau oameni încă vii, până nu demult fuseseră încă vii... Îi văd încă, vorbesc cu ei... Nu pot să cred... Umblăm toți și nu ne vine încă să credem că ei sunt acolo, dedesubt... Unde?

Și nu i-am lăsat să-l îngroape acolo. Am vrut să mai fiu o noapte cu el. Să stau lângă el. Să mă uit... Să-l mângâi...

Dimineată... Am hotărât să-l duc acasă. În Bielorusia. Dar asta însemna câteva mii de kilometri. Și drumurile erau pline de armată... O debandadă... Toți au crezut că îmi ieșisem din minți de durere. «Liniștește-te! Trebuie să dormi.» Nu! Nu! M-am dus de la un general la altul, am ajuns până la comandantul frontului, Rokossovski. La început m-a refuzat... Nu eram sănătoasă la cap! Câți soldați de-ai noștri nu erau înmormântați în gropi comune, în pământ străin...

Am reușit să ajung încă o dată la el în audiență.

— Sunt gata să vă rog în genunchi.

— Vă înțeleg... Dar e deja mort...

— N-am copii cu el. Casa ne-a ars. Nici măcar fotografii nu mi-au rămas. Nu mai am nimic. Dacă îl aduc în țară, o să am măcar un mormânt. Un loc la care să mă întorc după război.

Îl văd că tace. Se plimbă prin birou, se plimbă...

— Ați iubit vreodată, tovarășe mareșal? Nu-mi îngrop doar soțul, îmi îngrop iubirea.

El tace.

— Atunci vreau și eu să mor aici. Ce rost are să mai trăiesc fără el?

A tăcut multă vreme. Apoi s-a apropiat de mine și mi-a sărutat mâna.

Mi-au dat un avion special pentru o noapte. Am intrat în cabină... Am îmbrățișat sicriul... și mi-am pierdut cunoștința..."

Efrosinia Grigorievna Breus, căpitan, medic

„Ne-a despărțit războiul... Soțul meu era pe front. Eu m-am evacuat mai întâi la Harkov, apoi în Tătaria. Acolo mi-am găsit o slujbă, am început să lucrez. Într-o bună zi, cineva mă caută. Numele meu de fată era Lisovskaia. Toți strigau: «Sovskaia, Sovskaia!»

— Eu sunt, zic.

— Du-te, mi se spune, la NKVD și ia-ți permisul⁴⁸: pleci la Moscova.

Pentru ce? Nimeni nu știa sau, în orice caz, nimeni nu mi-a spus nimic. Război, ce mai...! Plec. Pe drum mă gândeam că, poate, soțul meu e rănit... De patru luni nu mai primisem nici o veste. Aveam de gând ca, dacă-l găsesc fără mâini, fără picioare, schilodit, să-l iau cu mine și să ne întoarcem imediat acasă. Am fi trăit noi cumva.

Ajung la Moscova și mă prezint la adresa indicată. Acolo, o tăbliță: «CC al PC din Bielorusia», adică sediul guvernului nostru. Erau multe alte femei ca mine. Ne-am interesat de ce fuseserăm chemate.

— O să aflați, ni s-a spus.

Ne-au adunat pe toate într-o sală mare: erau acolo secretarul Comitetului Central bielorus, tovarășul Ponomarenko, alți conducători. M-au întrebat:

— Vreți să vă întoarceți acasă?

Adică în Bielorusia ocupată... Sigur că voiam. M-au trimis la o școală specială. Mă pregăteau să mă trimită în spatele frontului dușman.

A doua zi după ce am terminat cursurile, ne-au urcat în mașini și ne-au dus spre linia frontului. De la un moment dat, am mers pe jos. Nu știam ce e frontul, ce înseamnă fâșia neutră. Deodată, comanda: „Pregătiți-vă! Atenție – numărul unu!“ Bum! izbucnesc rachetele luminoase. Văd zăpada albă-albă și pe ea un șir de oameni – ne aruncaserăm toți, mulți, la pământ. Racheta se stinge, nu se aude nici o împușcătură. Iar comandă: «Înainte fuga marș!» Am luat-o la goană. Așa am trecut dincolo...

În detașamentul de partizani am primit, printr-o minune, o scrisoare de la soțul meu. Nu vă pot spune cât am fost de bucuroasă: de doi ani nu mai știam nimic despre

dânsul. Acum un avion venise și ne aruncase mâncare, echipamente de luptă... Și poșta... Și în această poștă, în sacul de prelată pentru corespondență era și un plic pentru mine. Am compus o scrisoare către CC, în care spuneam că sunt gata să îndeplinesc orice misiune, numai să fiu lângă soțul meu. Și, fără să știe comandantul detașamentului, am dat scrisoarea aceea unui pilot. Curând am aflat veste: după îndeplinirea misiunii, grupul nostru era așteptat la Moscova. Toată echipa noastră specială. De acolo aveau să ne trimită într-un alt loc... Toți urmau să ia avionul, Fedosenko obligatoriu.

Așteptam cursa. Era o noapte întunecoasă, nici o lumină primprejur. Deodată vedem că un avion se rotește deasupra noastră. Pe neașteptate, începe să lanseze bombe. Era un Messerschmidt, ne reperaseră nemții. Se angajează într-un nou viraj. Între timp, la doi pași de bradul sub care stăteam, aterizează avionul nostru – un U-2. Pilotul abia atinge pământul și se pregătește să decoleze: știa că neamțul, angajat în viraj, avea să tragă asupra lui în câteva clipe. M-am agățat de aripă:

— Trebuie neapărat să plec la Moscova, strig eu. Am ordin!

— Urcă, dracului, mai repede! zice pilotul și mai trage o înjurătură.

Așa am plecat numai noi doi. N-a fost nimeni rănit... Am ajuns cu bine.

În mai, la Moscova, eu umblam în pâslari. Am fost la teatru în pâslari. Și a fost minunat. Îi scriu soțului: cum să facem să ne vedem? Eram în rezervă... Dar mi s-a promis... Ceream peste tot să fiu trimisă unde era soțul meu.

— Dați-mi, zic, fie și numai două zile! Să-l văd măcar o singură dată, apoi mă întorc și puteți să mă trimiteți unde vă e voia.

Toți ridicau din umeri. Aflu, totuși, după indicativul poștal, unde era soțul meu și plec într-acolo. Mă duc mai întâi la comitetul regional de partid, arăt adresa aceea, prezint documentele, ca să dovedesc că sunt soția lui, și spun că vreau numaidecât să-l văd. Mi se răspunde că e cu neputință – soțul meu era chiar pe linia întâi. Trebuia să mă întorc de îndată de unde venisem. Zdrobită de pe drum, flămândă – și îndărăt? M-am dus la șeful comendurii. El s-a uitat la mine și a ordonat să mi se aducă ceva de îmbrăcat. Mi-au dat o bluză, o centură să mă încing. A început și el să-mi explice că nu se poate, că, acolo unde se afla soțul meu, primejdia era prea mare, dar, văzând că nu mă mai opream din plâns, i s-a făcut milă de mine și mi-a dat în sfârșit permisul:

— Ieșiți, zice, în șosea, acolo o să vedeți un îndrumător de circulație. El o să vă explice încotro s-o luați.

Am găsit șoseaua, am găsit și îndrumătorul de circulație, care m-a urcat într-o mașină... Ajung la unitate, toți mă privesc cu ochi mari, erau numai militari.

— Cine ești dumneata? mă întreabă.

N-am putut să le spun că eram soția lui Fedosenko. Cum să spun așa ceva, când în jur explodează bombe? Am spus că eram sora lui. Nici nu știu de ce am spus așa – că eram soră.

— Așteptați, mi se spune, mai sunt șase kilometri până acolo.

Cum să mai aștept, când făcusem atâta drum? Tocmai bine de acolo a venit o

mașină după mâncarea de prânz, și în ea era un plutonier roșcat, cu pistrui, care zice:

— A, îl știu pe Fedosenko. Dar e chiar în tranșee.

Ei, l-am convins până la urmă. M-au pus în mașină. Nu se vedea nimic nicăieri... Pădure... un drum forestier... Mie mi se părea ciudat: linia întâi, dar nu se zărea nimeni. Din când în când auzeam foc de armă pe undeva. Ajungem. Plutonierul întreabă:

— Unde e Fedosenko?

— Sunt plecați încă de aseară în cercetare, i se răspunde. I-au prins zorii acolo și așteaptă lăsarea serii, ca să se poată întoarce.

Aveau, însă, legătură cu dâșii. I-au transmis că venise soră-sa. Ce soră? Una roșcată, zice. Or, sora lui, cea adevărată, era brunetă. Ei, dacă-i roșcată, și-a dat seama imediat ce fel de soră eram. Nu știu cum s-a strecurat el de acolo, dar și-a făcut curând apariția și ne-am întâlnit. Ce bucurie am trăit, nu vă mai spun.

Stau o zi, două și deodată îi spun:

— Du-te la statul-major și raportează! Eu rămân cu tine.

A plecat într-acolo; mie – parcă mi se stinsese suflarea. Dar dacă îi spun: «În douăzeci și patru de ore să se facă nevăzută de aici?» Era front, război... Și deodată îl văd apărând în adăpost cu șefi cu tot: un colonel și un maior. Își strâng toți mâinile. Pe urmă, bineînțeles, am organizat o mică masă, am băut câte un pahar și, după obiceiul rusesc, s-au rostit toasturi. Toți au găsit cu cale să-și exprime simpatia pentru soția care se făcuse luntre și punte și-și găsisse bărbatul chiar și în linia întâi. Ce mai femeie! Uitați-vă bine la ea! Au rostit cuvinte atât de frumoase, că plângeau toți. N-am putut uita niciodată seara aceea... Ce altceva mi-a mai rămas?

Aveam documente. S-a aranjat să rămân în regimentul acela ca sanitară. Mergeam cu ei în cercetare. La un moment dat, sub foc de aruncătoare, îl văd: căzuse. M-am gândit: era mort sau doar rănit? Am alergat într-acolo prin ploaia de schije. Comandantul strigă:

— Unde te duci, femeie zăbăucă?!

Ajung târâș la el: era viu... Viu!

Lângă Nipru, pe o noapte cu lună, mi s-a înmănat ordinul Flamura Roșie. Iar a doua zi soțul meu a fost rănit grav. Alergam împreună, treceam împreună o mlaștină, ne târam împreună. Mitralierele băteau fără oprire, noi ne tot târam, și el a fost rănit la coapsă de un glonț exploziv. Nici vorbă să-i poți pune bandaj pe fesă. I se sfâșiasse carnea, și noroiul, pământul – totul i-a intrat acolo. Tocmai ieșeam din încercuire. N-aveam unde duce răniții, medicamente nu-mi mai rămăseseră. O singură speranță: că aveam să reușim să trecem. Și am izbutit. L-am însoțit până la spital. Dar făcuse deja septicemie. Era Anul Nou, începea 1944. El murea... Mi-am dat seama că murea... Fusesse decorat de nenumărate ori; am strâns toate decorațiile și le-am pus lângă el. Tocmai venea medicul în vizită. Soțul meu dormea. Doctorul se apropie și-mi spune:

— Trebuie să pleci. A murit.

Îi răspund:

— Vorbiți mai încet! Trăiește.

Soțul meu a deschis ochii:

— Nu știu de ce, zice, tavanul s-a făcut albastru...

Mă uit și eu.

— Nu, nu e albastru. Tavanul e alb, Vasea.

Dar lui i se părea albastru.

Vecinul de pat îi spune:

— Fedosenko, dacă scapi cu viață, o să trebuiască să-ți porți nevasta pe brațe.

— Așa am să și fac, răspunde el.

Pesemne simțea că moare, pentru că mi-a apropiat obrazii de ai lui și m-a sărutat.

Iată cum sărută pentru ultima oară:

— Ce păcat, Liubocika...! Toți sărbătoresc Anul Nou, și noi uite unde suntem... Dar lasă că vine și vremea noastră...!

Când i-au mai rămas numai câteva ceasuri de trăit... I s-a întâmplat un ghinion, a trebuit să-i schimb așternutul... I-am întins un cearșaf curat, i-am schimbat bandajul la picior, dar pe pernă a trebuit să-l trag, era totuși bărbat, greu, l-am tras, m-am aplecat jos de tot deasupra lui, și în clipa aceea simt că se duce, că într-un minut–două are să se stingă... Era seară. Ora zece și cincisprezece minute... Am ținut minte până la minut... Aș fi vrut să mor odată cu el, dar purtam sub inimă copilul nostru, și numai asta m-a mai ținut în viață, de am putut trece zilele acelea... Mi-am înmormântat soțul pe 1 ianuarie și după treizeci și opt de zile, în 1944, l-am născut pe fiul meu, Vasea. Acum are și el copii. Pe soțul meu l-a chemat Vasili, fiul meu e Vasili Vasilievici, iar nepotul – Vasea... Vasiliok..."

Liubov Fominicina Fedosenko, ostaș, sanitară

„Vedeam... În fiecare zi... Dar nu mă puteam împăca. Un bărbat tânăr, chipeș moare... Ai fi vrut să apuci măcar să-l săruți o dată, să faci pentru el ceva ca femeie, dacă în chip de medic nu puteai face nimic. Măcar să-i zâmbești. Să-l mângâi. Să-l iei de mână...

La mulți ani după război, un bărbat mi-a mărturisit că-și aduce aminte de zâmbetul meu de fată. Pentru mine, el fusese un rănit oarecare, nici măcar nu-l mai țineam minte. El spunea că zâmbetul acesta îl întorsese la viață de pe cealaltă lume, cum s-ar spune... Un zâmbet de femeie..."

*Vera Vladimirovna Șevaldîșeva,
locotenent-major, chirurg militar*

„Am sosit, cu același transport, pe Frontul 1 Bielor, douăzeci și șapte de fete. Bărbații ne priveau admirativ: «Nu spălătorese, nu telefoniste – trăgătoare de elită! Prima dată vedem așa ceva. Bravo!» Un plutonier ne-a dedicat niște versuri. Sensul era că noi, fetele, trebuia să rămânem ca niște trandafiri de mai și că războiul n-ar trebui să ne ucidă gingășia.

Plecând pe front, fiecare dintre noi și-a jurat ca, acolo, să uite de ideea iubirii. Totul

se amâna, dacă rămâneam în viață, pentru după război... Or, înainte de război, cele mai multe dintre noi nu fuseserăm nici măcar sărutate. Priveam lucrurile astea mai sever decât tinerii de azi. A săruta pe cineva însemna, pentru noi, a-l iubi pentru totdeauna. Pe front iubirea era cumva interzisă, dacă afla comenduirea, pe unul dintre îndrăgostiți îl mutau de obicei în altă unitate, pur și simplu îi despărteau. Noi o păzeam în mare taină. Nu ne-am ținut jurământul... Am iubit...”

Sofia Krighel, sergent-major, lunetistă

„De iubire mă întrebați? Nu mă tem să vă spun adevărul... Am fost ceea ce se numea «endeca», adică «nevastă de campanie». Nevastă la război. De-a doua. În afara legii.

Primul comandant de batalion...

Nu l-am iubit. Era om bun, dar nu l-am iubit. După câteva luni m-am dus totuși să stau cu el. Ce puteam face? În jur erau numai bărbați, mai bine să trăiești cu unul decât să te temi de toți. În bătălie nu mi-era atât de teamă ca după aceea, mai ales când eram trecuți în linia a doua, pentru reîmprospătarea forțelor. Când se trage, în toiul tirului, te cheamă: «Soră! Surioară!», iar după luptă fiecare din ei e cu ochii pe tine... Noaptea nu mai ieși din adăpost... V-au vorbit și alte fete despre asta sau n-au recunoscut? Le-a fost rușine, cred... Au tăcut. Sunt mândre! Dar așa a fost, pentru că nimeni nu voia să moară. Ți-era necaz să mori tânăr... Ei, și pentru bărbați e greu să stea patru ani fără femei... În armata noastră nu existau bordeluri și nu se dădeau nici un fel de tablete. Prin altă parte poate că se îngrijeau de așa ceva. La noi nu. Patru ani... Doar comandanții puteau să-și mai permită câte ceva, soldatul de rând nu. Nu putea să încalce disciplina. Dar despre asta nu vorbește nimeni... Nu se obișnuiește... Nu... Eu, de pildă, eram singura femeie din batalion, trăiam într-un adăpost comun. Împreună cu bărbații. Mi se dăduse un loc separat, dar cât de separat putea să fie, dacă tot adăpostul avea șase metri? Noaptea mă trezeam pentru că dădeam din mâini – ba pe unul îl plesneam peste față, peste brațe, ba pe altul. Am fost rănită, am ajuns la spital și acolo la fel, dădeam din mâini. Infirmiera mă trezea noaptea:

— Ce ai?

Cui să-i povestești?

Primul comandant de batalion a fost ucis de o schijă de mină.

Al doilea...

L-am iubit. Am fost cu el la luptă, voiam să-i fiu alături. Îl iubeam, dar el avea o nevastă la care ținea, doi copii. Mi-a arătat fotografiile lor. Și am știut că, după război, dacă rămânem în viață, se va întoarce la ei. La Kaluga. Ei, și ce? Noi doi am trăit clipe atât de fericite împreună! A fost atâta fericire! Ne întorceam după câte o bătălie crâncenă... teferi... N-avea cum să mai simtă așa ceva cu nimeni! Nu se poate! Știam... Știam că n-are să fie fericit fără mine. Că nu poate fi cu nimeni fericit așa cum am fost noi doi în război. Nu poate... Niciodată!

La sfârșitul războiului am rămas însărcinată. Îmi doream atât de mult! Dar pe fiica

noastră am crescut-o singură, el nu m-a ajutat. N-a mișcat un deget. Nici un cadou, nici o scrisoare... nici măcar o carte poștală. S-a isprăvit războiul, s-a isprăvit și iubirea. Ca în cântec... El s-a întors la soția legiuită, la copii. Mi-a lăsat drept amintire o fotografie cartonată. Eu nu voiam să se termine războiul. E cumplit să spun așa ceva... Să-mi deschid inima... Sunt nebună. Dar am iubit! Și știam că, odată cu războiul, se va termina și iubirea. Iubirea lui... Îi sunt însă oricum recunoscătoare pentru sentimentele pe care mi le-a dat, pe care le-am cunoscut împreună cu el. Așa că l-am iubit toată viața, mi-am purtat simțămintele cu mine peste ani. Deja nu mai am de ce să mint. Sunt bătrână. Da, toată viața. Și nu-mi pare rău.

Fiica mea îmi reproșează: «Mamă, de ce îl iubești?» Dar eu îl iubesc. Nu de mult am aflat că a murit. Am plâns mult. Și chiar, din cauza asta, m-am certat cu fiică-mea: «Ce tot bocești? Pentru tine el a murit demult». Dar eu îl iubesc și acum. Îmi amintesc de război ca de anii cei mai fericiți ai vieții mele, atunci am fost cu adevărat fericită...

Vă rog doar să nu-mi dați numele de familie. De dragul fiicei mele..."

Sofia K-vici, instructor sanitar

„În timpul războiului...

M-au adus la unitate... În linia întâi. Comandantul m-a întâmpinat spunând:

— Scoateți-vă, vă rog, căciula!

M-am mirat... Am scos-o... La comisariat ne tunseseră băiețește, dar, cât stătusem în taberele militare, până ajunseserăm pe front, părul îmi mai crescuse puținel și începuse să se cârlionțeze – eu am păr creț. Eram toată acoperită de niște bucle mici... Acum nu se mai cunoaște, am îmbătrânit. Și el se uită lung-lung la mine.

— De doi ani n-am văzut femeie. Vreau să te privesc.

După război...

Locuiam într-un apartament la comun. Vecinele erau toate măritate, mă necăjeau. Râdeau de mine: «Ha-ha!... Ia povestește ce făceai acolo... cu bărbații...» Îmi puneau oțet în farfuria cu cartofi... Îmi presărau câte-o lingură de sare deasupra... Ha-ha...

Comandantul meu s-a demobilizat, a venit la mine și ne-am căsătorit. Ne-am înregistrat la casa de căsătorii, tot... Nuntă n-am făcut. Iar după un an el a plecat la altă femeie, care conducea cantina noastră de la fabrică:

— Ea miroase a parfum, în timp ce tu ai iz de cizme și obiele.

Așa am rămas singură. N-am pe nimeni pe lume. Îți mulțumesc că ai venit..."

Ekaterina Nikitcina Sannikova, sergent, pușcaș

„Soțul meu... Bine că nu-i aici, e plecat la muncă. Mi-a poruncit... Știe că-mi place să povestesc despre iubirea noastră... Cum mi-am cusut rochie de mireasă, într-o noapte, din bandaje. Singură. O lună de zile strânseserăm fașe cu fetele. Trofee de război... Am avut o adevărată rochie de mireasă! Ne-a rămas o fotografie de atunci – eu, în rochie și în cizme, dar cizmele nu se văd, țin eu minte că eram încălțată cu ele. Și-mi făcusem și o centură dintr-o pernuță veche... O centură foarte frumoasă. Dar mă tot iau... cu ale

mele... Bărbatu-meu mi-a poruncit să nu scot o vorbă despre iubire, sub nici o formă, să povestesc doar despre război. El e sever. M-a învățat pe hartă... Două zile – care front unde era, unde se afla unitatea noastră... Îmi iau îndată foile, mi-am notat ce spunea. Îți citesc...

Ce tot râzi? Ah, ce frumos râzi! Și eu am râs... Eh, halal istoric ar ieși din mine! Mai bine îți arăt poza cu rochia de mireasă.

Îmi place așa de tare de mine acolo!... În rochia aceea albă..."

*Anastasia Leonidovna Jardețkaia,
fruntaș, instructor sanitar*

Despre ciudata tăcere din fața cerului și despre un inel pierdut

„Când am plecat din Kazan pe front aveam nouăsprezece ani...

Peste șase luni, îi scriam mamei că oamenii îmi dau douăzeci și cinci–douăzeci și șapte. Spaima și groaza de fiecare zi. Când zbura câte o schijă, aveai impresia că cineva îți smulge carnea. Și oameni care mor... Mor în fiecare zi, în fiecare oră, parcă în fiecare minut. Nu ne ajungeau cearșafurile, ca să-i acoperim. Îi puneam doar în lenjeria de corp. În corturi domnea o liniște înspăimântătoare. N-am mai întâlnit niciodată asemenea liniște. Când omul moare, se uită întotdeauna în sus, nu privește niciodată într-o parte sau la tine, dacă ești alături. Numai în sus... În tavan... Dar se uită de parcă ar vedea cerul...

Îmi spuneam că, în infernul acela, n-am să pot să aud nici un cuvânt de iubire. N-am să pot crede. Din toți anii pe front, nu-mi amintesc nici un cântec de război. Nici măcar faimoasa *Zemleanka*⁴⁹. Nici unul... Îmi aduc aminte doar că, atunci când am plecat de acasă pe front, în grădina noastră înfloreau vișinii. Mergeam și tot întorceam capul... Apoi, pe câte drumuri am umblat, voi mai fi văzut, firește, grădini... Doar ele au înflorit și în anii războiului. Dar nu mi le amintesc... În școală, clasa răsuna de râsul meu, dar în război am devenit o ființă gravă. Când vedeam vreo fată că-și pensează sprâncenele ori se dă cu ruj, eram indignată. Mi se părea indecent ca, în asemenea vremuri, să-ți dorești să placi cuiva...

Împrejur erau răniți, gemetele și vaietele lor... Morții cu chipuri galben-verzui... Cum te puteai gândi la bucurie? La fericirea personală? Nu voiam să asociez iubirea cu așa ceva... Cu un asemenea apocalips. Aveam impresia că aici iubirea ar fi murit într-o clipă. Fără triumf, fără frumusețe – ce fel de iubire mai poate exista? După ce se termina războiul, viața avea să fie frumoasă. Și avea să apară și iubirea... Dar aici... Nu se putea. Dacă mor dintr-odată, cel care m-ar iubi ar suferi ngrozitor. Și mi s-ar rupe sufletul... Cam asta simțeam...

Soțul meu mi-a făcut curte încă acolo, pe front, după ce ne-am cunoscut. Dar eu nu voiam să-l ascult. «Nu», îi spuneam. «Când se va termina războiul, poate atunci să vorbim despre asta.» N-am să uit cum, într-o zi, s-a întors din luptă și mi-a spus: «N-ai cumva o bluză? Îmbrac-o, te rog, vreau să văd cum îți stă în bluză». N-aveam decât

bluza militară.

Chiar și prietenei mele – ea se căsătorise pe front – îi spuneam: «Nu mi-a adus flori, nu mi-a făcut curte, vrea așa, deodată, să ne căsătorim. Păi asta e iubire?» Nu i-am aprobat sentimentele.

Războiul se terminase, noi ne uitam unul la altul și nu ne venea să credem că e adevărat, că rămăseserăm vii, că ne reîntâlniserăm, că o să ne iubim... Dar uitaserăm cum se face, nu ne mai pricepeam... Într-o zi, mă duc cu mama la croitorie, să-mi fac o rochie. Prima mea rochie de după război.

Îmi vine rândul, cea care lua comenzile mă întreabă:

— Ce model doriți?

— Nu știu, zic.

— Cum asta: veniți la croitorie și nu știți ce rochie vreți?

— Nu știu...

Vreme de cinci ani nu văzusem nici o rochie. Uitasem și cum se croiește, că trebuie făcute niște cusături, niște tăieturi... Cu talie înaltă, cu talie joasă... Nu pricepeam nimic. Mi-am cumpărat niște pantofi cu tocuri, am făcut câțiva pași prin cameră și i-am scos. I-am pus într-un colț: «Niciodată n-am să învăț să-i port», mă gândeam..."

Maria Seliverstovna Bojok, soră medicală

„Vreau să-mi amintesc.... Vreau să spun că m-am întors din război cu un simțământ adânc de recunoștință pentru felul cum s-au purtat cu noi acolo, pe front, bărbații – un simțământ pe care l-am purtat în suflet toată viața! Pur și simplu nu pot să exprim în cuvinte cu câtă admirație și cu câtă emoție ne priveau. Am trăit cu ei în același adăpost, am dormit pe aceleași priciuri, am fost în aceeași misiune și, când pur și simplu auzeam cum îmi degeră splina, cum îmi degeră limba în gură, când simțeam că dintr-o clipă într-alta îmi voi pierde cunoștința, spuneam: «Mișa, descheie șuba, încălzește-mă!» El mă încălzea. «Ei, ți-e mai bine?» «Mai bine.»

Un simțământ minunat. N-am mai întâlnit așa ceva în viață. Dar nici nu-ți putea trece prin minte ceva personal când Patria era în pericol...

— Dar iubire, totuși, a fost...

— A fost. Am cunoscut și eu cazuri. Iertați-mă, vă rog, poate că n-am dreptate, poate ceea ce vă spun e nefiresc, dar, în sufletul meu, eu îi condamnam pe asemenea oameni. Eram incredințată că nu era momentul să faci dragoste. În jur domneau răul și ura... Cred că nu sunt singura care gândeam astfel.

— Dar, înainte de război, ce fel de om ați fost?

— Îmi plăcea să cânt, să râd... Voiam să devin aviatore. Cine se gândea la iubire?! Pentru mine nu era un lucru important în viață. Cea mai importantă era patria. Acum mi se pare că eram naive..."

Evghenia Viktorovna Klenovskaia, partizană

„La spital, oamenii erau fericiți. Fericiți că rămăseseră în viață. Un locotenent de

douăzeci de ani suferea: rămăsese fără un picior... Dar atunci, în durerea generală, asta părea un noroc: se întorsese viu și nu-i lipsea decât un picior. Important era că trăia. O să vină și iubirea, o să vină și nevasta, toate au să vină cu timpul. Acum pare înspăimântător să rămâi fără un picior – atunci, răniții mei țopăiau prin salon cu cel întreg, fumau, râdeau... Erau eroi la urma urmei, ce să mai vorbim!...

— V-ați îndrăgostit când erați pe front?

— Firește, doar eram atât de tinere... Cum venea un nou transport de răniți, ne și îndrăgosteam de careva. Unei prietene de-ale mele i-a căzut cu tronc un locotenent-major rănit în mai multe locuri. Mi l-a arătat... Nu vă spun că m-am îndrăgostit și eu de el... Când să-l mute de la noi, mi-a cerut o poză. Aveam una, ne fotografiaserăm undeva, într-o gară... Am luat-o de unde o ascunsesem, să i-o dau. Apoi m-am gândit: dar dacă asta nu e iubire, și eu îi dau fotografia? Văd că pe el deja îl duc, întind mâna, în pumn aveam fotografia aceea, dar nu m-am putut hotărî să i-o dau. Asta a fost toată iubirea...

Și îmi mai amintesc de unul Pavlik, tot locotenent. Avea dureri mari. I-am pus o bucățică de ciocolată sub pernă. Și, când ne-am reîntâlnit, asta după război, peste douăzeci de ani, i-a mulțumit prietenei mele Lilea Drozdova pentru ciocolata aceea. Lilea zice:

— Care ciocolată?

Atunci am mărturisit că eu fusesem cu ideea. Și m-a sărutat. După douăzeci de ani..."

Svetlana Nikolaevna Liubici, sanitară

„Odată, după ce cântasem la un spital evacuat, în sala de festivități, se apropie de mine medicul-șef și-mi spune:

— Avem, într-o rezervă, un tanchist grav rănit. Nu reacționează la nimic și la nimeni, poate că-i ajută glasul dumneavoastră...

Intru în rezerva aceea. N-am să-l uit cât am să trăiesc pe omul acela care, printr-un miracol, izbutise să sară din tancul în flăcări, cu arsuri din cap până-n picioare. Zăcea nemișcat pe pat; îi vedeam chipul negru, cu găvanele goale. Mi s-a tăiat răsufierea: câteva minute n-am izbutit să-mi vin în fire. În sfârșit, am început să cânt încetisor, și deodată văd chipul rănitului tresărind... Șoptea ceva. M-am aplecat deasupra lui și am auzit:

— Mai cântă...

Am cântat, mi-am executat întreg repertoriul, până când medicul-șef mi-a spus:

— Cred că a adormit..."

Lilia Aleksandrovskaia, artist liric

„În unitatea noastră, comandantul de batalion și sora medicală Liuba Silina se iubeau! Toată lumea își dădea seama... El pleca la luptă și ea... Zicea că n-o să și-o ierte dacă el nu moare sub ochii ei, dacă n-are să-l vadă în ultimele clipe. «Mai bine», spunea, «să ne omoare pe amândoi odată. Cu același obuz». Aveau de gând să moară împreună

sau să trăiască împreună. Dragostea atunci nu se împărțea în azi și mâine, era doar azi. Fiecare știa că iubești în clipa de față, pentru că, într-un minut, fie tu, fie celălalt puteați să nu mai fiți printre cei vii. La război totul se petrecea mai repede: și viața, și moartea. În câțiva ani am trăit acolo o viață întreagă. N-am putut să explic asta nimănui, niciodată. Acolo timpul era altfel...

Într-o luptă, comandantul de batalion a fost grav rănit, iar Liuba numai puțin, la un umăr. El a fost trimis în spatele frontului, iar ea a rămas. Era deja însărcinată, și el i-a dat o scrisoare: «Du-te la părinții mei. Orice s-ar întâmpla cu mine, ești soția mea. Și o să avem un fiu sau o fiică».

Liuba mi-a scris mai târziu: părinții lui n-au primit-o, iar pe copil nu l-au recunoscut. Și el a murit.

Mulți ani am tot avut de gând... Am vrut să mă duc să-i fac o vizită în sat, dar n-am reușit. Fuseserăm prietene la cataramă. Dar trebuia să mă duc departe, tocmai în Altai. Nu demult am primit scrisoare că Liuba a murit. Acum băiatul ei mă cheamă să-i vizitez mormântul...

Vreau să mă duc...

Nina Leonidovna Mihai, sergent-major, soră medicală

„De Ziua Victoriei...

Veteranii se adună, de o vreme, în fiecare an. Într-o bună zi, cobor în holul hotelului, fetele toate plânse:

— Lilia, unde ai fost?

Venise la ele un bărbat, un cazah, și le întrebuse:

— Fetelor, voi de la ce spital sunteți?

I-au spus și l-au întrebat pe cine caută.

— Vin în fiecare an la întâlnirile astea, zice omul, și caut o soră medicală. Cândva mi-a salvat viața și m-am îndrăgostit de ea. Vreau s-o găsesc neapărat.

Fetele râd:

— Ce soră, nene? Fata aceea o fi acum o băbuță.

— Nu, nu se poate...

— Vei fi având și dumneata nevastă de-acum, copii...

— Am chiar și nepoți... Numai că mi-am pierdut sufletul... Nu mai am suflet...

Și fetele s-au gândit: «N-o fi fost cazahul meu?»

... Aduseseră un băiat, un cazah. Foarte tânăr, chiar un băiețandru. L-am operat. Avea vreo șase sau șapte perforații intestinale. Fără speranță. Și era atât de nefericit, încât mi-a atras atenția. Și, de cum aveam o clipă liberă, mă repezeam până la patul lui: «Cum e, prietene?» Îi făceam injecțiile intravenoase, îi luam temperatura... De necrezut, dar a început să se întremeze. Noi nu țineam prea mult răniții: eram spital de linia întâi. Le acordam primul ajutor în cazuri urgente, îi smulgeam din ghearele morții și îi trimiteam mai departe. Și, la un moment dat, urma să fie evacuat cu primul transport.

Era deja pe targă, mi se spune că mă cheamă.

— Surioară, vino încoace!

— Care-i necazul? zic. Nu-ți face griji, totul e bine. Te evacuează în spatele frontului.

Ai să fii în regulă. Poți să consideri că ai scăpat.

— Te rog foarte mult, zice, sunt singur la părinți. Mi-ai salvat viața.

Și-mi dăruiește un inel. Unul mic și subțire.

Mie nu-mi plăcea să port inele, așa că l-am refuzat:

— Nu port, zic. Du-l, mai bine, mamei tale!

M-a implorat să-l primesc. S-au apropiat și alți răniți.

— Ia-l, surioară! zice unul. Ți-l dă din toată inima.

— Nu văd pentru ce... zic. Mi-am făcut numai datoria.

Până la urmă, m-am lăsat convinsă. E drept, am pierdut inelul acela. Cât era de mic, era prea mare pentru degetul meu și, la o zdruncinătură de camion, s-a rostogolit pe undeva. Mi-a părut tare rău după el...

— L-ați găsit pe bărbatul acela?

— Nu. Și nu știu: el să fi fost? L-am căutat, cu fetele, o zi întreagă...

În '46 m-am întors acasă. Lumea mă întreabă: «Ai să umbli în uniformă ori în civil?» Sigur că în uniformă. Nici nu-mi trecea prin gând s-o lepăd. Într-o seară, mă duc la dans, la Casa Ofițerilor. Ei, și acum să vedeți care era atitudinea față de fetele din armată.

Îmbrăcasem o rochie, mi-am pus pantofi cu toc, iar mantaua și cizmele le-am lăsat la garderobă.

Se apropie un militar și mă invită la dans. Căpitan.

— Pesemne, zice, nu sunteți de prin locurile astea. Păreți o intelectuală.

Toată seara s-a ținut de capul meu. Nu mi-a dat drumul. Când s-a terminat serata, îmi spune:

— Dă-mi numărul dumitale de la garderobă!

Și a luat-o înainte. La garderobă i s-au dat, firește, mantaua și cizmele.

— Nu sunt astea, zice.

Mă apropii:

— Ba da, zic, astea sunt.

— Nu mi-ai spus că ai fost pe front.

— M-ai întrebat? zic.

Se zăpăcise. Nu-și mai ridica ochii din pământ. Și când te gândești că el însuși abia se reîntorsese din război!

— De ce ești așa mirat?

— Nu mi-aș fi putut imagina că ai fost pe front. Știi, fetele de pe front...

— Te miră, pesemne, că sunt singură, fără bărbat și că nu sunt însărcinată? Că nu port manta căptușită, nu trag dintr-o țigară Kazbek și nu înjur?

Nu i-am permis să mă conducă.

M-am mândrit întotdeauna cu faptul că am fost pe front. Am apărat pământul țării..."

Lilia Mihailovna Butko, soră medicală

„Primul meu sărut...

Sublocotenentul Nikolai Belohvostik... Ah, ia uitați-vă, m-am înroșit toată, deși sunt bunică deja. Dar pe atunci erau anii tinereții. Junețea. Credeam.. Eram sigură... că... N-am mărturisit nimănui, nici măcar prietenei mele, că mă îndrăgostisem de el până peste urechi. Prima mea iubire... Poate și singura, cine știe? Credeam că nimeni din companie nu-și dă seama. Nimeni nu-mi plăcuse vreodată așa! Dacă-mi plăcuse, nu în mod deosebit. Dar el... Pe unde umblam, mă gândeam tot timpul la el, în fiecare clipă. Ce să... A fost iubire adevărată. Simțeam, aveam toate semnele... Ah, ia uitați-vă, am roșit...

L-am îngropat... Zăcea pe prelată, abia ce murise. Eram sub tirul artileriei nemțești. Trebuia să-l îngropăm repede... imediat... Am găsit niște mesteceni bătrâni și l-am ales pe cel care stătea mai la o parte de un stejar bătrân. Pe cel mai mare. Acolo l-am îngropat, lângă el. Am încercat să-mi amintesc ca să mă întorc pe urmă și să pot găsi locul. Încoace era capătul satului, dincolo o răspântie... Dar cum să reții? Cum să ții minte, când unul dintre mesteceni arde deja sub ochii noștri? Cum? Am început să ne luăm rămas-bun... Mi s-a spus:

— Du-te tu prima!

Mi-a sărit inima din piept, am înțeles că... S-a dovedit că toată lumea știa de iubirea mea. Toți, până la unul. Mi-a trecut atunci prin minte, ca un fulger: poate că știuse și el? Și iată-l, zăcea acolo, în câteva clipe aveau să-l coboare în pământ, să-l acopere cu țărână... Dar m-am bucurat foarte tare la gândul că, poate, știuse și el. Dacă îi plăcusem și eu? Era de parcă ar fi fost viu și din clipă în clipă avea să-mi răspundă... Mi-am amintit că de Anul Nou îmi dăruise o ciocolată nemțească. O lună de zile n-o mâncasem, o purtasem cu mine în buzunar.

Toată viața am ținut minte... momentul acesta... În jurul nostru vâjâiau bombele... El zăcea pe prelată... Clipa aceasta... eu mă bucuram... stăteam și zâmbeam ca pentru sine. Nu eram sănătoasă! Mă bucuram că el știuse poate de iubirea mea...

M-am apropiat de el și l-am sărutat. Niciodată până atunci nu sărutasem un bărbat... El a fost primul..."

Liubov Mihailovna Grozd, instructor sanitar

Despre singurătatea glonțului și a omului

„Povestea mea este deosebită... Rugăciunile mă consolează. Mă rog pentru fetița mea...

Îmi amintesc de o vorbă a mamei. Îi plăcea să spună: «glonțul e tont, soarta e rea». Avea ea așa o concluzie în fața oricărui necaz. Glonțul e singur, și omul e singur, glonțul zboară încotro vrea, iar soarta îl răsucesce pe om cum vrea. Încolo și-ncoace, în toate părțile. Omul e ca o pană, o pană de vrabie. Niciodată n-ai cum să-ți cunoști viitorul. Nu ni s-a dat... Nu e voie să pătrunzi taina. Mie mi-a ghicit o țigancă atunci când ne întorceam de la război, în tren. S-a apropiat de mine în gară și m-a chemat deoparte... Mi-a promis o mare iubire... Aveam un ceas nemțesc, l-am scos și i l-am dat pentru

această mare iubire. Am crezut-o.

Acum nu fac decât să-mi plâng iubirea...

M-am dus la război veselă. Ca o adevărată comsomolistă. Împreună cu toată lumea. Mergeam în vagoane de marfă, stătea pe ele scris, cu păcură neagră: «Patruzeci de oameni – opt cai». Dar noi ne înghesuiserăm vreo sută acolo.

Am devenit lunetistă. Aș fi putut să fiu și transmisionistă, e o meserie utilă – și în armată, și în civil. O meserie pentru femei. Dar mi s-a spus că trebuie să trag și am tras. Am tras bine. Am două ordine Slava, patru medalii. În trei ani de război.

Într-o zi s-a strigat: Victorie! Au anunțat peste tot: Victorie! Îmi amintesc de primul meu sentiment – de bucurie. Și imediat, în aceeași clipă – teamă! Panică! Adevărată panică! Cum aveam să trăiesc de-acum încolo? Tatăl meu murise la Stalingrad. Doi frați mai mari dispăruseră fără urmă la începutul războiului. Rămăseserăm eu și mama. Două femei. Cum să trăim? Toate fetele noastre au căzut pe gânduri... Ne adunam seara în adăpost... Nu discutam decât despre cum viața abia începe. Ne și bucuram, ne și temeam. Înainte ne era frică de moarte, acum, de viață... Ne îngrozeau la fel de mult amândouă. Adevărat! Stăteam ce stăteam de vorbă, și după aceea rămâneam tăcute.

O să ne căsătorim sau nu? Rupeam petalele florilor de mușetel... aruncam crenguțe în apă, puneam lumânări pe râu... Îmi amintesc cum într-un sat ne-au arătat unde trăia o vrăjitoare. Gata – ne-am repezit toate la ea. Ghicea în apă, în palmă. Altă dată am tras bilețele de la un flașnetar. Mie îmi cădeau din cele cu vești bune... Și unde mi-e fericirea?

Cum ne-a întâmpinat Patria? Nu pot să-mi amintesc fără să mă bufnească plânsul... Au trecut patruzeci de ani, și tot îmi mai ard obraji. Bărbații tăceau, dar femeile... Ne strigau: «Știm noi ce-ați făcut voi acolo! I-ați ispitit cu p... voastre tinere pe bărbații noștri! C...ve de război! Soldătoaice afurisite!» Ne jigneau în fel și chip... Vocabularul limbii ruse e bogat...

O dată un băiat mă însoțea acasă de la dans, și mi s-a făcut rău de tot, inima mi-a luat-o razna. Am mers ce am mers și m-am așezat într-un nămete.

— Ce-i cu tine?

— Nimic. Am dansat prea mult.

Dar erau cele două răni pe care le avusesem. Era războiul... Și a trebuit să mă învăț să fiu blândă, delicată. Să fiu slabă și fragilă, când mie picioarele mi se pierdeau în cizme mărimea 40. Nu eram obișnuită să mă îmbrățișeze cineva. Mă deprinsesem să răspund singură pentru ceea ce fac. Îmi doream cuvinte frumoase, dar nu le înțelegeam. Mi se păreau copilărești. Pe front, între bărbați, auzisem înjurături cât încape. Mă obișnuisem cu ele. O prietenă mă sfătuia – ea lucra într-o bibliotecă: «Citește versuri! Citește-l pe Esenin!»

M-am măritat curând, după un an. Cu inginerul de la fabrica noastră. Visam la iubire. Voiam să am un cămin, o familie. Să miroasă în casă a copii mici. Primele scutece atâta le-am mirosit, nu mă puteam sătura de ele... Mirosurile fericirii femeiești... În război nu există mirosuri femeiești, toate sunt masculine. Războiul miroase a bărbat.

Am doi copii... Un băiat și o fată. Primul a fost băiatul. Băiat bun, inteligent, a terminat facultatea de arhitectură. Dar fata... Fiica mea... A început să meargă abia la cinci ani, primul «mama» l-a spus la șapte. Până azi nu poate rosti «mama», ci un fel de «mumo», nu «tata», ci «tuto». E... Mie încă mi se pare că nu-i adevărat. Că e o greșeală. E la un azil de nebuni... De patruzeci de ani. De când am ieșit la pensie, mă duc la ea în fiecare zi. Păcatul meu...

De mulți ani deja, de 1 septembrie, îi cumpăr câte un abecedar nou. Citim împreună, zile întregi, din el. Uneori mă întorc acasă și mi se pare că m-am dezvoltat să citesc și să scriu. Până și să vorbesc. Și nici n-am nevoie. De ce?

Sunt pedepsită... Pentru ce? Poate pentru că am omorât oameni? Așa cred... La bătrânețe ai mult timp... Mă tot gândesc. Dimineața mă pun în genunchi și mă uit pe geam. Și-l rog pe Dumnezeu... Îl rog pentru toate... Nu-i port pică soțului meu, l-am iertat de mult. Am născut fetița... El s-a uitat la noi, a stat puțin și a plecat. A plecat reproșându-mi: «Ți se pare că o femeie normală s-ar duce la război? Ar învăța să tragă? De asta nici nu ești în stare să naști un copil normal». Mă rog pentru el...

Dar poate că are dreptate, a? Așa cred... E păcatul meu...

Mi-am iubit Patria mai mult ca orice pe lume. Am iubit-o... Cui aș putea să-i povestesc acum despre asta? Fetiței mele... Numai ei... Eu îmi amintesc de război, iar ea crede că îi spun povești. Povești pentru copii. De groază...

Nu scrieți numele de familie! Nu trebuie...

Klavdia S-va, lunetistă

⁴⁸ E vorba de permisul de deplasare în alt oraș: în perioada războiului, mutările dintr-o localitate în alta se puteau face numai cu permis special.

⁴⁹ *V zemleanke (În adăpost)*, faimos cântec liric sovietic compus în anii celui de-al Doilea Război Mondial

„CARTOFUL FĂRĂMIȚAT DE PE MASĂ...”

A mai existat un război...

În acest război nimeni nu însemna pe hartă pe unde trece fâșia neutră și unde începe linia frontului. Nimeni n-ar fi putut să-i numere pe toți soldații. Toate unitățile armate. Trăgeau din locașuri antiaeriene, cu mitraliere, cu puști de vânătoare. Cu carabine vechi. Aici nu existau momente de acalmie sau atacuri generale, mulți luptau de unii singuri. Mureau de unii singuri. Nu se războia o armată – divizii, batalioane, companii –, ci poporul – partizanii și membrii mișcării clandestine: bărbați, oameni bătrâni, femei, copii. Tolstoi numea acest elan multiform „măciuca războiului popular” și „căldura ascunsă a patriotismului”, iar Hitler (pe urmele lui Napoleon) se plângea generalilor săi că „Rusia nu respectă regulile jocului”.

În acest război, cel mai înspăimântător nu era să mori. Mai rău era altceva... Să ne închipuim un soldat pe front, înconjurat de familia lui – soția, copiii, părinții bătrâni. În fiecare clipă trebuia să fie gata să-i jertfească și pe ei. Acolo eroismul, ca și trădarea, deseori nu aveau martori.

În satele noastre, de ziua Victoriei, oamenii nu se bucură, ci plâng. Plâng mult. Se lasă pradă durerii. „A fost atât de cumplit... Mi-am îngropat toate rudele, la război mi-am îngropat sufletul.” (V. G. Androsik, *membră a mișcării clandestine*)

Încep să povestesc încet, dar la sfârșit aproape toate strigă.

„Sunt un martor...”

Să vă povestesc despre comandantul detașamentului nostru de partizani. Nu-i nevoie să-i treceți numele de familie, pentru că rudele lui încă trăiesc. O să le fie greu să citească...

Oamenii noștri de legătură au transmis la detașament: familia comandantului fusese arestată de Gestapo – soția, două fetițe și mama, femeie bătrână. Peste tot erau atârinate anunțuri, la piață se împărțeau foi volante: comandantul trebuie să se predea, altfel îi spânzură familia. Termen de gândire, două zile. Polițaii mergeau prin sate și făceau agitație printre oameni: comisarii roșii nu se îndură nici măcar de propriii copii. Sunt niște monștri. N-au nimic sfânt. Aruncau manifeste din avion deasupra pădurii... Comandantul a vrut să se predea, să se împuște. În tot timpul ăsta nu l-au lăsat nici o clipă singur. Erau cu ochii pe el. Ar fi putut să se omoare...

Au luat legătura cu Moscova, au raportat situația. Și au primit instrucțiuni... În aceeași zi au făcut ședință de partid în detașament și acolo s-a luat hotărârea să nu răspundem la provocările nemților. Comandantul, în calitatea lui de comunist, s-a supus disciplinei de partid...

După două zile au fost trimise iscoade în oraș. Au adus o veste cumplită: familia comandantului fusese spânzurată. În prima luptă de după aceea, a pierit și el... Cumva fără rost. Întâmplător. Cred că voia de fapt să moară...

Mă îneacă lacrimile... Cum m-aș putea convinge că trebuie să vorbesc? Cum să cred că...? Oamenii vor să trăiască în liniște și fericire, nu să mă asculte pe mine și să sufere..." (V. Korotaeva, *partizancă*)

Și eu, la rândul meu, am nevoie să mă conving că trebuie să merg mai departe...

Despre coșul cu mine și despre o jucărie de pluș

„Îndeplinisem o misiune, și n-am mai putut rămâne în sat, a trebuit să plec la detașament. După câteva zile, mama a fost arestată de Gestapo. Fratele meu apucase să scape cu fuga, dar mama... La interogatoriu au torturat-o, ca să spună unde eram. Au ținut-o acolo doi ani. În tot acest răstimp, nemții, când își declanșau operațiunile, o sileau să meargă, alături de alte femei din sat, înaintea lor: le era frică de minele partizanilor și întotdeauna îi împingeau în față pe localnici – dacă erau mine, oamenii aceștia ar fi fost sfârtecați, în timp ce soldații lui Hitler ar fi rămas teferi. Un scut viu... Doi ani au dus-o așa și pe mama...

Adeseori, pândind inamicul în câte o ambuscadă, vedeam deodată apărând un grup de femei de ale noastre, iar în urma lor – nemții... Se apropiau și, printre acei ostatici, distingeai chipul mamei tale... Cel mai înspăimântător, în asemenea clipe, era să aștepti ordinul comandantului: «Foc!...» Pe toți îi încerca această spaimă. Unul șoptea: «Uite-o pe mama!», altul: «Au adus-o și pe soră-mea», un al treilea își descoperea, între sătencele acelea, copilul... Maică-mea purta întotdeauna o basma albă. Era înaltă, camarazii mei o distingeau de departe. Nici nu apucam s-o văd, când mi se transmitea: «Antonina, maică-ta...» Primești ordin să tragi – tragi. Nici nu știi asupra cui; un singur gând îți stăpânește creierul: să nu pierzi din ochi basmaua albă... Mai e vie sau a pierit? Basmaua albă... Toți se împrăstie în fugă, se aruncă la pământ: s-a trântit singură ori a culcat-o glonțul? Două zile după aceea umblam ca zăbăucă, până când legăturile din sat îmi aduceau veste că mama e încă vie. Abia apoi reîncepeam să trăiesc. Până la operațiunea următoare... Acum mi se pare că n-aș mai putea îndura așa ceva... Dar atunci îi uram... Mă ajuta ura... Îmi răsună până astăzi în urechi strigătul unui copil azvârlit într-o fântână. Ați auzit vreodată așa ceva? Copilul cade și țipă, țipă ca de undeva de sub pământ, de pe lumea cealaltă. Nu e un strigăt de copil și nici omenesc. Sau să vezi un băiat tânăr tăiat cu fierăstrăul... Partizan de-al nostru... După așa ceva, când pleci în misiune, toată ființa ta strigă un singur lucru: ucide-i, ucide cât mai mulți, nimicește-i fără alegere și fără cruțare! Când am văzut pentru întâia oară nemți căzuți prizonieri, îmi venea să-mi înfig unghiile în gâtulejul fiecăruia. Să-i strâng de gât. Cu

măinile mele, să-i sfârtec cu dinții. Nu, nu i-aș fi împușcat, ar fi fost o moarte prea ușoară pentru ei. Nu cu arma, nu cu carabina...

Chiar înainte de a se retrage, în '43, nemții au ucis-o pe mama... A fost o femeie extraordinară, îmi aduc aminte cum ne-a binecuvântat când am plecat la partizani:

— Duceți-vă, copiii mei, voi trebuie să trăiți! Decât să mori pur și simplu, mai bine fă ceva ca să nu mori pur și simplu!

Mama nu spunea vorbe mari, găsea cuvinte simple, femeiești. Voia să trăim și să învățăm, mai ales să învățăm.

Femeile care au stat cu ea în celulă mi-au povestit că, de câte ori o duceau la interogatoriu, le spunea: «Dragile mele, un singur lucru vă rog, cu inima plângând: dacă mi se întâmplă ceva, aveți grijă de copilașii mei!»

Și, când m-am întors, după război, una dintre acele femei m-a luat la ea, cu toate că avea doi copii mici. Casa noastră fusese incendiată de hitleriști, fratele meu căzuse în luptă, ca partizan, pe mama o împușcaseră nemții, tata era pe front. S-a întors rănit și bolnav. A mai trăit puțin și a murit. Așa că, din toată familia, rămăsesem numai eu. Femeia aceea era oricum săracă și, cum vă spuneam, avea și doi copii... Am hotărât să plec, să nu-i mai fiu și eu povară. Dar a plâns cu atâta jale, încât nu m-am încumetat...

Când am aflat că mama fusese împușcată, am simțit că înnebunesc. Nu-mi găseam locul, n-aveam liniște. Îmi trebuia... Aveam nevoie să-i găsesc măcar trupul. Nemții îi executau și nivelau mormântul cu mașini grele. Într-un mare șanț antitanc... Mi s-a arătat cam în ce loc a stat, și m-am repezit acolo, am săpat, am răscolit printre leșuri. Am recunoscut-o după inelul de la mână... De cum l-am văzut, am scos un țipăt și mi-am pierdut cunoștința... Niște femei au scos-o de acolo, au spălat-o cu apă adusă într-o cutie de conserve și au îngropat-o. Păstrez și azi cutia aceea...

Noaptea, uneori, zac în pat cu ochii deschiși și mă gândesc: mama a pierit din pricina mea. Nu, nu din pricina mea... Dacă eu, temându-mă pentru soarta celor apropiați, nu m-aș fi hotărât să lupt, dacă la fel ar fi făcut și altul, și altul, și altul – nimic din ce există astăzi n-ar exista. Dar să-mi spun... să uit... cum mergea mama... cum răsuna ordinul... cum trăgeam în direcția din care apărea ea... cu basmaua ei albă... Nu vă puteți imagina cât de îngrozitor e să trăiești cu asemenea amintiri. Din ce în ce mai de neîndurat. Adeseori, după căderea serii, se întâmplă să auzi sub fereastră un râs sau un glas tânăr și tresari: ți se pare deodată că e un strigăt sau un plâns de copil. Ori te trezești brusc și simți că nu poți respira. Te înăbușă duhoarea de ars... Voi nu știți cum miroase trupul omenesc ars, mai cu seamă vara. A ceva neliniștitor și dulce. Eu și acum am o slujbă la consiliul raional în virtutea căreia, dacă izbucnește un incendiu, trebuie să mă duc la fața locului, să completez un document. Dar, dacă mi se spune că undeva a ars o fermă, că au ars animale, nu mă duc niciodată, nu pot, nu sunt în stare... Îmi amintește... mirosul acela... cum ardeau oamenii... Te trezești noaptea, te repezi să-ți dai cu puțin parfum și ai impresia că și parfumul exhală același miros. Peste tot...

După război, vreme îndelungată mi-a fost frică să mă mărit. Mi-a fost teamă să am copii. «Dar dacă», mă gândeam, «vine iarăși un război și trebuie să plec pe front?! Ce fac

cu copiii?» A început să-mi placă să citesc despre viața de după moarte. Ce e acolo? Cu cine am să mă întâlnesc? Vreau s-o revăd pe mama și mă tem. Când eram tânără nu mă temeam, dar acum am îmbătrânit...”

*Antonina Alekseevna Kondrașova, partizană
dintr-o subunitate de cercetași a Brigăzii Bîtoșskaia*

„Senzația mea, când am văzut primul soldat neamț, a fost că fusesem bătută crunt – tot trupul mă durea, fiecare celulă: cum au ajuns ăștia aici? Ura era mai puternică decât teama pentru cei apropiați, cei dragi, decât spaima de moarte. Sigur că ne gândeam la familie. Dar n-aveam de ales. Dușmanul venise cu rău asupra pământului nostru... Cu focul și sabia...”

Când, bunăoară, s-a aflat că urma să fiu arestată, am fugit într-un detașament de partizani. Am plecat lăsând acasă, singură, o mamă de șaptezeci de ani. Ne-am înțeles să se prefacă oarbă și surdă – poate așa aveau s-o lase în pace. Era, firește, ceea ce mă străduiam eu să cred...

A doua zi după ce am plecat, nemții au năvălit în casă. Mama s-a prefăcut că e oarbă și surdă, așa cum ne înțeleseserăm. Au torturat-o îndelung, au interogat-o unde eram. A fost multă vreme bolnavă...”

*Iadviga Mihailovna Savițkaia,
participantă la mișcarea clandestină*

„Eu așa am să rămân până la capăt... Așa cum am fost noi atunci. Da, naivă, romantică. Până când am să încărunțesc... Asta sunt eu!

Prietena mea, Katea Simakova, era om de legătură al partizanilor. Avea două fete. Amândouă micuțe – cât să fi avut? – vreo șase-șapte anișori. Își lua fetele de mână și bătea orașul, ca să afle ce unități erau staționate acolo, cu ce armament. Când răcnea la ea câte un fascist, căsca gura și se prefăcea mai săracuță cu duhul. Așa a umblat câțiva ani... își risca fetele în fiecare clipă...

Mai aveam o camaradă, Zajarskaia. Era, la fel, mama unei fete de șapte ani, Valeria. Trebuia să aruncăm în aer o popotă. Am hotărât să plasăm o mină în sobă, dar ea trebuia dusă până acolo. Zajarskaia ne-a spus că fiica ei avea să transporte mina. A pus-o într-un coș, deasupra niște rochițe, o jucărie de pluș, vreo douăzeci de ouă și niște unt. Și, într-adevăr, fetița a ajuns cu mina la bucătărie. Se spune că instinctul matern e mai puternic decât orice. Nu, ideea este mai puternică! Și credința! Așa cred... Sunt chiar convinsă că, dacă n-ar fi existat o asemenea mamă, o asemenea fetiță, și ele n-ar fi dus mina aceea, n-am fi învins. Da, viața este frumoasă. Este minunată! Dar sunt lucruri mai însemnate...”

*Aleksandra Ivanovna Hramova, secretar al
comitetului clandestin de partid din raionul Antopolsk*

„Am avut în detașament doi frați, pe nume Cimuk... În satul lor au nimerit într-o

cursă, s-au retras, trăgând, într-o magazie, și nemții au incendiat-o. Ei au luptat până la ultimul cartuș, apoi au ieșit, plini de arsuri. I-au urcat într-o căruță și i-au preumblat prin sat, ca să afle cine erau, să-i recunoască cineva, să-i dea în vileag.

Toți locuitorii fuseseră adunați pe ulița mare. Erau acolo și părinții lor, dar nici unul n-a scos o vorbă. Ce inimă trebuie să fi avut acea mamă, ca să nu urle de durere...! Să nu reacționeze. Dar știa că, dacă ar fi plâns, hitleriștii ar fi incendiat tot satul. N-ar fi omorât-o doar pe ea, i-ar fi ucis pe toți. Pentru un singur soldat german ucis ardeau tot satul. Ea știa... Există decorații pentru câte toate, dar însăși steaua de Erou e prea puțin pentru o asemenea mamă... pentru tăcerea ei...”

Polina Kasperovici, partizană

„În detașamentul de partizani am venit împreună cu mama. Mama spăla și gătea pentru toți. Când era nevoie, stătea și de santinelă. Într-o zi am plecat în misiune și cineva i-a transmis că mă spânzuraseră. Când, peste câteva zile, m-am întors, și ea m-a văzut, n-a putut scoate o vorbă: pentru câteva ceasuri și-a pierdut darul vorbirii. Iată ce încercări le-a fost dat să îndure...

Am descoperit în drum o femeie: își pierduse cunoștința. Nu mai putea umbla, se târa prin colb. Ne-a spus că se credea moartă. Simțea sângele cum îi curge prin corp, dar era încredințată că asta se întâmplă pe lumea cealaltă. Când și-a revenit cât de cât, ne-a povestit că, împreună cu cei cinci copii ai ei, fusese dusă la execuție, într-o magazie. Pe patru dintre copii nemții îi împușcaseră încă pe drum. Îi împușcau și se arătau veseli... Mai rămăsese al cincilea, prunc de țată. Un neamț i-a cerut să i-l arunce, ca să-l ucidă și pe el. L-a azvârlit în așa fel, încât copilul să piară de mâna ei, înainte ca neamțul să apuce să tragă... Spunea că nu vrea să trăiască, nu poate să mai trăiască după toate pe lumea asta, ci numai pe cealaltă... Nu vrea...

În ce mă privește, eu nu voiam să ucid, nu m-am născut ca să ucid. Speram să devin învățătoare. Dar am văzut incendierea unui sat, n-am putut țipa, n-am putut nici plânge cu glas auzit, eram într-o misiune de cercetare și tocmai ne apropiaserăm de satul acela. Am putut doar să-mi mușc mâinile – mai am și astăzi cicatrici în locurile acelea, mi le-am ros până la sânge. Până în carne. Îmi aduc aminte cum țipau oamenii, cum mugeau, disperate, vitele, cum piuiau păsările... Mi se părea că tot ce era viu țipa cu glas omenesc... Tot ce era viu. Arde și țipă.

Asta nu povestesc eu, povestește durerea mea...”

*Valentina Mihailovna Ilkevici,
partizană, om de legătură*

„Știam... Toți știam că trebuie să învingem...

Ulterior am auzit spunându-se că tata fusese lăsat dinadins în spatele frontului, că avea o misiune de la comitetul raional de partid. Nu-i adevărat. Nu l-a lăsat nimeni, n-a fost nici o sarcină. A fost hotărârea noastră. Eu nu-mi amintesc să fi văzut panică în familia noastră. A fost durere mare, da, dar nu panică, toți erau încredințați că, în cele

din urmă, victoria va fi de partea noastră. În seara când nemții au intrat în satul nostru, tata a cântat la vioară *Internaționala*... Voia să se manifeste într-un fel, să facă un gest de protest...

Au trecut două-trei luni... sau...

Era un băiat evreu... Un neamț îl legase de bicicletă și-l pusese să alerge așa după el, ca un câine: *schnell! schnell!*⁵⁰ Pedala și râdea. Era un neamț tânăr... Curând s-a săturat, a coborât de pe bicicletă și i-a făcut semn băiatului: pune-te în genunchi, în patru labe... și târăște-te ca un câine... Sari! *Hundik! Hundik!*⁵¹ I-a aruncat un băț: adu-l! Băiatul s-a ridicat, a luat-o la fugă și i-a adus bățul în mână. Neamțul s-a enervat... A început să-l bată, să-l înjure. I-a arătat să sară în patru labe și să i-l aducă în dinți. Băiatul i l-a adus în dinți...

Vreo două ore s-a jucat cu băiețușul ăla. Pe urmă l-a legat din nou de bicicletă și au luat-o înapoi. Băiatul fugea ca un câine... înspre ghetou...

Și mă mai întrebați pentru ce am început să luptăm? Pentru ce am învățat să tragem cu pușca?...“

Valentina Pavlovna Kojemeakina, partizană

„Îmi aduc aminte... Mi s-a întipărit în memorie pentru toată viața cum răniții mâncau cu lingura sare. Oameni adunați în front, care, de îndată ce li se striga numele, se prăvăleau la pământ cu pușca în mână. Foamea le tăia picioarele....

Sătenii ne ajutau. Dacă nu ne-ar fi ajutat, mișcarea de partizani n-ar fi putut supraviețui. Poporul a luptat alături de noi. Adesea cu lacrimi în ochi, dar ne dădeau. Așa și spuneau: «Om trăi cumva, om suferi împreună, împreună o să așteptăm victoria».

Ultimul cartof fărâmițat de pe masă, ultima bucată de pâine. Strângeau saci pentru noi în pădure. Unul zice: «Eu dau atât.» Altul: «Eu atât.»; «Dar tu, Ivan?»; «Dar tu, Maria?»; «Și eu ca toți, numai eu am copii...»

Ce s-ar fi ales de noi fără ajutorul populației? Era o întreagă armată în pădure, dar fără țărani am fi pierit. Ei arau și semănau ca să se hrănească pe ei, să-și hrănească pruncii, să ne hrănească și să ne îmbrace și pe noi cât a fost războiul de lung. Arau noaptea, cât încă nu se trăgea. Îmi aduc aminte cum am ajuns într-un sat, unde tocmai era îngropat un bătrân. Fusesse ucis cu o noapte în urmă, pe când semăna grâu. Strângea atât de tare grăunțele acelea în palmă, încât nici nu i-au putut desface degetele. Așa l-au și îngropat, cu grâul în pumn...

Noi aveam arme, ne puteam apăra. Dar ei? Pentru o bucată de pâine dată partizanilor – moartea prin împușcare; dacă am înnoptat la el în casă, eu în zori dusă am fost, dar pentru el și pentru familia lui, dacă-i denunța cineva – glonțul... O femeie singură, cu trei copii mici, dar nu ne-a alungat, ba a mai și făcut focul și ne-a spălat rufe. Ne-a dat ultimul lucru pe care-l avea, cartofii fărâmițați de pe masă.

— Mâncați, mâncați, băieți!

Și, primăvara, cartofiorii aceia erau mărunți ca boabele de mazăre. Noi mâncam, și

copiii stăteau pe cuptor și plângeau: «boabele acelea de mazăre» erau ultimele...”

*Aleksandra Nikiforovna Zaharova, comisar
din mișcarea de partizani, combatantă
în Regimentul 250 din regiunea Gomel*

„Prima mea misiune... Mi s-au adus manifeste, și le-am cusut într-o pernă. Mama, când a făcut patul, le-a simțit, a desfăcut perna, le-a citit și s-a pus pe plâns:

— Ai să te distrugi și ai să mă distrugi și pe mine.

Dar pe urmă m-a ajutat.

Veneau adeseori la noi oameni de legătură ai partizanilor. Deshămau calul – în văzul lumii. Credeți că oamenii nu vedeau? Vedeau și-și dădeau seama despre ce era vorba. Spuneam că vin de la frate-meu, de la țară. Dar toată lumea știa foarte bine că n-aveam nici un frate la țară. Le sunt recunoscătoare, ar trebui să mă înclin până la pământ în fața întregii străzi. Un singur cuvânt ar fi fost de ajuns ca să pierim cu toții, toată familia. Ar fi fost suficient ca un om să arate cu degetul în direcția noastră. Dar nimeni n-a făcut acest lucru. În timpul războiului am ajuns să-i iubesc atât de tare pe oameni, că niciodată n-am să pot să nu-i mai iubesc...

După eliberare, mergeam pe stradă întorcându-mi, la fiecare colț, privirile îndărăt. Nu mai puteam să nu mă tem, să umblu fără griji... În oraș număram mașinile... în gară – garniturile de tren... Mi-a trebuit mult timp să mă dezvăț...”

Vera Grigorievna Sedova, participantă la mișcarea clandestină

„Mă înăbușă deja plânsul...

Am intrat într-o casă țărănească – nu era nimic acolo, două bănci de lemn și o masă. Nici măcar o cană nu se vedea, să bea omul apă. Li se luase totul. Mai era o icoană în colț și un ștergar sub ea.

Pe una dintre bănci, un moș și băbuța lui. Unul dintre ai noștri și-a scos cizmele, obielele îi erau atât de zdrențuite că nici nu le mai putea răsuci pe picior. Afară ploaie, noroi, cizmele – rupte și ele. Și numai ce-o văd pe băbuță că se ridică, ia ștergarul acela și i-l întinde:

— Cum ai să umbli cu zdrențele alea, copile?...

Și nu mai aveau nimic în căsuță...”

Vera Safronovna Davîdova, partizană

„În primele zile am găsit în pădure, dincolo de sat doi răniți. Unul la cap, altul la picior. Celui de-al doilea eu i-am scos schija din pulpă, iar peste rană am turnat gaz lampant, că altceva n-aveam. Știam deja că petrolul dezinfectează...

I-am îngrijit și-am reușit să-i pun pe picioare. Au plecat în pădure, întâi unul, apoi celălalt. Al doilea, când să ne despărțim, mi s-a aruncat la picioare. A vrut chiar să mi le sărute:

— Surioară, m-ai scăpat de la moarte!

N-aveam nume. Nici unul, nici celălalt. Eram frate și soră.

Seara, s-au adunat la mine câteva femei.

— Nemții se laudă că au luat Moscova.

— Niciodată!

Cu aceleași femei am refăcut, după război, colhozul. Pe mine m-au pus președintă. Mai aveam patru bătrânei și cinci băieți de zece–treisprezece ani. Ăștia erau plugarii mei. Cei douăzeci de cai ai colhozului sufereau, toți, de scabie. Și cam asta era tot. Nu tu căruțe, nu tu hamuri. Femeile săpau pământul cu hârlețul, arau cu vaci și cu boi, boilor le răsuciseră cozile, dacă se așezau, nu-i mai ridikai. Băieții greblau ziua, iar seara își deznodau bocceaua cu mâncare. Toți găseau în ea același lucru: semințe de măcriș cu frunze de trifoi zdrobite în piuă și date la cuptor. Un fel de pâine amară-amară...

Toamna, am primit dispoziție să tăiem cinci sute optzeci de metri cubi de pădure. Cu cine? Mi-am luat copiii – băiatul, de doisprezece ani, și fetița, de zece. Celelalte femei – la fel. Și, până la urmă, tot am predat lemnele acelea..."

Vera Mitrofanovna Tolkaciova, partizană

Relatează *Iosif Gheorghievici Iasiukevici* și fiica lui, *Maria*, în timpul războiului, *om de legătură în detașamentul Petrakov din brigada Rokossovski*:

Iosif Gheorghievici:

— Am dat totul pentru victorie... Tot ce aveam mai drag. Toți feciorii mei au luptat pe front. Doi dintre nepoții noștri au fost împușcați pentru că țineau legătura cu partizanii. Pe sora mea, mama lor, hitleriștii au ars-o de vie: s-a făcut cenușă în propria ei casă, sărmana. Oamenii spun că, minute de-a rândul, până când fumul a acoperit totul, a putut fi văzută cu icoana în mână, stând în mijlocul odăii dreaptă ca o lumânare. După război, de câte ori zăresc soarele asfințind, mi se pare că văd un incendiu...

Maria:

— Eu eram pe vremea aceea o fetiță: aveam treisprezece ani. Știam că tata îi ajută pe partizani și-l înțelegeam. Noaptea, veneau niște oameni, îl chemau, îi lăsau câte ceva, sau el le dădea câte ceva. Adeseori tata mă lua cu el. Mă cocoța în căruță și-mi zicea: „Stai aici și nu te clinti până nu-ți spun!” Când ajungeam unde trebuia, chiar din locul unde mă așezase scotea câte o pușcă sau niște foi.

Apoi a început să mă trimită la gară. M-a învățat ce anume trebuia să țin minte. Mă strecuram dimineța într-un tufăriș și, până seara, număram câte eșaloane trecuseră. Mermoram încărcăturile: arme, tancuri, trupe. Tufărișul acela era aproape de gară: nemții trăgeau asupra lui de câte două–trei ori pe zi.

— Și nu ți-a fost frică?

— Eram micuță. Mă furișam ușurel, nu mă vedea nimeni. Dar ziua aceea n-am s-o uit niciodată... Tata încercase de două ori să iasă din satul în care locuiam. La marginea

pădurii îl așteptau partizanii. De două ori voise să răzbată, dar patrulele îl trimiseseră îndărăt. Începuse să se întunece. M-a chemat:

— Mariika!...

Mama nu m-a lăsat, m-a tras îndărăt:

— Să nu cutezi să amesteci fata în treburile tale!...

Dar eu am alergat prin pădure neauzită. Știam toate cărăruile, însă, e drept, îmi era frică de întuneric. I-am găsit pe partizani, mă așteptau. Le-am transmis tot ce mi-a spus tata. Când să mă întorc, începuse să se lumineze. Cum să ocolesc patrulele nemțești? M-am învârtit prin pădure, la un moment dat am nimerit în lac, într-un ochi de apă: vestonul tatei, cizmele, totul s-a dus la fund... Am ieșit dintre brusturi... Și am luat-o la fugă pe zăpadă în picioarele goale... M-am îmbolnăvit. M-am lungit pe pat și nu m-am mai sculat. Mi se tăiaseră picioarele. Pe atunci nu erau doctori, medicamente... Mama mi-a pregătit fel de fel de fierturi din ierburi, îmi puneau lut cald...

După război m-au dus ai mei pe la medici, dar era deja târziu. Am rămas să zac... Pot să stau în capul oaselor, dar puțin timp, mă întind pe pat și mă uit pe fereastră... Îmi amintesc de război...

Iosif Gheorghievici:

— O duc pe brațe... De patruzeci de ani. Ca pe un copil... Soția mea a murit acum doi ani... Mi-a spus că-mi iertase tot, păcatele din tinerețe, tot... Numai soarta Mariei nu mi-o iertase. Mi-am dat seama după ochi... Iar eu mă tem să mor, să nu rămână singură Mariika. Cine are s-o mai ducă atunci pe brațe? Să-i facă semnul crucii înainte de culcare? Să se roage la Dumnezeu...

Despre mame și tați

Satul Ratniți, raionul Volojinsk, regiunea Minsk. Un ceas de mers cu trenul din capitală. Un sat belarus obișnuit – case de lemn, garduri colorate, cocoși și găște pe ulițe. Copiii la joacă în praf. Femei bătrâne pe lavițe lângă porți. Venisem la una dintre ele, dar s-a strâns toată strada. Au început să vorbească la grămadă, întrerupându-se una pe alta.

Fiecare despre ale ei, dar împreună, despre același lucru. Despre cum arau, semănau, coceau pâine pentru partizani, despre cum îi păzeau pe copii, cum mergeau la ghicitoare și la țigânci, dezlegau vise și îl rugau pe Dumnezeu să le apere. Cum își așteptau bărbații din război.

Am izbutit să notez câteva nume: *Elena Adamovna Veliciko, Iustina Lukianovna Grigorovici, Maria Fiodorovna Mazuro*... Pe urmă n-am mai putut înțelege de plânsete...

„Ah, fetiță dragă! Scumpa mea, nu-mi place Ziua Victoriei! Plâng toată ziua, ah, ce mai plâng! Cum îmi amintesc, cum totul parcă se întoarce. Suntem vecini cu necazurile, că bucuria ne ocolește...

Nemții ne-au luat totul. Am rămas pe podelele goale. Când ne-am întors din pădure, n-am mai găsit nimic. Numai mâțe prin sat. Ce mâncam? Păi, vara mai culegeam fructe

de pădure, ciuperci... Ce să fi făcut? Aveam o droaie de copii...

Iar când s-a terminat războiul – la colhoz. Am arat, am semănat, am cosit. Trăgeam eu singură plugul, în locul cailor. N-aveam cai, ni-i omorâseră. Și câinii îi împușcaseră. Maică-mea spunea: când oi muri, cu sufletul meu nu știu ce-o să fie, dar sigur mâinile au să mi se odihnească... Fetița mea avea zece ani: la seceră era în rând cu mine. Brigadierul venea să vadă cu ochii lui cum poate o fărâmbă de om să facă, până seara, norma. Seceram și seceram, soarele cobora dincolo de pădure, și noi parcă voiam să-l ridicăm la loc. Nu ne ajungea ziua. Dădeam câte două norme. Iar de plătit nu ne plăteau nimic, numai ne bifau zile-muncă. Vara mergeai la câmp, iar toamna nu primeai nici măcar un sac de făină. Cu cartofi sfărâmați i-am crescut...”

„Când s-a isprăvit războiul, Am rămas eu cu căsoiul. Eu mi-s vacă, eu mi-s bou, Io-s muiere, bărbat io. Ai-ai-ai...”

„Războiul e năpastă mare... După război, în casa noastră mai rămăseseră copiii. N-aveam nici laviță, nici cufăr. Ne-o goliseră cu totul. Mâncam ghinde, iar primăvara iarbă... Fetei mele i-am luat primele încălțări abia când s-a dus la școală. S-a culcat cu ele, nu mai voia să le scoată din picioare. Așa am trăit... Se isprăvește viața și n-ai ce să ții minte. Numai războiul...”

„S-a întins zvonul că nemții aduseseră în cătun prizonieri dintre ai noștri și că, dacă îți recunoști printre ei vreo rudă, poți să-l iei pe omul acela acasă... Femei – buluc într-acolo. Seara, care adusesse pe unul de-al ei, care pe câte unul străin. Povesteau niște lucruri de-ți îngheța inima: oamenii putrezeau de vii, se stingeau de foame ca lumânările, mâncau toate frunzele din copaci... mâncau iarbă... scormoneau după rădăcini în pământ... A doua zi am dat fuga și eu: m-am gândit că poate scap de năpastă, dacă nu pe fiul meu, pe fiul altei mame. Am pus ochii pe un flăcău smead – îl chema Sașko, întocmai ca pe nepoțelul meu de acum. Să tot fi avut vreo optsprezece ani. I-am dat neamțului o halcă de slănină, ouă, m-am jurat că feciorul acela era frate-meu. Am ajuns acasă. Bietul băiat era într-atât de slăbit, încât n-a putut mânca nici măcar un ou... Bieții oameni n-au stat nici măcar o lună la noi. S-a găsit un nemernic de ne-a pârât la comandatură că luaserăm oameni străini. Altfel, scârnăvia trăia ca toți ceilalți: însurat, doi copii... A doua zi au năvălit nemții în sat, pe motociclete. Ne-am văietat noi, am căzut în genunchi dinaintea lor, dar ne-au amăgit că-i duc mai aproape de casă și i-au luat. I-am dat lui Sașko un costum de-al bunicului... Am fost încredințată că o să scape, că-l duc într-adevăr acasă.

De fapt, nemții i-au scos din sat și i-au secerat pe toți cu pistoalele-mitralieră. Pe toți până la unul... Și erau atât de tineri, de frumoși! Cei care-i găzduiserăm – eram nouă – ne-am hotărât să-i îngropăm creștinește. Cinci îi scoteau din groapă, patru pândeau, să nu vină nemții. Cu mâinile nu-i puteai atinge, era vară, arșiță, or, ei stătuseră în pământ patru zile... Cu hârlețul, ne era teamă să nu-i tăiem din greșeală... I-am rostogolit, cu coada hârlețului, pe câte o față de masă și i-am tras afară... Aveam apă, ne-am legat năframele peste nas și gură... Ne feream să nu ne prindă și pe noi... Am săpat în pădure

un mormânt, i-am așezat unul lângă altul, le-am acoperit capetele și picioarele cu ștergere.

Un an întreg am plâns după dânșii. Și fiecare dintre noi se întreba: «Oare unde-o fi băiatul meu? Soțul meu? Mai trăiește oare?» Fiindcă de la război se mai întoarce omul, dar din pământ, niciodată... Ai-ai-ai...”

„Aveam un bărbat harnic și tare cumsecade. Am apucat să trăim împreună numai un an și jumătate. Când a plecat la război, îi purtam copilul în pânțe. Dar nu i-a fost dat să-și vadă fetița. El a plecat vara, eu am născut toamna.

Tocmai o alăptam – nu împlinise încă un an –, când aud pe cineva bătând în geam:

— Lena, a venit o hârtie... Bărbatul tău...

Femeile din sat nu l-au lăsat pe poștaș să mi-o aducă: au venit ele să-mi spună. Eu, cum ședeam așa în pat, am simțit deodată laptele țâșnind din mine ca din havuz și l-am auzit plesnind podeaua. Fetița a țipat ca din gură de șarpe: se speria. De atunci n-a mai luat țâța în gură. Era în sâmbăta de dinaintea Floriilor, în aprilie. Ardea deja soarele... Pe hârtia aceea scria că Ivan al meu căzuse în Polonia. E înmormântat lângă Gdansk... A pierit la 17 martie 1945. N-am să uit data asta cât oi trăi. O hârtiuță așa mică, subțire... Așteptam, toate, Victoria. Curând, bărbații noștri urmau să se întoarcă acasă... Livezile înfloriseră...

Din clipa când s-a speriat, în ziua aceea, fetița mea a bolit îndelung, până s-a dus la școală. De cum auzea o bătaie în ușă sau un strigăt, se îmbolnăvea. Noaptea plângea. Mult m-am chinuit cu ea, încât, timp de vreo șapte ani, mi se părea că nici nu mai văd soarele: pentru mine, el nu mai strălucea... Vedeam negru în fața ochilor.

A venit și Victoria. Bărbații se întorceau acasă, însă mai mulți au fost cei rămași decât cei întorși. Fratele meu Iuzik a venit primul. E drept, schilod. Avea și el o fată, la fel de micuță ca a mea. Patru anișori... Fetița mea mergea adeseori pe la ei să se joace... Într-o bună zi, vine acasă supărată:

— Nu mă mai duc la unchiul, zice.

— Dar de ce plângi? o întreb.

— Păi, zice, Iuzik o ia pe Olecika pe genunchi și o alintă. Eu n-am tată. Am numai mămică.

Ne-am îmbrățișat amândouă...

Așa vreo doi-trei ani. Altă dată, vine în fugă de la joacă:

— De-acuma, zice, am să mă joc numai în curte. Dacă vine tăticu’, și eu am să fiu cu copiii pe uliță? Nici n-are să mă cunoască: nu m-a văzut niciodată...

N-am mai putut-o convinge să se joace cu ceilalți copii, pe stradă. Stătea acasă cât era ziua de lungă, îl aștepta pe tăticu’. Dar tăticul nostru nu s-a mai întors...”

„Al meu, când a plecat pe front, plângea, săracul, de-i sălta cămașa pe el. Îi era jale că lasă copiii atât de micuți: mai că nu-l știau de tată. Și toți băieți. Pe cel mai mic îl purtam încă la sân. L-a luat în brațe, l-a strâns la piept, eu fugeam după el, când deodată aud:

— Încolona-rea!

El nu putea lăsa pruncul. A intrat în coloană cu el în brațe. Un ofițer striga la dânsul, iar el scălda băiatul în lacrimi. Toate scutecele erau ude. Am alergat cu ceilalți copii, după el, până dincolo de sat, cale de vreo cinci kilometri. Fugeau și alte femei după coloana aceea. Copiii mei cădeau deja din picioare, iar eu abia îl mai duceam pe cel mic. Și Volodea, omul meu, se tot întorcea, și eu fugeam... Cred că am rămas ultima. Ceilalți copii rămăseseră în urmă, undeva pe drum. Alergam numai cu cel mic în brațe.

Peste un an am primit hârtie că, ne pare rău, dar soțul dumnevoastră a pierit în Germania, chiar lângă Berlin. Nici măcar mormântul nu i l-am văzut. Un vecin s-a întors întreg, altul fără un picior. Și m-a cuprins o jale... Să se fi întors și al meu, chiar fără picioare, numai să se fi întors. L-aș fi purtat în brațe, ca pe un copil...”

„Am rămas cu trei băieți, toți micuți... Am purtat în spinare și snopi de grâu, și lemne din pădure, și mormane de fân... Am făcut de toate singură. M-am înjugat la plug și la grapă. Păi cum? La fiecare a doua casă, câte o văduvă sau nevastă de soldat. Am rămas fără bărbați. Și fără cai. Căci și caii au fost luați la război. Așa că eu... Am fost fruntașă. Am primit două diplome, iar într-un rând vreo zece metri de stambă. Ce m-am bucurat! Am cusut cămăși pentru tustrei băieții.”

„După război... Feciorii celor care au murit abia se ridicau. Creșteau. Aveau băieții treisprezece–paisprezece ani, și deja li se părea că-s mari. Voiau să se însoare. Bărbați nu erau, și femeile, tot tinerele...

Și dacă azi mi s-ar spune: «Dă văcuța ca să nu fie război!», aș da-o... Ca să nu afle și copiii mei ce am trăit eu. Zi și noapte viața-mi duc, dar necazul n-am să-l uit...”

„Mă uit pe geam, văd flăcăii și parcă-l zăresc printre ei pe fiul meu... Uneori, așa, pe seară... Sunt bătrână deja, dar pe el îl văd numai tânăr, așa cum era când l-am trimis pe front. Dacă-l văd în vis, tot tânăr. Atunci sunt și eu tânără...”

Vecinele au primit toate înștiințări de deces, numai mie mi-a venit hârtie «dispărut fără urmă». Scrisă cu cerneală albastră. În primii zece ani l-am așteptat în fiecare zi. Și acum îl aștept. Cât e omul viu, poate să nădăjduiască la orice...”

„Cum să trăiască femeia singură? Vine unul, mă ajută sau nu, mai mult necazuri. Fiecare aruncă așa, câte-o vorbă... Gura lumii numai pământul o astupă. Eh, dacă și-ar vedea Ivan al meu cei cinci nepoți! Uneori mă așez în fața portretului lui și-i arăt fotografiile lor. Stăm de vorbă. Îi povestesc câte toate...”

„Ai-ai-ai! Domnul nostru domnișor... Îndurătorule!”

„Îndată după război am avut un vis: ieșeam în curte, și al meu se preumbla acolo... În uniformă... Și mă tot cheamă, mă cheamă întruna. Am sărit de sub plapumă, am deschis fereastra... Era liniște, nu se auzea un sunet. Nici păsările nu cântau. Dormeau și ele. Doar vântul foșnea prin frunze... parcă șuiera...

Dimineață am luat zece ouă și m-am dus la țigancă.

— Nu mai e în viață, i-au ieșit cărțile. Nu-l mai aștepta degeaba! Sufletul lui umbră pe lângă casă.

Noi doi ne luaserăm din dragoste. Din dragoste mare...”

„Pe mine m-a învățat o ghicitoare:

— Când adorm toți, pune-ți o basma neagră și așază-te lângă oglinda cea mare. Și ai să vezi că o să iasă de acolo... Nu trebuie să-l atingi nici pe el, nici hainele de pe el. Vorbește-i numai!...

Am stat toată noaptea... A venit chiar la spartul zilei... N-a zis nimic, tăcea și lacrimile îi curgeau pe obraz. De vreo trei ori mi-a apărut așa. Dacă îl chemam, venea. Și plângea. Și apoi nu l-am mai chemat... Mi-era milă de el.”

„Și eu aștept să-l întâlnesc pe al meu... Am să-i povestesc zi și noapte. Nu-mi trebuie nimic de la el, doar să mă asculte. A îmbătrânit și el acolo, pesemne. Ca și mine.”

„Drăguța mea... Sap la cartofi, la sfeclă... El e undeva acolo, și curând am să mă duc și eu la el... Soră-mea îmi spune: «Nu privi în pământ, uită-te la cer! În sus. Acolo sunt ei». Uite și căsuța mea... aici, aproape... Rămâi la noi. Dacă stai peste noapte, afli mai multe. Sângele nu-i apă, e păcat să-l verși, dar uite că se varsă. Văd la televizor... în fiecare zi...

Poți să nici nu scrii despre noi... Mai bine ține minte... Uite, noi două am stat aici de vorbă, am plâns nițeluș. Și tu, când ai să te desparți, întoarce capul și uită-te la noi și la căsuța noastră. Nu o singură dată, ca străinii, ci de două ori. Ca și cum ai fi de-a noastră. Și nu mai trebuie nimic. Întoarce doar capul...”

Despre o viață mărunță și o idee măreață

„Am crezut întotdeauna... Am crezut în Stalin... în comuniști. Eram eu însămi comunistă. Credeam în comunism... Trăiam pentru asta, am supraviețuit pentru asta. După discursul lui Hrușciiov la al XX-lea congres, când a povestit despre greșelile lui Stalin, m-am îmbolnăvit, am căzut la pat. Nu puteam să cred că era adevărat. În război am strigat și eu: «Pentru Patrie! Pentru Stalin!» Nu m-a silit nimeni... Credeam... Asta a fost viața mea...

Iat-o!...

Am fost în unitățile de partizani timp de doi ani... În ultima luptă am fost rănită la picior și mi-am pierdut cunoștința. Era un ger de crăpau pietrele: când mi-am venit în fire, mi-am dat seama că mâinile îmi degeraseră. Acum sunt vii și mă ascultă, dar atunci erau negre... Și picioarele îmi degeraseră, firește. Dacă n-ar fi fost ger, poate că scăpam și cu picioarele întregi, dar mi-erau pline de sânge și eu zăcusem fără cunoștință ceasuri de-a rândul. Când m-au găsit tovarășii, m-au așezat într-o sanie, împreună cu alți răniți, ne-au dus într-un loc dinainte pregătit, eram mulți, dar nemții ne-au împresurat din nou. Detașamentul pleacă... vrea să iasă din încercuire... Ne-au încărcat iarăși într-o sanie, ca pe niște buturugi. N-au avut timp să mai întrebe pe care ce ne doare: trebuia să ne afundăm mai departe în pădure, să ne ascundem. Ne-au dus și ne-au tot dus. Într-un târziu, au anunțat la Moscova că fusesem rănită. Eram membră a Sovietului Suprem, om cu greutate, se mândreau cu mine. Deși veneam de jos, eram

țărancă simplă la origine. Din familie de țărani. Intrasem devreme în partid.

Nu mai am picioare... Mi-au amputat picioarele încă acolo, în pădure. O operație executată în condițiile cele mai primitive. Când m-au așezat pe masă, n-aveau nici măcar iod. Mi-au tăiat picioarele, amândouă, cu un fierăstrău obișnuit... Mă puseseră pe masă și n-aveau iod... Au trimis, cale de vreo șase kilometri, la un alt detașament, să împrumute, iar eu zăceam pe masă. Nici narcotice n-aveau.... nici... În loc de narcotic – o sticlă de rachiu de casă. N-aveau nimic afară de un fierăstrău obișnuit... de tâmplărie...

Au luat legătura cu Moscova, ca să trimită un avion. Avionul a venit de trei ori, s-a tot rotit deasupra pădurii, dar n-a putut ateriza. Se trăgea din toate direcțiile. A patra oară a izbutit să aterizeze, dar deja aveam picioarele amputate. Apoi, la Ivanovo și la Tașkent, mi s-au făcut de patru ori reamputări, pentru că, de fiecare dată, se redeclanșase cangrena. M-au tăiat bucată cu bucată, până sus. La început am plâns de era gata-gata să-mi dau sufletul: tot timpul îmi imaginam cum am să mă târăsc pe pământ ca o reptilă. Nici nu știu cum am putut rezista până la urmă... Cum m-am convins singură... Firește, am dat de oameni buni. Mulți. Într-unul dintre spitale, chirurgul însuși era olog de ambele picioare. Alți medici mi-au povestit ce spunea despre mine: «Mă închin în fața ei», zicea. «Am operat mulți bărbați, dar asemenea om nu mi-a mai fost dat să întâlnesc... Un sunet nu scoate.» Mă stăpâneam... Mă obișnuisem să mă arăt puternică în lume...

Apoi m-am întors la Disna, în orașelul meu. M-am întors în cărje.

Acum umblu cu multă greutate, sunt bătrână, dar pe atunci alergam prin oraș, pretutindeni, pe jos. Mergeam cu proteze. Colindam și colhozurile. Eram adjuncta președintelui consiliului raional. Un post important. Nu stăteam în birou. Umblam tot prin sate, pe câmpuri. Mă supăram chiar dacă mi se creau facilități. Pe vremea aceea, președinții de colhoz nu erau atât de instruiți ca astăzi. Și, când se declanșau campanii de anvergură, erau trimise la sate cadre de la raion. Lunea eram chemați la comitet și expediați care încotro. Într-o bună zi, stau eu și mă uit pe fereastră – toți alergau grăbiți spre comitetul raional, dar pe mine nu mă suna nimeni. Mă durea asta, pentru că voiam să fiu la fel cu ceilalți.

Și deodată – telefonul sună.

— Feocla Fiodorovna, zice prim-secretarul, vino!

Cât de fericită am fost, cu toate că mi-era extrem de greu să umblu prin sate, mai cu seamă când mă trimiteau la douăzeci, ba chiar treizeci de kilometri distanță: e drept că circulam cu mașina, dar adeseori trebuia să merg și pe jos. Mai nimeream încâte o pădure – cădeam și nu mă mai puteam ridica. Cu greu izbuteam, sprijinindu-mă de geantă ori de câte un trunchi de arbore. De fapt, primeam pensie, aș fi putut trăi doar pentru mine. Dar eu voiam să trăiesc pentru alții. Sunt comunistă...

Nu am nimic al meu. Numai ordinele, medaliile și diplomele. Casa mi-a construit-o statul. Casa e mare, pentru că nu sunt copii în ea, de asta și pare atât de mare... Și tavane atât de înalte... Locuiesc aici cu sora mea. Ea mi-e soră, mamă și bună. Acum sunt bătrână... Dimineața nu mă mai ridic singură...

Trăim împreună, din trecut. Avem un trecut frumos. Am trăit greu, dar frumos și cinstit, și nu-mi pare rău pentru mine. Pentru viața mea... Am trăit cu cinste...”

Feocla Fiodorovna Strui, partizană

„Pe noi timpurile ne-au făcut să fim așa cum am fost. Cum ne-am arătat. Așa timpuri n-au să mai fie. N-o să se repete. Dar pe atunci ideea noastră era tânără, și noi eram tineri. Lenin murise nu demult. Stalin era viu... Cu câtă mândrie purtam cravata de pionier!... Insigna de comsomolistă....

Și iată că vine războiul. Iar noi eram așa cum eram... Bineînțeles, la noi în Jitomir a apărut imediat o mișcare clandestină... Am intrat în ea fără preget, nici nu se punea problema dacă să merg sau nu, dacă mi-era frică sau nu. Nici măcar nu intra în discuție...

După mai multe luni, nemții au luat urma grupului nostru clandestin. A trădat cineva. Am fost prinsă de Gestapo... Bineînțeles, mi-a fost groază. Mai groază chiar decât să mor. Mă temeam de chinuri. Mă temeam... Și dacă nu rezist? Fiecare dintre noi se gândea la asta... În sinea lui... Eu, de pildă, din copilărie suportam greu durerea. Dar încă nu ne cunoșteam, nu știam cât suntem de puternici...

La ultimul interogatoriu, după care am fost trecută pentru a treia oară pe lista celor condamnați la moarte prin împușcare, am fost pusă față-n față cu un anchetator care se pretindea a fi, prin instrucție, istoric. Fascistul acesta voia să înțeleagă de ce suntem așa cum suntem, de ce pentru noi erau atât de importante ideile pe care le aveam. «Viața e mai presus de orice idee», spunea. Bineînțeles, eu nu eram de acord, și el începea să țipe, mă lovea. «Ce? Ce vă face să fiți așa? Să primiți moartea cu inima împăcată? De ce cred comuniștii că ideea lor trebuie să învingă pretutindeni?» mă întreba.

Vorbea perfect rusește. Și am hotărât să-i răspund pe șleau. Știam că oricum mă vor ucide, așa că, mi-am zis, măcar să aibă, cu vârf și îndesat, pentru ce, să știe că suntem puternici. M-a interogat preț de vreo patru ceasuri și eu i-am răspuns, folosind tot ce știam, ce izbutisem până atunci să studiez din marxism-leninism la școală și la universitate. Ah, să-l fi văzut ce făcea! Se lua cu mâinile de cap, alerga prin încăpere ca un bezmetic, apoi se oprea ca fulgerat, dar pentru întâia oară nu m-a bătut...

Stăteam în fața lui... Jumătate din păr îmi fusese smuls – înainte avusesem două coade groase. Eram flămândă – la început îmi doream o bucățică de pâine cât de mică, apoi măcar o coajă, apoi fie și o firimitură... Stăteam așa în fața lui... Ochii îmi ardeau... M-a ascultat multă vreme. M-a ascultat fără să mă mai bată. Nu, încă nu se speriasse, era abia 1943. Însă pesemne că deja simțea ceva... o primejdie... și voia să afle ce fel de primejdie. I-am răspuns. Dar, când a ieșit pe ușă, m-a trecut pe lista celor condamnați...

În noaptea dinaintea execuției mi-am amintit toată viața, scurta mea viață...

Cea mai fericită zi din viața mea a fost aceea când tata și mama, după ce au străbătut câteva zeci de kilometri cu ghid să se refugieze, au hotărât să se întoarcă acasă. Să nu plece, ci să rămână. Am știut atunci că vom lupta. Ni se părea că victoria e aproape. Neapărat! Primul lucru pe care l-am făcut a fost să salvăm răniți. Erau

pretutindeni – pe stradă, în șanțuri, în grajduri... Am ieșit într-o zi dimineată să sap cartofii, și pe unul l-am găsit în grădina noastră. Murea. Un ofițer tânăr, n-a avut putere nici măcar să-mi spună cum se numea. Șoptea niște cuvinte... nedeslușite... Îmi amintesc cât am fost de deznădăjduită. Dar mi se pare că niciodată n-am fost atât de fericită ca în zilele acelea. Mi-am redescoperit părinții. Înainte de război eram încredințată că tata e un om departe de politică, dar el era bolșevic și fără să fie membru de partid. Mama era o țărancă semianalfabetă, credea în Dumnezeu. S-a rugat cât a ținut războiul. Dar cum? Cădea în genunchi în fața icoanei: «Scapă, Doamne, poporul nostru de năpastă! Scapă-l pe Stalin! Izbăvește partidul comunist de antihristul Hitler!» În fiecare zi, la interogatoriile de la sediul Gestapoului, mă așteptam să se deschidă ușa și să fie introduși amândoi în încăpere. Mama și tata... Știam unde mă aflu și sunt fericită că n-am trădat pe nimeni. Mai mult decât că vom muri ne temeam că vom trăda. Când m-au arestat, am înțeles că venise ceasul martiriului. Știam că eram puternică în spirit, dar trupul?

Nu-mi amintesc bine de primul interogatoriu. Nu mi-am pierdut cunoștința... O singură dată am leșinat: când mi-au răsucit, cu un fel de roată, mâinile. Cred că n-am țipat, cu toate că, înainte de asta, m-au dus să văd cum țipă alții sub tortură. La următoarele interogatorii, pierdusem deja senzația durerii, trupul îmi înțepenise. Era ca de carton. Un singur gând aveam: Nu! N-am să mor sub ochii lor! Nu! Abia când totul se sfârșea și ajungeam în celulă simțeam că sunt, toată, numai o rană. Tot corpul îmi era o rană... Dar trebuia să rezist. Să rezist, pentru ca mama să afle că mor ca un om, că n-am trădat pe nimeni. Mama mea!

M-au dezbrăcat. M-au bătut. M-au spânzurat de mâini. M-au fotografiat. Cu mâinile îți poți ascunde doar sânii... Am văzut femeii ieșindu-și din minți. L-am văzut pe Kolenka – avea mai puțin de un an; îl învățam, toate, să spună «mama» –, în clipa când l-au smuls de la pieptul celei care-l născuse, simțind cu un soi de intuiție supranaturală că n-avea s-o mai vadă vreodată și țipând pentru întâia oară: «Mama!». Nu era un cuvânt sau nu numai un cuvânt... Vreau să vă povestesc... Totul... Ce oameni extraordinari am întâlnit acolo! Piereau ca muștele în subsolurile S.D.-ului: adeseori numai pereții știau cu câtă dârzenie. Acum, după patruzeci de ani, mă prostern, cu gândul, în fața lor. «Să mori e cel mai simplu», îmi spuneau. Dar să trăiești... Cât îmi doream să trăiesc! Eram siguri că victoria asupra vrăjmașului va veni. De un singur lucru ne îndoiam: că vom apuca acea zi cu adevărat măreață.

Aveam în celulă un gemuleț, de fapt un fel de gaură în zid, îngustă și adâncă. Cineva trebuia să te ridice de coate și atunci zăreai prin ea nu un colț de cer, ci o frântură de acoperiș. Iar noi eram atât de slăbite, încât nici nu ne mai puteam ridica una pe alta. Era cu noi o fată, Ania. Parașutistă. O capturaseră când fusese lansată din avion în spatele frontului, grupul ei căzuse în încercuire. Într-o zi, stâlcită în bătai, plină de sânge, ne-a rugat:

— Ridicați-mă, fetelor! Vreau să arunc o privire spre libertate... Vreau să văd! Vreau și vreau. Și când, cu forțe unite, am ridicat-o, ne-a spus:

— Fetelor, e o floare acolo...

Atunci fiecare a vrut să se uite. «Și pe mine...!» «Și pe mine...!» Nu știu de unde am avut putere să ne ajutăm una pe alta. Era o păpădie – cum nimerise pe acoperișul acela, cum se ținea acolo, nu-mi pot închipui. Fiecare din noi și-a ghicit ceva privind-o. Ce își ghiceau? Pesemne, dacă o să scape sau nu din infernul acela...

Iubeam atât de mult primăvara! Îmi plăcea când înfloreau vișinii, mă îmbăta mireasma de liliac... Nu vă mirați de acest lirism: în tinerețe am scris versuri. Acum nu-mi mai place primăvara. Războiul s-a interpus între noi, între mine și natură. Când înfloreau vișinii, îi vedeam acum pe fasciști la Jitomir...

Am rămas în viață printr-un miracol. M-au salvat niște oameni care-l respectau pe tata. Tatăl meu era medic, pe atunci acest lucru însemna foarte mult. M-au împins afară din coloană, în întuneric, când ne duceau la execuție. Eu nici nu-mi mai aminteam nimic de durere, mergeam ca în vis... Mergeam unde ne duceau... Apoi m-au luat cu căruța... M-au adus acasă scrijelită de răni, am făcut și o eczemă pe fond nervos. Nu puteam asculta nici măcar glasurile oamenilor. Dacă auzeam, mi se făcea imediat rău. Mama și tata vorbeau în șoaptă. Țipam tot timpul, amuțeam numai în apă fierbinte. N-o lăsam pe mama să se desprindă de mine nici măcar pentru o clipă. Mă ruga: «Fetița mea, dă-ți seama, trebuie să gătesc, să lucrez în grădină...!» N-o lăsam. De cum se îndepărta de mine, rețăiam totul. Tot ce îndurasem. Ca să mă distragă într-un fel, îmi aduceau flori. Clopoței mei preferați... Frunze de castan... Mirosurile mă distrăgeau... Rochia în care am fost la sediul Gestapo mama o ținea ascunsă. A murit cu ea sub pernă...

M-am ridicat pentru întâia oară din pat când i-am văzut pe soldații noștri. Zăcusem mai bine de un an, și deodată am ieșit, împleticindu-mă, pe stradă. Câțiva ostași m-au adus în casă pe brațe... A doua zi am izbutit să mă târăsc până la comisariat:

— Dați-mi de lucru! zic.

L-au anunțat pe tata, și el a venit după mine.

— Cum ai ajuns până aici? zice. Cine te-a ajutat?

M-a dus acasă. Boala m-a înșfăcat din nou în gheare, pentru câteva zile. Au început iar durerile... Chinurile... Țipam cât era ziuca de lungă. Oamenii treceau pe lângă casa noastră și-și făceau cruce: «Doamne, ori primește-i sufletul, ori ajut-o cumva, să nu se mai chinuie...!»

M-au salvat apele tămăduitoare de la Țhaltubo. Și dorința de a trăi. De a trăi: atât. Și uite că am apucat să mai trăiesc. Chiar să trăiesc așa cum trăiesc oamenii. Vreme de paisprezece ani am lucrat la bibliotecă. Au fost ani frumoși. Cei mai frumoși. Acum, viața s-a transformat într-o perpetuă luptă cu suferințele trupesti de tot felul. Bătrânețea, orice s-ar spune, e urâtă. Plus singurătatea – am rămas complet singură. Părinții mei nu mai sunt de mult. Nopti lungi fără somn... Au trecut atâția ani, și tot timpul mă chinuie același coșmar. Mă trezesc leoarcă de sudoare. O sudoare rece. În vis, se face că nu-mi mai pot aminti numele Aniei. Că nu mai știu dacă era de undeva de lângă Breansk sau de lângă Smolensk. Și cât ar fi vrut să trăiască! Își împreuna mâinile

albe, plinuțe, la ceafă și striga printre gratii: «Vreau să trăieesc!»

N-am izbutit să-i găsesc părinții... Nu știu cui să povestesc despre asta.“

Sofia Mironovna Vereșceak, participantă la mișcarea clandestină

„După război am aflat de Auschwitz, de Dachau... Cum să mai naști când știi așa ceva? Iar eu eram deja însărcinată...

Am fost trimisă la țară, pentru subscripții la împrumutul de stat. Ajung într-un sat, oamenii trăiau în bordeie. De fapt, nu se vedea nici un sat acolo, totul era sub pământ... Iese o femeie, era îmbrăcată atât de jalnic, încât îți era și frică să te uiți la ea. Am intrat în bordei – trei copii, tustrei flămânzi: le pusese în blide o fiertură de ierburi.

— Ai venit pentru împrumut? zice.

— Da, zic.

— Bani n-am, zice, dar am o găină. Mă duc la vecina să întreb dacă o mai vrea. Ieri m-a rugat să i-o vând. Poate mi-o cumpără și-ți dau banii.

De câte ori îmi amintesc de asta, mi se pune un nod în gât. Bărbatul îi fusese ucis pe front, rămăsese singură cu trei copilași, n-avea nimic în afară de găina aceea și o vindea ca să-mi dea mie banii. Pe atunci strângeam bani gheață. Ea era gata să dea tot, numai să nu mai fie război, numai să-i rămână copiii în viață. Le țin minte chipurile. Al ei și ale copiilor...

Cum or fi crescut? Aș vrea să știu... Aș fi vrut să-i găsesc, să ne întâlnim...”

Klara Vasilievna Gončearova, tunar la antiaeriană

⁵⁰ Repede, repede! (în limba germană în original)

⁵¹ Combinație sui generis între cuvântul nemțesc *hund* („câine”) și sufixul slav diminutival *-ik*

„MAMĂ, CE ÎNSEAMNĂ TATĂ?“

Nu văd capătul acestui drum. Răul mi se pare fără sfârșit. Nu mai pot deja să-l consider istorie. Cine ar putea să-mi răspundă: cu cine am de a face – cu timpul sau cu omul? Vremurile se schimbă, dar omul? Mă gândesc la repetitivitatea nătângă a vieții.

Femeile mi-au vorbit ca soldați. Ca femei. Multe dintre ele erau mame...

Despre baia copilului și despre o mamă care seamănă cu un tată

„Alergam, eram câțiva care alergam... fugeam... Veneau după noi, trăgeau... Mama rămăsese în bătaia armelor. Se uita la noi cum fugim... Am auzit-o strigând. N-am înțeles ce spunea. Oamenii mi-au povestit după aceea. «Bine că ți-ai luat rochia albă!» striga. «N-are cine să te mai îmbrace...» Era încredințată că am să fiu ucisă și bucuroasă că am să zac în pământ înveșmântată în alb... Înainte de asta ne pregăteam să mergem în vizită în satul vecin. De Paște... La niște rude...

Era o liniște de nedescris, nemții, cine știe de ce, încetaseră să tragă. Nu se auzea decât strigătul mamei. Ori poate că, de fapt, trăgeau? Nu-mi aduc aminte... Îmi amintesc doar de glasul mamei...

Toți ai mei au pierit în război. Năpasta trecuse, dar eu nu mai aveam pe cine aștepta.“

Liubov Igorievna Rudkovskaia, partizană

„Începuseră să bombardeze Minskul. Am alergat la grădiniță să-mi iau băiatul; fetița era la țară. Tocmai împlinise doi ani, era încă la creșă, și creșa se mutase la țară. M-am hotărât să-mi iau întâi băiatul, să-l duc acasă, apoi să mă duc după ea. Voiam să-i strâng mai repede la un loc.

Mă apropii de grădiniță – avioanele se roteau deșertându-și bombele deasupra orașului – și-l aud pe băiatul meu strigând după gard:

— Nu vă fie frică! Mama mi-a spus că au să-i doboare!

Mă uit peste porțiță, erau vreo cinci puști, și el încerca să-i liniștească. Însă, de cum m-a văzut, a început să tremure și să plângă cu sughițuri. Pesemne că se speriasse de moarte.

L-am dus acasă, am rugat-o pe soacră-mea să aibă grijă de el și-am pornit în goana mare după fetiță. Am ajuns la locul unde trebuia să fie creșa, nu era nimeni acolo. Un sătean mi-a spus că toți copiii fuseseră luați și duși. Cine-i luase? Unde-i duseseră? În oraș, pesemne, mi s-a spus. Erau două educatoare cu ei, n-aveau mașină, plecaseră pe jos. Vreo zece kilometri. Nu e mult, dar erau atât de micuți – până în doi ani... Drăguța mea, i-am căutat două săptămâni... Prin toate satele... Când am intrat în casa aceea și am fost încredințată că era chiar creșa noastră, chiar copiii noștri, n-am crezut. Zăceau, să mă iertați, în fecale. Toți aveau febră. Păreau neînsuflețiți. Directoarea creșei, o femeie foarte tânără, încărunțise. Făcuseră, pe jos, tot drumul până în oraș, copiii se pierdeau pe drum, câțiva muriseră...

Treceam printre ei și nu-mi recunoșteam fetița. Directoarea încerca să mă liniștească:

— Nu disperați! Căutați-o! Trebuie să fie aici. Nu-mi aduc aminte să...

Am găsit-o pe Elocika după pantofiorii din picioare. Altfel n-aș fi recunoscut-o niciodată...

Apoi ne-a ars casa... Am rămas în stradă, cu ce aveam pe noi. Unitățile nemțești intrau deja în oraș. N-aveam unde ne adăposti, câteva zile am rătăcit cu copiii prin oraș. Într-un târziu, am întâlnit-o pe Tamara Sergheevna Sinița. Înainte de război ne cunoscuserăm. Vag. I-am povestit ce mi se întâmplase. M-a ascultat și mi-a spus:

— Haidem la mine!

— Copiii mei suferă de tuse convulsivă. Cum aș putea să accept?

Avea și ea copii mici: puteau să se molipsească. În vremuri ca acelea: nu tu doctori, nu tu medicamente, nimic...

— Haidem!

Scumpa mea, se poate uita așa ceva? Au împărțit ultima coajă de pâine cu noi. Dintr-o fustă de-a ei i-am cusut băiatului meu niște pantalonași, ca să-i dăruiesc și eu ceva de ziua lui...

Dar noi visam să luptăm... Ne chinuia inactivitatea... Ce fericite am fost când a apărut prilejul să ne angajăm în mișcarea clandestină, să nu mai stăm cu brațele încrucișate și să așteptăm! Pe băiat, care era oricum mai mare și putea fi supravegheat mai ușor, l-am dus la soacră-mea, care mi-a pus o condiție:

— Îți iau băiatul, dar să nu mai calci pe aici! Din pricina ta au să ne omoare pe toți...

Trei ani nu mi-am văzut băiatul, m-am temut să mă apropiu de el. Iar pe fetiță, când ne-au dibuit nemții, ne luaseră deja urma, am luat-o cu mine, cu ea m-am dus la partizani. Am purtat-o în brațe cincizeci de kilometri... Cincizeci de kilometri... Două săptămâni am mers pe jos...

Am stat cu ea acolo mai bine de un an. De câte ori mă întreb: „Cum am supraviețuit?“ N-aș ști să vă spun... Drăguța mea, nu se poate suporta așa ceva. Când aud de „blocadă contra partizanilor“, și azi îmi clănțâne dinții în gură.

În mai '43... Am fost trimisă, cu mașina de scris cu tot, la un detașament din zona vecină, Borisovo. Aveau și ei, însă numai cu caractere slave. Doar noi aveam mașină cu

caractere nemțești. Eu însămi o scosesem, la solicitarea comitetului clandestin, din Minskul ocupat. La câteva zile după ce am sosit acolo, lângă lacul Palik, a început blocada. Ca să vezi unde nimerisem!

Și nu venisem singură, eram cu fetița. Când eram trimisă în vreo operațiune pentru o zi sau două, o lăsam în grija camarazilor. Pentru mai multă vreme, n-aveam unde-o lăsa. Bineînțeles, am luat-o cu mine. Și ne-am trezit în blocadă... Nemții înconjuraseră zona unde se aflau partizanii... Din cer cădeau bombe, de pe pământ trăgeau cu puștile... Dacă bărbații își purtau doar carabina în spinare, eu duceam arma, pe Elocika și mașina de scris. Mergem, mă poticnesc, fetița zboară peste mine drept în mlaștină. Iar mergem, iar mă poticnesc, iar zboară... Și tot așa, două luni încheiate. Mi-am jurat că, dacă am să supraviețuiesc, am să mă mut undeva la o mie de kilometri de orice mlaștină, nu mai pot s-o văd.

— Știu de ce nu te arunci la pământ când se trage: vrei să ne omoare împreună.

Fetița mea mi-a spus asta: avea patru anișori. Or eu, sărmana de mine, n-aveam putere să mă arunc la pământ: nu m-aș mai fi putut ridica.

Uneori camarazilor li se făcea milă de mine: «Ajunge! Duc eu fetița», zicea câte unul.

Dar eu n-o dădeam nimănui. Dacă nimerim într-o ambuscadă, nemții încep să tragă și mi-o omoară în brațele altuia? Dacă se pierde?...

M-a întâmpinat comandantul de brigadă Lopatin.

— Ești o femeie formidabilă, mi-a spus. În condițiile astea, să cari, atâta amar de drum, și fetița, și mașina!... Puțini bărbați ar fi fost în stare de așa ceva...

A luat-o pe Elocika în brațe, a sărutat-o, și-a întors buzunarele pe dos și-a adunat câteva firimituri de pâine, pe care i le-a dat fetiței. Înghițise apă din mlaștină. Ceilalți partizani i-au urmat exemplul.

Am ieșit din blocadă foarte bolnavă. Eram plină de furuncule, pielea cădea de pe mine. Și mai aveam și fetița în brațe... Așteptam un avion din interiorul țării: ni se spusese că, dacă aterizează, avea să-i ia pe cei grav răniți și, poate, și pe Elocika. Îmi aduc bine aminte clipele acelea, când aparatul se pregătea să decoleze. Răniții se întindeau cu toții spre fetiță: «Elocika, vino încoace! Uite, ai loc aici!...» O cunoșteau toți, în spital le cânta *Ah, de-aș mai trăi până la nuntă!...*

Pilotul o întreabă:

— Tu cu cine ești, fetiço?

— Cu mămica. A rămas jos...

— Cheam-o! Avem loc și pentru dânsa.

— Nu, mama nu poate pleca. Ea trebuie să-i bată pe hitleriști.

Ca să vedeți cum erau copiii noștri! Îi priveam chipul și tremuram spasmodic: aveam s-o mai revăd vreodată?...

Am să vă povestesc și despre ziua când mi-am regăsit, după eliberare, băiatul. Mergeam spre casa unde locuiau părinții soțului meu. Picioarele parcă-mi erau de vată... Fetele mai în vârstă din detașament mă avertizaseră:

— Ai grijă, când îl vezi, să nu-i spui numaidecât că ești mama lui! Îți imaginezi prin câte au trecut și ei, sub nemți?...

Îmi aleargă în întâmpinare fetița unui vecin:

— Doamne! Sunteți mămica lui Leonea! Leonea trăiește, să știți!...

M-au lăsat puterile: băiatul meu era viu. Fetița mi-a spus că soacră-mea murise de tifos și că pe băiat îl luase la ea o vecină.

Intru în curtea aceea. Cu ce eram îmbrăcată? Aveam pe mine o bluză militară nemțească, niște pantaloni flaușați, peticiți, și niște cizme ferfeniță. Vecina socrilor mei m-a recunoscut pe dată, dar tăcea. Băiatul meu ședea pe o laviță, desculț, într-o cămășuță zdrențuită.

— Cum te cheamă, băiețas? zic.

— Leonea.

— Și unde locuiești tu? Cu cine?

— Înainte am stat cu bunica și bunicul. Când a murit bunica, am îngropat-o. Mă duceam la ea în fiecare zi și-o rugam să mă ia și pe mine în mormânt. Mi-era frică să dorm singur...

— Dar tăticul și mămica ta unde sunt?

— Tăticul trăiește, e pe front. Pe mama au omorât-o hitleriștii. Așa spunea bunica...

Veniseră cu mine doi partizani. Își înmormântaseră niște camarazi, apoi mă însoțiseră. Ascultau ce vorbeam cu băiatul meu și plângeau.

N-am mai rezistat:

— Leonea, n-o recunoști pe mămica?

— El s-a repezit spre mine.

— Tată! Fiindcă eram în haine bărbătești, cu căciulă. Pe urmă m-a îmbrățișat cu un strigăt: Mamă!!!

A fost un strigăt aproape neomenesc, urmat de plânsete isterice. Timp de o lună nu m-a lăsat să plec nicăieri de lângă el, nici la lucru. Îl luam cu mine. Nu-i ajungea să mă vadă alături, simțea nevoia să mă simtă. La masă, cu o mână mânca, iar cu cealaltă se ținea de fusta mea. Mă chema numai: «Mămicuțo!» Și acum îmi spune la fel.. Mămicuțo!... Mămica!

Maică-mea nu mai trăia, nemții îi arseseră casa cu ea cu tot. Nici mormânt n-avea. În fața casei mele sunt multe flori. Am îngrădit o bucățică de pământ cu tufe de liliac și trandafiri albi. În amintirea mamei... Undeva trebuie să aibă și ea un petic de pământ...

Când eu și soțul meu ne-am reîntâlnit, nu ne-a ajuns o săptămână să ne povestim prin câte trecuserăm. Zi și noapte numai despre asta vorbeam..."

Raisa Grigorievna Hosenevici, partizană

„În război sunt tot timpul înmormântări... La partizani, înmormântările erau dese. Ba nimereau în câte o ambuscadă, ba cădeau în luptă... Am să vă povestesc despre o înmormântare...

În ajun fusese o luptă foarte grea. Pierduserăm mulți oameni. Atunci am fost rănită

și eu. După luptă, înmormântarea. De obicei, la marginea mormântului se țineau scurte discursuri. Mai întâi vorbeau comandanții, pe urmă camarazii. Dar de data asta, printre cei uciși era un băiat din împrejurimi, și maică-sa venise la înmormântare. A început să se vaiete:

— Băiețașul meu drag!... Noi îți făcuserăm casă... Ai spus că ne aduci mireasă și acum te cununi cu pământul...!

Partizanii erau aliniați în front, toți tăceau, nu se lua nimeni de ea. La un moment dat, femeia și-a ridicat privirile și a văzut că nu numai băiatul ei fusese ucis, că în groapă zăceau mulți tineri, și-a început să-i bocească și pe ei:

— Ah, dragii mamei! Pe voi nimeni nu vă plânge, mamele voastre nu știu că fărtații v-au coborât în pământ... Și pământul e așa rece, iarna-i aspră. Las' să plâng eu pentru voi, pentru toți... Băiețașii mei dragi!

În clipa aceea, toți bărbații din front au început să plângă cu sughițuri. Nimeni nu s-a mai putut stăpâni... Toată linia hohotea. Atunci comandantul a strigat:

— Salvă de onoare!

Salva a acoperit plânsul tuturor.

De câte ori îmi amintesc de ziua aceea, mă gândesc la măreția inimii de mamă. În clipe de asemenea durere, când își vedea fiul în mormânt, ea a găsit putere să-i plângă și pe ceilalți... Să-i plângă ca și cum ar fi fost ai ei..."

Larisa Leontievna Korotkaia, partizană

„M-am întors în sat...

Lângă casa noastră se jucau câțiva copii. «Care să fie fetița mea?» mă gândesc. Toți arătau la fel. Erau și tunși la fel, cu foarfeca, în valuri, ca oile. Nu mi-am recunoscut fetița, am întrebat care dintre ei era Liusea. Mă uit, unul dintre piticii cu cămăși lungi fuge în casă. Era greu să-ți dai seama care era băiat și care fată – erau îmbrăcați în aceleași cămeșoaie. Întreb iar:

— Care dintre voi e Liusea?

Mi-au arătat-o cu degetul: era cea care fugise. Mi-am dat seama că ea era fetița mea.

După vreun minut, apare cu bunică-sa de mână: mama mamei mele. Mi-o aduce în întâmpinare.

— Hai, Liusea! zice bătrâna... Îi arătăm noi acușica mamei ăsteia, care ne-a părăsit...

Eram într-o uniformă bărbătească, cu caschetă și călare, or, fetița, firește, se aștepta s-o vadă pe mama arătând ca toate femeile. Când colo, se trezise cu un soldățoi la poartă. Multă vreme nu m-a lăsat s-o iau în brațe. Îi era frică de mine. Supărată sau nu, a trebuit să-mi dau în cele din urmă seama că nu eu o crescusem, ci alții.

Adusesem cu mine niște săpun. Pe vremurile acelea era un cadou deosebit, și, când s-o spăl, mi l-a luat din mână și a dat să muște din el. Voia să-l încerce și să-l mănânce. Așa trăiseră. Pe mama o știam tânără, când am reîntâlnit-o, aveam în față o bătrânică. I s-a spus că i se reîntorsese fata, a zburat din grădină în stradă. M-a văzut, și-a desfăcut brațele și-a început să alerge spre mine. Nu i-au ajuns puterile. A căzut în drum. Am

căzut și eu lângă ea. Am sărutat-o. Am sărutat și pământul... Aveam în suflet așa o iubire și așa o ură...

Îmi amintesc o întâmplare: era un neamț rănit, avea dureri mari și-și înfipsea unghiile în pământ. Un soldat de-al nostru se apropie de el și zice:

— Nu pune mâna, ăsta e pământul meu! Al tău e acolo de unde ai venit...”

*Maria Vasilievna Pavlovet,
medic într-un detașament de partizani*

„Am plecat la război după bărbat...

Pe fetiță am lăsat-o la soacra mea, care, însă, a murit curând după aceea. Soțul meu avea o soră, și ea a fost cea care mi-a luat fetița la dânsa. După război, când am fost demobilizată, n-a vrut să mi-o mai dea. Îmi spunea ceva în sensul că «tu n-ai fetiță, din moment ce ai părăsit-o când era mică și te-ai dus la război». Cum putea o femeie să-și abandoneze copilul, și încă un copil atât de mic? Când m-am întors de la război, fetița mea avea șapte ani. Trăise patru ani fără mamă. M-a întâmpinat o fetiță mare. Cât am lipsit, nu dormise de ajuns, făcuse foamea, ca să capete câte ceva de-ale gurii, se ducea la spitalul din apropiere, unde cânta și dansa pentru răniți... Toate astea le-am aflat de la ea ulterior. Îi așteptase la început pe mama și pe tata, apoi numai pe mama. Tata pierise... Înțelegea...

Pe front, eu îmi aminteam tot timpul de fetiță, n-am uitat-o niciodată, o visam mereu... Mi-era foarte dor de ea. Plângeam că nu-i pot citi povești seara, că se culcă și se scoală fără mine... Că altcineva îi împletește codițele... Dar n-o condamnam pe cumnată-mea. Am căutat s-o înțeleg, își iubise foarte mult fratele: era un bărbat puternic, frumos, nu-ți venea să crezi că unul ca el poate fi ucis. Și fusese ucis în mers, în primele luni de război. Avioanele nemțești bombardaseră într-o dimineață. Primele luni, ba chiar, probabil, primul an de război, stăpânii cerului fuseseră piloții germani. Și el a murit... Iar ea acum nu voia să cedeze nimănui ceea ce-i rămăsese de la dânsul. Ultimul lucru. Era și o femeie dintre acelea pentru care familia, copiii reprezintă lucrul cel mai important din viață. Avioanele nemțești bombardau orașul, dar pe ea o stăpânea un singur gând: cum, astăzi copilul ăsta n-a fost încă îmbăiat? N-o puteam condamna...

Îmi spunea că sunt dură, că nici măcar nu sunt femeie. Iar noi suferiserăm cumplit în război că trebuise să ne părăsim familiile, casele, copiii. Fiii și fiicele multor combatanți rămăseseră pe mâini străine, nu numai fata mea. Stăteam cu parașutele în spinare, așteptând să fim trimiși în misiune. Bărbații jucau domino, iar noi, până se înălța pe cer racheta care ne anunța că trebuie să decolăm, coseam sau împleteam câte ceva. Rămăseserăm femei. Bunăoară, navigatorul meu. Voia să trimită acasă o fotografie. Am găsit pe undeva o basma, i-am legat-o pe cap în așa fel încât să nu i se vadă epoleții, iar bluza militară i-am acoperit-o cu o pătură. Așa am pozat-o: când te uitali la fotografie, jurai că e în rochie... A rămas fotografia ei preferată...

Cu fetița mea m-am împrietenit apoi... Suntem prietene de o viață...”

Antonina Grigorievna Bondareva,

locotenent de gardă, pilot principal

Despre Scufița Roșie și despre bucuria de a întâlni în război o pisică

„Mi-a luat mult timp să mă obișnuiesc cu războiul...

Eram în atac. Unui camarad rănit sângele începuse să-i țâșnească din artere ca din arteziană, ceea ce eu nu mai văzusem niciodată. Am dat să alerg după doctor. Rănitul strigă după mine:

— Încotro? zice. Leagă-mă cu centura!

Abia atunci mi-am revenit...

De ce îmi pare rău? De un băiețel... Un flăcăuaș de vreo șapte ani care rămăsese fără mamă. maică-sa fusese omorâtă. L-am văzut șezând pe o margine de șanț, lângă trupul neînsuflețit al mamei lui... Nu-și dădea seama că murise, o aștepta să se trezească și cerea de mâncare.

Comandantul nostru l-a luat pe băiat cu sine.

— Nu mai ai mamă, copile, dar ai să ai mai mulți tați.

A făcut tot frontul cu noi. A fost copilul regimentului. De la șapte ani. Vâra gloanțele în discul mitralierei.

Dumneavoastră plecați, dar pe mine soțul o să mă certe. Nu-i plac asemenea discuții. Nu-i place războiul. El n-a fost pe front: e mai tânăr ca mine. N-avem copii. Și eu îmi tot amintesc de puștiul acela: ar fi putut fi băiatul meu...

După război, îmi era milă de toți și de toate. Și de oameni, și de o găină, un câine. Nici acum nu pot să suport durerea altcuiva. Am lucrat la spital, bolnavii mă iubeau pentru că eram blândă și duioasă. Noi avem curte mare. N-am vândut niciodată nici un măr, nici un fruct. Le dau pur și simplu oamenilor, le împart... Din război mi-a rămas... inima asta...”

Liubov Zaharovna Novik, instructor sanitar

„Pe atunci nu plângeam...

Mă temeam de un singur lucru. Îi capturau pe câte unii dintre camarazi, și veneau câteva zile de așteptare strivită de teamă: aveau să reziste torturii sau nu? Dacă nu rezistau, aveau să înceapă iar arestările. După o vreme aflam că vor fi executați. Misiune: te duci să vezi pe cine au să spânzure astăzi. Mergi pe stradă și vezi că deja pregătesc funia... De plâns n-ai voie, să te oprești pentru o secundă în plus n-ai voie, pentru că pretutindeni roiesc informatorii. Și câtă – ca să folosesc un cuvânt nepotrivit – bărbăție, câtă putere sufletească îți trebuia ca să taci? Să treci pe acolo înghițindu-ți lacrimile.

Pe atunci nu plângeam...

Mi-am dat de la bun început seama ce riscam, dar cu adevărat am înțeles acest lucru abia când m-au arestat. M-au aruncat în închisoare. M-au bătut și cu cizmele, și cu cravașa. Am aflat și ce însemna «manichiura» fascistă. Ți se așază mâinile pe masă, și

un fel de mașinuță îți înfige ace sub unghii. Concomitent sub fiecare unghie. E o durere infernală. Îți pierzi numaidecât cunoștința. Îmi aduc aminte că era o durere înspăimântătoare, dar ce a fost după aceea nu mai știu. Mi-au întins trupul între două bucăți de lemn... Poate că nu spun corect, nu e o descriere exactă. Dar știu că e un buștean într-o parte și unul într-alta, și pe tine te pun între ei... Și iar începe să lucreze o mașină... Auzi cum îți trosnesc și ți se torsionează oasele. O fi durat mult.. Nici asta nu-mi mai amintesc. M-au torturat pe scaunul electric... Asta a fost când l-am scuipat pe unul dintre călăi în față... Nu mai țin minte dacă era tânăr sau bătrân. Mă dezbrăcaseră la piele, iar acela s-a apropiat și m-a înșfăcat de sâni... Eram neputincioasă... Nu puteam decât să-l scuip. Și l-am scuipat. M-au așezat pe scaunul electric...

De atunci suport cu greu electricitatea. Țin minte: deodată simți că te aruncă, sacadat cumva... Până astăzi nu pot să calc rufe... Mi-a rămas pe toată viața – încep să calc, și simt un curent în tot corpul. Nu pot să lucrez cu nimic care are legătură cu electricitatea. Poate că, după război, ar fi trebuit să urmez un tratament psihiatric? Nu știu. Fapt e că mi-am trăit viața în felul ăsta.

Nu știu de ce astăzi mă îneacă plânsul. Atunci n-am plâns...

M-au condamnat la moarte prin spânzurare. M-au mutat în celula celor ce-mi împărtășeau soarta. Mai erau acolo două femei. Vreau să vă spun că n-am plâns, nu ne-am lăsat cuprinse de panică: când ne-am angajat în mișcarea clandestină știam ce ne așteaptă și de aceea eram liniștite. Discutam despre poezie, ne aminteam ariile de operă preferate... Am vorbit mult despre Anna Karenina... despre iubire... De copiii noștri nici nu ne aminteam, ne era teamă să ne amintim. Ba chiar ne zâmbeam una alteia, îmbărbătându-ne. Am stat acolo două zile și două nopți... În dimineața celei de-a treia zile m-au chemat. Ne-am luat rămas-bun, ne-am sărutat fără lacrimi. Nu-mi era frică. Pesemne, mă deprinsesem într-atât cu gândul morții, încât simțământul spaimei mă părăsise. N-aveam nici lacrimi. În sufletul meu era pustiu. Nu mă mai gândeam la nimic...

Am mers mult cu mașina, nici nu mai țin minte cât – îmi luasem rămas-bun de la viață... Dar deodată duba s-a oprit, și pe noi – eram vreo douăzeci pe băncile acelea – nu ne-au putut coborî, atât eram de epuizați. Ne-au aruncat la pământ ca pe niște saci, și comandantul ne-a ordonat să ne târâm spre barăci. Ne târam și el ne lovea cu cravașa. Lângă una dintre barăci, o femeie își alăpta copilul. Și știți cum... Și câinii, și soldații din pază încremeniseră, nimeni nu se încumeta să se apropie de ea. Comandantul a văzut-o, s-a repezit la dânsa, i-a smuls pruncul din brațe... Și, știți, era acolo un tanc de apă, ei, a luat copilul și i-a zdrobit capul de peretele acela. I-au sărit creierii... laptele din gură... Și am văzut-o pe mamă căzând, am înțeles ce se întâmpla, eu sunt medic... Mi-am dat seama că i s-a sfâșiat inima...

... Într-o zi, ne duceau la muncă. Ne duceau prin oraș, pe străzi cunoscute. Abia începuserăm să coborâm, la un moment dat era un deal mare, când deodată aud:

— Mamă, mămică!

Mă uit: pe trotuar stătea tușa Dașa, iar fetița mea alerga spre mine. Treceau

întâmplător pe strada aceea și mă văzuseră. Fetița mi s-a aruncat în brațe. Și, imaginați-vă, în jurul nostru erau câini speciali dresați să se repeadă asupra oamenilor, dar nici unul nu s-a mișcat din loc. Fetița plângea, eu n-am plâns, i-am spus numai:

— Nu plânge, Natașenka! Am să vin curând acasă...

Din nou, nici paza, nici câinii nu s-au clintit. Nimeni nu s-a atins de ea...

Nici atunci n-am plâns...

La cinci ani, fetița mea citea rugăciuni, nu poezii. Tușa Dașa o învățase cum să se roage. Se ruga pentru mama și tata, să rămânem în viață.

În '43, la 13 februarie, m-au trimis la muncă silnică într-un lagăr fascist de pe malul Canalului Mânecii.

Era primăvară... La 18 martie, ziua Comunei din Paris, francezii ne-au organizat o evadare. Am intrat în *maquis*⁵².

Am fost decorată cu înaltul ordin francez Crucea de Război.

După Victorie m-am întors acasă... Îmi amintesc... prima oprire pe pământul țării... Am sărit cu toții din vagoane și am sărutat pământul, l-am îmbrățișat... Îmi aduc aminte: eram într-un halat alb, m-am azvârlit la pământ, l-am sărutat și mi-am pus câțiva bulgări în sân. «Oare», mă gândeam, «să-mi fie dat să mă mai despart vreodată de țară?...»

Am sosit la Minsk, dar soțul meu nu era acasă. Fetița stătea la tușa Dașa. Bărbatul îmi fusese arestat de NKVD, zăcea în închisoare. Mă duc acolo... Și ce aud? Mi se spune:

— Soțul dumneavoastră e un trădător.

Iar noi activaserăm împreună în mișcarea clandestină. Amândoi. Soțul meu e om cinstit, curajos. Mi-am dat seama că îl denunțase careva... Îl calomniase...

— Nu, zic, soțul meu nu poate fi trădător. Știu că nu e în stare de așa ceva. E un comunist adevărat.

Atunci anchetatorul lui țipă o dată la mine:

— Tu să taci, curvă franțuzoaică! Să taci!

Trăise sub ocupație, căzuse prizonier, fusese dus în Germania, într-un lagăr de concentrare nemțesc. Pe atunci îi bănuiau pe toți ca el. Domnea o singură întrebare: cum de a rămas în viață? De ce n-a murit? Chiar și morții erau bănuți... Și ei la fel... Și nu se lua în calcul că luptaserăm, că sacrificaserăm totul pentru victorie. Învinseserăm... Poporul învinsese! Dar Stalin tot n-avea încredere în popor. Uite-așa ne-a mulțumit nouă Patria. Pentru iubirea noastră, pentru sângele nostru...

Am umblat... Am scris pe la toate instanțele. Soțul meu a fost eliberat după jumătate de an. I-au rupt o coastă, i-au zdrobit un rinichi... Când nimerise în închisoare, fasciștii îi spărseseră capul, îi rupseseră mâinile, încărunțise acolo, iar în '45, NKVD-ul l-a transformat definitiv într-un invalid. Ani de zile am avut grijă de el, l-am smuls din ghearele bolilor. Dar nu puteam spune nimic împotriva, nu voia să mă asculte... «A fost o greșeală», spunea – și cu asta basta. Cel mai important i se părea că învinseserăm. Punct. Și l-am crezut.

Nu plângeam. Pe atunci nu plângeam..."

Ludmila Mihailovna Kașecikina,
participantă la mișcarea clandestină

„Cum să-i explici copilului? Cum să-i explici ce e moartea?...

Treceam, cu băiatul meu, pe stradă: de o parte și de alta – cadavre. Eu îi povesteam despre Scufița Roșie – împrejur o mulțime de morți. Asta când ne reîntorceam din refugiu. Ajungem la mama mea, constat că ceva cu puștiul nu era în regulă: se strecura sub pat și stătea acolo cât era ziulica de lungă. Avea numai cinci ani, nu-l puteam trimite pe stradă, să se joace...

Un an de zile m-am chinuit cu el. Nu puteam pricepe despre ce era vorba. Locuiam într-un subsol: când te uitai la pe fereastră, vedeai trecând numai cizme. Într-o bună zi, băiatul iese de sub pat, vede în stradă cizmele cuiva și țipă ca din gură de șarpe. Abia atunci mi-am amintit că un fascist îl lovise cu cizma...

În sfârșit, i-a trecut cumva. De la o vreme, se juca pe afară cu copiii. Într-o seară, se întoarce acasă și mă întreabă:

— Mamă, ce înseamnă tată?

Îi explic:

— Un nene blond și frumos, care luptă pe front.

Când a fost eliberat Minskul, primele au năvălit în oraș tancurile. Băiatul intră în casă plângând:

— Tata, zice, nu-i acolo. Toți ăia de afară sunt negri și murdari...

Luna iulie: toți tanchiștii erau tineri și bronzăți.

Soțul meu s-a întors din război invalid. S-a întors nu tânăr, ci bătrân, or, puștiul meu se deprinsese să-l vadă, în mintea lui, blond și frumos. N-a vrut multă vreme să-l recunoască. Nu știa cum să-l numească. Am pățimit mult până să se obișnuiască unul cu altul.

Tatăl se întorcea târziu de la slujbă. «Unde ai fost atâta?» îl întrebam. «Lui Dimka i-a fost dor de tine.»

În șase ani de război (inclusiv cel cu japonezii), și tatăl se dezobișnuise de gândul că avea un fiu. Un cămin.

Iar atunci când îi cumpăram câte ceva lui Dimka, îi spuneam:

— E cadou de la tata. Vezi câtă grijă are de tine?

Apoi s-au împrietenit...”

Nadejda Vikentievna Hatcenko,
participantă la mișcarea clandestină

„Biografia mea...

Încă din '29 lucram ca ajutor de mecanic de locomotivă. Pe vremea aceea nicăieri în Uniune nu existau femei-mecanici de tren. Dar eu visasem să fiu. Șeful depoului de trenuri așa desfăcea brațele: «Uite ce fată! Vrea neapărat o meserie de bărbat!» Și am reușit. În '31 am devenit prima femeie-mecanic de tren. N-o să credeți, dar, când

treceam cu trenul, lumea se aduna în gări ca la circ: o femeie-mecanic de locomotivă!...

Locomotiva noastră tocmai era în depou, intrase în reparații. Lucram pe alta, pe care eu și bărbatul meu o conduceam pe rând: aveam deja un copil, și ne aranjaserăm ca, dacă plec eu, el să rămână cu copilul și invers. În ziua aceea soțul meu tocmai se întorsese din cursă, urma să plec eu. Dimineața, mă trezesc și parcă mi se pare că pe stradă ceva nu e în regulă: era prea multă gălăgie. Deschid aparatul de radio: «Război!»

M-am repezit la bărbatu-meu:

— Leonea, scoală, e război!... Scoală, e război!

A alergat la depou, s-a întors cu ochii în lacrimi:

— E război! Război! Tu știi ce înseamnă război?

Ce era de făcut? Cine avea să aibă grijă de copil?

Pe mine și pe băiat ne-au evacuat la Ulianovsk, în spatele frontului. Mi-au dat un apartament de două camere, foarte bun, nici acum n-am așa ceva. Pe băiat l-au primit la o grădiniță de copii. Totul era bine. Lumea se purta cu mine frumos: de, femeie-mecanic de locomotivă, și încă prima din țară... Dar am stat puțin acolo, nici o jumătate de an. Nu mai puteam: cum așa, toți își apără Patria, și eu stau acasă!

A venit soțul meu:

— Ce ai de gând, Marusea: rămâi în spatele frontului?

— Nu, zic, nu e de mine.

Tocmai se organiza o coloană specială de rezervă pentru sprijinirea frontului. Am cerut amândoi să fim repartizați acolo. Așa că soțul meu a devenit mecanic principal, iar eu simplu mecanic. Am trăit patru ani într-un vagon de marfă cu godin. Copilul era cu noi: bietul de el, închis în vagonul acela, nu văzuse nici măcar o pisică. Când a prins una, lângă Kiev, eșalonul nostru tocmai nimerise sub un bombardament. Cinci avioane nemțești se roteau deasupra trenului – el strângea pisica la piept și-i spunea: «Pisicuță dragă, ce bine-mi pare că te-am găsit! Eu nu văd pe nimeni niciodată. Rămâi cu mine! Hai să te pup!» De, copil. Copilul trebuie să fie copilăros... Adormea spunând: «Mămico, avem o pisicuță. Avem și noi o casă adevărată». Așa ceva nu se poate inventa, închipui... Să nu tai asta!... Scrie neapărat despre pisica noastră!...

Eram bombardati tot timpul; se trăgea în noi cu mitralierele. Toți trăgeau asupra locomotivei: esențialul era să ucidă mecanicul și să distrugă locomotiva. Avioanele coborau foarte jos și trăgeau asupra vagonului de marfă, în care era copilul, și asupra locomotivei. Cel mai mult mă temeam pentru băiat. Când veneau avioanele, îl luam cu mine în locomotivă, îl strângeam în brațe și mă gândeam: «Mai bine să ne ucidă aceeași schijă». Ei, așa nu ne putea omorî. Probabil de asta am și rămas în viață. Să scrii și despre asta!...

Locomotiva e viața mea, tinerețea mea, poate cel mai frumos lucru din întreaga mea existență. Dacă ar fi după mine, și acum aş conduce trenuri, dar nu mă primesc – sunt bătrână...

Nu știți cât de îngrozitor este să ai un singur copil. Cât de stupid... Uitați, acum trăiesc împreună cu familia băiatului. El e medic, șef de secție. Stăm într-un apartament

nu prea mare. Dar eu nu plec niciodată nicăieri, refuz și biletele de odihnă și tratament. Nu pot să vă spun... Nu vreau să mă despart de fiul meu și de nepoți. Chiar și pentru o zi. Nici băiatul meu nu călătorește. Se împlinesc, foarte curând, douăzeci și cinci de ani de când lucrează, dar n-a luat niciodată vreun bilet de odihnă. La serviciu toți se miră de el. «Mai bine rămân cu tine, măicuță», îmi spune. Nora la fel. Nu pot să vă spun... Nici casă la țară nu ne-am făcut, tocmai pentru că nu ne putem despărți nici pentru câteva zile. Nu pot trăi un minut fără ei.

Dacă ați fi făcut războiul, ați fi știut ce înseamnă asta – să te desparți de cei dragi pentru o zi. Fie și pentru o zi...”

Maria Aleksandrovna Arestova, mecanic de tren

Despre tăcerea celor care pot deja să vorbească

„Și acum vorbesc în șoaptă... despre asta... În șoaptă. După mai bine de patruzeci de ani...

Războiul l-am uitat... Pentru că și după război am trăit cu frică. Am trăit un coșmar.

Învinseserăm deja, deja ne bucuram. Adunam deja cărămidile, fiarele, curățam orașul. Munceam zi și noapte, nici nu-mi amintesc când dormeam și ce mâncam. Munceam fără răgaz.

A venit septembrie... O lună caldă, îmi amintesc că a fost mult soare. Îmi amintesc că se făcuseră multe fructe. La piață aduceau găleți întregi cu mere. Și în ziua aceea... Întindeam rufele pe balcon... Țin minte totul, până în cele mai mici amănunte, pentru că din ziua aceea viața mea s-a schimbat definitiv. Totul s-a răsturnat, s-a întors cu susul în jos. Întindeam deci rufele... Aveam cearșafuri albe – întotdeauna le-am avut albe. Mama mă învățase cum să le spăl cu nisip în loc de săpun. Mergeam după nisip la râu, era acolo un loc pe care-l știam eu. Și deci.. rufele... Când aud că mă strigă de jos vecina, cu glas schimbat:

— Valia! Valia!

M-am repezit pe scări. Primul meu gând: unde mi-e băiatul? Pe atunci, știți cum era, copiii alergau printre ruine, se jucau de-a războiul și găseau grenade adevărate, mine adevărate. Care explodau... Rămâneau bieții fără mâini, fără picioare... Îmi amintesc că nu-i lăsam de lângă noi, dar ei erau băieți, curioși. Țipi la ei să stea acasă, și după cinci minute deja nu mai sunt. Îi atrăgeau armele... Mai ales după război... M-am năpustit deci pe scări în jos. Cobor în curte și-l văd pe bărbatu-meu... Ivan al meu... Soțiorul meu drag... Vanecika! Se întorsese... Se întorsese de pe front! Viu! Îl sărut, îl pipăi. Îl mângâi pe bluză, pe brațe. S-a întors... Mi se tăiau picioarele... Iar el... Stătea ca de piatră, parcă fără suflet. Nu zâmbea, nu mă îmbrățișa. Parcă înghețase. M-am speriat: am zis că avusese vreo contuzie. Poate surzise. Ei, nu-i nimic, bine că s-a întors! O să-l îngrijesc, o să-l răsfăț. Văzusem deja destul cum trăiau alte femei cu asemenea bărbați, dar tot erau invidiate. Gândurile astea mi-au trecut ca fulgerul prin cap, într-o clipă. Mă lăsau genunchii de bucurie. Tremuram. Era viu! Ah, drăguța mea, soarta noastră de femei...

Vecinele s-au bulucit îndată. Toate erau fericite, se îmbrățișau. Dar el stătea ca de

piatră. Tăcea. A observat toată lumea.

— Vanea, îi zic, Vanecika...

— Hai în casă!

Bine, haidem! M-am agăţat de braţul lui... Eram atât de fericită! Toată numai bucurie şi fericire. Şi ce mândră! Acasă s-a aşezat pe un taburet şi a tăcut.

— Vanea, Vanecika...

— Înţelegi tu... n-a putut să termine.

L-a bufnit plânsul.

— Vanea...

O noapte a stat, atât. O noapte.

A doua zi au venit după el, ne-au bătut la uşă de dimineaţă. El fuma şi aştepta, ştia că au să vină. Mi-a povestit puţine... N-a apucat... Trecuse prin România, prin Cehoslovacia, fusese decorat, dar se întorcea cu spaima în suflet. Fusese deja anchetat, verificat de două ori. I se pusese etichetă: prizonier de război. În primele săptămâni ale războiului... lângă Smolensk, căzuse prizonier, şi ar fi trebuit să se împuşte. A vrut, sunt sigură, a vrut... Li se terminau pe atunci repede gloanţele, nu mai aveau nici să tragă, darămite să se împuşte. Fusese rănit la picior, îl capturaseră aşa rănit. Sub ochii lui, comisarul politic îşi zdrobise capul cu un bolovan... Ratase ultimul glonţ... Sub ochii lui... Ofiţerul sovietic nu se dă prins, la noi nu există prizonieri, există trădători. Aşa spunea tovarăşul Stalin, care s-a dezis de propriul fiu, când acesta a fost capturat de nemţi. Soţul meu... Anchetatorii îi strigau: «De ce mai eşti în viaţă? De ce ai rămas în viaţă?» Fugise din prizonierat... Fugise în pădure la partizanii ucraineni, apoi, când Ucraina fusese eliberată, ceruse să fie trimis pe front. Ziua Victoriei îl prinsese în Cehia. Fusese propus spre decorare...

Am avut o singură noapte... Dacă aş fi ştiut... Voiam să mai nasc, voiam o fetiţă...

Dimineaţă l-au ridicat... Din pat aproape... Eu m-am aşezat pe un scaun în bucătărie şi am aşteptat să se trezească băiatul. Împlinise unsprezece ani. Ştiam că o să se trezească şi că primul lucru de care o să întrebe va fi: «Unde e tata?» Şi ce aveam să-i răspund? Cum să le explic vecinelor? Mamei?

Soţul meu s-a întors după şapte ani... Îl aşteptaserăm patru ani să se întoarcă din război, apoi l-am mai aşteptat şapte să vină din Kolîma. Din lagăr. Unsprezece ani. Fiul meu a crescut între timp...

M-am învăţat să tac... Unde e soţul dumneavoastră? Cine e tatăl tău? În orice formular era întrebarea: aveţi vreo rudă care să fi fost fost în prizonierat la nemţi? N-au vrut să mă ia la şcoală tehnician, n-au avut încredere nici să-mi dea să spăl podelele. Am devenit duşman al poporului, soţia unui duşman al poporului. A unui trădător. Toată viaţa mi-a trecut zadarnic... Înainte de război fusesem învăţătoare, terminasem institutul pedagogic, iar după război am cărat cărămizi pe şantier. Eh, viaţa mea!... Iertaţi-mă că-mi iese aşa dezlânat, mă tot întrerup. Mă grăbesc... Noaptea, câteodată... Câte nopţi n-am stat în pat, trează, şi mi-am povestit cuiva viaţa; vorbeam şi nu mă mai opream. Iar ziua tăceam.

Acum se poate vorbi despre orice. Și eu aș vrea... să întreb: cine e de vină că, în primele luni ale războiului, milioane de soldați și de ofițeri de-ai noștri au căzut prizonieri? Aș vrea să știu... Cine a decapitat armata înainte de război, împușcându-i și calomniindu-i pe comandanți – că e spion german, că e spion japonez...? Aș vrea să știu... Cine credea în cavaleria lui Budionnîi în timp ce Hitler se înarma cu tancuri și cu avioane? Cine ne încredința că «granițele noastre sunt ferecate»? Și cu toate astea, în primele zile de război, armata își număra pe degete gloanțele...

Aș vrea... Aș putea deja să întreb... Unde s-a dus viața mea? Viața noastră? Dar tac, iar soțul meu tace și el. Și azi ne temem. Ne e frică... Așa o să și murim, fără să scăpăm de frică. În amărăciune și în rușine...”

*Valentina Evdokimovna M-va,
partizană, om de legătură*

⁵² Unități rurale ale Rezistenței franceze din timpul celui de-al Doilea Război Mondial

„ȘI EA DUCE MÂNA LA PIEPT, DEASUPRA INIMII...”

În sfârșit – Victoria...

Dacă viața de dinainte se împărțea pentru ele în război și pace, acum era împărțită în război și Victorie.

Din nou două lumi, două vieți diferite. După ce se învățaseră să urască, acum trebuiau să se deprindă din nou să iubească. Să-și amintească de sentimente uitate. De cuvinte lăsate în urmă.

Omul războiului trebuia să se lepede de război...

Despre ultimele zile ale războiului, când ți-e silă să ucizi

„Eram fericiți...”

Trecuserăm granița – patria noastră era eliberată. Pământul țării... Nu-mi mai recunoșteam camarazii: erau alți oameni, zâmbitori, toți îmbrăcaseră cămăși albe, ba unii mai aveau și flori în mâini. Soldați atât de fericiți nu mai văzusem. Eram convinsă că, în momentul când vom intra în Germania, n-am să cruț pe nimeni. Câtă ură adunasem în suflet! Câtă ranchiună! De ce mie trebuie să-mi fie milă de copilul lui, dacă el l-a ucis pe al meu? De mama lui? De ce eu nu trebuie să mă ating de casa lui, dacă el a incendiat-o pe a mea? De ce? Eu... Voiam să le văd pe femeile lor, să văd mamele care dăduseră naștere unor asemenea monștri. Cum aveau să ne privească în ochi? Voiam să le privesc în față...

Mă gândeam: ce se va întâmpla cu mine? Cu soldații noștri? Doar țineam minte totul... Cum o să rezistăm? Am ajuns într-un sătuc, pe ulițe alergau copiii – flămânzi, nefericiți. Se temeau de noi, se ascundeau... Și eu, care jurasem să-i urăsc pe toți, am adunat de la băieții noștri tot ce le rămăsese din rație, orice bucățică de zahăr, și le-am împărțit tot ce strânsesem copiilor aceloră. Firește, nu uitasem nimic, nu puteam uita, dar nu puteam privi liniștită în ochii unor copii flămânzi. În fiecare dimineață, pe lângă bucătăriile noastre de campanie se alcătuiau cozi din copii nemți. Le dădeam felul întâi și al doilea. Fiecare dintre ei avea petrecut peste umeri un săculeț pentru pâine, la brâu – un bidonaș pentru supă și câte ceva pentru felul doi – terci, mazăre sau mai știu eu ce. Îi hrăneam, îi vindecam... Ba pe unii chiar îi mângâiam pe creștet... Când l-am mângâiat

pe unul prima dată... M-am speriat... Eu! Eu să mângâi un copil neamț! Mi s-a uscat gâtul de emoție. Dar curând m-am obișnuit. S-au obișnuit și ei...”

Sofia Adamovna Kunțevici, instructor sanitar

„Am ajuns până în Germania... De la Moscova am mers pe jos...

Am fost repartizată, ca felcer principal, într-un regiment de tancuri. Aveam T-34, care ardeau ușor. Era îngrozitor. Până la război nu auzisem nici măcar un șuierat de glonț. La un moment dat, când călătoream spre front, de undeva, de departe, venea zvonul unui bombardament: mi s-a părut că tot pământul se clatină. Aveam șaptesprezece ani, abia terminasem școala tehnică. Și s-a nimerit să ajung la regiment și să intrăm imediat în luptă.

Ies din tanc... Incendiu... Cerul arde... Pământul arde... Fierul arde... Aici morți, dincolo strigăte: «Salvați-mă!», «Ajutor!». M-a cuprins o groază de nedescris. Nu știu cum n-am luat-o la sănătoasa de pe câmpul de luptă... Nu se poate descrie spaima aceea. Se poate numai simți. O vreme n-am putut vedea nici un film despre război, acum pot, dar tot cu ochii în lacrimi.

... Am ajuns până în Germania.

Primul lucru pe care l-am văzut pe pământul nemțesc a fost o pancartă înfiptă la marginea drumului: «Uite-o, blestemata de Germanie!»

Am intrat într-un sat... Peste tot obloanele trase. Lăsaseră tot și o șterseseră pe biciclete. Goebbels îi convinsese că vin rușii și au să-i taie, au să-i sfâșie, au să-i facă bucăți-bucățele... Deschizi ușa caselor și nu vezi pe nimeni sau toți zac întinși pe podea, otrăviți. Copiii la fel. Se împușcaseră, se otrăviseră... Ce-am simțit atunci? Bucurie că învinseserăm și că îi doare acum și pe ei ca pe noi. Bucuria răzbunării. Dar de copii ne era milă.

Am găsit o băbuță.

Îi spun:

— V-am învins.

A început să plângă:

— Doi feciori mi-au pierit în Rusia.

— Și cine-i de vină? Dintre ai noștri câți au pierit!

Ea zice:

— Hitler...

— Hitler nu hotăra singur: fiii și bărbații voștri i-au dat aripi...

A tăcut.

Am ajuns în Germania... Mama mea murise, în timpul războiului, de foame: nu mai aveau nici o coajă de pâine, nici un drob de sare, nimic. Fratele meu zăcea, grav rănit, în spital. Numai sora mea mai rămăsese acasă. Îmi scria că, atunci când trupele noastre au intrat în Oriol, se agățase de mantalele tuturor fetelor combatante pe care le întâlnise. Era convinsă că trebuia, neapărat, să fiu printre ele... Că trebuia să mă întorc...”

Nina Petrovna Sakova, locotenent, felcer

„Drumurile Victoriei...

Nu vă puteți închipui drumul Victoriei! Mergeau pe el prizonierii eliberați – cu cărucioare, cu boccele, cu steaguri naționale. Ruși, polonezi, francezi, cehi... Toți se amestecau, fiecare mergea în direcția lui. Toți ne îmbrățișau, ne sărutau.

Am întâlnit niște fete rusoaice. Am intrat cu ele în vorbă, și ne-au povestit... Una dintre ele era însărcinată. Cea mai frumoasă. O violase neamțul la care lucraseră. O silise să-i fie țiitoare. Mergea și plângea, se bătea peste burtă:

— N-am să duc eu acasă un pui de friș!

Fetele celelalte încercau s-o convingă... Dar ea s-a spânzurat... Cu tot cu puiul ei de friș...

Atunci ar fi trebuit să ascultați – să ascultați și să înregistrați. Păcat că nu i-a trecut nimănui prin cap atunci să ne asculte, toată lumea repeta „Victorie!“, restul nimic nu mai conta.

Eu și cu o prietenă de-ale mele mergeam o dată pe biciclete. Din față, venea o nemțoaică, o femeie cu trei copii – doi în cărucior, unul i se ținea de fustă. Arăta foarte chinută. Când a ajuns în dreptul nostru, a căzut în genunchi și ni s-a închinat. Până la pământ... Nu pricepeam ce spunea. A dus mâna la piept, deasupra inimii, apoi a arătat spre copii. În cele din urmă ne-am dat seama că plângea și ne mulțumea pentru că fiii ei rămăseseră în viață...

Era și ea soția cuiva. Soțul ei luptase probabil pe frontul de răsărit... În Rusia...”

Anastasia Vasilievna Voropaeva, fruntaș, proiectoristă

„La noi, un ofițer s-a îndrăgostit odată de o nemțoaică tânără...

Povestea a ajuns până la comenduire... A fost degradat și trimis în spatele frontului. Dacă ar fi siluit-o... Asta... au fost, desigur... La noi se scrie puțin despre așa ceva, dar asta e legea războiului. Bărbații trăiseră atâta vreme fără femei, și pe urmă mai era și ura. Intram în câte un orașel sau vreun sat, și primele trei zile erau pentru jaf și... Ei, pe furie, bineînțeles... Vă dați seama... Dar după trei zile puteai să ajungi și la tribunal. Însă primele trei zile soldații beau și... Numai că aici fusese vorba de dragoste. Ofițerul însuși s-a recunoscut vinovat de iubire. Firește, asta era o trădare... Să te îndrăgostești de o nemțoaică – de fiica sau nevasta dușmanului? Era... Ei, și... Într-un cuvânt, i-au luat fotografiile pe care i le dăduse ea, adresa. Bineînțeles...

Îmi amintesc... Îmi amintesc, firește, de o nemțoaică siluită. Zăcea goală, între picioare avea o grenadă... Acum mi-e rușine, dar atunci n-am simțit nimic. Sentimentele se schimbă, desigur. Una simțeam în primele zile, alta, pe urmă... După câteva luni... La noi în batalion... La comandantul nostru au venit cinci fete, cinci nemțoaice. Plângeau... Le-a consultat un ginecolog: aveau răni între picioare. Rană vie. Toată lenjeria le era îmbibată de sânge... Le violaseră toată noaptea. Stătuseră soldații la rând...

Nu scrieți asta! Închideți casetofonul! E adevărat ce vă spun, totul e adevărat! Batalionul a fost aliniat, le-au spus nemțoaicelor: mergeți și uitați-vă, și dacă recunoașteți pe cineva, îl împușcăm pe loc. Nu contează ce grad are. Ne e rușine! Dar ele stăteau și plâneau. Nu voiau... Nu voiau să se mai verse sânge. Așa au și spus... Le-au dat atunci câte o pâine fiecareia. Bineînțeles, asta era războiul... Bineînțeles...

Credeți că a fost ușor să iertăm? Să vedem case întregi... albe... cu acoperiș de țiglă. Cu trandafiri... Eu însămi voiam să îi doară și pe ei... Bineînțeles... Voiam să-i văd că plâng... Nu poți să devii dintr-odată bun. Bun și drept. Așa bună, cum sunteți dumneavoastră acum. Să-ți fie milă. Mi-au trebuit zece ani pentru asta..."

A. Ratkina, caporal, telefonistă

„Pământul țării era eliberat... Moartea ajunsese de neîndurat, înmormântările, la fel. Mureau ai noștri pentru pământ străin, îi îngropam în pământ străin. Ni se spunea că dușmanul trebuie zdrobit până la capăt. Că e încă primejdios... Toți înțelegeam... dar ne părea atât de rău să mai moară ai noștri... Deja nimeni nu mai voia...

Țin minte multe pancarte pe marginea drumului, semănau cu niște cruci: «Uite-o, blestemata de Germanie!» Toți le țineam minte...

Și toți așteptau clipa când... Acuș o să pricepem... O să vedem... De unde au venit? Ce fel de țară au, ce fel de case? Oare sunt oameni ca toți oamenii? Duc o viață obișnuită? Pe front nu-mi puteam închipui că aveam să mai citesc vreodată poeziile lui Heine. Romanele iubitului meu Goethe. Deja nu mai puteam să-l ascult pe Wagner... Până la război – eu am crescut într-o familie de muzicieni – îmi plăcea foarte mult muzica germană: Bach, Beethoven. Marele Bach! Pe toate le alungasem din lumea mea. Apoi am văzut, ne-au arătat crematoriile... Lagărul Auschwitz... Munții de haine femeiești, de pantofiori de copii... Cenușa... O duceau cu căruțele pe câmpurile cu varză, cu salată... Nu mai puteam să ascult muzica germană... A trecut multă vreme până să mă pot întoarce la Bach. Până când am început să interpretez Mozart.

În sfârșit, eram și noi pe pământul lor... Primul lucru care ne-a uimit au fost drumurile. Casele mari țărănești... Ghivece cu flori, perdele brodate chiar și la fereștriciile magaziiilor. În case fețe de masă albe. Veselă scumpă. Porțelan. Acolo am văzut pentru prima oară o mașină de spălat... Și nu puteam înțelege: pentru ce le trebuise să lupte, dacă trăiau atât de bine? La noi oamenii se aciuau în bordeie, iar ei aveau fețe de masă albe. Cafea în ceșcuțe elegante... Așa ceva văzusem numai la muzeu. Ceșcuțe din acelea... Am uitat să vă povestesc despre o întâmplare care ne-a cutremurat pe toți... Avansam, și am intrat în primele tranșee nemțești pe care le-am ocupat... Sărim înăuntru și găsim în termosuri cafea încă fierbinte... Mirosul de cafea... Lipii, cearșafuri albe, prosoape curate, hârtie igienică... Noi nu aveam așa ceva. Ce cearșafuri? Noi dormeam pe paie, pe crengi. Câteodată două-trei zile treceau fără să punem nimic cald în gură. Și soldații noștri au ciuruit cu gloanțele termosurile astea... cu cafea...

Iar în casele nemților am văzut servicii de cafea făcute țăndări. Ghivece cu flori.

Perne ciuruite... Pătuțuri de copii... Dar oricum noi n-am fost în stare să le facem ceea ce ne făcuseră ei nouă. Să-i facem să sufere așa cum suferiserăm noi.

Ne era greu să pricepem – de unde avuseseră atâta ură? A noastră era de înțeles. Dar a lor?

Am avut voie să trimitem acasă pachete. Săpun, zahăr... Unii au trimis încălțări – nemții aveau încălțăminte rezistentă –, ceasuri, obiecte de pielărie. Toți căutau ceasuri. Eu n-am putut, mă simțeam dezgustată. Nu voiam să iau nimic de la ei, deși știam că mama și sora mea trăiau în casă străină. A noastră fusese arsă. Când m-am întors acasă, i-am povestit mamei, și ea m-a îmbrățișat:

— Nici eu n-aș fi putut să iau ceva de la ei. Ei l-au omorât pe tatăl vostru.

Abia după câteva zeci de ani de la război am putut să iau în mână volumașul lui Heine. Și discurile cu compozitorii germani, care-mi plăceau atâta înainte de război...”

Aglaiia Borisovna Nesteruk, sergent, transmisionistă

„S-a întâmplat la Berlin... Mergeam pe stradă, și îmi iese în față un băiețuș cu automatul în mână – era deja sfârșitul războiului, când acționa miliția populară Volksturm⁵³. Ultimele zile. Eu eram cu mâna pe pistolul-mitralieră. Pregătită. El s-a uitat la mine, a clipit din ochi și a început să plângă. Și mie – nu mi-a venit să cred – mi-au dat lacrimile. Mi s-a făcut atât de milă de el, cum stătea acolo cu automatul ăla prostesc. L-am împins către o clădire în ruine, într-un subsol: ascunde-te, adică! El s-a speriat, a crezut că am să-l împușc – aveam căciulă pe cap, nu se vedea dacă sunt fată sau băiat. M-a prins de mână și urla. L-am mângâiat pe creștet, și a încremenit. Era totuși război... Da, eu însămi am încremenit! Îi urăsem din rărunchi tot războiul! Drept-nedrept, oricum ți-e silă să omori, mai ales în ultimele zile...”

*Albina Aleksandrovna Gantimurova,
sergent-major, cercetașă*

„Îmi pare tare rău de un lucru... N-am îndeplinit o rugămintă...

Ne-au adus în spital un rănit neamț. Cred că era pilot. Avea coapsa zdrobită: începuse cangrena. M-a cuprins un fel de milă. Nu cerea nimic, nu făcea nimic.

Pricepeam puțin germana. Îl întreb:

— Vrei apă?

— Nu.

Răniții știau că în salonul alăturat era un neamț. Separat. Intru la ei, se revoltă:

— Vasăzică, duci apă unui dușman? zice careva.

— E pe moarte... Nu se poate să nu-l ajut....

Neamțul avea piciorul în întregime vânăt, nu se mai putea face nimic. Infecția generalizată nimicește un om într-o zi.

Îi dau apă, el se uită la mine și zice:

— *Hitler kaput!*

Era în '42. Ne aflam lângă Harkov, în încercuire.

— De ce? zic.

— *Hitler kaput!*

Atunci i-am spus:

— Vorbești și crezi așa pentru că zaci aici. Dar pe câmp ucideți oameni cu nemiluita. El:

— Eu n-am tras, n-am ucis. Au încercat să mă silească. Dar n-am tras...

— Toți spun la fel când cad prizonieri.

Și deodată zice:

— Vă rog... vă rog foarte mult, *Frau...*!

Și-mi întinde un pachet de fotografii. Îmi arată apoi, pe una dintre ele, care era mama lui, sora, frații. Pe verso, mi-a scris o adresă.

— O să ajungeți acolo. O să ajungeți!...

Și asta spunea un neamț, în '42, lângă Harkov.

— Aruncați, vă rog, fotografia asta într-o cutie poștală!

Mi-a scris adresa numai pe una dintre fotografii, dar era un plic plin. Am purtat fotografiile acelea cu mine multă vreme. Am suferit când, într-un bombardament, le-am pierdut. Mi-a dispărut plicul când intrasem deja în Germania..."

Lilia Mihailovna Butko, plutonier, soră medicală

„Îmi amintesc o bătălie...

În lupta aceea luaserăm foarte mulți prizonieri. Erau printre ei și răniți. I-am bandajat, gemeau ca și ai noștri. Era o arșiță cumplită. Am găsit un ceainic, le-am adus apă. Terenul era descoperit; inamicul trăgea asupra noastră. Ordin: să ne îngropăm numaidecât în teren, să ne mascăm.

Am început să săpăm tranșee. Nemții stăteau și se uitau. Le-am spus:

— Ajutați-ne la săpat, puneți mâna!

Când au înțeles ce voiam, ne-au privit cu ochi măriți de groază: erau încredințați că o să-i punem pe marginea gropii și o să-i împușcăm. La asta se așteptau... Dacăți fi văzut cu câtă spaimă săpau gropile acelea! Ce aveau zugrăvit pe față...

Iar când au văzut că-i pansăm, că le dăm apă să-și potolească setea, că săpaseră gropile ca să se adăpostească ei înșiși în ele, nu-și mai puteau reveni din uimire... Unul a izbucnit în plâns... Nu mai era tânăr; plângea fără să se ascundă..."

Nina Vasilievna Ilinskaia, soră medicală

Despre o compunere cu greșeli copilărești și despre comediile cinematografice

„Războiul se sfârșise...

Mă cheamă instructorul politic.

— Vera Iosifovna, o să trebuiască să operezi prizonieri nemți.

La vremea aceea, doi dintre frații mei fuseseră deja uciși în război.

— Refuz.

— Trebuie, Vera Iosifovna!

— Nu pot. Psihologic nu pot. Dați-vă seama: nemții mi-au omorât doi frați. Nu pot să-i văd în ochi. Aș putea să-i hăcuiesc, dacă mi s-ar cere, dar nu să-i tratez... Înțelegeți-mă!

— E un ordin.

— Dacă-i ordin, atunci mă supun. Sunt soldat.

I-am tratat pe răniții aceia, am făcut tot ce trebuia, dar sufeream foarte mult. Să-i ating, să le ușurez durerea... Atunci mi-au apărut în păr primele fire albe. I-am operat, i-am hrănit, le-am dat analgezice – am făcut totul așa cum se cuvenea. Un singur lucru îmi întrecea puterile: vizita de seară. Dimineța pansezi un rănit, îi ieși pulsul, într-un cuvânt, faci ceva ca medic, dar la vizita de seară trebuie să stai de vorbă cu ei, să-i întrebi cum se simt. Ei bine, așa ceva nu puteam face în rușul capului. L-am și prevenit pe instructorul politic:

— Să nu-mi cereți să fac vizita de seară...!“

Vera Iosifovna Horeva, chirurg militar

„În Germania... În spitalele noastre erau deja mulți răniți nemți.

Îmi aduc aminte de primul pe care a trebuit să-l îngrijesc. Făcuse cangrenă și-i amputaseră un picior. Apoi îl aduseseră în salonul meu.

Seara, mi se spune:

— Katea, vezi ce mai face neamțul tău!

M-am dus să văd. S-ar fi putut să aibă vreo hemoragie sau mai știu eu ce. S-a trezit. N-avea temperatură.

Se uită neamțul ce se uită la mine, apoi scoate de undeva un pistol necrezut de mic.

— Na...!

O mai fi spus el ceva în nemțeasca lui, dar eu pricepeam atât cât îmi îngăduiau orele de germană din școală.

— Na, zice, am vrut să te omor, dar acum ia și omoară-mă tu!

Că, adică, medicii noștri îi salvaseră viața. El ne omorâse, iar noi îl salvaserăm. Iar eu nu puteam să-i spun adevărul, că e pe moarte...

Am ieșit din salon și mi-am dat seama fără să vreau că îmi curg lacrimile...“

Ekaterina Petrovna Șalîghina, soră medicală

„Aș fi putut să mă întâlnesc cu cineva... Mă temeam de asta...

Pe când mai eram încă elevă – învățasem într-o școală unde se preda cultura germană – veneau uneori în vizită la noi școlari nemți. La Moscova. Ne duceam la teatru, cântam împreună. De unul dintre băieții aceia... Avea un glas nemaipomenit de frumos. Ne-am împrietenit, mă îndrăgostisem chiar de el... Și, vă rog să mă credeți, tot războiul m-am gândit: «Ce-o să se întâmple dacă am să-l întâlnesc și am să-l recunosc? Oare se află și el printre ăștia?» Sunt o ființă emoțională, am fost, încă din copilărie, foarte impresionabilă.

Într-o bună zi treceam pe câmp, tocmai se sfârșise o bătălie... Pe soldații noștri îi strânseserăm de pe câmp, rămăseseră nemții... și mi s-a părut că zace printre cei morți. Un tânăr care-i semăna... Pe pământul nostru... Am stat lângă el multă vreme... “

Maria Anatolievna Flerovskaia, instructor politic

„Vreți să știți adevărul? Eu însămi mă sperii de el...”

Un soldat de-al nostru... Cum să vă explic? Acasă îi muriseră toți. El... suferea cu nervii. Poate fusese beat? Cu cât era victoria mai aproape, cu atât soldații beau mai mult. În casele nemților, în beciuri se găsea întotdeauna vin. Șnaps. Beau de nu se mai opreau. El și-a luat pistolul-mitralieră și s-a năpustit în casa unui neamț... A încărcat pușca... Nimeni n-a apucat să-l oprească... Au fugit după el... Dar în casă erau deja numai leșuri... Copii întinși pe jos... I-au luat automatul, l-au legat. El înjura de mama focului: «Dați-mi-l să mă împușc singur!»

A fost arestat și condamnat la moarte. Mi-a fost milă de el, tuturor ne-a fost. Luptase tot războiul. Ajunsese până la Berlin...

Se poate scrie despre asta? Înainte nu se putea...”

A. S-va, tunar în artileria antiaeriană

„Războiul mă aștepta...”

Împlinisem optsprezece ani. Am primit hârtie de la comisariat: să mă prezint la comitetul executiv raional, să iau cu mine hrană pentru trei zile, lenjerie, o cană, o lingură. Asta însemna mobilizare pe frontul muncii.

Ne-au dus în orașul Novotroițk din regiunea Orenburg. Am început să lucrăm la o fabrică. Erau niște geruri că îți îngheța paltonul în cuierul din cameră. Îl luai în mână – era greu ca o buturugă. Patru ani fără concediu, fără o zi liberă.

Am tot așteptat să se termine războiul. La un moment dat, pe la trei noaptea, gălăgie în cămin, își făcuseră apariția directorul uzinei și alți șefi mai mici: «Victorie!» Eu nici nu m-am putut scula din pat. Cum mă ridicau, cădeam la loc. O zi întreagă am fost așa. Paralizasem de bucurie, de atâta emoție. Abia a doua zi dimineață m-am putut scula... Am ieșit pe stradă, îmi venea să-i îmbrățișez și să-i sărut pe toți cei ce-mi ieșeau în cale...”

Ksenia Klimentievna Belko, ostaș pe frontul muncii

„Ce cuvânt frumos: «victorie»!

M-am semnat pe clădirea Reichstagului... Am scris cu o bucată de cărbune, cu ce-mi picase în mână: «V-a învins o fată din Saratov». Toți lăsau ceva pe zid, câte-o vorbă. Mărturisiri și blesteme...

Victorie! Prietenele mă întreabă: «Ce-ai să faci acum?» În război flămânziserăm înfiorător. Visul nostru era să mâncăm măcar o dată pe săturate. Eu una îmi jurasem că, din prima leafă de după război, am să-mi cumpăr o ladă de plăcinte. Ce aveam să mă fac după război? Bucătăreasă, firește. Până azi lucrez în alimentația publică...

A doua întrebare: «Când ai să te măriți?» Cât mai repede... Visam să mă sărut cu un băiat. Îmi doream atât de tare!... Și mai voiam să cânt. Să cânt! Ei, da...”

*Elena Pavlovna Șalova, organizatoare
de Comsomol într-un batalion de infanterie*

„Învățasem să trag cu arma, să arunc grenade... Să pun mine. Să acord primul ajutor medical...

Dar timp de patru ani... În război am uitat toate regulile de gramatică. Tot ce învățasem la școală. Puteam să desfac o mitralieră cu ochii închiși, dar la examenul de intrare la facultate am făcut niște greșeli copilărești la compunere, am scris aproape fără virgule. M-au salvat decorațiile militare – pentru ele m-au primit. Am început să învăț. Citeam cărți și nu înțelegeam nimic, citeam poezii – la fel nu pricepeam. Uitasem asemenea cuvinte...

Noaptea mă urmăreau coșmaruri: SS-iști, lătrat de câini, ultimele strigăte ale muribunzilor. Când moare, omul șoptește deseori câte ceva, e mai înfrigorant decât un strigăt. Retrăiam totul. Cum îl duc pe unul să-l împuște... În ochi i se citește spaima... Și se vede că nu crede, nu crede până în ultima clipă. Plus curiozitate se vede în ochii lui. Stă în fața pistolului-mitralieră și în ultima clipă își acoperă fața cu mâinile. Diminețile aveau capul cât o baniță de urlete...

În timpul războiului nu mă gândisem prea mult, dar acum am început să mă gândesc, să răsucesc totul în minte... Aceleași și aceleași lucruri îmi treceau prin cap... Nu puteam să dorm... Medicii mi-au interzis să-mi continui studiile. Dar fetele, colegile mele de cameră, mi-au spus să uit de medici și m-au luat tacit sub protecția lor. În fiecare seară mă duceau, pe rând, la cinema, la teatrele unde se jucau comedii. «Trebuie să înveți să râzi. Să râzi mult.» Voiam, nu voiam, trebuia să merg. Comedii erau puține: le-am văzut, pe fiecare, de cel puțin o sută de ori. La început râdeam așa cum plângeam...

Dar apoi coșmarurile m-au uitat. Am putut să învăț...”

*Tamara Ustinovna Vorobeikova,
participantă la mișcarea clandestină*

Despre Patrie, Stalin și stamba roșie

„Era primăvară...

Piereau băieți tineri, mureau primăvara... În martie, în aprilie... Îmi aduc aminte că primăvara, mai cu seamă când înfloreau grădinile, ne era cel mai greu să îngropăm oameni. Chiar dacă vi s-a mai spus asta, scrieți, vă rog! Îmi aduc aminte atât de bine...

Timp de doi ani și jumătate am fost pe front. Mâinile mele au pansat mii de oameni, au spălat mii de răni... Bandajam la nesfârșit... Într-o zi m-am dus la fereastră să-mi leg cosița. M-am sprijinit de rama ferestrei și am căzut în uitare. M-am trezit odihnită. Medicul, de cum mă vede, începe să mă certe. Nu pricepeam nimic; abia când a ieșit din salon – nu înainte de a-mi administra două corvoade peste rând –, o colegă mi-a spus

despre ce era vorba. Lipsisem mai bine de un ceas: adormisem acolo, la fereastră.

Acum stau prost cu sănătatea, mai ales cu nervii. Iar când sunt întrebată «ce decorații ai?», mi-e jenă să spun că n-am nici o medalie, că n-au apucat să mă decoreze. Și poate că de aceea n-au apucat, pentru că eram mulți pe front, și fiecare și-a făcut datoria. Și-a dat toată silința... Puteau să ne decoreze pe toți? Avem însă cea mai de preț decorație comună: 9 Mai, Ziua Victoriei!

Îmi amintesc o moarte neobișnuită... Nimeni nu stătea atunci să se lămurească, nu ne ardea de asta... Dar eu îmi amintesc... Un căpitan de-al nostru a murit în prima zi când am pășit pe pământ nemțesc. Știam că îi pierise toată familia sub ocupație. Era un om viteaz, așteptase cu atâta nerăbdare... Se temea să nu moară mai devreme. Să nu ajungă ziua când avea să intre pe pământul lor, să le vadă nefericirea, durerea... Să-i vadă plângând, suferind... Să le vadă casele făcute una cu pământul... A murit fără să fi fost rănit, pur și simplu. A ajuns, a văzut – și a murit.

Și acum mi-l amintesc câteodată: pentru ce a murit? “

Tamara Ivanovna Kuraeva, soră medicală

„Am cerut să fiu trimisă în linia întâi încă din tren. Imediat... Mergea pe jos o unitate, și m-am dus la ei. Pe atunci trăiam cu ideea că, din linia întâi, am să mă întorc acasă fie și cu o zi mai devreme decât din spatele frontului. Îmi lăsasem acasă mama, de una singură. Fetele noastre își mai amintesc până astăzi: «Nu voia în ruptul capului să stea la compania sanitară». E adevărat. Ajungeam la companie, mă spălam, îmi schimbam rufăria și îndărăt în tranșeea mea. În linia întâi. Nu mă gândeam defel la mine. Mă târam, alergam... însă mirosul de sânge... Cu mirosul de sânge nu m-am putut obișnui nicicum...

După război, am lucrat într-o casă de nașteri, ca moașă, dar nu multă vreme. Puțin... Aveam alergii la mirosul de sânge, organismul meu îl respingea pur și simplu. Văzusem atâta în război, că nu-l mai suportam. Organismul nu-l mai accepta. Am plecat de la maternitate, m-am mutat la Salvare. Din pricina mirosului de sânge, făcusem urticarie, mă sufocam...

Mi-am cusut dintr-un material roșu o bluză, și a doua zi pe mâini mi-au apărut niște pete roșii. Bășici. Organismul meu nu suporta nici stambă roșie, nici flori roșii – trandafiri sau garoafe. Nimic roșu, nimic de culoarea sângelui... Nici acum n-ai să găsești nimic roșu în casa mea. Nu există. Sângele omenesc este foarte colorat, nici în natură, nici în tablourile pictorilor n-am văzut vreodată o culoare atât de vie. Sucul de rodii seamănă într-o măsură, dar nu perfect. De rodie coaptă...”

*Maria Iakovlevna Ejova, locotenent de gardă,
comandantul unui pluton sanitar*

„O-ho-ho! Ha-ha! Toată lumea se miră în gura mare de cât sunt de colorată. De gătită. Și în război am fost la fel. Nu eram ca un soldat. Aveam tot felul de mărgeluțe... Noroc că a fost comandantul nostru cum s-ar zice astăzi – democrat. Nu era om de

cazarmă, ci intelectual. Lector la universitate, manierat... Pe vremea aceea... Rara avis... Nu știu cum nimerise la noi...

Îmi plac inelele, chiar și ieftine, dar să fie multe, pe degetele ambelor mâini. Îmi plac parfumurile bune, la modă. Tot felul de zdrăngănele. Cât mai multe și mai diferite. În familia noastră se râdea tot timpul de mine: «Ce să-i mai dăruim Lenkăi noastre de ziua ei? Un inel, bineînțeles». După război, frate-meu mi-a făcut primul inel dintr-o conservă. Și mi-a șlefuit multă vreme un pandantiv dintr-un ciob de sticlă verde. Și încă unul – dintr-un ciob maro-deschis.

Pun pe mine tot ce lucește, ca o coțofană. Nimeni nu mă crede că am fost la război. Eu însămi parcă nu mai cred. Uite, în clipa asta, când stau aici cu tine de vorbă, parcă nu cred. Dar am într-o cutiuță ordinul Steaua Roșie... Cel mai elegant... E frumos, nu-i așa? Special mi l-au dat... Ha-ha-ha! Acum, serios vorbind... Pentru istorie, da? Pixul ăsta scrie, nu? Deci, ca să rămână în istorie... Am să-ți spun în felul următor: dacă nu erai femeie, la război n-aveai cum să supraviețuiești. Nu i-am invidiat niciodată pe bărbați. Nici în copilărie, nici în tinerețe. Nici la război. Am fost întotdeauna bucuroasă că sunt femeie. Se spune că armele – pistolul, mitraliera – sunt frumoase, că închid în ele multă gândire omenească, multă pasiune, dar pentru mine n-au fost niciodată așa. Am văzut cu câtă încântare se uită bărbații la un pistol bun, dar pentru mine e de neînțeles. Eu sunt femeie.

De ce am rămas singură? Am avut претенденти. Destui... Dar uite că am rămas doar eu... Mă înveselesc cum pot. Am numai prietene tinere. Îmi place tinerețea. Mă tem de bătrânețe mai mult decât de moarte. Ai venit târziu... Acum mă gândesc la bătrânețe, nu la război...

Pixul ăsta scrie, nu? Ca să rămână în istorie..."

Elena Borisovna Zveaghinteva, ostaș, lansatoare

„M-am întors acasă... Toți ai mei erau în viață... Mama îi salvase pe toți: pe bunici, pe fratele și sora mea. Și m-am întors și eu...

După un an a venit și tata, cu decorații importante. Eu adusesem un ordin și două medalii. Dar în familia noastră s-a stabilit așa: cea mai mare eroină a fost mama. Ea îi salvase pe toți. Salvase familia, casa. Ea purtase cel mai îngrozitor război. Tatăl meu nu-și punea niciodată pe piept ordinele, considera că ar fi fost rușinos să se fălească în fața mamei. Nu s-ar fi simțit bine. Pentru că ea nu avea decorații...

Pe nimeni n-am iubit mai tare în viață ca pe mama..."

*Rita Mihailovna Okunevskaya,
ostaș, plantator de mine*

„M-am întors alt om... Multă vreme am avut o atitudine nefirească față de moarte. O atitudine ciudată, aș zice...

După război, la Minsk s-a dat drumul la primul tramvai și eu eram într-însul. Deodată tramvaiul oprește brusc, oamenii țipă, femeile plâng: «Au ucis un om! Au ucis

un om!...» Am rămas singură în vagon: nu puteam pricepe de ce plâng. N-aveam sentimentul că se întâmplase ceva ieșit din comun... Văzusem atâtea cadavre pe front... Nu mai reacționez. Mă obișnuisem să trăiesc printre ele... Morții erau tot timpul aproape... Fumam lângă ei, mâncam. Stăteam de vorbă. Nu erau cine știe unde, în pământ, ca în viața pe timp de pace, ci întotdeauna prezenți alături de noi.

Pe urmă mi s-a întors sentimentul acela de spaimă când vedeam un om mort. În sicriu. După câțiva ani. Am redevenit om ca toți oamenii...”

Bella Isaakovna Epștein, caporal, lunetistă

„O întâmplare dinainte de război...

Eram la teatru. În antract, când s-a aprins lumina, am văzut... Toți l-au văzut... S-a pornit o furtună de aplauze. Un tunet! În loja guvernamentală stătea Stalin. Tatăl meu fusese arestat, fratele mai mare dispăruse prin lagăre, și cu toate astea am simțit așa un entuziasm, că din ochi mi-au țâșnit lacrimi. Am încremenit de fericire! Toată sala... Toată sala s-a ridicat în picioare! A stat și a aplaudat timp de zece minute.

Așa am venit la război. Să lupt. Iar în război am auzit discuții purtate în șoaptă... Noaptea, răniții fumau pe coridor. Care dormea, care nu. Vorbeau de Tuhacevski, de Iakir⁵⁴... Cum dispăruseră mii de oameni! Milioane! Unde? Ucrainenii povesteau... Cum îi siliseră să intre în colhozuri. Îi supuseseră... Cum Stalin pusese la cale foametea, cum o numeau ei – *holodomor*. Mame ieșite din minți care-și mâncau copiii... Și pământul e atât de mănos acolo, că, dacă pui o crenguță în el, îți crește o pădure întreagă. Nemții luați prizonieri îl făceau pachet și-l trimiteau acasă. Așa era de gras. Cernoziom de un metru adâncime – stratul fertil. Discuțiile se purtau în șoaptă... Cu jumătate de gură... Niciodată nu auzeam așa ceva în grup, ci numai când erau câte doi. Al treilea ar fi fost în plus, i-ar fi denunțat...

Să vă povestesc o întâmplare... Vă povestesc ca să nu mă ia plânsul. Așa, deci... Noapte, într-o baracă. Prizonierii stăteau întinși în paturi și discutau. Se întrebau unul pe altul: «Pe tine de ce te-au închis?» Unul zice pentru adevăr, altul – din cauza lui taică-meu... Al treilea răspunde:

— Pentru lene.

Cum așa? Toți s-au mirat. Și el spune:

— Am stat o dată seara cu mai mulți prieteni și am tot povestit întâmplări din viață. M-am întors târziu acasă. Nevastă-mea mă întreabă: «Să mergem acum să-i denunțăm sau mâine dimineață?» «Hai mâine dimineață», zic, «acum mi-e prea somn». Dar dimineață au venit după noi...

Caraghios. Dar nu prea îți vine să râzi. Trebuie să plângem. Să plângem.

După război... Toți își așteptau rudele să se întoarcă din război, iar eu și mama îi așteptam din lagăre. Din Siberia... Păi cum! Eram victorioși, ne dovediserăm credința, iubirea. Acum trebuiau să ne creadă.

Fratele meu s-a întors în '47, dar pe tata nu l-am mai găsit... Nu demult am fost în vizită la prietenele de pe front, în Ucraina. Locuiesc într-un sat mare de lângă Odessa. În

mijlocul satului se înalță două obeliscuri: jumătate de sat a murit de foame, și apoi toți bărbații au pierit în război. Dar în Rusia cum să numeri? Oamenii încă trăiesc, mergeți și întrebați-i. La ce avem noi de povestit, ar trebui să fie sute ca tine, fetiță dragă. Ca să descrie toate suferințele prin care am trecut. Lacrimile pe care le-am vărsat. Fetița mea dragă...”

*Natalia Aleksandrovna Kupriianova,
soră medicală la chirurgie*

⁵³ Miliție înființată în octombrie 1944 de către naziști, la ordinul lui Hitler, ca efort de rezistență la sfârșitul războiului. A mizat pe fanatismul recruților.

⁵⁴ Iona Iakir (1896–1937), comandant de oști, s-a distins în timpul Războiului Civil. A fost acuzat de trădare de țară și împușcat în 1937. Reabilitat în 1957.

„BRUSC, M-A CUPRINS O POFTĂ GROZAVĂ DE VIAȚĂ...”

Telefonul sună fără oprire. Îmi notez adrese noi, primesc alte și alte scrisori. Și mi-e imposibil să mă opresc, pentru că, de fiecare dată, adevărul este de nesuportat.

Tamara Stepanovna Umneaghina,
caporal, instructor sanitar:

„Ah, iubita mea...

Toată noaptea am memorat, am strâns amintirile...

Dădusem fuga la Comisariat – aveam o fustă pai și niște papucei albi cu curelușă și cataramă, moda de pe lume! Așa cum eram, am cerut să fiu trimisă pe front, și chiar m-au trimis. M-am suit într-o mașină. Ajung la unitate, o divizie de infanterie, undeva lângă Minsk.

— Fii cuminte, drăguță, mi-au spus, se supără soldații. Adică am ajuns noi să luăm la război fete de șaptesprezece ani? Ia du-te tu frumos la mămică!

Ideea era că tot îi facem praf pe nemți cât ai zice pește. Eu m-am amărât rău că nu mă luau. Și ce credeți c-am făcut? Am răzbit, cum-necum, la șeful statului-major, unde se găsea și colonelul care mă trimisese la plimbare.

— Tovarășe șef mai mare, zic, dați-mi voie să nu-i dau ascultare tovarășului șef mai mic aci de față. Eu acasă nu mă întorc, o să mă retrag cu dumneavoastră. Unde să mă duc? Nemții sunt peste gard.

De-atunci așa-mi ziceau toți: «Tovarășe șef mai mare». Era a șaptea zi de război. Am început să ne retragem...

Curând ne-am scăldat în sânge. Răniții erau foarte mulți, dar și foarte blânzi, îndurau totul fără crâcnire, voiau, bieții băieți, să trăiască. Toți voiau să trăiască până în ziua victoriei. Nimeni nu credea că războiul o să dureze; toți așteptau să se termine de pe o zi pe alta. Îmi aduc aminte că eram plină de sânge ca buretele. Papuceii mi se rupseseră, umblam desculță. Într-o zi, ce văd? Lângă Moghiliiov, nemții bombardau o gară, în care tocmai oprise un eșalon cu copii. Au început să-i arunce pe ferestre – copii mici, de trei-patru anișori. Nu departe era o pădure, toți o luau la fugă într-acolo. Numaidecât s-au pus în mișcare tancurile nemților, și au trecut peste copii. N-a rămas nimic dintr-înșii. Amintindu-ți așa ceva, îți poți ieși din minți și astăzi. Dar în război

oamenii răbdau, abia după război și-au ieșit din minți. În război ulcerele se cicatrizau. Dormeau în zăpadă, mantaua nu ținea de cald, dar dimineată n-aveai nici măcar nasul înfundat.

Apoi unitatea noastră a căzut în încercuire. Aveam o droaie de răniți și nici o mașină nu voia să oprească. Nemții erau pe urmele noastre, dintr-o clipă într-alta ne înconjoară din toate părțile. Atunci unul dintre răniți, un locotenent, mi-a întins revolverul lui:

— Știi să tragi? zice.

De unde să fi știut? Îi văzusem numai pe alții. Dar am luat pistolul acela și-am ieșit în șosea, să opresc o mașină. Acolo am înjurat pentru întâia oară în viață. Ca un bărbat. Am tras niște sudalme ca la ușa cortului... Toate mașinile treceau pe lângă noi... Prima dată am tras în văzduh... Nu era să cărăm răniții pe brațe! Bieții de ei, ne rugau: «Fetelor, împușcați-ne...! Nu ne lăsați așa pe mâna lor...!» A doua împușcătură... Glonțul a trecut prin capotă...

— Proasto! Învață mai întâi să tragi!

Au frânat. Ne-au ajutat să-i cărăm pe răniți.

Dar zilele cele mai cumplite abia urmau să vină – cel mai cumplit a fost la Stalingrad... Ce câmp de luptă? Întreg orașul era câmp de luptă – străzi, case, pivnițe. Pas' de-ncearcă să scoți de acolo un rănit! Eram toată numai vânătăi. Pantalonii – learcă de sânge. Plutonierul ne spunea:

— Fetelor, nu mai sunt pantaloni. Nu mai cereți!

Or, îmbibați cum erau cu sânge, pantalonii stăteau pe noi ca scrobiți, te puteai tăia în dungă. Nu era centimetru neatins, primăvara nu mai aveam ce da înapoi. Ardea totul, pe Volga, de exemplu, ardea și apa. Chiar și iarna, fluviul nu îngheța, ardea. Totul ardea... La Stalingrad n-a existat un gram de pământ care să nu fie îmbibat cu sânge omenesc. Și rusc, și nemțesc. Și de benzină... De ulei de mașină... Acolo toți și-au dat seama că nu mai aveam unde să ne retragem, că nu mai era voie... ori murim toți – toată țara, tot poporul rus –, ori câștigăm. Toți au înțeles asta, a fost un moment atunci. Nu vorbeau tare, dar toată lumea știa. Și generalii, și soldații de rând...

Ni s-au adus întăriri. Băieți tineri, frumusei. Te uiți la ei înainte de luptă și deja îți dai seama că au să-i omoare. Începusem deja să mă tem de nou-veniți. Mă temeam să le memorez chipurile, vorbele. Azi veneau, mâine piereau. Două-trei zile... Mă uitam, mă uitam la ei înainte de bătălie... Era anul '42, cel mai crâncen. Într-o zi, din trei sute de oameni, rămăseserăm, seara, zece. Când prăpădul s-a potolit, am început să plângem și să ne sărutăm: nu ne venea să credem că suntem vii. Parcă ne înrudiserăm toți, eram ca frații.

Omul moare sub ochii tăi... Și tu știi, vezi că nu-l poți ajuta, că mai are câteva minute de trăit. Îl săruți, îl mângâi, îi șoptești cuvinte calde. Îți iei rămas-bun. Nu mai poți face nimic pentru el... Nenumărate chipuri mi se perindă și azi prin memorie. Îți revăd pe toți în minte. Atâția ani au trecut: să fi putut uita măcar unul. Dar nu, îi țin minte pe toți, îi revăd pe toți... Încercam să le săpăm morminte cu mâinile noastre, dar

nici asta nu reușeam întotdeauna. Noi plecam, și ei rămâneau. Se întâmpla să-i pansezi bietului om craniul, și el să moară în mâinile tale. Așa îl și îngropau, cu capul în bandaje. Cel care a murit pe câmpul de luptă măcar a apucat să se mai uite o dată la cer. Sau să te roage: «Soră, dragă, închide-mi pleoapele, dar, dacă poți, încetișor!» Un oraș distrus, case distruse – toate sunt îngrozitoare. Dar, când zac în fața ta, neînsuflețiți, atâția oameni, atâția bărbați tineri... Nu puteam să-mi trag sufletul, fugeam... Voiam să scap... Aveam impresia că mă lasă puterile, că mai mult de cinci minute n-au să-mi ajungă... Dar fugeam... Martie, zăpada începea să se topească sub picioare... Nu puteam să încălțăm pâslari, dar eu mi i-am tras în picioare și am plecat. Toată ziua m-am târșăit cu ei, seara erau atât de uzi, că nu mai puteam să mi-i scot. A trebuit să-i tai. Și nu m-am îmbolnăvit... Îți vine să crezi, iubita mea?

Când totul s-a terminat la Stalingrad, am primit misiunea să-i evacuăm pe cei grav răniți, cu vapoarele și șlepurile, la Kazan și la Gorki. Era deja primăvară, martie–aprilie. Dar încă mai găseam atâția răniți! Erau pretutindeni – în tranșee, în adăposturi, în pivnițe... Groaznic! De câte ori scoteam răniți de pe câmpul de luptă, ne gândeam că, gata, n-a mai rămas nici unul, că-i expediaserăm pe toți, că în orice caz la Stalingrad nu mai există, dar, când s-au terminat luptele, am văzut că erau atâția, încât nu ne venea să credem... Pe vaporul cu care am călătorit eu erau oameni fără mâini, fără picioare, sute de băieți bolnavi de tuberculoză. Noi trebuia să-i tratăm, să le șoptim vorbe mângâietoare, să-i liniștim cu un zâmbet. Când ne-au trimis cu ei, ne-au spus că, adică, o să vă mai odihniți și voi după atâta luptă, reieșea că e chiar un fel de răsplată, un semn de recunoștință. Dar totul s-a arătat a fi chiar mai înspăimântător decât luptele de la Stalingrad. Acolo scoteai de pe câmpul de luptă un rănit, îi acordai primul ajutor, îl predai și erai încredințată că de-acum totul e bine, că l-au dus la spitalul de campanie și gata. Te duceai după altul. Or, aici erau tot timpul sub ochii tăi. Acolo toți voiau atât de mult să trăiască, se zvârcoleau de dorința de-a trăi: «Repede, surioară, mai repede, draga mea!...» Aici refuzau să mănânce, voiau să moară. Se aruncau de pe vapor în valuri. A trebuit pur și simplu să-i păzim... Lângă un căpitan am stat chiar și noaptea – își pierduse ambele mâini și voia să se omoare. Într-o zi n-am apucat s-o previn pe sora care m-a schimbat, am lipsit numai câteva minute: omul s-a aruncat peste bord...

I-am adus la Usolie, lângă Perm. Acolo construiseră deja, special pentru ei, niște căsuțe albe. Ca într-o tabără de pionieri... Îi purtam pe tărgi, dar ei mușcau pământul cu dinții. L-aș fi luat pe oricare de bărbat. L-aș fi dus pe brațe. Ne-am întors pe vapor cu inimile pustii, puteam să ne odihnim de-acum, dar nici una dintre noi nu dormea. Am stat ce-am stat, ca prostitute, apoi am început să bocim. Le-am scris în fiecare zi scrisori. Ne-am împărțit între noi care cui să-i scrie. Câte trei–patru pe zi...

Un amănunt. După călătoria asta, am început să-mi ascund, în luptă, picioarele și chipul. Aveam picioare frumoase, mi-era atât de teamă că au să mi le schilodească!... Și fața... Da, un amănunt...

După război, câțiva ani la rând n-am putut scăpa de mirosul de sânge, m-a urmărit îndelung... Spălam rufe – simțeam mirosul acela, făceam de mâncare – îl simțeam din

nou... Cineva mi-a dăruit o bluză roșie, era o raritate pe vremea aceea, nu se găsea stambă defel, dar n-am putut-o purta, pentru că era roșie. Nu mai puteam nicicum să suport culoarea aceasta. Ocolem pe departe măcelăriile. Mai ales vara. Să văd carnea de pasăre, înțelegi? Seamănă foarte mult. La fel de albă ca și cea omenească... Numai soțul meu cumpăra. Iar vara nu puteam rămâne nicicum în oraș, moartă sau vie, plecam undeva. De cum venea vara, aveam impresia că dintr-o zi în alta o să înceapă războiul. Când soarele încălzea lumea – arborii, casele, asfaltul –, toate aveau pentru mine miros de sânge. Orice aș fi mâncat, orice aș fi băut, nu puteam scăpa de mirosul acela! Chiar când așterneam un cearșaf curat, îmi mirosea a sânge...

Mai 1945... Îmi aduc aminte că ne-am fotografiat de nu știu câte ori. Eram fericite... La 9 Mai toată lumea striga: «Victorie! Victorie!» Soldații se tăvăleau în iarbă... – Victorie! Jucau tontoroiul.

Toți trăgeau în aer. Care din ce armă avea.

— Terminați! ne-a ordonat comandantul.

— Oricum ne-au rămas cartușe: ce să facem cu ele? am replicat noi nedumeriți.

Despre orice se vorbea împrejur, eu auzeam un singur cuvânt: «Victorie!» Brusc, m-a cuprins o poftă grozavă de viață. Mi-am prins pe piept toate medaliile și i-am rugat pe băieți să mă fotografieze. Și neapărat între flori. Am și găsit un fel de scuar și acolo ne-am pozat...

Pe 7 iunie m-am măritat. Unitatea ne-a organizat o nuntă pe cinste. Pe soțul meu îl cunoșteam de mult: era căpitan și comanda o companie. Ne juraserăm că, dacă vom rămâne în viață, ne vom căsători imediat după război. Ni s-a dat o lună de permisie...

Ne-am dus la Kineșma, în regiunea Ivanovskaia, la părinții lui. Mă simțeam o eroină, niciodată nu m-am gândit că o combatantă va fi întâmpinată așa cum am fost primită eu la socrii mei. Bătuserăm atâtea drumuri, le salvaserăm mamelor feciorii și soților soții. Și deodată... Am cunoscut afrontul, am auzit cuvinte jignitoare. Până atunci toți îmi spusese doar «surioară scumpă». Și vreau să vă spun că eram și o fată frumoasă. Primisem uniformă nouă.

Seara ne-am așezat în jurul mesei să bem ceai. Soacra mea și-a luat băiatul în bucătărie și-am auzit-o jeluindu-se:

— Cu cine te-ai însurat? Cu una din alea de pe front... Nu te-ai gândit că ai două surori mai mici? Cine o să le mai ia?

Și acum, când îmi amintesc de seara aceea, îmi vine să plâng. Închipuiți-vă: adusesem cu mine un disc, îmi plăceau mult cântecele imprimate pe el. Într-unul dintre ele se spunea: «Ai dreptul la cei mai frumoși pantofi din lume...» Era vorba despre o fată de pe front. Am pus discul, cea mai mare dintre cele două surori s-a apropiat de pick-up, a luat discul și l-a spart sub ochii mei, adică, voi n-aveți nici un fel de drepturi.

Mi-au distrus și toate fotografiile de pe front... Ah, drăguța mea, n-am cuvinte să-ți descriu. Nu există...

Alimentele se dădeau pe cartelă. Ne-am dus, cu soțul meu, să ne luăm rațiile.

Ajungem – era un depozit special –, ne așezăm la coadă. Când să-mi vină rândul, bărbatul care servea sare deodată peste tejghea, se repede la mine, mă îmbrățișează, mă sărută și strigă:

— Băieți! Băieți! Am găsit-o! Ea e! Doamne, cât am vrut s-o reîntâlnesc! Ea e cea care m-a salvat!

Soțul meu – alături. Bărbatul era unul dintre răniții mei, îl scosesem de sub focul inamic. El mă ținuse minte, dar eu... Cum să mi-i amintesc – fuseseră atâția! Altă dată, într-o gară, mă trezesc față-n față cu un invalid. Plângea.

— Surioară!... M-am gândit, zice, că, în ziua când o să te întâlnesc, am să-ți cad în genunchi...

Dar, bietul de el, nu mai avea decât un singur picior...

Am îndurat destule, noi, combatantele. Nici după război n-am trăit pe roze, am avut de purtat alt război. La fel de cumplit. Bărbații ne-au cam dat uitării. Nimeni nu ne lua apărarea. Pe front era cu totul altfel... Înaintai târâș, deodată se auzea un șuier de glonț sau de schijă, băieții te protejau... «Culcat, surioară!» îți striga careva și odată simțeai cum cade peste tine, te acoperă cu trupul lui: îl ajungea pe el glonțul. Rămânea mort sau rănit. Nu mai puțin de trei camarazi de-ai mei au fost răniți salvându-mi viața...

De la Kineșma ne-am întors la unitate. De cum ajungem, aflăm că nu vom fi demobilizați: urma să degajăm câmpuri de mine. Colhozurile aveau nevoie de pământ. Pentru toți războiul se terminase, dar pentru cei din trupele de geniu continua. Or, mamele noastre știau că apucaserăm Victoria... Mi-aduc aminte cât de înalte erau bălăriile – nimeni nu le mai smulsese în timpul războiului – și, de jur împrejur, mine și bombe... Oamenii aveau nevoie de pământ, și noi ne grăbeam. Zi de zi pierea cineva dintre camarazii noștri, în fiecare zi câte o înmormântare... Am lăsat atâția oameni acolo, pe câmpuri... Atât de mulți... Se întâmpla și să predăm pământul colhozului, apoi să intre pe hat un tractor și să dea peste vreo mină – erau multe mine antitanc. Exploda tractorul, pierea tractoristul... Iar tractoare nu erau prea multe... Și bărbați nu rămăseseră cine știe câți. Să vezi atâtea lacrimi de mamă, după război... Femeile boceau. Copiii boceau. Îmi aduc aminte, era la noi în unitate un soldat. Lângă Staraia Russa, am uitat numele satului, bietul băiat era chiar de acolo, s-a dus să demineze pământul din propriul lui colhoz și și-a găsit moartea pe câmp. Făcuse tot războiul, patru ani de zile, și, după război a pierit în propria lui țară, pe pământul din propriul lui sat...

De câte ori îmi amintesc de lucrurile astea simt că mă îmbolnăvesc. Vă povestesc, și sufletul îmi tremură. Revăd în minte totul: morții cu gurile deschise, strigaseră ceva și nu duseseră până la capăt, intestinele care atârnau. Am văzut mai puține lemne tăiate decât oameni uciși... Și cât e de groaznic! Cât e de groaznic în lupta corp la corp, unde omul năvălește asupra altuia cu baioneta! Cu baioneta goală. Câteva zile la rând după o asemenea luptă te bâlbâiai, nu puteai pronunța o vorbă ca oamenii. Îți pierdeai graiul. Cine poate pricepe asemenea lucruri dacă nu le-a trăit? Oare poate înțelege așa ceva cineva care n-a fost acolo? Și cum să povestești? Cu ce față? Hai, răspunde-mi! Cu ce

față poți să-ți amintești așa ceva? Alții pot... sunt în stare... Eu nu. Mă apucă plânsul. Și astea toate trebuie să rămână. Trebuie transmise. Undeva în lume trebuie să se păstreze țipătul nostru. Bocetul nostru...

Ziua Victoriei... o aștept în fiecare an și mi-e frică de ea. Cu săptămâni înainte las rufele să se strângă și spăl toată ziua. Simt nevoia să fiu ocupată. Iar când ne întâlnim între noi, nu ne ajung batistele. Asta sunt întâlnirile noastre, ale fostelor combatante. O mare de lacrimi. Nu-mi plac jucăriile militare, pentru copii. Tancuri, pistoale... Cine a inventat așa ceva? Mi se zvârcolește sufletul... Niciodată nu le-am dăruit copiilor jucării care să amintească de război. Nici alor mei, nici altora. Nu mă lasă inima... Cineva ne-a adus o dată în casă un avion de război și un pistol-mitralieră de plastic. Le-am aruncat imediat la gunoi. Nici n-am stat pe gânduri! Pentru că viața omului este așa un dar... Un mare dar! Omul însuși nu-i este stăpân.

Știți cu ce gând am trăit, toți, pe front? Spuneam: «Ehei, băieți, numai să apucăm noi ziua Victoriei! După război, toți au să fie fericiți, iar viața – nemaipomenită! După câte au suferit, oamenii n-au cum să nu se iubească unul pe altul... Să nu le fie milă unul de altul. O să fie complet schimbați». Nu ne îndoiam de asta. Nici o clipă.

Iubita mea dragă... Oamenii se urăsc în continuare până în ziua de azi. Se omoară iarăși. Asta mi-e cel mai greu de înțeles... Și cine? Noi... Tot noi...

La Stalingrad.... Târam în spinare doi răniți. Da, doi. Îl duceam ce-l duceam pe unul, apoi mă întorceam după celălalt. Și tot așa. Îi duceam pe rând, pentru că amândoi aveau răni foarte grave, nu puteam să-i las, amândoi – cum să vă explic –, aveau răni deschise sub coapse și pierdeau mult sânge. Conta fiecare minut. Și deodată, când m-am îndepărtat de câmpul de luptă, iar fumul ce plutea peste pământ s-a împuținat, descopăr că unul dintre cei doi era neamț. M-a cuprins groaza: ai noștri pier în luptă, iar eu salvez un neamț. M-am panicat... Acolo, în pâcla aceea, nu-mi dădusem seama, amândoi gemeau, strigau... Amândoi aveau uniforme arse, înnegrite. Erau la fel. Dar apoi mi-am dat seama: medalionul, ceasul, totul arăta altfel. Uniforma blestemată. „Ce naiba mă fac?” mi-am zis. L-am mai dus o bucată de drum pe al nostru și am căzut pe gânduri: „Să mă întorc după neamț ori să-l las în plata Domnului?” Știam că, dacă-l părăsesc acolo, în câteva ceasuri moare. Sângera cumplit... M-am întors după el, târâș, și am continuat să-i car pe rând...

Asta la Stalingrad... Erau lupte înspăimântătoare. Cele mai cumplite... Drăguța mea dragă... Nu poate să existe o inimă pentru iubire și alta, pentru ură. Omul are un singur suflet, și eu întotdeauna mă gândeam cum să-mi salvez sufletul.

După război, multă vreme m-am temut de cer, mă temeam și să ridic capul spre cer. Mă temeam să văd pământul arat. Dar pe el umblau deja ciorile, fără grijă. Păsările au uitat repede războiul...